

borec
porec

I Z P R I H O D N J E Š T E V I L K E

Anton Kosovel

ZEMLJA, ROD, KRI

Anton Kosovel je bil rojen v Selu pri Vipavi. Bil je partizan od leta 1943, trikrat ranjen, in je vojni invalid. Ob koncu vojne je bil poročnik, preden so ga odslovili iz vojske, kapetan. Doštudiral je ekonomijo in postal uspešen gospodarstvenik. Je moški, bojevnik. Človek časti, trmast in zvest. Njegov dolgi pohod za čast in pravdo traja že peto desetletje. Želi preseči zgodovinsko krivico, ki je bila storjena njegovemu sorodniku Stanislavu Cigoju. Če bo med nami več njemu podobnih, potem bo preseganje zgodovine lažje. Zato je proces, ki ga je dosegel s svojo neomajnostjo, dragocena priložnost, da si dokažemo, da več kot sprava in politično klanje oz. volilni golaž velja razprava. Da svojo besedo o zgodovini reče tudi tretja veja oblasti. Ne bo več delitev na naše in vaše, ampak na tiste, ki spoštujejo pravni sistem, in na tiste, ki ga ne.

B O R E C

horec
----->
50

Božo Repe

FRANCIJA MED DRUGO SVETOVNO VOJNO: VPRAŠANJE KOLABORACIJE, ODPORA IN EPURACIJE TER MOŽNE PRIMERJAVE S SLOVENIJO ● 5

Pavle Čelik

UGASLA ZVEZDA ● 93

Utrinki iz dogajanja v naši uniformirani policiji od pomladi 1990 do pomladi 1997

Marijan Kranjc

OBVEŠČEVALNO-VARNOSTNA ZAŠČITA POHODA 14. DIVIZIJE NOV IN PO SLOVENIJE NA ŠTAJERSKO ● 245

Skica za varnostno študijo

Mateja Režek

PRVI PORAZ PARTIJSKEGA »LIBERALIZMA« ● 301

Politični padec Milovana Djilasa

Tine Kurent

EZEKIELOV TEMPELJ, UTRDBA MŠATA IN DVOREC ZEMONO ● 315

Tine Kurent

SIMBOLI NOVEGA BOŽJEGA ODPOSLANCA ● 327

Tine Kurent

VELIKI ŠMAREN 1997 ● 334

Ivo Žajdela

KDO HOČE OPRAVIČITI UMOR KAPLANA FRANCA KRAMARIČA? ● 337

Tone Avsec

KAJ PRAVZAPRAV HOČE IVO ŽAJDELA? ● 346

Alenka Gerlovič

GLASBA NA SLOVENSKEM IN DRUGA SVETOVNA VOJNA – V DRUGO ● 379

Božo Repe

PROF. DR. TONE FERENC – SEDEMDESETLETNIK ● 384

AVTORSKI SINOPSIS ● 389

Jože Dežman: PETDESET LET REVIJE BOREC ● 407

Dr. Božo Repe

FRANCIJA MED DRUGO SVETOVNO VOJNO: VPRAŠANJE KOLABORACIJE, ODPORA IN EPURACIJE TER MOŽNE PRIMERJAVE S SLOVENIJO

Nemška okupacijska politika pred osvojitvijo Francije

Nemčija je slabo pripravila režime v okupiranih deželah.¹

Po zakonu o obrambi rajha, dne 21. maja 1935, naj bi v primeru nemškega napada izvršno oblast v osvojenih deželah prevzela vojska z vojnim ministrom na čelu. V osnovi je bil zakon tak, kot ga je Nemčija uporabljala že v prvi svetovni vojni. Hitlerju, ki je hotel vsemogočnost vojske omejiti in si jo podrediti, tovrstni zakoni niso ustrezali. Leta 1938 je ukinil položaj vojnega ministra in prevzel direktno komando nad Wehrmachtom. Dne 4. septembra 1938 je bil sprejet nov zakon o obrambi, ki je dajal izvršna pooblastila vrhovnemu komandantu armade. Temu so bili podrejeni šefi civilne uprave (Zivilverwaltungen), ki naj bi skrbeli za javni red in mir ter ekonomijo okupiranih ozemelj. V načelu je šlo za šefe provinc in drugo nemško osebje ter za njim podrejene regionalne vlade ali kolaboracioniste na vodilnih mestih. Tak generalni sistem je bil nato vključen v nemški mobilizacijski načrt. V praksi se je zelo spreminjal od dežele do dežele, v načelu pa je naprej veljalo, da naj bi civilna uprava postopoma dobivala več pooblastil, zlasti v krajih, oddaljenih od fronte, pač v skladu z načelom načrtovalca okupacijskih sistemov polkovnika (pozneje generala) Wagnerja, da vojakom uprava nad civilnim prebivalstvom ni osnovni posel. Pri zasedbi Sudetov, Češke in Moravske ter okupaciji Poljske pa je vojska spoznala, da s tem sistemom izgublja preveč vpliva na okupiranih področjih, saj so pristojnosti dobili tudi posamezni rajhovski ministri in aparat SS. Poleg tega so bili za vodje civilnih uprav običajno izbrani vplivni politični ljudje, ki so si izborili tudi izvršno oblast in v odnosu do vojske nastopali samostojno.

Zato je Wagner pred napadom na Francijo sestavil nov, "čist" sistem vojaške uprave (Kriegsverwaltung), ki je upošteval tudi civilno upravo kot vzporeden mehanizem oblasti, vendar podrejen vojaški upravi. Zaradi improvizacij, nedorečenosti glede prihodnosti Francije in drugih okupiranih držav na zahodu, Hitlerjevega naglega spreminjanja stališč, borbe za vpliv med vojsko in posameznimi ministri in drugih razlogov pa je tudi od tega splošnega načrta ostalo bolj malo in okupacijski sistemi so postajali vedno bolj raznorodni. V osnovi so jih vodili iz treh centrov: Oberkommande der Wehrmacht (OKW), formalno pod komando maršala Keitla, dejansko pod neposrednim Hitlerjevim nadzorstvom; Oberkommande des Heeres (OKH), to je poveljstva kopenske vojske, ki ga je

vodil maršal von Brauchitsch, in državnega aparata, v katerem pa je bilo več pristojnih (minister za zunanje zadeve Ribbentrop, minister za vzhodna ozemlja Rosenberg, minister za štiriletni načrt Göring in še nekatera ministrstva in gospodarske organizacije). Posebne pristojnosti je imel Gestapo, znotraj vojske pa tudi vojaška obveščevalna služba (Abwehr).

Spomladi 1940 je Hitler pripravil načrt velikega nemškega Rajha, ki naj bi segal od Norveške do Alp, od Atlantika do Črnega morja (o katerem je upal, da ga bo dosegel po napadu na Sovjetsko zvezo). Pozneje je meje v skladu z nastajajočimi osvajalnimi načrti in dejanskimi osvojitvami širil proti jugu, jugovzhodu, severu in zahodu ter v načrt vključil tudi slovensko ozemlje, baltiške in nekatere skandinavske dežele ter Nizozemsko. Pri tem se je držal načela, da majhne okupirane države ne morejo biti drugega kot kolonije. Pri nekaterih pa je bil kljub temu neodločen, kako ravnati. Pri „nemški“ Nizozemski se je nagibal k temu, da bi ji dal avtonomijo pod nemško hegemonijo (v bojazni, da ne bi prišle njene kolonije pod britansko upravo). Belgiji ali vsaj njenemu delu je sprva prav tako hotel dati avtonomijo, s tem da bi ji vzel določena ozemlja, kralja pa interniral), potem pa mu je bila bliže misel o vključitvi v Rajh. Belgija naj bi bila razdeljena na dve okrožji (flamski in valonski Gau). Po nekaterih virih naj bi imel v mislih tudi Nemčiji podrejeno veliko avtonomno enoto, ki bi jo sestavljale Valonija in francoski departmaji Nord, Pas de Calais, Somme, Alzacija, Marna in Meuse.

Pri okupaciji Francije mu je šlo zlasti za tisti del, ki naj bi služil kot koridor do Španije, in za večje industrijske centre in pristanišča, ki bi jih uporabljal v vojne namene. Po vojni, naj ga „Francija ne bi več zanimala.“² Ta „velikodušnost“ je izvirala iz načrta, da bi z Veliko Britanijo sklenil premirje in se z njo dogovoril o bodoči ureditvi odnosov in delitvi ozemelj, ravnanje s Francijo pa naj bi kazalo na nemško korektnost pri urejanju odnosov v „novi Evropi“. Propagandni minister Goebbels je o Franciji govoril z naklonjenostjo in v njej po vojni videl privlačno turistično deželo, nekakšno povečano Švico, medtem ko se je Ribbentrop zavzemal celo za to, da bi Francija ostala bolj ali manj cela in formalno neodvisna.³ Hitlerju se premagana, demilitarizirana in ozemeljsko okrnjena ni zdela več nevarna. O tem, kolikšen del Francije je ob raznih kalkulacijah dejansko nameraval vključiti v Rajh, mnenja niso edina. Zagotovo to velja za Alzacijo in Loreno, znana je tudi njegova ideja o meji starega (srednjeveškega) Rajha. Morda je želel priključiti tudi francoska departmaji Nord in Pas de Calais, ki sta ostala pod vojaško administracijo v Bruslju. Obstajala naj bi tudi ideja obnoviti burgundsko državo. Ni pa Hitlerja kaj dosti zanimala avtonomna bretonska država, ki so jo predlagali bretonski separatisti poleti 1940. Načeloma bi se lahko Francija vključila v novi evropski red in Hitler tudi ni izključeval možnosti medsebojne povezave, čeprav so bili taki načrti sprva v na-

sprotju z italijanskimi ambicijami po južnem francoskem ozemlju, ki pa so jih Italijani kmalu omejili. Oktobra 1940 je Hitler na srečanjih z šefoma vichysjske vlade Pierrom Lavalom ⁴ in nato Philipom Petainom ⁵ v Montoiru Hitler izražal namero, da bi podpisal mir s Francijo in končal sovražnosti, vendar bi morala Francija potem vse napore usmeriti v boj proti Angliji. Hitlerjevo „dobronamerno“ gledanje na Francijo je bilo predvsem stvar pragmatizma in dejstva, da je bila premagana. Pred vojno je večkrat povedal, da je Francija glavni nemški sovražnik (kar je bilo že klasično nemško stališče), zaradi česar naj bi jo Nemci obdržali ali okupirano ali pod stalno nemško vojaško „zaščito“. ⁶ Večji del Francije naj bi bili vključeni v Rajh, nemška vojaška obrambna linija pa postavljena na Atlantik.

Okupacijske cone in okupacijski sistemi v Franciji

Nemška okupacijska cona je bila po napadu na Francijo določena 22. junija 1940 s konvencijo o premirju. Po naglem vojaškem porazu, vladni krizi in zamenjavi vlade, ki jo je prevzel maršal Pétain, so se Francozi sredi junija začeli pogovarjati z Nemci o premirju (dodatno jim je to oteževala pogodba o skupni obrambi z Veliko Britanijo, ki ni dovoljevala separatnih pogajanj o vdaji). Pravih pogajanj niti ni bilo, pogoje o premirju je nemška vojaška komanda povedala francoski delegaciji v Rethondesu 20. junija. Vlada je imela dva dni časa, da jih sprejme; po malenkostnih popravkih (vsebinskih Nemci niso dopustili), ki so bili rezultat pogajanj med nemško in francosko vlado, je francoska delegacija v Rethondesu dobila vladni ukaz za podpis premirja. Pogodba o premirju je bila podpisana 22. junija v „Fochovem“ vagonu v Compiégnskem gozdu, na mestu, na katerem so Nemci morali podpisati kapitulacijo novembra 1918. ⁷ Nemško delegacijo je vodil Keitel, navzoč pa je bil tudi Hitler, ki je želel iz podpisa narediti veliko senzacijo, francosko pa general Charles Huntzinger. Z Italijani, ki so – presenetljivo – zahtevali le majhen del okupiranega ozemlja na jugu in 50-kilometrsko demilitarizacijsko cono, so pogodbo o premirju podpisali nekaj dni pozneje, 25. junija v Rimu. Pogodba o premirju je začela veljati šele po tem podpisu, o tem, ali je šlo zgolj za nemški diktat ali „formalni akt med dvema državama“, ki je upošteval obstoj francoske države, pa so mnenja zgodovinarjev še danes deljena. Pogodba o premirju je obsegala 24 členov, določala je nemško okupacijsko cono, prenehanje vseh sovražnosti, razpustitev francoske vojske (razen manjšega kontigenta) in zasidranje mornarice v Toulounu, izročitev vsega orožja in vojnega materiala Nemcem, ekonomske pogoje okupacije, izpustitev nemških vojnih ujetnikov (o francoskih naj bi se dogovorili posebej), vrnitev nemških beguncev, ki so zbežali pred nacizmom. ⁸

Po konvenciji o premirju je bila Francija razdeljena na dva dela: manjši, neokupirani del Francije oz. t.i. Južno cono (Zone Sud), sprva

imenovano tudi Svobodna cona (Zone libre) ki jo je upravljal režim v Vichyju in okupirani del Francije oz. t.i. Severno cona (Zone Nord), ki je obsegal tri petine države in kjer je bila skoncentrirana večina francoske industrije (43 departmajev s 23 milijoni prebivalcev).

Severna cona ni bila upravna enota ampak le skupno poimenovanje za več različnih con. Prvo, Priključeno cono (Zone annexée), so sestavljali trije nekdanji francoski departmaji Alzacije in Lorene (Haut-Rhin, Bas-Rhin in Moselle), ki so jih Nemci takoj priključili in administrativno vključili v nemška okrožja (Loreno v Westmark, Alzacijo pa v deželo Baden). Vpeljan je bil nemški jezik in od avgusta 1942 leta tudi obvezna vojaška služba. Nemci so izgnali vse Žide in „nezaželeni elemente“ (do septembra 1940. leta 30.000 Alzačanov in 25.000 Lorencev – del teh je zbežal sam, nato novembra še 60.000 Lorencev in 120.000 Alzačanov in v letu 1942 še 60 do 80.000 prebivalcev obeh pokrajin). Francoski jezik je bil prepovedan, francoski priimki ponemčeni.

Druga cona, imenovala se je Rezervirana cona (Zone réservée), je zajemala ozemlje med aneksiranimi Alzacijo in Loreno in Nemško okupacijsko cono. Mejo Rezervirane cone je določil Hitler in je segala do Somme, Aisne in Saint-Dizier-Doleja. Bila je neke vrste „rezervna vojaška linija“, hkrati pa ena od možnih variant „končne meje“ Rajha (ob morebitni razširitvi na Burgogne in Ardene in vključitvi departmajev Nord in Pas de Calais). Zaradi posebnega statusa cone (Nemci so med drugimi ukrepi uvedli tudi prepoved vrnitve prebivalcev, ki so pobegnili) so okupacijske oblasti imele težave in vojaška komanda, ki je v njej videla neke vrste nepotrebno „rezervno fronto“, jo je hotela ukiniti. Rezervirana cona se je kljub temu obdržala praktično do konca vojne v Franciji.

Tretjo cono sta sestavljala departmaja Nord in Pas de Calais. Prebivalci obeh departmajev so se še živo spominjali nemške okupacije iz let 1914–1918. Upravo v obeh departmajih so formalno prepustili francoskima prefektoma, ki sta bila pod jurisdikcijo Vichyja, dejansko pa je bila v rokah vojaške uprave v Bruslju, ki sta jo morala prefekta v vsem ubogati. Oba departmaja sta bila za Nemce pomembna iz ekonomskih razlogov (rudniki premoga, proizvodnja jekla, žito in veliko prehrabnenih izdelkov, zlasti sladkor). Zaradi lege in okupacijske razdelitve sta bila precej izolirana od drugih delov Francije, gibanje v njiju je bilo omejeno, tako da mnogi zgodovinarji (napačno) pišejo, da je tudi zanju veljal tak režim kot v naslednji, to je t.i. Prepovedani coni. Nemške oblasti v Parizu so si ves čas vojne prizadevale, da bi oba departmaja dobile pod svojo upravo, oz. „kombinirano“ upravo skupaj z vichyjsko vlado, vendar jim to ni uspelo. Tik ob koncu vojne so vojaške oblasti v Bruslju prepustile upravljanje obeh departmajev civilnim oblastem (gaulleier je postal Josef Grohé, vendar je vladal le dober mesec, do umika nemških enot avgusta 1944).

Četrta cona je bila t.i. Prepovedana cona (Zone interdite). Šlo je za varnostni pas, ki ga je vojaška komanda vzpostavila oktobra 1941 med Rezervirano cono in t.i. Pripojeno cono (Zone rattachée). Pas Prepovedane cone je segal od 5 do 20 kilometrov v globino od obale Hendaya do belgijske meje. S tega ozemlja so izgnali vse „nezaželene osebe“ (Žide, Cigane in Angleže). Gibanje je bilo strogo omejeno in nadzorovano. Leta 1943 je bilo približno 650.000 prebivalcev iz tega in sosednjih obmorskih predelov zaradi vojaških razlogov preseljenih v notranjost Francije.

Peta cona, to je Pripojena cona (Zone rattachée), je obsegala obmejno območje z Belgijo (širšo okolico Arrasa) in je bila pod neposredno vojaško upravo v Bruslju.

Šesta cona je bila nemška okupacijska cona (Zone d'occupation Allemande), ki je zajemala večji del Francije s Parizom vred.

Po nemškem prodoru do Pariza 10. junija 1940 sta vlada in velik del prebivalstva (tri do pet milijonov) začela bežati, pri čemer je (po približnih ocenah) življenje zaradi paničnega bega in bombardiranja izgubilo 40.000 ljudi. Goebbels je s propagando skušal tok zaustaviti (npr. s plakati arijskega vojaka ob francoskem otroku v zibki) in ljudi prepričati, da je nemška okupacija «normalna» in «humana». Dejansko je Pariz kmalu ponovno zaživel, gledališča in druge kulturne ustanove so bile odprte, prav tako šole in tovarne, delovala je borza in druge institucije. Posebnega odpora ni bilo. Vojaska in policijska poročila do julija 1941 (ko so komunisti začeli aktiven odpor) kažejo na nemško zadovoljstvo z varnostnim stanjem v okupirani coni.⁹ Simbolično se je volja do upora pokazala v manjših sabotajah. Ob obletnici podpisa premirja iz novembra 1918 so študentje organizirali demonstracije, ki so jim sledile množične aretacije udeležencev (potem vse do konca vojne večjih demonstracij v Parizu ni bilo). Francozi naj bi se, kakor je zapisal David Pryce-Jones, po «dveh minutah sovraštva» sprijaznili s tem, da je bivši sovražnik postal partner.¹⁰

V okupacijski coni so Nemci poleg drugih okupacijskih organov vzpostavili protižidovsko policijo, Židje so se morali registrirati na policijskih postajah in dati podatke o poklicu, nacionalnosti in bivališču.¹¹ Posebej so registrirali židovske podjetnike in nato 11.000 stavb in 27.000 podjetij sekvestrirali. Podjetja so nato upravljali francoski «komisarji», ki so jih imenovali nemške oblasti. Po konferenci v Wanzeeju je Heydrich, tedaj šef varnostne službe (Sicherheitsdiensta) maja 1942 sam prišel v Pariz in okupacijskim oblastem ter nato posebej še prefektu francoske policije Renéju Bosquetu razložil, kako naj v Franciji uredijo stvari za «končno rešitev» židovskega vprašanja. Židje so morali tako v okupacijski coni kot v vichyjski državi začeti nositi Davidovo zvezdo. Pierre Laval je sicer skušal narediti razliko med Židi, rojenimi v Franciji, ki so bili do

sprejema židovske zakonodaje polnopravni francoski državljani in med priseljenci, bilo jih je približno 50.000 in so večinoma v Francijo prišli v tridesetih letih), vendar mu Nemci tega niso dovolili. Julija 1942 so se začele množične aretacije («la grande rafle»), v katerih je sodelovala francoska žandarmerija. Žide so najprej odpeljali v taborišča na jug Francije potem pa v Auschwitz. Nekaj tisoč so jih Francozi pred taboriščem rešili, skrivali so jih in jim s pomočjo odporniškega gibanja priskrbeli ponarejene dokumente.

Do Francozov nemške okupacijske oblasti (izjema so bili «Rajhu nevarni politični elementi») do začetkov upora niso izvajale množičnih represivnih ukrepov.

Sedma cona je bila Italijanska okupacijska cona (Zone d'occupation Italienne) in je trajala je od 1940 do 1943. Omejena je bila na območje Alp. Na zahodu je segala do Avignona in Auixa, vendar ju ni vključevala. Novembra 1942 je bila vključena vanjo tudi Korzika, ki so jo septembra 1943 osvobodile francoske sile generala de Gaulla.

Preostanek Francije je do novembra 1942 (zavezniškega zavzetja Alžirije) sestavljala t. i. Svobodna cona (Zone libre), ki jo je upravljal vichyjski režim z generalom Philippom Pétainom na čelu.

Nemci so 11. novembra 1942 okupirali celotno francosko ozemlje, kljub temu pa je vichyjska vlada delovala še naprej. Po zasedbi Svobodne cone in nato po italijanski kapitulaciji slabo leto pozneje je bila vsa Francija vse do osvoboditve leta 1944 pod nemško okupacijsko upravo.

Zunaj okupacije je ostal t. i. francoski imperij – prekomorske posesti v Severni Afriki in drugje, ki pa je formalno sodil pod jurisdikcijo vichyjskega režima. Nemci francoskih kolonij sprva niso nadzorovali, marveč naj bi jih Italijani (za kar so bile ustanovljene posebne komisije v Gabésu, Alžiriji, Casablanci, Tunisu in Siriji). Po britanskem napadu na francosko floto v Alžiriji 3. julija 1940 so tudi Nemci hoteli aktivneje poseči v nadzor kolonij, o čemer so se dalj časa pogajali z Italijani. V Maroku so najprej ustanovili mešano italijansko-nemško komisijo, ki pa je bila pod nemško upravo, nato pa so februarja 1941 tudi v Casablanci prišli nemški nadzorniki.

Zaradi različnih okupacijskih con je bila tudi okupacijska uprava specifična. Okupirana cona je prišla pod neposredno oblast vojaške uprave v Franciji (Militärbefehlshaber in Frankreich -MBF), ki je bila v okviru OKH (sedež je imela v palači Majestic v Parizu). Najprej jo je vodil general von Streccius. Streccius je bil «le» šef administracije (Chef der Militärverwaltung in Frankreich) in ne vojaški komandant (Militärbefehlshaber in Frankreich). To funkcijo je do oktobra 1940 obdržal sam von Brauchitsch. Departmaja Nord in Pas de Calais sta pripadala vojaški upravi v Bruslju (Militärbefehlshaber de Bruxelles) imela pa sta prefekta pod formalnim nadzorom vichyjskih oblasti, departmaji Moselle, Haut-

Rhin, Bas-Rhin so bili priključeni k Nemčiji in pod civilno upravo gaulaiterjev v okrožjih, h katerim so bili priključeni. Svobodna cona je bila v notranjih zadevah formalno samostojna, vendar pod skrbnim nadzorom «nemške ambasade», ki jo je vodil Otto von Abetz. S konvencijo o premirju je bila ustanovljena še nemška komisija za premirje, ki je imela sedež v Wiesbadnu in je bila pod poveljstvom OKW. Vodil jo je Karl Heinrich von Stülpnagel, imela pa je več podkomisij (za kopensko vojsko, mornarico, letalstvo, vojne ujetnike in ekonomske zadeve). Francoska povezava z njo (Nemci niso dopustili mešane komisije) je bila delegacija, ki je bila pod okriljem direkcije za premirje (Direction des services de l'armistice) v okviru vichyjske vlade, vodil pa jo je general Charles Huntzinger (poznejši komandant vichyjske armade – armée d'armistice – in vichyjski obrambni minister, ki je leta 1941 umrl v letalski nesreči). Povezavo je vichyjska vlada vzdrževala tudi z MBF, zlasti preko vojnega ministrstva. Z nemško ambasado v Parizu je uradne stike vzdrževalo vichyjsko ministrstvo za zunanje zadeve, osebne (ti so bili pomembnejši) pa posamezni politiki in intelektualci (zlasti Pierre Laval).

Obstajale so še druge bolj ali manj uradne povezave, npr. med francosko policijo in nato milico in Himmlerjevo Reichssicherheitshauptamt (RSHA), v Franciji pa so uradno ali tajno delovale tudi druge nemške organizacije, med njimi t. i. Bureau Otto, ki je kontroliral „črni trg“ ali t. i. Kommandos Rosenberg, organizacija, ki je deloma „skrbela“ za židovsko vprašanje, predvsem pa gospodarske in tehnične povezave med nemško in francosko industrijo.

Militärbefehlshaber in Frankreich je imela teoretično vsa pooblastila in oblast v zvezi z okupacijo, v osnovi se je delila na dve sekciji: Kommandostab in Verwaltungstab. Za Strecciusom sta upravo prevzela generala Otto von Stülpnagel in njegov bratranec Karl-Heinrich von Stülpnagel (od februarja 1942 do julija 1944). Verwaltungstab je odločal o vseh nevojaških zadevah, v njegovem okviru so bile tudi administrativna uprava, policija, propagandni oddelek in ekonomske zadeve (med drugim kontrola francoskih podjetij).

Na delovanje Reichssicherheitshauptamta (RSHA) je vplival zlasti SS, v njegovem vodstvu so bili najvplivnejši esesovci v Franciji pa tudi šef Gestapa. Hitler je za Francijo ustanovil tudi skupno poveljstvo za SS in policijo (Höher SS und Polizei Führer – HSSPF). RSHA in HSSPF sta financirala delovanje nekaterih kolaboracionističnih organizacij. Preko teh dveh organizacij je SS s pomočjo kolaboracionističnih oblasti skrbel za „rešitev“ židovskega vprašanja v Franciji. SS je od poletja 1942 dalje kontroliral celotno policijsko dejavnost v okupirani Franciji in imel najpomembnejšo vlogo pri izvajanju represalij proti pripadnikom odporniškega gibanja. Še posebej pa je bilo znano njegovo okrutno delovanje v Lyonu pod vodstvom Klause Barbieja.¹²

Nemška ambasada (Ambassade Allemande) je bilo ime, ki so ga uporabljali za misijo Otta von Abetza.¹³ Delovala je od junija 1940, sedež pa je imela v nemški ambasadi v Parizu. V osnovi je bila Abetzova naloga, ki mu jo je zaupal Ribbentrop, amortizirati prevladujoči vpliv nemške vojske v Franciji, vzpostaviti tesne zveze s fašističnimi skupinami in (dokler je to Nemčiji ustrezalo) podpirati separatistična gibanja manjšin. Abetz sprva ni imel formalne vloge in tudi ne velikega vpliva, saj so ga v MBF ignorirali. Avgusta 1940 pa je tudi uradno postal nemški ambasador in od novembra 1940 je imel osebno Hitlerjevo pooblastilo, da ureja vse politične zadeve v zvezi s Francijo. Abetz je imel velike ambicije, hotel je vzpostaviti nemška diplomatska predstavništva po vsej Franciji in tudi v francoski Afriki, vichyjski režim pa naj bi v zameno odprl predstavništvo v Berlinu. Zunanje ministrstvo je Abetzove načrte zavrnilo, tako da sta bila odprta samo dva konzulata: v Vichyju (vodil ga je Krug von Nidda) in Casablanci. Kljub temu je ambasada v celoti zaposlovali 568 oseb (od tega 367 Nemcev), kar kaže na izjemno vlogo, ki so ji jo pripisovali v Berlinu. Na drugi strani pa je tudi vichyjska Francija imela generalno vladno delegacijo pri nemških vojaških oblasteh na okupiranih ozemljih (Délégation générale du gouvernement Français dans territoire occupés), ki jo je sprva vodil ambasador Léon Noël, nato general la Laurencie in nazadnje, do konca okupacije, Fernand de Brinon.

Čeprav so Francijo Nemci ves čas okupacije šteli za sovražnico, pa so v nasprotju z ravnanjem v vzhodnih okupiranih deželah v njej bolj upoštevali mednarodno pravo ali vsaj imeli milejši okupacijski režim (izjema sta Alzacija in Lorena) kot v vzhodnoevropskih in balkanskih državah. Kolaboracijo so skušali graditi na ideji o „evropski solidarnosti“ in skupnem boju „proti boljševizmu“, igrali pa so tudi na francosko protiangleško usmerjenost. V glavnem so zadržali tudi prejšnjo administracijo, vendar so strukturo upravljanja poenostavili, uvedli „führere-princip“, po katerem je bil za posamezno administrativno območje odgovoren en človek. Vse organe parlamentarnega življenja so ukinili, uradnike ter pripadnike svobodnih poklicev, gospodarstvenike in kulturnike pa silili v članstvo korporativističnih in nacističnih organizacij. Podoben sistem je bil uveden tudi v nekaterih drugih zahodnoevropskih državah (Belgiji, Nizozemski, Luksemburgu).¹⁴ Domača policija je v okupirani coni pod nemškim nadzorom nadaljevala delo. Nemci so v okupirani coni vzpostavili še lastno varnostno policijo (Sicherheitsdienst), vojaško policijo (Geheime Feldpolizei), politično policijo (Gestapo) in protiobveščevalno službo. Delovale so tudi nekatere „vmesne“ tajne organizacije (poleg že naštetih npr. „Kommando Knochen“ – po vodji poročniku Helmutu Knochenu, ki ga je specialno poslal Heydrich, da se bori proti komunistom, Židom in drugim nasprotnikom Rajha). Kljub tako razporedeni varnostni mreži se je število sabotaž povečevalo, odpor

pa naraščal. Zaradi tega so v nemškem političnem in vojaškem vrhu tudi za Francijo zahtevali enake maščevalne ukrepe, kakršne so izvajali v Jugoslaviji, to je streljanje od 50 do 100 talcev za enega nemškega vojaka. Z zaostreno okupacijsko politiko se ni strinjal poveljnik okupacijskih sil v Franciji Otto von Stülpnagel, zato so ga upokojili in zamenjal ga je bratranec Karl Heinrich von Stülpnagel.¹⁵ Hitler je načeloma vztrajal pri določenem številčnem principu retorizije (določenih je bilo petinpetdeset „komunistov“ za enega nemškega vojaka), vendar je hkrati prepuščal presojo o številu dejansko usmrčenih vojaški upravi v Franciji, ki naj bi ravnala „glede na razmere“. Pred morebitnimi škodljivimi posledicami stopnjevanja povračilnih ukrepov je svaril tudi Abetz, medtem ko je SS zahteval še več terorja. Nemci niso ustrelili vseh načrtovanih talcev. V obdobju t. i. „cikla atentatov“ (med julijem 1941 in pomladjo 1942), ki so jih izvajali komunisti, so nemške okupacijske oblasti kot povračilni ukrep v prvem valu (september 1941–maj 1942) ustrelile 471 talcev (od zaukazanih 993), v drugem valu (junij 1942–december 1943) pa še 254. Po tem obdobju so Nemci spremenili taktiko (čeprav so streljanje – zlasti ujetih makijev – še nadaljevali) in začeli kot povračilni ukrep izvajati množične deportacije. Po znanem Hitlerjevem dekretu „Nacht und Nebel“, z dne 7. decembra 1941, so deportacije zajemale tudi vse širši krog Francozov, ki jih je varnostna policija ocenila za nevarne. Od leta 1943 so bile vse pogostejše vojaške in policijske operacije proti makijem.

V celoti so Nemci med vojno s pomočjo kolaboracionističnih oblasti na osnovi rasnih zakonov deportirali približno 120.000 ljudi, zaradi političnih razlogov še približno 100.000.¹⁶ V celoti naj bi zaradi odpora ali kot povračilni ukrep skupaj z vichyjskimi oblastmi pobili med 20.000 in 40.000 ljudi.

Ekonomsko izkoriščanje

Ekonomska ureditev Hitlerjeve „nove Evrope“ se ni strogo pokrivala s političnim načrtom. Ekonomija je temeljila na ideji o t. i. „Grosswirtschaftsraum“, ki pa naj ne bi bil – z izjemo kolonij – strogo centraliziran. Proizvodnja bi bila sicer usklajena in v grobem pod nadzorom države (v skladu z idejo o fašističnem korporativizmu), vendar naj bi gospodarski razcvet dajal možnost za uresničitev socialnega miru v vsaki državi. Praksa se je od načrta precej razlikovala, služila je predvsem vojnim ciljem in potrebam Nemčije. Zaradi nedorečenosti bodoče ekonomske ureditve velikega Rajha so poleti 1940 v nemškem političnem vrhu potekale burne razprave o tem, katera inštitucija bo odgovorna za gospodarstvo v Belgiji in Franciji. Nemška gospodarska politika v Franciji in Belgiji je nihala med dvema ciljema: maksimalno kratkoročno eks-polatacijo, ki je služila predvsem vojnim ciljem (zagovarjali so jo zlasti

Herman Göring, njegov urad za petletni gospodarski načrt in ekonomsko ministrstvo), in dolgoročnim načrtovanjem, ki naj bi omogočilo racionalno izkoriščanje ekonomskih virov. Vsaka od obeh usmeritev je imela zagovornike in je bila tudi odvisna od trenutnih okoliščin. Po prepričanju Franciji nenaklonjenih nacističnih funkcionarjev bi morali od Francije odrezati vsa industrijska središča in iz nje narediti zgolj agrarno deželo.

V 18. členu konvencije o premirju je bilo zapisano, da naj bi Francija plačevala stroške okupacije in sicer 400 milijonov frankov dnevno do 11. maja 1941, nato 300 milijonov dnevno od 11. maja 1941 do 10. novembra 1942 in po 11. novembru 500 milijonov frankov dnevno. Poleti 1940 je nemška ekonomska podkomisija Komisije za premirje v Wiesbadnu določila osnovna ekonomska načela, po katerih naj bi se francoska ekonomija prilagodila nemški na posameznih področjih (prispevki na finančnem, vojaškem področju in v industriji, določena pa je bila tudi demontaža industrijske opreme, seveda brez upoštevanja tega, kaj to pomeni za vsakdanje življenje prebivalcev). V ekonomski podkomisiji, ki jo je vodil diplomat Hans Richard Hemenn (neposredno podrejen Ribbentropu), so bili predstavniki vseh pomembnejših pristojnih nemških uradov in inštitucij (Göringovega urada za petletni načrt, transportnega ministrstva, ministrstva za prehrano, zunanjega ministrstva, vojaške uprave v Franciji, poveljstva kopenske vojske). V komisiji so se kresala mnjenja o načinu izkoriščanja Francije (druge podkomisije in tudi sama Komisija za premirje so kmalu izgubile pomen, še posebej pa po okupaciji Južne cone). Zahteve podkomisije je vladi v Vichyju prenašala francoska „korespondenčna“ podkomisija, ki jo je vodil guverner francoske narodne banke Boisanger (sprva je nemško komisijo vodil sam Stülpangel, francosko pa Hutzinger). Organizacija Ostland (Ostdeutsche Landbewirtschaftungsgesellschaft), ki je bila ustanovljena za izkoriščanje zasedenih ozemelj (predvsem na Vzhodu), je tudi v Franciji spomladi 1940 vzpostavila svojo podružnico s sedežem v Parizu in petimi izpostavami v Amiensu, Lyonu, Meziéresu, Nancyju in Dijonu, svojo dejavnost pa je skoncentrirala zlasti v prepovedani coni in v Ardenih, kjer je konfiskirala privatno lastnino (okrog 100.000 hektarov) ki naj bi jo dajala v uporabo nemškim kolonistom, vendar ta načrt potem ni bil uresničen.

Poleg ekonomskih potencialov Francije so Nemci hoteli čim bolj izkoristiti tudi njeno delovno silo. Spomladi 1942 jim je začelo drastično primanjkovati delovne sile, vojni ujetniki niso več zadoščali. Zato so gauleiterja Sauckla imenovali za generalnega pooblaščenca za rekrutacijo delovne sile (Generalbeauftragter für den Arbeitseinsatz). Sauckel je potem potrebne kvote razporedil po posameznih državah. Od vichyjske vlade je junija 1942 zahteval 250.000 delavcev (od tega 150.000 specialistov za posamezna področja). V zameno je ponudil izpustitev 50.000

francoskih vojnih ujetnikov. Čeprav se je Sauckel prišel sam dogovarjat v Pariz, so Francozi poslali le 53. 000 ljudi. Sauckel je potem hotel uvesti obvezno delovno službo pod nemško jurisdikcijo. Zato je vichyska vlada, da bi obdržala nadzor, septembra 1942 ustanovila Nacionalni servis za delo (Service national du Travail – SOL), ki je razglasil delovno obveznost za vse ženske med 21 in 35 letom in vse moške med 18 in 50 letom. S tem je do decembra 1942 zagotovila 245.000 delavcev. Sauckel je marca 1943 zahteval še 250.000 delavcev (po izrecnem Hitlerjevem ukazu) in obljubil izpustitev novih 50.000 vojnih ujetnikov, kar je vichyska vlada s težavo izpolnila. Pritiski so se še stopnjevali, pred koncem vojne v Franciji so Nemci hoteli imeti kar milijon delavcev. Abetz je Berlin opozarjal, da je to nemogoče izpolniti, ker že Wehrmacht na gradbiščih in v ladjedelnicah v Franciji zaposluje 276.000 Francozov in še dodatnih 179.000 v administraciji ter da tovarne, ki so pod neposrednim nemškim nadzorom zaposlujejo še nadaljnjih 407.000 Francozov. Skupaj naj bi za Wehrmacht in vojaško industrijo tako samo v Franciji delalo 862.000 Francozov. Na prisilnem delu v Nemčiji je bilo v celoti med vojno približno 650.000 delavcev.

Kulturna politika

Na kulturnem področju so Nemci v odnosu do Francije in zasedenih frankofonskih dežel (Belgije, Luksemburga) hoteli uveljaviti načelo o nemški superiornosti. To naj bi dosegli zlasti s pomočjo nacistične ideologije. Določeno vrsto „spoštovanja“ do francoske kulture so kazali s tem, da so odpeljali, kolikor so le mogli, umetnin (izbor za nacistične veljake, tudi za Hitlerja, je opravil ambasador von Abetz). Dolgoročno pa naj bi vpliv francoske civilizacije v Evropi zamenjal nemški vpliv. V Belgiji so favorizirali Flamce kot nemške ljudi, na univerzi v Bruslju so nastavili nemške profesorje, ki naj bi postopoma spodrinili francoski jezik in kulturni vpliv. Gledališke predstave v nemščini, nemške knjige in druge oblike vsiljevanja nemške kulture naj bi Belgijce čim prej ponemčile. Nemci so tako v Franciji kot Belgiji vzpostavili svoj ideološki monopol na radiu in v kulturnih ustanovah, veliko in relativno uspešno pa so uporabljali tudi propagando. Vendar so v sami Franciji (z izjemo Alzacije in Lorene) dopuščali delovanje kulturnih ustanov, šole in univerze so bile odprte, tiskali so knjige in časopise (seveda pod cenzuro).

V načelu so, kar zadeva okupacijsko politiko na kulturnem področju, skušali zagotoviti lojalno sodelovanje, pri čemer so se opirali na ideološko profašistično ali pronemško usmerjene ljudi, pa tudi na tradicionalne elite v administraciji in kulturni sferi. Kulturna politika je bila vpeta v končni cilj nemških osvajanj, to je zagotoviti hegemonijo Rajha na okupiranih ozemljih, vpeljati nacistično ideologijo, germanizirati (ali zagotoviti prevladujoč germanski vpliv) in na ta način ustvariti „nov evropski red“,

v katerem bi bil „veliki nemški Rajh“ dominanten, vse, kar ne bi prišlo vanj pa v kolonialnem, polkolonialnem ali kakšnem drugem podrejenem položaju.

Vrste kolaboracije v Franciji

Kolaboracija je med vojno v Franciji – tako kot drugje – obstajala v večih oblikah, v osnovi pa gre za štiri tipe: politično, ideološko, vojaško in ekonomsko.

Politična kolaboracija – nekaj osnovnih dejstev o Vichyju

Francija je bila država, ki je v drugi svetovni vojni utirala pot političnemu kolaboracionizmu, to politiko definirala in preko Pétaina tudi prva javno deklarirala. Pétain je bil prvi med vidnejšimi politiki v okupiranih državah, ki je 30. oktobra 1940 javno izrazil pripravljenost, da „gre na pot kolaboracije“ z Nemci (seveda pa je šlo tudi za to, da so bili Nemci na kolaboracijo s Francijo pripravljeni, medtem ko je marsikje drugje niso dopuščali). Politična kolaboracija je v Franciji obsegala razpon od minimalnega političnega sodelovanja z Nemci (ki naj bi Francozom omogočilo, da se počasi „poberejo“ in tako ali drugače postopoma znova dosežejo svojo nekdanjo vlogo v Evropi) do idej o Franciji kot sestavnem delu Hitlerjevega „novega reda“ in „nove Evrope“ (kar je bilo sicer že bolj povezano z ideološkimi opredelitvami kot vsakdanjim političnim pragmatizmom). Vichyska Francija naj bi svojo ureditev čim bolj približala temu „novemu redu.“ Obstajale pa so tudi vmesne različice, pogojene s političnimi opredelitvami, pa tudi predsodki vplivnih posameznikov. Ena od takih, ki jo je zagovarjal general Darlan, je bila npr., da je nemška dominacija v Evropi za Francijo kljub vsemu dologoročno ugodnejša kot angleška.¹⁷ V osnovi je šlo v Franciji za dva tipa politične kolaboracije t. i. „državno kolaboracijo“, značilno za vichyske oblasti, in kolaboracijo raznih organizacij in posameznikov bodisi v Parizu bodisi v vichyski Franciji ali v drugih okupacijskih conah. Medtem ko je bila kolaboracija v okupiranem delu Francije podobna kolaboraciji drugod po zahodni Evropi, pa je imel Vichy svoje posebnosti.

Vichyska vlada je delovala med julijem 1940 in avgustom 1944.¹⁸ Prvo vlado je imenovalo 569 članov narodne skupščine (ob »opoziciji osemdesetih«, to je 23 senatorjev in 57 poslancev).¹⁹ Vodil jo je maršal Philip Pétaine, ki je 16. junija 1940 na mestu predsednika vlade (conseila) zamenjal Paula Reynauda.²⁰

Dne 10. julija je narodna skupščina Pétainu dala ne samo izvršna, marveč tudi ustavna pooblastila z nalogo, da spremeni ustavo. Pétain je poleg predsedstva vlade oz. ministrskega sveta dobil tudi funkcijo šefa francoske države, ki jo je do tedaj opravljal Albert Lebrun.²¹ Skupščina je 23. julija 1940 za podpredsednika vlade imenovala Pierra Lavala, ki

naj bi vladne posle vodil operativno (Laval je veljal tudi za Pétainovega naslednika, če bi se maršalu kaj zgodilo).

Poleg „državne kolaboracije“ z nacistično Nemčijo (izraz je v šestdesetih letih vpeljal Stanley Hoffman) je imel Vichy tudi notranjo strategijo razvoja, ki je bila avtonomna. Desetega julija 1940 so bili sprejeti trije ustavni akti, s katerimi je Petain začel graditi t. i. vichyjski režim. V njem je združil kombinacijo svojih konservativnih idej in vpliva španskega fašizma v idejo o t. i. „nacionalni revoluciji.“ Njeno usmeritev je izražalo zlasti geslo „delo, družina, domovina“, ki je zamenjalo prejšnje geslo tretje republike „svoboda, enakost, bratstvo“, namesto izraza francoska republika pa so uporabljali izraz francoska država, kar je posredno izražalo tudi monarhistične prvine. Pétain si je vzdel tudi naslov „Mi, maršal Francije in šef francoske države“, režim pa je ob pomoči publicistov in zgodovinarjev načrtno gradil njegov kult.²² Vichyjski režim je sprejel vrsto diskriminacijskih in avtoritarnih ukrepov: 13. avgusta prepoved delovanja političnih organizacij, oktobra 1940 statut o Židih (celotna protižidovska zakonodaja je bila povzeta po nürenberških zakonih in je obsegala 17 zakonov in 23 dekretov!).²³ Novembra 1940 je vichyjska vlada sprejela tudi akt o ukinitvi sindikatov. Uvedeni sta bili internacija na podlagi administrativnih ukrepov in vrsta ukrepov proti političnim osebnostim iz tretje republike. Po Lavalovi začasni odstranitvi s funkcije je vlogo posrednika prevzel vodja „triumvirata“ in minister za zunanje zadeve Flandin (ki pa ga Nemci niso preveč cenili)²⁴ in za njim Nemcem bolj naklonjeni admiral Darlan.²⁵ Ta je nadaljeval politiko aktivnega kolaboracionizma, dokler vodenja vlade ni znova prevzel Laval (aprila 1942). Enajstega novembra 1942 so Nemci okupirali Svobodno cono, razorožili vichjsko armado, ki jo je Francija smela obdržati po pogodbi o premirju (t. i. armée d'armistice), hoteli pa so tudi zapleniti francosko floto v Toulonu, vendar jo je posadka 27. novembra 1942 sama potopila (čeprav je po mnenju nekaterih vojaških zgodovinarjev imela dovolj možnosti, da se pravočasno umakne in pridruži zaveznikom).²⁶

Nemci so delovanje vichyske vlade dopustili še naprej, vendar pod pogojem, da služi njihovim interesom. Pétain naj bi po Hitlerjevih navodilih deloval zgolj navzven kot simbolna figura, dejansko politiko pa naj bi uresničevali preko Lavalala. Od tedaj je bil Pétain praktično konfiniran v svojem apartmaju in ni imel več dosti vpliva. Hotel je še spremeniti ustavo, vendar do tega ni prišlo. V vichyjski vladi je prišlo med njim in pronemškimi ministri do boja za oblast. Kolaboracionistični ministri so se po sovjetskih uspehih na vzhodu bali, da bi ob morebitni sovjetski invaziji prišlo do sprememb v vladi, in so delali načrte, kako bi to preprečili. Nemce so opozarjali, da bi se ob odstranitvi Lavalala Francija lahko povezala z zavezniki. Pétain je hotel sklicati skupščino (ki se ni sestala že tri leta) in od nje zahtevati pooblastilo, da znova prevzame

vlado v primeru prihoda zaveznikov. Nemci mu tega niso dopustili, marveč so zahtevali, da se vlada dopolni z deklariranimi kolaboracionisti Deatom, Darnardom in Henriotom, ki so vsi postali ministri. Vendar se je vojna v Franciji že bližala koncu in avgusta 1944 je vichyjska garnitura na nemško zahtevo odšla v Belfort, nato pa v začetku septembra v Sigmaringen, grad na jugozahodu Nemčije.²⁷ Tu se je Pétain odrekel vsem vladnim obveznostim in jih predal na hitro ustanovljeni «Francoski vladni komisiji» (Commission gouvernementale française). Ta naj bi bila neke vrste naslednica vichyjske vlade. Posamezni francoski politiki so sicer skušali še nekaj delovati, med njimi je bilo tudi precej rivalstva in boja za nemško naklonjenost. V Sigmaringenu je izhajalo tudi nekaj francoskih časopisov.²⁸ Jacques Doriot, ki je imel v Sigmaringenu najpomembnejšo vlogo in podporo Nemcev (ti so ga hoteli postaviti za predsednika francoske vlade v izgnanstvu) je ustanovil Odbor francoske osvoboditve (Comité de la libération française), ki naj bi se boril proti «krvavemu preganjanju, boljševizmu in tretji svetovni vojni», se pravi proti zaveznikom ali v primeru razkola med njimi proti Sovjetski zvezi. Francoske kolaborantske enote so Nemci združili.

Dne 22. aprila so Sigmaringen dosegle predhodnice 1. francoske armade in ostanki vichyjske vlade so se tako kot druge francoske emigrantske skupine, ki so pribežale na jug Nemčije, razbežali.

Med ukrepi, ki so jih po vojni še posebej očitali vichyjski vladi, sodi organizacija izjemnega pravnega reda za obračunavanje z nasprotniki. Vrhovno sodišče (cour suprême de justice) je 30. junija 1940 na procesu v Riomu obsodilo več ministrov tretje republike.²⁹ Vojno sodišče s sedežem v Gannantu (ustanovljeno septembra 1940) je na smrt obsodilo več oficirjev in vojakov svobodne Francije, tudi generala de Gaulla. Dne 23. avgusta 1941 so ustanovili posebna sodišča «proti dejavnosti komunistov ali anarhistov», ki so sodila na osnovi retroaktivno veljavnih zakonov. Na začetku leta 1944 je Darnard s posebnim dekretom, «da bi zagotovil javno varnost», ustanovil «sodišča za izjemni kriminal» («cours criminelles extraordinaires» oz. «tribunaux du maintien de l'ordre»). V celoti je vichyjska vlada sprejela 23 represivnih zakonov, od katerih so nekateri veljali retroaktivno, režim je dal v koncentracijska taborišča zapreti 75.000 «osumljencev» in jih 35.000 tudi obsodil. Iz javnih služb je bilo odpuščenih 35.000 zaposlenih.

Francozi so bili vichyjskemu režimu sprva večinoma naklonjeni (znana je sintagma o «petdeset milijonih petainistov»). Po začetni paniki in brezglavosti sta začela prevladovati čakanje, kaj bo prinesla prihodnost (t. i. »attentisme«) in prilagajanje okupaciji oz. sprijaznjenje z njo («accommodation»). Kakor je zapisal André Gide septembra 1940: «Vzpostaviti odnos z včerajšnjim sovražnikom ni strahopetnost, ampak modrost, prav tako kakor sprejetje tistega, kar je neizogibno.»³⁰ Zato so podpirali

Pétainovo politiko kolaboracije, mnogi tudi iz razočaranja nad prejšnjim sistemom. Tretja republika je bila osovražena, njeni politiki kompromitirani, v Franciji je bil še pred okupacijo močan antikomunizem (še posebej po nemško-sovjetskem paktu), prav tako pa močna anglofobija.³¹ Ta se je zaradi pogumnega angleškega upiranja Hitlerju pri Francozih kmalu razkadila, bila pa je še naprej globoko vsajena v glavah vichyjskih politikov. V takih razmerah je večina Francozov v Pétainu videla očeta in rešitelja Francije. Zaradi čistk, ki jih je izvajal vichyjski režim, protižidovske zakonodaje, vedno tesnejše kolaboracije in postopnega nastajanja odporniškega gibanja doma in v »svobodni Franciji» pa je zaupanje v režim začelo plahneti. Po nemški zasedbi Svobodne cone je režim sploh izgubil svoj smisel, Francozov ni zmogel zavarovati pred prisilnim delom v Nemčiji in vedno več ljudi se je obračalo proti njemu.

Ideološka kolaboracija

Ideološka kolaboracija je izhajala iz predvojnih razmer, v katerih so bile skrajno desne ideje v Franciji precej vplivne. O pojavih francoskega fašizma lahko govorimo od leta 1923 naprej, ko je Mussolini v Franciji dobil prve vplivne privrženke (pa tudi nasprotnike). Med strankami in skupinami se je fašističnih idej navzela najprej Action française – politično gibanje in časopis z istim naslovom, ki je nastalo še v času Dreyfusove afere. Action française je zagovarjala »integralni nacionalizem«, monarhijo, avtoritarni režim, centralizem in »tradicijo nasproti modernizaciji«, vendar je francoski zgodovinarji v glavnem ne štejejo za popolnoma fašistično gibanje. Njen ideolog v dvajsetih letih je bil Georges Valois, ki je kot član odporniškega gibanja umrl v nemškem taborišču.³² V Action française so sodelovali vsi vidnejši politiki in intelektualci desničarske in skrajno desničarske usmeritve (mnogi so sicer tja zašli iz komunističnih, socialističnih, sindikalnih ali anarhističnih krogov). Del gibanja je bil usmerjen tudi protigermansko. V glavnem so bili pred vojno njeni člani nasprotniki vojne z Nemčijo. Ob začetku vojne se je sedež gibanja preselil na jug, del privrženecv je sodeloval s Pétainom in precej vplival na njegovo politiko (zlasti do mladinske in družinske politike in pri uveljavljanju gesla »Nazaj k zemlji«). Z vojno je gibanje izgubilo kohezivnost, nekateri vodje so se opredelili izrazito fašistično (npr. ustanovitelji revije Sem povsod (Je suis partout), drugi so prevzeli razne funkcije v vichyjskem aparatu in aktivno sodelovali v boju proti odporniškemu gibanju, tretji pa so se mu – nasprotno – pridružili. V osnovi je gibanje med vojno ostalo antisemitsko, ksenofobično in antidemokratsko in je imelo vidno vlogo v notranjih francoskih spopadih med letoma 1940 in 1944 (za katere francoski zgodovinarji in publicisti pogosto uporabljajo izraz državljanska vojna).

Fašistično usmerjene so bile že v dvajsetih letih nekatere manjše organizacije kot Croix-de-Feu (ustanovljen leta 1927).

«Čista» francoska verzija fašizma se je najbolj izrazila v t. i. frankizmu (francisme), ki ga je zagovarjala Parti frančiste, ustanovljena 11. novembra 1933, torej v času, ko je v Nemčiji že zmagoval nacizem. Frankiste je vodil Marcel Bucard (ki je decembra 1934 na mednarodnem fašističnem kongresu v Montreuxu tudi predstavljal Francijo, po vojni pa je bil obsojen na smrt in usmrčen). Njihova filozofija je bila, kot je Bucard zapisal leta 1934: red (v nasprotju z željo staršev, ki so želeli svobodo), «čustvena» disciplina (namesto enakosti), hierarhija vrednot. Usmerjeni so bili proti boljševizmu in parlamentarizmu, demokraciji in finančni oligarhiji, «proti levici in proti desnici» kakor so zapisali, v tridesetih letih pa so začeli poudarjati tudi antisemitizem. Njihov cilj je bila fašistična revolucija v Franciji. Frankisti so prisegali na romansko tradicijo, imeli so svojo uniformo (po vzoru mornarskih in z baskovsko čepico) in svojo himno. Število frankistov se je gibalo okrog 10.000.

V tridesetih letih so mnogi, tudi najvplivnejši francoski intelektualci postali ideološki privrženci fašizma oz. nacizma in pozneje večinoma (ne pa vsi) zagovorniki kolaboracije z Nemčijo (po vojni so Francozi take intelektualce obsodili na visoke, največkrat smrtne kazni zaradi sodelovanja z okupatorji («intelligence avec ennemi»).

Zagovorniki ideološke kolaboracije (ki je večinoma prešla tudi v aktivno politično dejavnost) so pred letom 1940 zagovarjali svoja stališča zlasti v okviru Francosko-nemškega komiteja, ki ga je ustanovil Fernand de Brinon³³ leta 1935, v reviji *Je suis partout*, ki jo je urejal Robert Brasillach³⁴, in reviji *Guingo*, ki jo je urejal Henri Beraud.³⁵ Revija *Je suis partout* je med letoma 1930 in 1940 združevala približno 700 piscev desničarske in skrajno desničarske usmeritve, med njimi tudi nekatera vidna imena francoskega predvojnega in medvojnega kulturnega življenja,³⁶ in je bila neke vrste «tednik francoskega fašizma».³⁷ Med fašističnimi in pronemškimi strankami je bila najmočnejša Parti populaire français (PPF), ki jo je vodil Jacques Doriot.³⁸ Ustanovljena je bila leta 1936, njeno ustanovitev pa so navdušeno pozdravili nekateri vidni francoski intelektualci. V začetku je štela približno 2000 članov, na ustanovnem kongresu je bilo 450 delegatov, njen predsednik pa je postal Jacques Doriot. Ko je bila na vrhuncu moči je imela okrog 15.000 aktivnih privržencev, 50.000 članov in kakih 100.000 simpatizerjev. Poleg Parti frančiste je bila ena redkih skrajno desnih ali fašističnih partij, ki je nastala še pred okupacijo. V njej je bilo precej bivših komunistov in tudi stranka je bila sprva organizirana po podobnem principu, drugače pa je bilo v vodstvu dokaj pisano članstvo, od desničarskih intelektualcev do velikih industrialcev. Izdajala je več časopisov (med drugim je imela pod kontrolo *Le Petit Parisien* in *L'Émancipation française* v katerega je največ pisal

Drieu de la Rochelle). Leta 1937 je Doriot skušal ustanoviti protikomunistično fronto, imenovano *Le front de la liberté*, kar pa ni imelo velikega odziva. Med okupacijo se je PPF zavzemal za kolaboracijo, zlasti del vodstva je postajal vedno bolj rasističen in pronemški in je med drugim predlagal ustanovitev Francoske legije. Strankin paravojaški oddelek (*Gardien français*) je štel kakih 2000 mož. Vodstvo stranke in njen najaktivnejši del sta se ob koncu vojne umaknila v Nemčijo, po zmagi zaveznikov so bili ti ljudje izročeni in večinoma obsojeni na smrt.

Najbolj militantni pripadniki skrajno desnih strank so se zbirali tudi v teroristični organizaciji imenovani *Cagoule*, (kuta s kapuco). S tem imenom je francoski tisk poimenoval Tajni komite za revolucionarno akcijo (*Comité secret d'action révolutionnaire – CSAR*), ki je deloval med letoma 1932 in 1940, sestavljala pa ga je skupina militaristov (med njimi so bili tudi ugledni gospodarstveniki in pripadniki drugih visokih slojev). *Caogule* je bil odgovoren za umor dveh italijanskih antifašistov, bratov Roselli, in za nekatere druge teroristične akcije. Po odkritju so bili nekateri njegovi člani obsojeni. *Cagoule* je kot povračilni ukrep pozneje ubila ministra za notranje zadeve socialista Maxa Dormoya. Med vojno so bili njegovi člani v glavnem aktivni kolaboracionisti, nekaj pa jih je sodelovalo tudi v odporniškem gibanju.

Med vojno, konec leta 1940, je nastal *Mouvement social revolutionnaire (MSR)* pod vodstvom Eugéna Deloncla.³⁹ Poleg Deloncla so bili v vodstvu še bivši komunist Jean Fontenoy, Eugène Schueller (znani poslovnež, vodja kozmetične industrije *l'Oréal*) in general Paul Lavigne-Delville. MSR je bil pod neposrednim vplivom *Cagoule*, člani so sodelovali tudi v neposrednih akcijah, ki sta jih organizirali obe organizaciji skupaj ali vsaka zase. Med najbolj znanimi so bile rušenje sinagog oktobra 1941 v Parizu, pa tudi razne likvidacije in umori vplivnih političnih osebnosti. MSR je bil zagovornik francoskega fašizma, ki so ga ideološko utemeljevali zlasti njeni teoretiki Georges Soulés, Raymond Abellio in André Mahé. V celoti je štel približno 15.000 članov, v precejšnji meri pa so ga financirali Nemci. Njegova dejavnost je bila precej odvisna od teženj in rivalstev med nemško vojaško komando v Franciji, *Abwehrom*, SS in drugimi nemškimi organi, velika pa so bila tudi notranja ideološka razhajanja. Zaradi tega sta Soulés in Mahé decembra 1943 organizirala novo stranko *Mouvement révolutionnaire français*.

Rassemblement national populaire (RNP) je bil ustanovljen februarja 1941, v njegovem vodstvu so bili Marcel Déat,⁴⁰ Eugène Deloncle, Jean Fontenoy in drugi. Na treh kongresih (julija 1942, oktobra 1942 in julija 1943) je Déat razložil glavno strankino usmeritev: nacionalni socializem z eno partijo, korporativističnim in planskim gospodarskim sistemom po zgledu Nemčije in v tesni povezavi z njo (francoski zgodovinarji so to pozneje označili za «fašistični kolaboracionizem»). Stranka je nekaj časa

zagovarjala tudi idejo o ustanovitvi Nacionalne revolucionarne fronte (Front révolutionnaire national), v katero bi se združile vse skrajno desničarske organizacije, vendar je Déat, ki je vedno bolj posnemal Hitlerja, to misel nato opustil. Stranka se je organizirala po fašističnem principu, z uniformami, fašistično dekoracijo, pozdravi šefu. Imela je svojo milico Légion nationale populaire, mladinsko organizacijo, časopisa l'Oeuvre v 120.000 izvodih, ki ga je urejal sam Déat, in Le National populaire. V organizaciji je bilo kakih 20.000 članov.

Intelektualno najmočnejša in najvplivnejša skupina Collaboration je združevala zlasti znanstvenike, literate in ekonomiste fašistične usmerjenosti, kot so Alphonse de Châteaubriant,⁴¹ Georges Claude⁴², kardinal Baudrillart, pisatelji Abel Hermant, Abel Bonnard, Bernand de Brinon, Pierre Drieu La Rochelle⁴³ in drugi. Ustanovljena je bila 24. septembra 1940 na pobudo Otta von Abetza, v glavnem so bili v njej isti ljudje kot prej v Francosko-nemškem komiteju. Skupina Collaboration je imela več sekcij: znanstveno, pravno, ekonomsko, socialno. Dejavnost je bila predvsem na kulturnem področju, organizirala je razne kulturne prireditve, razstave nemških umetnikov, glasbena gostovanja ipd. Imela je 33 sekcij po večini francoskih departmajev, njeno dejavnost pa je sofinancirala vichyjska vlada. Imela je približno 10.000 članov (Nemci in pozneje zavezniki so navajali številko do 200.000 članov, vendar jo francosko zgodovino pisje zanika). Čeprav je bila njena funkcija mišljena bolj propagandno, pa se je od leta 1943 usmerjala v bolj aktivno kolaboracijo in je med drugim ustanovila tudi mladinsko sekcijo Mladi nove Evrope (Jeunes de l'Europe Nouvelle) in manjši paravojaški oddelek.

Poleg navedenih sta bili med vidnejšimi desničarskimi in profašističnimi organizacijami in strankami še Front Franc (med vojno je postala garda in se je borila proti makijem, okrepljena z ljudmi iz Francoske milice je štela 7000 do 8000 mož) in Ligue française. Zagovorniki fašizma oz. nacizma so delovali tudi na radiu in v tisku, ki sta bila pod nemškim nadzorom (poudarjanje antikomunizma, antisemitizma, sovražnih čustev do Anglije, označevanje odporniškega gibanja za terorizem).

Vojaška in policijska kolaboracija

Vojaška kolaboracija je imela pri vichyjski vladi poleg ideološkega in političnega motiva (boj proti komunizmu in uresničevanje nacionalne revolucije) cilj ohraniti videz avtonomnosti in teritorialne suverenosti in obenem pomagati pariškim kolaboracionistom. Izražala se je predvsem v obliki Légion des volontaires français contre le bolchevisme (LVF) in v Milice française (ustanovljeni 30. januarja 1943 pod vodstvom Josepha Darnanda.⁴⁴ LVF je bil pod poveljstvom Wehrmachta (pehotni regiment

638). Od leta 1941 do 1944 se je boril na vzhodni fronti. Idejo za njegovo ustanovitev ni dala vichyjska vlada, niti ne Nemci sami, marveč predstavniki skrajno desničarskih in kolaboracionističnih skupin (zlasti Didrot in Marcel Déat, vodja Rassemblement national – populaire), ki so ustanovili poseben komite. Tega je vodil Deloncle, vodja Mouvement social-révolutionnaire, pridružili pa so se tudi Jean Boisel (Front Franc), Pierre Constantini (Ligue française, Paul Chack (Comité d'action anti-bolchevique), Pierre Clementi (Parti français national – collectiviste) in Marcel Bucard (Parti franciste). Dne 5. avgusta 1941 je bil uradno ustanovljen LVF (še pred tem je bila julija mogočna javna manifestacija za njegovo ustanovitev, na kateri so govorili nekateri od navedenih politikov). Na proslavi ob ustanovitvi je sodelovala tudi katoliška cerkev (maševal je monsignor Baudrillart, rektor katoliškega inštituta). Obe manifestaciji sta bili posneti na filmski trak in sta imeli velik propagandni učinek, v francoski zgodovinski zavesti sta se ohranili kot najbolj znani javni manifestaciji kolaboracionizma (nekaj podobnega kot v Sloveniji prisega domobrancev). Ambicija ustanovitve LVF je bila, da bi zbrali okrog 25.000 mož, dejansko so jih sprva le med 2500 in 3000.

Vichyjska vlada si je prizadevala, da bi LVF spremenila v Légion tricolore in ga tako bolj nacionalno obarvala, vendar ji Nemci tega niso pustili. Podpiranje ustanovitve LVF s strani vichyjskega režima je poleg ideoloških razlogov (Laval je močno spodbujal tudi vstopanje v Waffen SS) imelo namen tudi ublažiti nemško jezo zaradi stalnega odklanjanja napovedi vojne Sovjetski zvezi in pridružitve protikominternskemu paktu (vichyjski režim je temu nasprotoval predvsem zaradi insistiranja vplivnih posameznikov v vladi).

Vojaške enote, ki so aktivno sodelovale z Nemci predvsem na ideološki podlagi, v celoti sočasno niso kaj dosti presegle številke 10.000 mož, od tega je največ članov imela imela LVF med julijem 1941 in avgustom 1944 (približno 3000). Afriška falanga (Phalange africaine, ki je delovala le dva meseca po nemški invaziji v Afriki marca in aprila 1942) je štela kakih 400 mož; SS brigada Frankreich (julij 1943–december 1944) pa 2500. Razne druge legije (Légion Perrot, ki je delovala proti makijem v Bretanji, Brigade Nord-Africaine, posamezniki v nemških motoriziranih enotah, organizaciji Todt ipd.) so skupaj šteje med 4000 in 5000 pripadnikov. Divizija SS Charlemagne (ki je delovala med decembrom 1944 in majem 1945 in v katero so Nemci na koncu združili vse francoske kolaboracionistične enote) je imela med 7000 in 8000 pripadnikov. V celoti so bile francoske oborožene enote, ki so jih posredno ali neposredno izkoriščali Nemci, precej številčnejše. Precej jih je bilo vsaj formalno pod vichyjsko jurisdikcijo, poleg že nekaterih naštetih še vichyska armada – armée d'armistice in enote žandarmerije, to je okrog 44.000 mož. Bilo pa je še 17.000 pariških policajev in kakih 30.000 policajev v drugih urbanih središčih.

Vichyjski režim je z Nemčijo podpisal tudi nekaj pogodb o vojaškem sodelovanju, med njimi je bil najpomembnejši t. i. pariški protokol iz maja 1941 s katerim je tedanji šef vichyjske vlade admiral Darland zagotovil logistično pomoč Wermachtu na Bližnjem vzhodu. Po njem naj bi Francija Nemčiji omogočila uporabo letališč in baz v Siriji in Tuniziji in vzpostavitev podmorniške baze v Dakarju, Nemčiji pa bi zmanjšala stroške okupacije od 400 na 300 milijonov frankov dnevno. Vichyjska vlada je zaradi pritiskov generala Weyganda podpis pogodbe zavrnila, napad na Sovjetsko zvezo pa je potem spremenil tudi Hitlerjeve načrte v Afriki, tako da ni prišlo do uresničitve protokola.

Poleg vojaških legij, žandarmerije in policije so obstajale tudi razne paravojaške organizacije. Sprva sta obstajali dve pomembnejši (deloma med sabo tudi rivalski). Prva je bila Légion française des combattans, ki je bila ustanovljena 29. avgusta 1940. Za njeno ustanovitev je Pétain prispeval 500.000 zlatih frankov in je sprva kot paravojaška organizacija delovala predvsem v Parizu. Druga je bila Service d'ordre légionnaire (SOL), ki jo je ustanovil Joseph Darnand. SOL je bil najprej neke vrste uradna milica vichyjskega režima in je imel postojanke po vsej južni Franciji. Dne 11. novembra 1942, ko je Hitler sprejel Pierra Laval, sta se pogovarjala tudi o ustanovitvi enotne milice, ki bi imela tako politično kot policijsko funkcijo. Nova organizacija – Francoska milica (Milice française), je bila potem po Lavalovem ukazu ustanovljena 30. januarja 1943, njena osnova pa je bil SOL. Glede koncepta in funkcije milice je med Lavalom in Darnandom prihajalo do razhajanj. Darnand je hotel ohraniti SOL kot elitno organizacijo, ki naj bi skrbela za uresničitev «nacionalne revolucije» s pretežno političnimi cilji (SOL je bil usmerjen fašistično, skrajno katoliško, protisemitsko in protiboljševiško). Laval je hotel iz njega narediti uradno policijo vichyjskega režima, ki bi bila absolutno pod njegovo pristojnostjo. Milica je ves čas obstoja nihala med tema ciljema, ki se sicer nista izključevala, saj je dejansko šlo bolj za vprašanje oblasti in prestiža kot za ideološka razhajanja. Do januarja 1944 je milica delovala le v južni okupacijski coni. SOL je bil po ustanovitvi milice razpuščen oz. inkorporiran vanjo. Milica je bila usmerjena predvsem v vsakdanjo borbo proti odporniškemu gibanju. Imela je več odsekov, od propagandnega do vojaškega (efektivnega, kot so ga imenovali), svojo šolo in mesečno revijo za ideološka vprašanja in vojaški časopis. Avgusta 1943 je bilo v milici kakih 13.000 aktivnih članov. Konec leta 1943 je bilo na spiskih sicer med 29.000 in 30.000 članov, vendar je bila večina v rezervi. Ščasoma je bil njena organizacija razpredena po vsej južni Franciji, 200 do 300 njenih članov (večinoma pripadnikov Franc-Gard) pa je vstopilo v Waffen SS. Od februarja 1944 je milica z dovoljenjem Nemcev operirala tudi v severnem delu Francije in je imela v Parizu približno 4000 mož. Tu je aktivno sodelovala tako

z Nemci kot s francosko policijo, ki je že prej zvesto izpolnjevala nemške ukaze (med drugim je 900 ekip francoske policije v akciji med 16. in 17. julijem 1942 sodelovalo pri aretaciji 13.000 Židov v Parizu).

Francoska milica je prostovoljno sodelovala pri izvajanju nemškega nasilja nad prebivalstvom in še posebej člani odporniškega gibanja, deloval pa je tudi poseben protikomunistični odsek (Service de police anticommuniste – SPAC). Ovajala je simpatizerje odporniškega gibanja, sodelovala v bojih proti makijem in izročala Nemcem zaprte ali ujete politične nasprotnike (simboličen primer sta bili izročitev in deportacija znanih francoskih politikov Léona Bluma, Edouarda Daladierja, Paula Reynauda in Georges Mandela). Milica je imela tudi lastna taborišča, kamor je zapirala osumljence, ki jih je tudi ubijala. Po umorih več znanih osebnosti in številnih protestih je Pétain maja 1944, tik pred koncem vojne, milico razpusil, vendar z velikimi besedami zahvale za njeno delo. Kmalu zatem, po izkrcanju zaveznikov v Normandiji, so jih približno 10.000 znova mobilizirali, vendar so se le redki borili z zavezniki. Večji del se jih je skupaj z vichyjsko vlado umaknil v Sigmaringen. Del so jih Nemci ob umikanju iz Francije skušali uporabiti za boj proti odpor- niškemu gibanju, spuščali so jih s padali na osvobojeno ozemlje, kjer naj bi izvajali sabotaže, vendar z majhnim uspehom. Večji del pripadnikov milice je ali padel v spopadih ali pa so bili obsojeni po vojni.

Ekonomska kolaboracija

Ekonomsko je bila Francija med vojno sistematično izkoriščana, kakih 42 odstotkov njenega celotnega proizvoda je bodisi v obliki izdelkov bodisi v obliki financ odšlo v Nemčijo.⁴⁵

Kolaboracija – deloma prostovoljna, deloma prisiljena – je potekala preko treh kanalov: države, podjetij in posameznikov. V prvem obdobju je šlo predvsem za to, da je Francija plačevala ceno okupacije in pošiljala industrijske, zlasti strateško pomembne izdelke (aeronavtika, strojna industrija ipd.) v Nemčijo. Nemčiji je morala tudi odstopiti pomembne koncesije v drugih državah (npr. belgijskih rudnikih ali jugoslovanskem rudniku v Boru). Druga oblika ekonomske kolaboracije so bila francosko-nemška mešana podjetja, v katerih so se združevale znane francoske tovarne z nemškimi. Podobno je bilo z največjimi bankami (Banque de Paris et de Pays-Bas, Crédit Lyonnais in druge), ki so morale ustanoviti francosko-nemške mešane družbe.

Tretja oblika ekonomske kolaboracije je bila nemška navzočnost v obliki bodisi neposrednih kontrolorjev bodisi »slamnatih mož« v vseh francoskih podjetjih, še posebej tistih, ki so dobro služila v vojnih razmerah na črnem trgu in s pomočjo katerih so nadzorovali proizvodnjo in prodajo ter usmerjali dobiček.

Kljub nemškim pritiskom na francosko industrijo pa je ekonomska kolaboracija presegala nujo preživetja. Za ekonomsko kolaboracijo so

kazali velik interes industrialci. V prvih dveh letih vojne sta proizvodnja in dobiček naraščala v večini francoske industrije (krizo je doživljal tisti del, ki se ni mogel prilagoditi potrebam vojne industrije). Od tega so imeli korist tudi delavci, saj je naraščanje proizvodnje omogočalo znosno življenje in relativno varnost, francoska prehrabena industrija pa je lahko zadostila potrebam po hrani. Še posebno so razcvet in modernizacijo doživljali tisti deli industrije, ki so bili koristni za Nemčijo in kjer je prihajalo do skupnih poslov, na prvem mestu med njimi je bila letalska industrija. Zaradi tega so mnogi industrialci v kolaboraciji videli možnost, da se lahko Francija v novo ekonomsko ureditev Evrope vključi kot enakopraven ali skoraj enakopraven partner (mamljivi so bili tudi visoki vojni dobički). Dejansko je šlo za privid, saj je francoska industrija vedno bolj postajala odvisna od nemške, kar ji ob izgubi državne suverenosti ni dajalo veliko možnosti za enakopravno partnerstvo v «novi Evropi, urejeni po Hitlerjevih načelih».⁴⁶

Avtonomistična gibanja

Podobno kot povsod na okupiranih ozemljih so tudi v Franciji obstajala avtonomistična gibanja, ki so računala na to, da jim bo okupacija omogočila uresničitev njihovih ciljev. V Franciji sta v osnovi obstajali dve vrsti avtonomističnih gibanj: separatisti, ki so avtonomijo videli v okviru nemškega Rajha ter regionalisti in federalisti, ki so želeli svoj odnos urediti predvsem znotraj vichyske Francije. Gibanja so se pojavljala v vseh tradicionalno separatističnih francoskih pokrajinah. Na Korziki so bila – sicer brez večjega vpliva med ljudmi – povezana z italijanskim fašizmom. V Flandriji je duhovnik Jean-Marie Gantois že leta 1924 ustanovil separatistično organizacijo Vlaamsh Verbond von Frankrijk. Med vojno se je deklariral za Hitlerjevega privrženca in zahteval odcepitev Flandrije in njeno priključitev k Rajhu v obliki avtonomne države.

Najpomembnejše avtonomistično gibanje pa je bilo bretonsko, ki je sicer imelo že dolgo tradicijo. Pri sodelovanju z Nemci je izhajalo s stališča, da je «sovražnik našega sovražnika naš prijatelj». V tridesetih letih so Bretonci bolj računali na pomoč Anglije, vendar jim ta zaradi političnih zvez s Francijo ni hotela pomagati. Zato je Parti national Breton, ki se je reorganizirala med letoma 1931 (ko je doživela notranjo krizo) in 1934 in izdajala časopis Breiz Atao, leta 1933 vzpostavila prve tajne stike z Nemci. Breiz Atao je od leta 1934 napovedoval, da bo pričakovana vojna prinesla osvoboditev Bretoncem. Bretonski nacionalisti so julija 1940 ustanovili Bretonski narodni svet (Conseil national Breton). Sprva sta ga vodila François (Fransez po bretonsko) Debauvais (farmacevt, politik, od leta 1927 podpredsednik Parti autonimiste Breton, umrl leta 1944) in Olier Mordrel (aktiven pripadnik raznih bretonskih

separatističnih organizacij med obema vojnama, med vojno po frakcijskih bojih ni imel več velike vloge, po vojni v emigraciji in v odsotnosti obsojen, v Bretanjo se je vrnil leta 1972). Za njima je vodstvo prevzel Raymond Delaporte (nacionalistični politik, ki je po vojni emigriral na Irsko in kot specialist za Kelte predaval na Dublinski univerzi). Debavuais in Mordrel sta (po prihodu iz zapora, kjer sta zaradi nacionalističnega delovanja prebila več kot eno leto) leta 1939 hotela ustanoviti bretonsko legijo, ki bi bila sposobna osvoboditi Bretanjo (zgleda sta iskala v češki in poljski legiji med prvo svetovno vojno), vendar je bila akcija popolnoma improvizirana in ni uspela. Zato sta emigrirala in začetek vojne preživela v Berlinu, kjer sta februarja 1940 skušala obveščevalno službo in Ribbentropa prepričati, da bi jima omogočil prevoz s podmornico v Bretanjo, da bi tam začela organizirati odporiško gibanje. Nemci jima tega niso dovolili, marveč sta lahko zbirala bretonske prostovoljce med francoskimi vojaškimi jetniki (zbrala sta jih kakšnih 300). Ti so 16. junija 1940 prešli mejo in nato do začetka julija prišli v Bretanjo.

V začetku julija so v Pontivyju oživili Bretonsko narodno stranko (Parti national Breton), ki so jo francoske oblasti oktobra 1939 prepovedale. Ustanovili so Bretonski narodni svet (Conseil national Breton – CNB), ki je pozneje organiziral nekaj komitejev po Bretanji. Na ustanovnem kongresu je bilo kakšnih 100 do 120 ljudi. Začeli so tiskati kolaboracionistično-separatistični časopis *L'Heure bretonne*. Časopis je (pod nemško cenzuro) izhajal do julija 1944, imel v povprečju 20.000 izvodov, maksimalno pa 36.000. Sredi julija so se Nemci odločili, da bretonske avtonomije ne bodo podprli (razen v vojaškem smislu za boj proti Britancem in za morebitne akcije na Irskem). Namera bretonskih nacionalistov, da bi ustanovili vlado, ni uspela. Zato je bila dejavnost CNB usmerjena predvsem v propagando in pogajanja z Nemci, na katere so (zlasti na zunanje ministrstvo) naslavljali memorandume s svojimi zahtevami. Nemška obveščevalna služba je avgusta 1940 ugotovila, da nacionalisti nimajo več kot 10.000 privrženecv (bretonski zgodovinarji menijo, da je število nihalo med minimalno 3000 in maksimalno 15.000), da je njihova anglofobija brez učinka in da je do njih sovražno razpoložena tudi uradna katoliška cerkev (nekateri duhovniki, npr. Jean-Marie Perrot, so bili sicer med ustanovitelji nacionalističnega gibanja, op. B. R.).⁴⁷ Glavni razlog za nemško nenaklonjenost bretonskim nacionalistom je bil vojaški: na Atlantiku so hoteli vzpostaviti veliko vojaško bazo. Kljub temu pa so dejavnost PNB še naprej tolerirali, tako da je deloval do leta 1944.

Bretonsko separatistično gibanje je bilo v osnovi sovražno naravnano do Vichyja in do Francije sploh, v socialnem smislu naj bi bila njihova država «nacionalna in socialna», gospodarstvo pa naj bi temeljilo na korporativizmu. Bretonci naj bi kot potomci Keltov pripadali nordijski

rasi in zato naj bi si zaslužili primerno mesto v novi Evropi, ki naj bi bila federativna, vendar očiščena «agresivnih jakobincev, prostozidarjev in Židov». Zato naj bi se (kot je pisal L'Heure Bretonne) tudi borili na strani Nemcev proti «anglosaksonskemu kapitalizmu in marksističnemu židovstvu». Militantni del nacionalističnega gibanja je svojo politiko izražal zlasti v časopisu Breiz Atao. Večjih vojaških enot nacionalistično gibanje ni imelo, manjše bretonske enote (zlasti Formation Perrot, ustanovljena januarja 1944, ki je štela nekaj sto mož) pa so se skupaj z Nemci borile proti odporniškemu gibanju.

Po izkrcanju zaveznikov v Normandiji je bretonsko nacionalistično gibanje začinjalo izginjati s politične scene. Med Formation Perrot in odporniškimi skupinami so v juniju in juliju 1944 potekali ostri boji, enota je sama ali skupaj z Nemci izvajala represalije nad francoskim prebivalstvom, precejšen del formacije se je avgusta 1944 z Nemci tudi umaknil. Kot odgovor na njihovo represijo so pripadniki osvobodilnega gibanja med septembrom 1943 in avgustom 1944 ubili 32 nacionalistov. V povojnih čistkah pa je bilo devetindvajset nacionalistov obsojenih na smrt (od teh je bilo dvajset odsotnih, osem so jih dejansko usmrtili, enemu na smrt obsojenemu pa je bila kazen spremenjena v zaporno). Preostali del bretonskih avtonomistov je doživljal proces epuracije, kakršen je potekal tudi drugod po Franciji. Glavni očitki, ki jih je na račun epuracije od Bretoncev slišati še danes, so, da francoske povojne oblasti niso delale razlike med avtonomisti «izdajalci» in tistimi, ki so bili «samo» avtonomisti.

Druga nacionalistična in avtonomistična gibanja so bila zgolj simbolična. V treh departmajih Alzacije in Lorene, ki so bili priključeni k Rajhu so obstajale skupine, ki so bile že tradicionalno za povezavo z Nemčijo in so bolj ali manj aktivno delovale že prej. S priključitvijo obeh pokrajin k Nemčiji je bil njihov cilj uresničen. Posamezniki so se zavzemali tudi za avtonomijo obeh pokrajin, vendar glede na čvrsto odločenost Nemčije, da pokrajini integrira in prebivalstvo ponemči, niso imeli veliko uspeha. Manjša avtonomistična gibanja so nastala tudi drugod po Franciji, vendar so bila bolj folklornega značaja.⁴⁸

Katoliška cerkev med okupacijo

Katoliška cerkev, ki je pred vojno štela približno deset milijonov aktivnih katoličanov (protestantov je bilo kakih 600.000), je bila med vojno v svojem ravnanju razdeljena. Večinski del njene hierarhije je ali pasivno ali aktivno podpiral kolaboracijo in bil tudi protižidovsko usmerjen ali pa je vsaj molčal ob deportacijah. Nekateri cerkveni časopisi (npr. *Semaine religieuse* iz Evreuxa) so ukrepe proti Židom glede na njihovo zgodovinsko «krivdo» označevali za «pravične». Seveda so obstajale tudi izjeme. Nadškof iz Toulousea, Saliège, je dal v vseh cerkvah brati

pismo z zahtevo po verski svobodi Židov in s prošnjo, da jim katoliški verniki pomagajo (vendar ga je bilo po nemških virih pripravljena brati le polovica duhovščine). Laval je zaradi Saliègovega pisma protestiral pri papežu, med ljudmi pa so se širile govorice, da bo nadškof zamenjan (ker je v tem času vichyjski režim namesto odpuščenih uradnikov v upravi zaposloval na stotine mornarjev in mornariških oficirjev, ki zaradi mirovanja francoske mornarice niso imeli kaj početi, so ljudje z značilnim francoskim humorjem govorili, da bo škofa najbrž zamenjal admiral.)⁴⁹

Precej cerkvenih dostojanstvenikov je ravnalo protislovno. Po eni strani so aktivno podpirali vichyjski režim, po drugi pa občasno – bodisi iz prepričanja bodisi zaradi lepšega videza ali pa na prošnjo židovskih verskih voditeljev – protestirali proti ukrepom Nemcev in vichyjskih oblasti proti Židom. Nadškof Bordeauxa Feltin je na prošnjo velikega rabina iz Bordeauxa vprašanje židovskih preganjanj odprl pred generalno skupščino francoske visoke duhovščine (Assemblée générale du Haut-Clergé français), ki je potem avgusta 1942 Pétainu poslala protestno pismo. Na drugi strani pa je Feltin julija 1944, ko je pokopaval Philippa Henriota, hvalil njegovega »katoliškega duha« in talent, s katerima je vedno služil katoliški cerkvi in tudi drugače izražal naklonjenost do Pétainovega režima. Tudi Emmanuel Suhard in Pierre-Marie Gerlier sta poleti 1942 protestirala proti množičnim pogromom. Gerlier je nasprotoval deportaciji 84 židovskih otrok iz Lyona. Suhard je kljub temu prišel na slab glas, saj je v Parizu sodeloval z nemškimi oblastmi, maševal legionarjem pred odhodom na vzhodno fronto, priredil mašo Pétainu, ko je ta prišel v Pariz, maševal na Henriotovem pogrebu ipd., zaradi česar mu je de Gaulle prepovedal sodelovanje na zahvalni maši ob osvoboditvi, 26. junija 1944, v Nôtre Damu, kar je izzvalo zaplet med francosko vlado in Vatikanom. Pozneje so v prid Židom protestirali še nekateri škofje (Delay iz Marseilla in Moussaron iz Albyja).⁵⁰

V francoski historiografiji so znani in obdelani primeri, ko so katoliški duhovniki ali nune skrivali Žide (jezuitskega priorja Chailleta iz Lyona so zaradi skrivanja židovskih otrok vichyjske oblasti aretirale). Med zaprtimi so bili dominikanec Guihaire, ki je antisemitizem javno obsodil v časopisu *La vérité française*, dr. Edith Stein, znan karmeličan, in še vrsta drugih duhovnikov.

Iz različnih razlogov so bili aretirani tudi štirje škofi: škof Puget iz Clermont-Ferranda (ki je bil sicer izrazito protiangleško usmerjen) je bil poslan v Dachau, Théas iz Montaubana je bil aretiran zaradi »podpiranja terorizma«, to je sodelovanja z odporniškimi gibanjem, Rodié iz Agna in Solages, rektor katoliškega inštituta v Toulousu, sta bila prav tako poslana v Nemčijo. Za štirinajst dni je bil kmalu po okupaciji zaprt tudi škof iz Limogesa, ki pa so ga Nemci nato izpustili.

Vsaj posameznikom so skušali pomagati tudi nekateri vplivni katoliški politiki v vichyjski hierarhiji, med njimi se pogosto omenja Jacques Chevalier, ki je bil kratek čas vichyjski kulturni minister in je z dekreti iz židovske zakonodaje izvzel nekaj vidnih akademikov židovskega rodu (Roberta Debréja, Marca Blocha).

Katoličani so bili torej na obeh straneh, med vichyjski in pripadniki odporniškega gibanja, in mehanična delitev zgolj na osnovi verskega prepričanja ni mogoča in tudi ne bi imela nobenega smisla. Sam Charles de Gaulle je bil katoličan, prav tako vrsta njegovih sodelavcev in pripadnikov odporniškega gibanja (zlasti Lyon je veljal za center katoliškega odporniškega gibanja). Kar zadeva katoliško hierarhijo, je bila ta prav tako razdeljena na razne struje. Na splošno pa velja, da je bila uradna politika katoliške cerkve usmerjena v aktivno podporo Pétainovmu režimu, ker ji je bil blizu njegov politični model in ker je izpolnjeval njene težnje po dominantni vlogi v francoski družbi.

Francoski katoliški voditelji so bili med vojno v glavnem škofje in kardinali mlajšega rodu, ki so naslove dobili med obema vojnoma. V skupščini kardinalov in nadškofov, ki je bila ustanovljena leta 1918, so bili štirje kardinali: Verdier (ki je umrl leta 1940), v Parizu pa ga je nasledil reimski nadškof Suhard (kardinal od leta 1935); Liénart, lilski nadškof (kardinal od leta 1930), Gerlier iz Lyona (kardinal od leta 1937, imel je tesne zveze s Pétainom). Še en francoski kardinal, Tisserant, je bil v Vatikanu. Poleg teh (pastoralnih) je kardinalski naslov nosil tudi rektor katoliškega inštituta v Parizu in član Francoske akademije Baudrillard, ki je bil usmerjen izrazito kolaboracionistično in je v Franciji postal simbol za aktivno sodelovanje katoliške cerkve z vichyjskim režimom in nemškimi okupacijskimi oblastmi. Skupščina kardinalov in nadškofov je bila usmerjena izrazito protiboljševistično in protilevo, politično je v tridesetih letih podpirala desnico in je leta 1936 obsodila nastanek Ljudske fronte ter nasprotovala njeni politiki.

Med kolaboracionistične cerkvene dostojanstvenike francoska zgodovinska literatura uvršča tudi generalnega kaplana Francoske legije Jeana de Mayola de Lupéja. Podobno velja za škofa Dutoita iz Arrasa (enega redkih cerkvenih dostojanstvenikov, ki ga je Vatikan po vojni sam umaknil) Dutoit je s pastoralnim pismom takoj podprl Pétainovo «voljo po kolaboraciji», mu ostal ves čas vojne privržen in še januarja 1944 javno izjavljal, da se «prodor komunizma» lahko ustavi le s kolaboracijo z Nemci. Njegova stališča je kritiziralo šest profesorjev s katoliške univerze v Lillu, vendar jih je pristojni kardinal Liénart ostro zavrnil.⁵¹

V drugi polovici vojne je tudi med tistim delom vodstva katoliške cerkve, ki je podpiralo vichyjski režim, začelo prihajati do večjih razhajanj. Del vodstva je podpiral Pétaina in njegovo «zmerno» kolaboracijo, med-

tem ko se je del zavzemal za brezpogojno kolaboracionistično politiko Laval.

Ravnanje cerkvenih oblasti in duhovščine je bilo precej odvisno tudi od krajevnih razmer. Ponekod je nemška politika spodbudila proteste cerkvenih oblasti, ker so jim Nemci zasedli nekatere objekte, med drugim škofovske palače. Tam, kjer Nemci cerkve materialno niso prizadeli in niso ovirali njenega delovanja ali pa kjer so se interesi obojih ujemali (npr. tam, kjer so duhovniki podpirali ali organizirali separatistična gibanja, ki so Nemcem ustrezala), je prihajalo do sodelovanja. Tak primer je bil v začetku vojne z duhovnikom Gantoisom in njegovo idejo o francoski Flandriji (pozneje so Nemci mnenje spremenili in Gantoisovo gibanje zavračali). Nasprotno pa je nadškof iz Quimperja aktivno sodeloval v demonstracijah proti kongresu iz Pontivyja, ki je hotel ustanoviti brentonsko državo.

V priključenih deželah so bili Nemci v odnosu do cerkve najbolj nasilni. Ob priključitvi Alzacije in Lorene so škofa iz Metza poslali čez novo mejo in mu prepovedali vrnitev, podobno se je zgodilo škofu Ruchu iz Strasbourga. V Strasbourgu so Nemci hoteli znamenito katedralo celo »podariti«¹ protestantom, vendar so ti »darilo«² zavrnili. V obeh anektiranih pokrajinah so zaprli vse katoliške šole in dve katoliški univerzi.

Predmet spora med katoliško (deloma tudi protestantsko) cerkvijo in okupacijskimi oblastmi v okupiranem delu Francije so bile cerkvene mladinske organizacije (Action Catholique de la jeunesse Française, Jeunesse Ouvrière Catholique, Scouts de France in druge), ki so skupaj s protestantskimi imele približno 200.000 članov. Nemci so hoteli mlade katolike iz ideoloških razlogov pritegniti v nacistične organizacije, bali pa so se tudi, da te organizacije (nekatero so bile že pred vojno praktično paramilitaristične ali vsaj blizu temu) ne bi ob koncu vojne postale kadrovska baza za morebitno protinemško vojaško organizacijo. Katoliški študentski voditelji so zaradi prisilnega dela klicali celo k upor, vendar so jih cerkveni vrhovi mirili. Nekaterim mladinskim organizacijam so Nemci dejavnost prepovedali ali jo omejili, prav tako so omejili tudi število članstva.

Z vichyjskim režimom je bilo seveda drugače. Uradna katoliška cerkev se je že od začetka na različne načine z njim tesno povezala. Takoj po ustanovitvi Pétainove vlade je vrsta katoliških laičnih funkcionarjev dobila mesta v njegovem kabinetu (Pierre Goutet, vodja francoskih skavtov, in še nekaj njegovih sodelavcev je dobilo mesta v direkciji za mlade, podobno je veljalo tudi za druge voditelje katoliških množičnih organizacij). Osrednje katoliško glasilo La Croix je pisalo, da je Pétainov program navdahnjen s katolicizmom, kardinal Gerlier je julija 1940 na kongresu Ligue ouvrière chrétienne dejal, da je Pétainovo geslo »delo,

družina, domovina» tudi geslo katoliške cerkve. Sledila je cela vrsta čustvenih izlivov katoliških dostojanstvenikov z izrazi simpatije do maršala. Večina od njih je podprla tudi Pétainovo usmeritev v kolaboracijo po srečanju s Hitlerjem v Montoiru. V številnih cerkvah so molili za maršala, več pomembnih cerkvenih dostojanstvenikov pa ga je tudi obiskalo. Večinoma so se zanj navduševale tudi množične katoliške organizacije, s skavti na čelu (rezervirana je ostala le L'Action catholique).

Vichyjska Francija se je v svoji zakonodaji in politični usmeritvi močno približala stališčem francoske cerkve. Med drugim je prepovedala ločitev v času treh let po poroki (čeprav se je Pétain sam v času med obema vojnama ločil). Zakon je tako kot številni drugi veljal retroaktivno. Suspendirala oz. prepovedala je napredovanje za samske uradnike in tiste brez otrok, glorificirala je »matere za štedilnikom« in jim dodeljevala dotacije in druge ugodnosti, če so imele tri otroke in več (v času, ko je bilo več kot milijon francoskih moških v nemškem ujetništvu, nekaj sto tisoč pa pozneje na obveznem delu v Nemčiji). V šolstvu je izvedla čistko proti »internacionalistom«, »prostozidarjem« in drugim (večinoma nevernim), ki so po mnenju režima kvarili mladino. Z reorganizacijo šolstva (med drugim z različnimi učnimi programi za dečke in deklice) in z novim pedagoškim kadrom ter z uvedbo (formalno fakultativnega, dejanske pa obveznega) verskega pouka; s strogo disciplino in vsakdanjo telovadbo in drugimi ukrepi naj bi mladini privzgojili kult domovine, dela in katoliških moralnih vrednot. Kljub takšni usmeritvi pa je bil vichyjski režim še vedno manj radikalen kot nekateri drugi skrajno katoliški v tedanji Evropi (npr. ustaški, ki je za splav uvedel smrtno kazen), kar pa je bila predvsem posledica dolge laične državne tradicije v Franciji. Simbioza cerkve in vichyjskega režima je ostala do konca vojne, medtem ko se je stališče katoličanov spreminjalo in se postopoma obračalo proti režimu.

Ob koncu vojne je vlada sestavila spisek »nezaželenih« cerkvenih dostojanstvenikov. Med njimi so bili tudi kardinali Suhard, Gerlier in Lineart ter približno tretjina francoskih škofov. De Gaulle je zahteval od Vatikana njihovo zamenjavo. To je bilo za Vatikan nesprejemljivo iz več razlogov, glavni pa je bil, da je vse do konca vojne sam priznaval in podpiral vichyjski režim. Napetosti med cerkvijo in državo so trajale nekaj časa. De Gaulle je vrh francoske katoliške cerkve v pogovoru s Théasom, škofom iz Montaubana, septembra 1944 pomiril z izjavo, da Francija ne bo dovolila uvedbe »ateističnega komunizma« in politike antiklerikalizma. Država tudi ni izvajala sodnih procesov proti cerkvenim dostojanstvenikom (kardinal Baudrillart, ki bi ga oblasti verjetno morale postaviti pred sodišče, je leta 1942 v starosti 83 let umrl in jim tako prihranil neprijeten sodni proces). Na drugi strani pa je Vatikan nekaj najbolj izpostavljenih cerkvenih dostojanstvenikov vendarle zamenjal,

med njimi škofa iz Arrasa in Mende in nadškofa iz Aix-en-Provence. Nadškof Saliège, ki so ga nove francoske povojne oblasti podpirale, pa je bil ta svoje ravnanje med vojno nagrajen s kardinalskim klobukim.

Francoska rezistenca

Francoska rezistenca se v glavnem deli na dva dela. t. i. Svobodno Francijo generala de Gaulla in odporniško gibanje v sami Franciji. De Gaulle je imel spočetka zelo malo privržencev. Pridružilo se mu je le nekaj guvernerjev t. i. imperialne Francije (trije v severni Afriki in nekaj v ekvatorialni Afriki ter pacifiških kolonijah). De Gaulle je svojemu gibanju že od začetka skušal dati tudi politično obeležje »druge«, neporažene, protivichyske Francije. Zato je ustanavljal politična telesa; med njimi oktobra 1940 Conseil de Défense de l'Empire in septembra 1941 Comité national Français (ki je bil neke vrste začasna vlada, sestavljena iz nekaj ministrov). De Gaulle je živel izključno s podporo Angležev, Roosevelt ga ni maral in ni podpiral njegovih akcij.

V matični Franciji so prve odporniške skupine nastale poleti 1940 v Južni coni in sicer v Yonnu in okolici. Organiziral jih je kapitan Henry Frenay, najbolj znana pa je bila skupina Combat. Postopoma je nastal skupni komite, ki je imel sedem članov – predstavnikov različnih skupin različnih političnih usmeritev. Dejavnost je bila v glavnem omejena na tiskanje ilegalnih časopisov in na propagando. Šele leta 1942 je prišlo do prvih sabotaj (ki jih je pomagal organizirati MI 6 iz Londona). Gibanje se je počasi širilo, vanj so vstopale nove politične skupine, med njimi tudi sindikati.

V Severni coni je prav tako nastalo nekaj odporniških organizacij različnih političnih usmeritev. Najmočnejša je bila komunistična, ki je po napadu na Sovjetsko zvezo tudi edina aktivno izvajala akcije (v glavnem atentate in sabotaže). Predvojne politične stranke v odporu niso igrale pomembnejše vloge, njihovi vodje so bili v zaporih ali zaradi nadzora omejeni v delovanju, člani pa so se odločali bodisi za odpor bodisi za kolaboracijo ali pa so iskali vmesne variante. Najbolj obtoževani in kritizirani so bili funkcionarji radikalne stranke, ki je bila pred vojno najmočnejša in najodgovornejša za politiko, ki je Francijo pripeljala do poraza. Podobno je veljalo za socialiste, ki so bili glavni zagovorniki »pacifistične« politike in münchenskega sporazuma. Del socialistov je deloval v odporniškem gibanju, nekaj pa jih je bilo tudi ministrov v de Gaullovi londonski vladi. Katoličani v odporniškem gibanju so bili v glavnem iz vrst krščanskih socialistov ali ljudi, ki so že pred vojno nasprotovali katoliški hierarhiji. Komunisti so se po zagovarjanju sovjetsko-nemškega pakta in čistkah, ki jih je proti njim uvedla država, pobrali šele po napadu na Sovjetsko zvezo. Desne stranke so se skoraj izključno opredelile za vichyski režim in (ali) kolaboracijo.

De Gaulle – na katerega so pritiskali Angleži – je skušal povezati odporniške skupine, pri čemer mu je odločilno pomagal Jean Moulin.⁵² Ta je iz predstavnikov osmih odporniških gibanj, šestih predstavnikov političnih strank in dveh predstavnikov najmočnejših francoskih sindikalnih central, ustanovil Conseil national de la Résistance (CNR). CNR se je sestel 27. maja 1943, predsedoval mu je Moulin, po njegovi aretaciji pa Georges Bidault.⁵³

CNR je zaradi varnostnih razlogov vodilo le pet ljudi (G. Bidault, M. Blocq-Mascart, L. Sailant, Villon in P. Coupeau). CNR je skušal notranje odporniško gibanje vzpostaviti tudi kot začasno vlado in je izdal program za povojni čas (15. maja 1944). V programu je v sedmih točkah izrazil namen po ustanovitvi začasne vlade pod vodstvom de Gaulla in ponovno vzpostavitev Francije kot samostojne in močne države, kaznovanje izdajalcev in kolaborantov, konfiskacijo vse okupatorjeve lastnine, z delnicami v Franciji in lastnino v kolonijah vred, ponovno vzpostavitev splošne volilne pravice in drugih demokratičnih svoboščin (svoboda govora, tiska, združevanja in demonstriranja, nedotakljivost stanovanja in korespondence, spoštovanje zasebnosti, absolutno enakost pred zakonom); ekonomske reforme, socialne reforme, ki naj bi delovnim ljudem zagotovile dostojno življenje, ponovno vzpostavitev sindikatov, spoštovanje delavskih pravic (izboljšanje sindikalnih pogodb, sprememba plač), vzpostavitev kompletnega socialno varnostnega sistema pod nadzorom države z možnostjo, da se državljani zavarujejo tudi sami, enako socialno zaščito za delavce v proizvodnji in v kmetijstvu, pokojninski sistem, ki bi omogočil upokojencem dostojno življenje do smrti, ugodna posojila za kmete in še posebej mlade družine ter razvojne programe za kmetijstvo, povrnitev vojne škode, odškodnine in pokojnine za žrtve fašističnega nasilja, povečanje političnih, socialnih, ekonomskih pravic za prebivalce v Franciji in v kolonijah, polno možnost šolanja in uživanja kulturnih dobrin za vse otroke ne glede na materialni status njihovih staršev, tako da bi bili tudi najvišji položaji v družbi dostopni vsem.

Na teh osnovah naj bi bila vzpostavljena nova francoska republika, ki bo, kot so zapisali, odstranila reakcionarni vichyjski režim in vrnila v življenje demokratične institucije.

Kljub rivalstvu (h kateremu so največ prispevali komunisti, do katerih je imel tudi de Gaulle zelo odklonilen odnos) je ustanovitev CNR pomagala de Gaullu zgraditi podobo voditelja „bojujoče se“ Francije. Utrdila mu je avtoriteto zlasti v odnosu do generala Henrija Girauda, ki je nasledil generala Darlana in bil po njegovi smrti z zaslombo Američanov (ti so ostajali zvesti dogovoru z vichyjski v Afriki) najbolj avtoritativna osebnost v Severni Afriki.⁵⁴

Junija 1943 je de Gaulle prišel v Alžir, prav tako tudi vodstvo CNR. Poziciji CNR in de Gaulla sta se do tedaj tudi vojaško zelo okrepili. V

Franciji je CNR začel koordinirane vojaške akcije. De Gaullov privrženec general Leclerc je zmagoval v Tuniziji in v Čadu, precej vojakov vichyske armade v Afriki se je odreklo čakanju in prešlo na njegovo stran.

V Alžiriji je bil ustanovljen skupni Francoski komite za osvoboditev (Comité français de libération nationale – CFLN), ki sta mu najprej sopredsedovala de Gaulle in Giraud. Med obema je obstajalo veliko nasprotij glede sprotne politike, zlasti pa glede epuracij, ki jih je CFLN že začel izvajati v Alžiru. De Gaulle je s političnimi manevri slednjič izrinil Gerauda in sam prevzel vodstvo komiteja. Začasna konsultativna skupščina (Assamblé consultative provisoire), ki se je prvič sestala 18. junija 1943, mu je zagotavljala večino. Dne 3. junija 1944 je de Gaulle CFLN spremenil v začasno vlado republike Francije in se nato vrnil v London, kje je čakal na izkrcanje. V Baeuxu se je izkrcal 14. junija 1944 in 25. avgusta 1944 prišel v Pariz. Američani so njegovo začasno vlado priznali šele 23. septembra.

Epuracija

Podobno kot v vseh drugih deželah je bilo tudi v Franciji »čiščenje« (epuracija) med vojno po eni strani reakcija na kolaboracijo (in pred tem na vojaški poraz, dopustitev okupacije, podpisa premirja), po drugi pa ideološki in politični obračun z vichyjskim režimom oz. njegovimi nosilci, torej z nedemokratičnimi (avtoritarnimi in fašističnimi idejami, ki jih je režim udejanil).

Predmet delikta v epuraciji so bile tako vse oblike kolaboracije, ki smo jih obravnavali v članku, poleg tega pa tudi individualna kolaboracija, ki je zajemala razne osebne povezave z Nemci: od izdajstev do ljubezenskih vezi Francozinj z Nemci (slednjemu so Francozi humorно nadeli ime »horizontalna kolaboracija«).⁵⁵

V Franciji so v osnovi obstajali trije tipi epuracije: »divja« oz. nekontrolirana, službena (profesionalna) in obtožbe oz. obsodbe pred sodnimi organi. Intenzivnost epuracije je bila po raznih pokrajinah različna, pomebna razlika je med tistim delom Francije, ki so ga zasedli zavezniki, in tistim, ki ga je osvobodilo odporniško gibanje ali francoske enote.

»Divja« epuracija, ki so jo v glavnem izvajali pripadniki osvobodilnega gibanja, je vrh dosegla leta 1944, tik pred osvoboditvijo, in po njej. Številke o pobitih so se v povojnih desetletjih močno razlikovale. Do srede sedemdesetih let so treznejši pisci navajali, da je bilo pred izkrcanjem zaveznikov 6. junija 1944 po približnih ocenah pobitih kakih 10.000 ljudi, obtoženih kolaboracije. Še kakih 5000 naj bi bilo pobitih po nemškem umiku (za primerjavo: Nemci so s pomočjo domačih kolaborantov v Franciji med vojno po najnižjih navedbah pobili 20.000 po najvišjih pa do 40.000 ljudi). Obstajajo seveda navedbe tudi veliko višjih števil o pobitih privrženecih vichyskega režima in kolaboracije, tja do

100.000 in čez, ki jih je zlasti po vojni navajala skrajna desnica. Ameriški novinarji so (ob sklicevanju na podatke zavezniških oficirjev) prva leta po vojni navajali številko 50.000 samo za mediteranski del Francije. V letih 1948 in 1952 je tudi francoska vlada objavila podatke o 10.000 justifikacijah do izkrcanja. Enako številko je zaslediti v de Gaullovih Vojnih spominih (*Mémoires de guerre*). Leta 1959 je Robert Aron v *Histoire de la Libération de la France juin 1944 – mai 1945*, objavil številko 30 do 40.000.

V petdesetih letih je Zgodovinski odbor za drugo svetovno vojno (*Comité d'histoire de la deuxième guerre mondiale- CHGM*) začel izvajati obširno anketo o žrtvah epuracije po vseh departmajih. Pri zbiranju podatkov je upošteval policijske in vojaške arhive in evidence prebivalstva. Anketo je potem končal njegov naslednik, Inštitut za sodobno zgodovino (*Institut d'histoire du temps présent*), v sedemdesetih letih. Zajela je 76 od 90 departmajev. Rezultati so bili: od leta 1943 do 6. junija 1944 je bilo 2004 žrtev »divje« epuracije, od 6. junija do osvoboditve posameznih departmajev 4025, po osvoboditvi posameznih departmajev (od avgusta do novembra 1944) 1259 žrtev ter še osemnajst z neugotovljenim datumom. Skupaj torej 7306. Po mnenju Marcela Baudota, ki je delal sintezo, bi na osnovi približnih podatkov za manjkajoče departmaje v celoti lahko govorili o številki med 9000 in 10.000 in to številko danes v glavnem zagovarja francosko zgodovinopisje.⁵⁶

Poklicna epuracija

Leta 1943 je francoska uprava v Alžiriji (*Comité d'Algir*) sprejela prve odredbe o epuraciji, ki so veljale za administracijo v francoski Severni Afriki. Podobno zakonodajo je 27. junija 1944 potem sprejela Začasna vlada za celotno Francijo. Zakonodaja o epuraciji je zajemala vse akte in dejanja, ki so imeli namen podpirati okupatorja, škoditi francoski vojni za osvoboditev ali zaveznikom ali spravljati v nevarnost ustavne institucije in ogrožati osnovne ljudske in državljanske svoboščine, kar se je nanašalo tudi na ustvarjalce pravne ureditve vichyskega režima. S tem zakonom so bili zajeti državna administracija, vojska, državna ali poldržavna podjetja. Dne 27. junija 1944 je začasna vlada republike Francije ustanovila komisijo za epuracijo. Šele leta 1951 je zakon natančneje določil čas trajanja kazni za »epurante«, leta 1953 pa je bila proglašena amnestija za velik del obsojencev. Epuracijo so izvajala posamezna ministrstva sama, obsegala pa so predvsem odpustitev z dela ali zmanjšanje (prepolovitev) plače do končne odločitve. Zakoni o epuraciji so imeli tudi varovalne določbe, ki so jih posamezna ministrstva morala upoštevati. Če so pristojni odkrili, da dejanja obsojencev presegajo zgolj administrativne ukrepe, so dosje poslali državnemu tožilcu. V načelu naj bi epuracija upoštevala načelo »določene prizanesljivosti« in naj – zlasti na

lokalni ravni – ne bi bila preveč temeljita. Stvari, kot so npr. odsotnost aktivnega delovanja zaradi možnih povračilnih ukrepov proti prebivalstvu, ubogljivost pri upoštevanju javnih predpisov, pomanjkanje poguma ipd., naj ne bi bile vzrok epuracij. Najtemeljitejša je bila čistka v policiji, zlasti pariški, kjer so v prvih štirinajstih dneh po osvoboditvi aretirali skoraj 700 policistov, med njimi nekaj visokih funkcionarjev, in to kljub temu, da je policija igrala pomembno pozitivno vlogo v vstaji, ki jo je organiziralo odporniško gibanje, tik preden so v Pariz vkorakale čete generala Leclerca, in se na ta način skušala vsaj deloma odkupiti za vlogo, ki jo je imela med okupacijo. Do konca leta 1944 je bilo po podatkih vlade odpuščenih ali suspendiranih s funkcij približno 5000 francoskih policistov.⁵⁷

Drugo, še bolj občutljivo področje je bilo sodstvo.

Čeprav so se zlasti v nekaterih skupinah odporniškega gibanja zavzemali za temeljito čistko, sta jo omejevala dva pragmatična dejavnika. Prvi je bil v tem, da je bilo v času okupacije veliko sodnikov, tožilcev in sodnih uradnikov deportiranih v Nemčijo in se še niso vrnili (številni so v taboriščih umrli), drugi pa v velikem porastu kriminala med vojno in ob njenem koncu, ki ga je bilo treba omejiti. Prvih štirinajst dni po osvoboditvi Pariza je delovala posebna centralna komisija za epuracijo sodstva s podkomisijami, ki so jih sestavljali sodniki in predstavniki odporniškega gibanja. Komisija je obravnavala približno dvajset odstotkov sodniškega kadra in obsodila ter na podlagi sodbe suspendirala 266 ljudi.

Komisije za epuracijo so bile ustanovljene tudi v vseh sektorjih vlade, ministri pa so bili tisti, ki so sprejeli dokončno odločitev.

Mnoge sodbe so bile protislovne, nedosledne, marsikje je bilo tudi težko presoditi, saj so nekateri funkcionarji delali hkrati za režim in za odporniško gibanje. Čistke tudi niso bile povsod enako dosledne, v ministrstvu za informiranje so npr. zajele dve tretjini od 500 ljudi, zaposlenih v pariški centrali, velike so bile tudi v drugih »političnih« ministrstvih (pravosodje, notranje zadeve, vladno osebje), manjše pa v t. i. »tehničnih« ministrstvih. V celoti je bilo od približno milijona funkcionarjev podvrženo sankcijam 11.343 funkcionarjev med katerimi jih je nekaj več kot 5000 odstopilo.

Epuracija v vojski je potekala nekoliko drugače. Tudi ta se je začela v Severni Afriki, dokler je bila tam začasna vlada. Dne 27. avgusta 1944 je vojni komisar André Diethelm suspendiral vse oficirje vichyske armade, dokler častno razsodišče ne bi ugotovilo, kakšna je bila njihova vloga med vojno. Na koncu je bilo kakih 5000 oficirjev odpuščenih iz armade zaradi medvojne dejavnosti. Težave so bile v mornarici, ki je odigrala protislovno vlogo (v Casablanci npr. se je aktivno borila proti zaveznikom, v Bizerti so tri francoske ladje prav tako prestopile na nemško stran ipd.). Tudi tu je bila na koncu epuracija zaradi pomanjkanja strokovnega

kadra omejena. Oficirji so se izgovarjali, da ni bilo nikogar, ki bi jim ukazal, naj se bojujejo, lakonski odgovor presojevalcev njihove odgovornosti pa se je običajno glasil: «Bila je Francija!»

Poklicna epuracija je od vseh slojev najbolj prizadela politike vichyjskega režima. Po vojni se je politična situacija v Franciji popolnoma spremenila, na oblast so prišle nove sile, v skladu z geslom «preteklost je mrtva» za politike, ki so kakorkoli sodelovali v vichyjskem režimu, ni bilo prostora.

Ta proces se je začel že med vojno. Sprva načelna obsodba «starih» politikov vichyjskega režima (pa tudi tretje republike) ni bila problematična. Poleti 1943 pa so se začele razprave o Začasni posvetovalni skupščini, ki naj bi predstavljala vse politične skupine razen tistih, ki so bile zaradi kolaboracionizma za nove politične sile «neprimerni» («ineligibilité»). S tem se je odprlo vprašanje, kaj naj bi politična «neprimernost» pomenila in koga naj bi doletela. André Philip, ki ga je CNR določil, da pripravi načrt postavitve Začasne posvetovalne skupščine, je predlagal štiri «neprimerne» skupine, ki ne bi smele sedeti v skupščini: vsi ministri Pétainovega režima od 17. junija 1940 naprej, potem različni kolaboracionisti (brez definicije, kateri), potem vsi, ki jih je vichyjski režim imenoval na odgovorne naloge (vključno z departmajskimi funkcionarji vred) in 569 članov narodne skupščine, ki so Pétainu izročili izvršno in ustavno oblast. Zaradi takšne kategorizacije je nastalo več problemov. Desnica je bila praktično izključena, saj je v celoti glasovala za Pétaina (skupina opozicijskih «osemdesetih» je pripadala sredini in levici, komunisti pa so bili v tistem času izključeni iz parlamenta, tako da je ostalo le nekaj poslancev desne usmeritve, ki v času volitev niso bili v Vichyju). Obenem je bilo premalo bivših poslancev, da bi lahko zapolnili dogovorjeno kvoto v Začasni posvetovalni skupščini (precej od «osemdeseterice» jih je v začasno skupščino prišlo po drugih kriterijih ali pa so imeli ministrske dolžnosti v začasni de Gaullovi vladi).⁵⁸ Zato so iz Philipove kategorizacije umaknili najbolj nedorečeno kategorijo «kolaboracionistov». V času lokalnih volitev spomladi 1945 so bili kriteriji za «neprimernost» v grobem določeni: vichyjski ministri, departmajski poslanci ali svetniki, tisti, ki so izvolili Pétaina julija 1940, nosilci pomembnih funkcij v Vichyju. Ker je bil v tem času vzpostavljen že tudi sodni sistem, so bili za politično «neprimerne» avtomatično določeni tudi tisti, ki so jih sodišča obsodila zaradi «osramotitve države». O «neprimernosti» posameznikov za politične funkcije je odločalo «sodišče pravice» (glej poglavje o sodni epuraciji).

Med strankami je najbolj temeljito epuracijo izvedla socialistična stranka. Na nacionalnem kongresu je bilo od 151 predvojnih preživelih parlamentarcev izključenih 96 (večina od teh t. i. glasovalcev za Pétaina). Veliko manj ostro čistko so izvedli radikali, komunisti pa prav tako dokaj ostro, vendar po svojih kriterijih (v glavnem so obsodili tiste, ki so

nasprotovali sovjetsko-nemškemu paktu leta 1939). Druge stranke so nastale na novo in čistk niso izvajale. Na prvih povojnih volitvah je bilo 93 odstotkov kandidatov novincev. Od članov izvoljenih v prvo ustavodajno skupščino jih je med vojno osemdeset odstotkov pripadalo odporniškemu gibanju. Podobno kot socialistična stranka so bili «prečiščeni» tudi sindikati.

V gospodarstvu je bilo izvedenih nekaj nacionalizacij (sicer manj kot so zahtevali nekateri pripadniki odporniškega gibanja, zlasti komunisti, ki so ob koncu vojne ponekod, npr. v Marseillesu vzpostavljali tovarniške komiteje in želeli soupravljati podjetja v skladu z napovedmi CNR o novi, socialno pravičnejši družbi). Za nacionalizirana podjetja je država – z izjemami, kjer je šlo za velike ekonomske kolaboracioniste (npr. Pierre Renault) dala odškodnino. Skoraj v celoti pa je bila zaplenjena lastnina kolaboracionističnih časopisov in dana v uporabo medvojnemu ilegalnemu tisku. Povojni francoski tisk je ali začel na novo ali izšel in tradicije upora.⁵⁹

Nacionalni komite francoskih pisateljev (Comité national des écrivains), v katerem so bili v glavnem avtorji, ki so pripadali odporniškemu gibanju, kot Jean Paul Sartre, Louis Aragon, Simon de Beauvoir) je od vlade zahteval sodne pregone kolaboracionističnih piscev (večji del najbolj izpostavljenih je bil obsojen). V komiteju je bila ustanovljena komisija, sestavljena iz predstavnikov raznih literarnih zvez, ki je presojala, kateri pisci določen čas ne bodo smeli objavljati. Maksimalna kazen je bila dve leti, vendar je komite obsodil samo štiri avtorje, odnos do piscev pa uredil «neuradno», tako, da je objavil «črni seznam» piscev, s katerimi ni hotel imeti nobenih stikov. Precej več prepovedi prodaje je izrekla Vojaška kontrola informacij (Controle militaire des informations), ki je iz prodaje potegnila dela Célinea, Drieuja de la Rochella, Charlesa Maurrasa in vrste drugih pisateljev. Svojo «črni seznam» je po lastnih kriterijih izdelala tudi komunistična partija, ki je Andréja Gida npr. obsodila, da je «objektivno služil» sovražniku z objavo predvojnega dela Vrnitev iz Sovjetske zveze (Retour de l'URSS) in dvomila o njegovemu patriotizmu zato, ker se je konec leta 1940 učil nemškega jezika. KPF je močno vplivala na Nacionalni komite francoskih piscev, tako, da so nekateri, med njimi Albert Camus izstopili iz njega.

Med kulturnimi in znanstvenimi institucijami je bila najbolj trdoživa zagovornica petainizma in nacionalne revolucije (poleg katoliške cerkve) Francoska akademija. Ta se je po vojni na vse načine upirala prevetritvi. Edini njen član, ki je aktivno deloval v odporniškem gibanju, je bil François Mauriac. Vodstvo odporniškega gibanja je celo zahtevalo razpustitev akademije. De Gaulle se je postavil v vlogo njenega zaščitnika, vendar s predlogom, da vključi med svoje člane več pripadnikov odporniškega gibanja, kar pa so «nesmrtniki» preslišali, prav tako kot

zahtevo vlade, da avtomatično izključijo vse člane, ki so bili obsojeni na »nacionalno degradacijo«. Le pri zelo redkih članih je akademija popustila.⁶⁰ Stolčka Charlesa Maurasa in maršala Pétaina pa sta bila zapolnjena šele po njuni smrti v letih 1951 in 1952.

Čistke so zajele tudi gledališča, še bolj pa radio. Nekaj umetnikov so povojne oblasti aretirale, najbolj znani imeni sta Maurice Chevalier in Sacha Guitry. Slednjega so obtožili, da je imel turnejo po Nemčiji, čeprav je imel zgolj nastope za francoske vojne ujetnike v nekaj taboriščih, med drugim tudi v tistem, v katerem je bil tudi sam zaprt leta 1918. Oba pevca so oblasti kmalu izpustile in sta lahko spet nastopala.

Sodna epuracija

Že v prvih javnih nastopih de Gaulla je bilo jasno napovedano, da šteje vichyjski režim za nelegitimnega in da bodo po vojni nove oblasti z njegovimi sodelavci obračunale (debata o pravni legitimnosti oz. nelegitimnosti režima je bila pozneje zelo ostra in tudi danes so o njej mnenja pravnikov in zgodovinarjev različna). Enako ali še ostrejšo mnenje je imelo odporniško gibanje. De Gaulle je ves čas vztrajal, da je epuracija stvar države, s čimer so se sicer voditelji odporniških skupin načeloma strinjali, vendar so od začetkov aktivnega odporniškega gibanja izvajali razne vrste epuracije: od opozoril posameznikom, izrekanja obsodb (posameznik je navadno na dom dobil pisno obvestilo, da ga je sodišče odporniškega gibanja obsodilo, ali pa majhno krsto), do dejanskega izvajanja eksekucij. Številno odporniško časopisje je ves čas objavljalo sezname kolaboracionistov in sodbe, bodisi brez obrazložitve ali pa z njimi.

Sodno epuracijo so uvedli že med vojno v Alžiru, čeprav so nekaj spektakularnih sojenj zavezniki preprečili. Soditi bi morali namreč trem vidnim funkcionarjem vichyjskega režima: Marcelu Peyroutonu, Pierru Boissonu in zunanjemu ministru vichyjske vlade Flandrinu, ki je bil takrat v Alžiru. Na namero o sojenju je Winston Churchill opozoril Roosevelta. Pisal mu je, da je Velika Britanija s težavo podpirala politiko ZDA do Vichyja, vendar sedaj ne more dopustiti političnih sojenj najvidnejšim predstavnikom vichyjskega režima. Po Churchillovem mnenju bi s sojenji morali počakati do konca vojne. Roosevelt se je s Churchillom strinjal in nato de Gaulla v pismu dobesedno ukazal, da prepreči sojenje. De Gaulle na pismo ni odgovoril, je pa zaveznikom dal ustno zagotovilo, da obtožencem ne bodo sodili pred osvoboditvijo Francije. Vse tri funkcionarje so potem dali v udoben hišni pripor v vile zunaj Alžira. Vendar so sojenja manj pomembnim funkcionarjem jasno pokazala, da bodo po vojni sodne čistke namenjene vsem, ki so imeli kakšno odgovorno vlogo v vichyjski vladi.

Ob koncu vojne in po njej so nove oblasti – izhajajoč iz teze o nelegitimnosti vichyjskega režima in legitimnosti odpora, ustanovile izredne

oblike sodstva za obračun s kolaboracionisti. V osnovi je šlo za tri vrste izrednega sodstva.

Sodišče pravice (Cours de Justice) je bilo 26. avgusta 1944 nastalo na zahtevo generala de Gaulla, presojalo pa je predvsem o politični »neprimernosti« posameznikov, predvsem bivših politikov. Tisti, ki jih je spoznalo za krive nečastnega ravnanja v škodo francoskega naroda (»indignité nationale«), niso smeli kandidirati na volitvah oz. delovati v političnem življenju. Sodišče je delovalo do oktobra 1946. Člana sodišča sta bila tudi predsednik CNR in podpredsednik vlade. Sodišče je bilo popolnoma suveren organ in je odločitve sprejemalo na podlagi dosjejev ministrstva za notranje zadeve, zahtev pomembnejših lokalnih funkcionarjev, skupin iz odpor-niškega gibanja ali CNR. Vse odločitve o začetku postopka s strani sodišča so bile javno objavljene v uradnem listu, skupaj z razlogi za aretacijo posameznikov. »Neprimernost« je veljala tudi za splošne volitve leta 1951, leta 1953 pa je bilo sodišče pravice ukinjeno, za obsojence pa razglašena abolicija. Sodišče je obravnavalo 416 primerov senatorjev in poslancev, sto štirinajstim je status »neprimernosti« suspendiralo, tristo dvema pa potrdilo. Od 474 lokalnih senatorjev in poslancev je suspendiralo »neprimernost« sto dvainsedemdesetim. V celoti je torej »sodišče pravice« obravnavalo 898 primerov in za 452 (51odstotkov) bivših politikov ugotovilo, da so za ponovno aktivno politično življenje »neprimerni«. ⁶¹

Civilna sodišča oz. civilne zbornice (Chambres civiques) so nastala 28. avgusta 1944 in so delovala do 31. decembra 1953. Podrejena so bila Sodišču pravice. Tudi ta so sodila predvsem za dejanja »nacionalne sramote« oz. »nacionalne onečastitve« (»indignité nationale«) in so obsojala predvsem na t. i. »nacionalno degradacijo« (»degradation nationale«). Dejanja, za katera so bili ljudje obtoženi – brez ocene subjektivne krivde – so bila: članstvo v vseh Pétainovih kabinetih, izvršni položaj v vichyjski propagandi, služba v komiteju za židovske zadeve, članstvo v kolaboracionističnih organizacijah, sodelovanje pri organiziranju mitingov in drugih kolaboracionističnih prireditvev, pisanje ali poučevanje z namenom podpirati kolaboracijo, totalitarizem, in rasizem. ⁶² Obsodbe zaradi »nacionalne sramote« so v bloku zajemale več ukrepov in nobeden ni smel biti izvzet iz obsodbe, med glavnimi pa so bili odpust z dela, izključitev iz sindikatov in profesionalnih združenj, prepoved opravljanja posameznih poklicev, zlasti javnih, kot sta novinarski in učiteljski, prepoved posedovanja orožja, konfiskacija lastnine in izguba pokojnine, hkrati pa tudi izguba državljskih pravic.

Civilna sodišča so bila (podobno tudi Sodišče pravice), neke vrste častno razsodišče, ki je razsojalo predvsem na osnovi moralnih norm. Civilna sodišča so obravnavala 124.751 primerov (v številki so všteti tudi primeri, obravnavani pred Sodiščem pravice).

Visoko sodišče pravice (Haute-Cour de la justice) je delovalo od 18. novembra 1944 do poletja 1949. Sodilo je najbolj izpostavljenim kola-

boracionistom (z izjemo prvih sojenj, ki so potekala pred vojaškimi sodišči). Obravnavalo je 108 primerov. Osem ljudi je še pred sojenjem umrlo, v dvainštiridesetih primerih se je sodišče odločilo, da jih ne bo obravnavalo. Od osemindeset obsodb je bilo šestnajst izrečenih v odsotnosti. Od preostalih dvainštiridesetih je bilo osem obsojenih na smrt (trije tudi usmrčeni), drugi pa na različne zaporne kazni ali nacionalno degradacijo (štirinajst). Najbolj znano in eksemplarično je bilo sojenje Pétainu avgusta 1945, ki ga je sodišče sicer obsodilo na smrt, vendar s priporočilom za spremembo kazni v dosmrtno ječo zaradi starosti. Problematičnost sojenja Pétainu, povezanost Francozov s petianizmom in obenem začetek prevladovanja zgodovinske verzije zmagovalcev v vrednotenju Vichyja se kaže tudi v javnem mnenju: še septembra 1944 je 64 odstotkov anketirancev menilo, da ga ne bi smeli obsoditi, januarja 1945 je bilo takih le še 39 odstotkov, aprila 24 odstotkov, maja 16 odstotkov, julija 16 odstotkov in avgusta 19 odstotkov. Med zagovorniki obsodbe pa so bili tisti, ki so zagovarjali obsodbo na smrt, v manjšini (v času sojenja sicer po tem niso spraševali).⁶³

Poleg izrednega sodstva sta delovala tudi redno in vojaško sodstvo, ki pa sta obravnavala manjši del primerov. Največji val aretacij je sledil takoj po osvoboditvi (približno 80.000).⁶⁴

Podatki o celotnem številu aretiranih in obsojenih se razlikujejo.⁶⁵ Številke, s katerimi se raziskovalci bolj ali manj strinjajo so, naslednje: pri raznih sodiščih (vojaških, civilnih, specialnih) je bilo do konca raziskanih 160.287 dosjejev, približno 45 odstotkov od te številke je bilo ugotovitev, da obtoženci niso krivi, 25 odstotkov je bilo obsojenih na nacionalno degradacijo (*dégradation nationale*), ki ni zajemala zapornih kazni, 24 odstotkov na zaporne kazni oz. prisilno delo; 7037 oseb je bilo obsojenih na smrt, od tega 767 usmrčenih. Visoko sodišče pravice je poleg tega med leti 1945 in 1959, kot smo že navedli, obravnavalo 108 primerov in 100 osumljencev obtožilo. Petinštirideset je bilo oproščenih, 13 obsojenih na »nacionalno degradacijo« (od tega 6 takoj pomiloščenih), 24 na prisilno delo, 18 na smrtno kazen (od tega 10 v odsotnosti), petim je bila smrtna kazen spremenjena v zaporno (med njimi je bil tudi Pétain), trije pa pa so bili dejansko usmrčeni. V celoti znaša število usmrčenih 770.⁶⁶ Po približnih izračunih je bilo na 100.000 Francozov štiriindevetdeset obsojenih zaradi kolaboracije.⁶⁷ Število zapornikov in kazni se je z amnestijami zmanjševalo, leta 1952 jih je bilo še 1500. Z amnestijo leta 1953 je prišlo do abolicije »nacionalne degradacije«, konec pa je bilo tudi politične »neprimernosti«, zaradi katere kolaboranti niso smeli aktivno sodelovati na volitvah. Leta 1956 je bilo v zaporih zaradi kolaboracije še dvainšestdeset ljudi, 1958. leta osemnajst, leta 1964, torej dvajset let po osvoboditvi, nobeden več.

Vichy v francoski povojni zavesti

Francoska družbena klima v prvih dveh povojnih desetletjih ni bila zelo naklonjena kritičnemu vrednotenju Vichyja in medvojne/ kolaboracije.⁶⁸ Šele od šestdesetih let so vzroke za Vichy (ki naj bi po dotedanjem pisanju predstavljal le majhen del francoske družbe v nasprotju z večinskim odporniškim delom) posamezni pisci začeli iskati tudi v strukturni krizi francoske družbe pred drugo svetovno vojno. Sprva se je teza o »dveh obrazih« Francije med vojno zgolj raztegnila na predvojne razmere. Odporniški tabor naj bi imel korenine v demokratičnem in univerzalnem predvojnem delu francoske družbe (v političnem smislu povezanim zlasti z levimi in sredinskimi strankami, ki so sredi tridesetih let sestavljale Ljudsko fronto), kolaboracionistični tabor pa v nacionalističnem, militantnem in skrajno konservativnem (ki se je povečini povezoval z desnimi strankami in nacionalističnimi in fašističnimi organizacijami). Sčasoma je bila ta teza problematizirana.⁶⁹ V začetku osemdesetih let je Bernard Henry Lévy na osnovi analize tiska in politične misli v času med obema vojnoma ter na osnovi analize zgodovinske literature vzpostavil kritično distanco do obeh »obrazov«. Lévy je bil namerno provokativen (za kritičnejšega bralca tudi precej površen), čemur je sledil tudi temu primeren odgovor z raznih strani.⁷⁰ Lévy je po eni strani poudaril univerzalizem in odprtost dela francoske družbe, po drugi pa avtentičnost francoskega fašizma, ki je bila po njegovem mnenju do tedaj premalo poudarjana, če že ne zamolčevana.⁷¹ Po Lévyju je bil nacionalizem sprva najbolj navzoč pri konservativni desnici, ki je deloma zagovarjala »senilni boulangizem«. ⁷² Pri levem političnem spektru naj bi vsaj na površini prevladoval univerzalne vrednote. Vendar so bili po Lévyjevem mnenju celo socialisti od konca stoletja naprej nacionalisti in so zagovarjali tezo, da bo socializem ekskluzivno francoski ali pa ga ne bo. Prav tako naj bi pri njih – tako kot pri večini političnih strank – obstajal anisemitizem (in to ne zgolj kot izjema). Za francosko družbo tridesetih let naj bi bila torej po Lévyjevem mnenju značilna »filozofski protekcionizem« in »intelektualna ksenofobija«, za katera pa ni bila odgovorna zgolj desnica. Celotno stanje v družbi je omogočilo večanje vpliva nacionalističnih gesel, v povezavi z njimi pa novi desničarski nacional socializem.⁷³ In še več: Lévy je zapisal, da je bil vichyjski kolaboracionizem dejansko »fašizem v francoskih barvah«, petainizem pa bistvo francoske politične kulture.

Vzpostavitev kritične distance do medvojnega dogajanja ni bila zgolj Lévyjeva zasluga, saj se je proces kritičnega vrednotenja začel že vsaj desetletje prej. Zagotovo pa so osemdeseta leta tista, v katerih sta bila petainizem in vichyjska država ter odnos Francozov do njiju, najbolj vsestransko obravnavana in tudi postavljena v širši časovni in zgodovinski kontekst. Tako je npr. François-Georges Dreyfus predvojna leta označil

za »Vichy pred Vichyjem«, obdobje, za katero je značilen močan anti-liberalizem («republikanski protiboljševizem»⁷⁴ in protisemitizem») in razdeljenost francoske družbe, vendar s tendencami naraščanja vpliva desnice.⁷⁵ Del levega političnega spektra je glavno nevarnost tudi znotraj francoskih meja videl v fašizmu in nacizmu, drugi del na desni je bil prepričan, da je treba Francijo rešiti pred Ljudsko fronto in komunizmom, kar je že predstavljalo dovolj podlage za bodočo državljansko vojno.

Pomemben razlog za medvojno razdeljenost Francozov vidijo številni pisci v nemoči parlamentarizma in posledično povečanem nezaupanju vanj, saj so bile za Francijo že v zgodnjih tridesetih letih (1933) značilne protiparlamentarne demonstracije in zahteve po zavračanju političnih načel, ki so se v francoski družbi postopoma uveljavljala po letu 1789.

Še v času močnega vpliva politične generacije, ki je izšla iz odpora so posamezni avtorji (tudi z leve strani političnega spektra) pisali, da je imelo dogajanje v Franciji prvenstveno ideološki in sekundarno odporniški naboj. Dogajanja v Franciji ni mogoče razumeti zunaj konteksta svetovnih razmer, druga svetovna vojna je bila predvsem ideološka, v njej so si (kot pravita pisca Jean Pluyméne in Raymond Lasierra v knjigi *Les fascismes Français 1923-63*) nasprotovali trije planetarni sistemi: liberalizem, fašizem in komunizem (pri čemer je prišlo do zavezništva liberalizma in komunizma proti fašizmu). Vsaka od teh ideologij je hotela svetu vsiliti svoj model in v tem gigantskem konfliktu je nacionalna vojna postala sekundarnega pomena oz. je nujno postala tudi državljanska vojna. Vsaka stran je nasprotnike označevala za izdajalce.⁷⁶

Dejansko o državljanski vojni v Franciji lahko govorimo šele od leta 1944, s podaljšanjem – v obliki epuracij – v prva povojna leta, čeprav seveda »francosko-francoski« spopad komajda zasluži to ime, saj ni niti približno primerljiv s špansko državljansko vojno ali npr. državljansko vojno v Grčiji ali Jugoslaviji, kar je zagotovo zasluga dolge parlamentarne tradicije.⁷⁷

Strniti vsa različna mnenja o medvojnem dogajanju v Franciji je praktično nemogoče. Vendar odnosa do Vichyja ni mogoče razumeti brez razumevanja povojnih razmer, v katerih je zavladala nova politična elita. Ta je v veliki večini izšla iz odporniškega gibanja in zato (skupaj z de Gaullem) skrbno negovala tezo, da je odporniško gibanje (v Franciji in izven nje) nadaljevanje republikanske, patriotske in demokratične Francije (čeprav sicer ni kazala naklonjenosti do tretje republike), da mu je pripadala večina Francozov, medtem ko je Vichy kreirala relativno majhna skupina političnih skrajnežev in kolaboracionistov. Kritična mnenja, ki smo jih navedli, so v zavest Francozov prišla šele proti koncu šestdesetih let. K temu je prispeval upor mlade generacije leta 1968, ki je v precejšnji meri pometel s prejšnjimi elitami in njenimi ideali. Novo vodstvo (Pompidou) že ni več pripadalo politični generaciji,

zrasli iz odporniškega gibanja, čeprav v Franciji ena resnica ni bila kar zamenjana z drugo. Ne samo zaradi čustvenega odnosa Francozov do odporniškega gibanja (ki je bil in je še vedno prevladujoči motiv), marveč tudi zaradi meddržavnih odnosov. Francija je svoj položaj v Evropi in svetu gradila prav na članstvu v protifašistični koaliciji in zmagi v drugi svetovni vojni. Spremembe pa so vendarle prinesle svoje in od šestdesetih let dalje (po Stanleyu Hoffmanu) v Franciji «mit» in «protimit» koeksistirata.⁷⁸

Za svobodno Francijo je bil vichyjski režim seveda «režim uzurpacije, kapitulacije in kolaboracije». V mnogih pogledih je bil posledica predvojnih ideoloških spopadov (med drugim reakcija na predvojno Ljudsko fronto), toda tudi rezultat prepričanja, da se lahko le močna in avtokratično vodena država spopade s kaosom, ki ga je prinesla vojna. Sčasoma so se tej oceni pridružila tudi stališča, da se je Vichy na neki način «samožrtvoval», skušal omejiti francoske materialne žrtve s pogajanjem, kompromisi in prilagajanjem, ohraniti tisto, kar je bilo mogoče ohraniti, da je bil torej «ščit» v nasprotju z «mečem» (odporniškim gibanjem), Franciji pa da sta bila potrebna oba. Protislovnost v vrednotenju Vichyja kažejo nekatere politološke analize, ki vichyjski režim označujejo kar s pojmom «pluralistična diktatura».⁷⁹

Ob kritičnejši analizi ni mogoče zanikati, da v državnem smislu z vichyjsko državo Francija ni česa tudi pridobila, zlasti v mesecih pred popolno okupacijo. Seveda pa se postavlja vprašanje cene in posledic. V celoti gledano vichyjski režim, ki je bil v osnovi avtentičen «francoski proizvod» (tudi v odnosu do Židov je izhajal iz domačega in ne uvoženega antisemitizma), ne daje veliko možnosti za prizanesljive ocene kolaboracije. Vichy je bil po mnenju bolj čustvenih piscev «kloaka umazanije in izdajstva, madež na časti Francije», odporniško gibanje pa tisto, ki je ohranilo čast in francosko tradicijo.

Ob poenostavitvi dogajanja in zanemaritvi vseh nians, ki so obstajale, je bil v zgodovinskem kontekstu vichyjski režim tisti, je postavil Francijo v vlogo kolaboranta, odporništvo in de Gaulle pa tista, ki sta jo kot enakopravnega partnerja pripeljala za mizo «velikih treh» in ji omogočila vključitev v povojno politično življenje kot zmagovalki in ne kot poraženki.

»Vichyskega sindrom« pa je, kot pravi Henry Rousso, v zavesti Francozov imel trajnejšo in pomembnejšo vlogo kakor sam obstoj režima. V relativno kratkem časovnem obdobju so namreč Francozi medvojne razmere označevali skozi dva nasprotujoča si pogleda: najprej skozi prizmo, kakršno je ponujal vichyjski režim, potem pa skozi prizmo, kakršno so ponujali odporniško gibanje in povojne oblasti. Drugi pogled je po vojni postal prevladujoč, vendar se je, zlasti na desnici, ves čas ohranjal tudi prvi, le da je bil manj navzoč v javnosti.

Bralec, ki se želi danes poglobiti v medvojne francoske razmere in njihovo aktualno vrednotenje, lahko ugotovi, da je sčasoma nastala tudi tretja prizma, ki bi ji lahko rekli »znanstvena« resnica. Težko pa je reči, ali je prevladujoča. Verjetno pogled na Vichy oziroma medvojno dogajanje v Franciji v glavnem še vedno oblikujeta osebna in družinska izkušnja ter politično prepričanje.

Slovenci in Francozi med vojno in po njej – so možne primerjave?

Razlike v položaju Francozov in Slovencev med drugo svetovno vojno so tolikšne, da so možne le parcialne in močno poenostavljene primerjave. Francija je glede na velikost in številčnost populacije kljub porazu junija 1940 v mednarodnih odnosih predstavljala pomemben dejavnik, ki so ga upoštevali tako Nemci kot zavezniki. Do novembra 1942 je ohranila državnost, ki je bila okrnjena in podrejena nemškim interesom, a je vendarle imela glavne atribute moči (vlado, kopensko vojsko, mornarico, policijo, relativno notranjo suverenost). Njena mornarica je imela oz. bi lahko imela zelo pomembno vlogo v vojni, kar sta obe strani upoštevali in si prizadevali, da jo pridobita na svojo stran. Za zaveznike so bila ključna francoska kolonialna ozemlja; zaradi katerih so bili pripravljeni pozabiti na marsikatero načelo in sodelovati s predstavniki vichyjskega režima. Ko francoska »kontinentalna« vlada ni imela več velikega pomena, je v osvobojenih kolonijah nastala nova vlada, ki je pridobila status zaveznika in kot četrti partner (bolj ali manj) enakopravno sodelovala v bojih v Franciji, pri okupaciji nemškega ozemlja in kreiranju povojne politike.

Slovenija je bila v bistveno drugačnem položaju. Pred vojno ni imela svoje države, državnost v obliki federativne republike v Jugoslaviji si je postopoma izborila šele med vojno (še o Jugoslaviji so bili zavezniki prvi dve leti prepričani, da po vojni sploh ne bo obstala).

Odporniško gibanje v Sloveniji je bilo del jugoslovanskega odporiškega gibanja, čeprav v primerjavi s francoskim veliko bolj monolitno, pretežno pod komunističnim vplivom oz. v organizaciji komunistične partije, v vojaškem pogledu pa že od vsega začetka precej močnejše od francoskega osvobodilnega gibanja. V osnovnih ciljih pa sta si obe gibanji podobni (primerjaj temeljne točke Osvobodilne fronte s programom CNR).

Francija in Slovenija sta se razlikovali tudi po okupacijskih sistemih. Slovenija je bila razdeljena med tri okupatorje, medtem ko so imeli Francijo pod kontrolo – z izjemo majhne italijanske okupacijske cone na jugu države – le Nemci. Okupacijski režim je primerljiv le med Slovenijo in Alzacijo in Loreno, ki sta bili priključeni k Nemčiji, velik del prebivalstva je bil izgnan, uvedeni so bili nemški jezik in nemška zakonodaja, nemški

napisi in ponemčenje priimkov ter obvezna mobilizacija. Drugod v okupirani Franciji je bil okupacijski sistem bistveno blažji, primerljiv nekako z italijanskim okupacijskim sistemom v t. i. Ljubljanski pokrajini v prvih mesecih vojne, s tem, da je bil temelj nemške okupacijske politike v Franciji kolaboracija, medtem ko so Italijani v Ljubljanski pokrajini pristali nanjo le toliko, kolikor se jim je zdela najbolj nujna oz. predvsem v propagandne namene. Nemška okupacijska politika v Sloveniji je imela za cilj čim prej uničiti slovenski narod in izbrisati vsako sled, da je na (po njihovem) «nemških tleh» sploh kdaj obstajal. Slovenci kot slovanski narod so bili na nemški rasni lestvici pri dnu, za njimi so bili le še Židje in Cigani. Temu ustrezna je bila tudi okupacijska politika. Enak cilj (uničenje slovenskega naroda), le nekaj bolj dolgoročen, je bil tudi italijanski.

Nemško vrednotenje Francozov je bilo drugačno in temu je bil prilagojen tudi okupacijski sistem (za Francoze je bila poleg drugih razlik npr. uvedena le obvezna delovna služba, ki je bila pod jurisdikcijo vichyske vlade, ne pa tudi mobilizacija v nemško vojsko). Do Francozov (razen prebivalcev Alzacije in Lorene ter do Židov in Ciganov) Nemci niso imeli genocidnih namenov. Francijo so hoteli sicer spraviti v podrejen položaj in jo uporabiti pri uresničevanju svojih vojnih in političnih ciljev, vendar ji (v raznih kombinacijah) tudi dopustiti določeno vlogo v «novi Evropi.»

Primerjava vojnih žrtev in vojne škode je zaradi razlike v velikosti in številu prebivalstva ter zaradi nepopolnih in metodološko nepoenotnih statističnih podatkov skoraj nemogoča oz. možna le v zelo relativizirani obliki. Francija je imela med vojno v celoti okrog 600.000 žrtev (to je približno 1, 3 odstotka prevojnega prebivalstva, (ki je skupaj s francoskim prebivalstvom v afriških kolonijah štelo približno 53 milijonov). Slovenija je imela približno 42.000 žrtev oz. 2,6 odstotka predvojnega prebivalstva (skupaj s Primorsko je pred vojno imela okrog 1.600.000 prebivalcev).

Prav tako je težko primerljiva notranja struktura žrtev. V Franciji je velik del odpadel na žrtve bombardiranj, žrtve, ki so nastale ob paničnem begu pred nemško invazijo, na spopade med francosko vojsko in zavezniškimi enotami v Afriki, kar vse so – razen bombardiranj – neprimerljive kategorije s slovenskimi razmerami. Podobno velja za žrtve neposrednega nasilja okupacijskih oblasti in kolaborantov (pri deportacijah je npr. največji del žrtev, 76.000, odpadel na Žide in ne na Francoze) in za medvojne žrtve državljanske vojne (po nekaterih podatkih naj bi Nemci skupaj s kolaboracionističnimi oblastmi v Franciji pobili približno 40.000 ljudi).

Pomembna razlika je v samem notranjepolitičnem poteku dogajanja pred vojno in med njo, ki je v Sloveniji (in Jugoslaviji) pripeljal do uvedbe enopartijskega sistema, v Franciji pa (kljub revolucionarnim težnjam dela političnih sil in splošnemu razočaranju nad parlamentarizmom) do obnove parlamentarizma.

Ena od razlik je v predvojni situaciji, pri čemer za Francijo velja, da je doživljala proces relativno močne fašizacije dela političnega spektra, posledično pa tudi močno ideološko kolaboracijo. Za Slovenijo sicer ni bila značilna nič manjša ksenofobija (začinjena s kompleksom majhnosti in neposredne ogroženosti); politična polarizacija pod vplivom velikih ideologij je bila prav tako ostra, razočaranje nad parlamentarizmom (s katerim so imeli Slovenci neprimerno manj izkušenj kot Francozi) je bilo enako ali pa še večje. Vendar bi kljub močnemu protikomunizmu (konkretno protižidovstvo v Sloveniji ni igralo pomembne vloge, ker je bila židovska skupnost majhna, se je pa »židovski sindrom« kazal v odnosu do posameznih drugih slojev oz. socialnih skupin), kljub veliki vlogi katoliške cerkve v družbi, ki je bila privržena desnim in skrajno desnim idejam, in kljub vplivom fašističnega korporativizma le stežka govorili, da je obstajal avtentičen slovenski fašizem. Vsaj ne v takšni organizirani obliki, ki bi bila primerljiva s francoskim. Razlogi za to so najbrž tudi v majhnosti slovenskega prostora (nezmožnosti uresničevanja osvajalnih aspiracij), izkušnji slovenskega primorskega prebivalstva z italijanskim fašizmom, strahu pred nacistično germansko osvajalnostjo (ki je z anšlusom že zajela del slovenskega etničnega prostora ter prišla na državne meje). Poleg tega so Slovenci živeli samostojno politično življenje le deloma, velik del politične energije je bil usmerjen v jugoslovanski politični prostor, ki je bil nacionalno razbit in v katerem je dominiral hrvaško-srbski spor (pri čemer pa so nastajali elementi avtentičnega fašizma, npr. ustaštvo ali Stojadinovićeve »zelene srajce«).

Med vojno se je del slovenskih političnih sil približal ideologiji nemškega nacionalsocializma in – izhajajoč iz protiboljševizma kot konkretne kategorije (boj proti osvobodilnemu gibanju, ki je bil pod vplivom komunistov) in protižidovstva kot načelne kategorije – prevzemal nekatere totalitarne ideje. Močno vlogo pri tem je igralo občudovanje nemške moči, prepričanje o njeni nepremagljivosti ter s tem povezana kalkulacija, da si je treba zagotoviti mesto v Hitlerjevem novem evropskem redu. Gre za del slovenskega domobranstva, t.i. Rupnikov krog (po generalu Leonu Rupniku), ki se ga da ideološko primerjati s petainizmom. Ta krog je zagovarjal desne konservativne ideje in avtoritarnost ter prisegal na gesla kot so bog, družina, domovina (pri čemer je mišljena slovenska domovina v Hitlerjevi Evropi). V konkretni politiki bi ga lahko primerjali z »lavalizmom« (brezpogojna kolaboracija z Nemci do konca). Vendar Nemci v Sloveniji niso dovolili, da bi se te ideje artikulirale in udejanile do take meje kot v Franciji, še zlasti pa ne v obliki kakršnekoli državnosti. »Državni kolaboracionizem« po francoskem vzoru bi bil za to skupino v bistvu dosega zelenega cilja.

Od drugih političnih idej desnice v Sloveniji kaže morda omeniti še načrte za samostojno slovensko državo v raznih inačicah, ki so računali

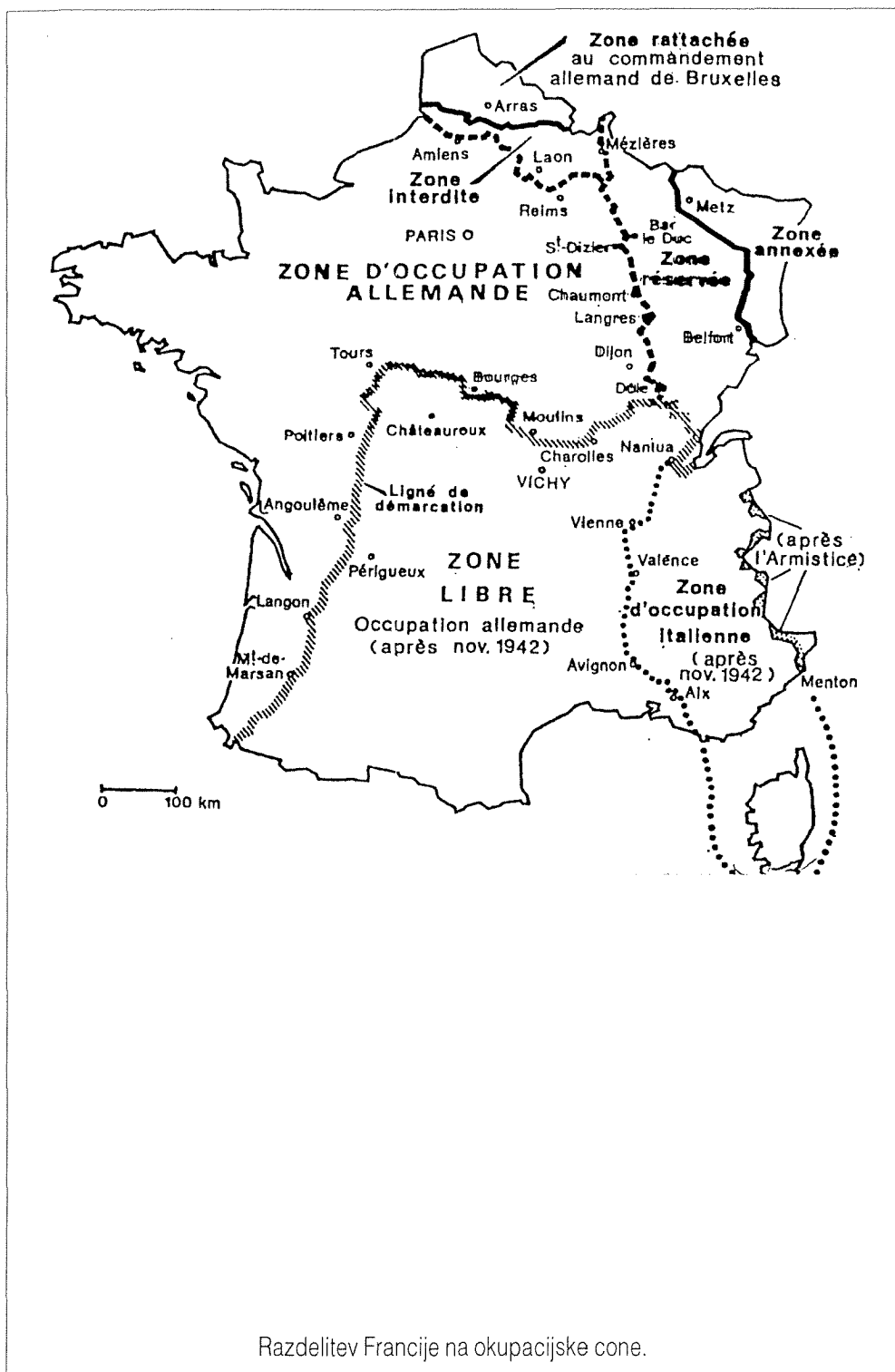
na takšno ali drugačno «novo evropsko ureditev» (npr. Slovenija kot del srednjeevropske – po možnosti katoliške oz. «klerofašistične» – konfederacije). Take ideje so po osnovni naravnosti podobne kot pri francoskih avtonomističnih gibanjih, npr. Bretoncih, ki so iskali prostor za svojo državo pod okriljem velike Nemčije. V Sloveniji so zaradi specifičnih razmer ostajali zgolj pri programih, objavljenih v začetku vojne v manjših ciklostilnih časopisih in niso prerasli v avtonomistična gibanja.

Tako v Franciji kot v Sloveniji je po vojni prišlo do temeljitega «čiščenja» družbene in še posebej politične strukture. Oblast so v obeh primerih skoraj v celoti prevzeli ljudje, ki so izšli iz odporniškega gibanja. Cilji epuracije so bili v osnovi identični, precej podobnosti je bilo tudi v sami izvedbi (npr. sodna epuracija z mehanizmi posebnega sodstva, ki izhaja predvsem iz kategorije moralnih vrednot in političnih opredelitev med vojno, institut odvzemanja državljanskih pravic, poklicna in druge oblike epuracije). Razlika je bila v tem, da so v Franciji kazenska dejanja in kategorije tistih, ki naj bi jih epuracija zadela, natančneje definirani. V Sloveniji je veliko bolj drastičen tudi izvensodni obračun, ki so ga izvedle oblasti same (poboj domobrancev), in ki je celo v absolutnih številkah primerljiv s francoskimi «divjimi» epuracijami (v Franciji približno 10.000, v Sloveniji po raznih kalkulacijah med 7000 in 12.000). Vendar je tu treba upoštevati nekaj pomembnih razlik. Prva je v tem, da je bila francoska vojaška kolaboracija (ki je v epuracijah običajno najbolj neposredno na udaru), v primerjavi s slovensko sorazmerno šibka. Teoretično je vichyjski režim sicer razpolagal z več kot 100.000 oboroženimi ljudmi, vendar jih je največji del odpadel na žandarmerijo in policijo, ki sta sicer sodelovali z Nemci, vendar ta kolaboracija ni bila enoznačna. Francoske vojaške kolaboracionistične enote, ki so nastale pretežno na ideološki podlagi in so bile pod neposrednim nemškim poveljstvom, pa niso hkrati presegale številke 10.000. K tem je potrebno prišteti še približno 13.000 aktivnih pripadnikov francoske milice, ki so se borili proti odporniškemu gibanju. Pri triintridesetkrat manjšem številu Slovencev je bilo okrog 13.000 aktivnih pripadnikov Slovenskega domobranstva (s pripadniki Slovenskega narodnovarnostnega zbora na Primorskem in z Gorenjskim domobranstvom pa še več). Večina francoskih kolaboracionističnih enot je bila iz Francije umaknjena in se je potem borila na raznih frontah, kjer je precejšen del padel. V slovenskem primeru (kjer so domobranci zavezniki vrnili) je šlo tudi za to, da bi se domobranske enote v primeru spopada med Sovjetsko zvezo in zahodnimi zavezniki oz. ob morebitni intervenciji zaveznikov v Jugoslaviji lahko znova vojaško aktivirale. Poleg tega so pri osvobajanju Francije sodelovale zavezniške enote, ki so «divjo» epuracijo skušale omejiti. Tudi de Gaulle se je zavzemal, da bi obračun potekal pod državnim nadzorom in na podlagi obsodb (v nasprotju s Slovenijo oz. Jugoslavijo, kjer so

nove oblasti same poskrbele za izvensodni obračun s pripadniki domobranstva).

Sodna epuracija je bila, v celoti gledano, verjetno v Franciji bolj drastična in bolj dosledna kot slovenska (za katero pa še nimamo sumarnih statistik). Tudi tu so sicer primerjave problematične: slovenska sodišča narodne časti so npr. delovala le dva meseca, francoski ustrezni organi pa nekaj let, amnestija za dejanja, obsojena pred sodišči narodne časti je v Sloveniji sledila bistveno prej, že po nekaj mesecih (vendar brez vrnitve zaplenjenega premoženja), v Franciji pa šele leta 1953. So pa slovenska sodišča narodne časti lahko obsojala tudi na zaporne kazni medtem ko francoske «chambres civiques» niso smela. Zaplembe premoženja v Franciji so bile bolj pravilo kot izjema, medtem ko so bile v Sloveniji zaradi revolucionarnih procesov praviloma eden od glavnih ciljev sojenja. V Sloveniji je bila katoliška cerkev neprimerno bolj izpostavljena epuraciji kakor v Franciji (kjer do «cerkvene» epuracije kljub težnjam oblasti, da bi vsaj odstranile najbolj izpostavljene cerkvene dostojanstvenike niti ni prišlo). Obstaja še cela vrsta drugih neprimerljivosti ali razlik (ena so bile npr. posledice informbiroja leta 1948 v Sloveniji, zaradi katerega so se represivni ukrepi preusmerili proti drugi kategoriji osumljencev, medtem ko je bila epuracija proti kolaboracionistom v Franciji takrat še vedno zelo močna).

Ne glede na vse omenjene in druge razlike pa sta tako francoska kot slovenska družba v «čiščenju» po vojni primerljivi kar zadeva neprizanjljivost, temeljitost (in hkrati nedoslednost, saj so se tudi na sodiščih dogajale številne krivice, obsodbe nedolžnih in različne obsodbe za ista dejanja). Primerljivi sta tudi po tem, da je bilo čiščenje poleg reakcije na kolaboracijo in medvojno nasilje kolaborantov tudi posledica elementov državljanskega vojne. In primerljivi sta po težnji, da bi vzpostavili novo družbeno strukturo. Najpomembnejša razlika pa je v tem, da je bila v Franciji kljub večinski eliminaciji desnega političnega spektra nova družba vzpostavljena na pluralističnih osnovah (kar je – poleg vloge zaveznikov – tudi posledica tega, da je odporniško gibanje ostalo pluralistično in da KPF ni postala dominantna sila v njem). V Sloveniji je vzpostavljanje nove družbene strukture potekalo na revolucionaren način, zmagovalci pa so epuracijo uporabili kot enega bistvenih elementov pri vzpostavitvi monistične družbe.

Razdelitev Francije na okupacijske cone.

Berlin, 15. julija 1940

Pol. I M 9305 g

Zaupno

V prilogi je poslano uradno besedilo nemško-francoskega sporazuma o premirju, ki je bil podpisan 22. junija 1940 v Compiègnskem gozdu, v uporabo tamkajšnjim oblastem.

Že obstoječa uradna pojasnila k posameznim členom in morebitne odločitve, ki jih bo treba sprejeti v zvezi z razlago določenih členov, bodo naknadno poslana.

Prepis k Pol. I M 9305 g

Generalpolkovnik K e i t e l, ki ga je kot poveljnika v Vrhovnem poveljstvu nemških oboroženih sil pooblastil Vodja Nemškega rajha ter Vrhovni poveljnik nemških oboroženih sil na eni strani

in

delegacija pooblaščenecv francoske vlade z ustreznimi pooblastili, ki jo sestavljajo:

armadni general H u n t z i g e r, predsedujoči delegacije,
francoski veleposlanik N o e l,
viceadmiral L e L u c,
general armadnega korpusa P a r i s o t in
general zračnih sil B e r g e r e t na drugi strani

so dosegli naslednji sporazum o premirju:

1) Francoska vlada bo v Franciji in francoskih deželah, kolonijah, protektoratih in mandatih ter na morju ustavila spopade z Nemškim rajhom. Francoskim enotam, ki so jih nemške sile že obkolile, bo zaukazala, naj takoj odložijo orožje.

2) Zavoljo varovanja interesov Nemškega rajha bodo nemške enote zasedle francosko državno ozemlje severno in zahodno od črte, označene na priloženem zemljevidu. Če ozemlja, ki jih je treba zasedeti, še niso pod nadzorom nemških enot, bo zasedba opravljena nemudoma po sklenitvi tega sporazuma.

3) V zasedenih delih Francije izkorišča Nemški rajh vse pravice, ki jih ima kot okupacijska sila. Francoska vlada se obvezuje, da bo odredbe, ki izhajajo iz teh pravic, podpirala z vsemi sredstvi ter jih izvajala s pomočjo francoske uprave. Francoska vlada mora torej nemudoma vsem francoskim upravnim organom in službam na zasedenem območju zaukazati, naj sledijo odredbam nemškega vojaškega poveljstva in z njim korektno sodelujejo.

Nemška vlada namerava po prenehanju sovražnosti z Anglijo zasedbo zahodne obale omejiti na nujno potreben obseg.

Francoski vladi je prepuščeno, da izbere svoj sedež na nezasedenem območju, po želji pa ga lahko prestavi tudi v Pariz. Nemška vlada v tem primeru zagotavlja francoski vladi in njenim osrednjim upravnim organom vse potrebne olajšave, da bi lahko upravljala zasedena in nezasedena območja iz Pariza.

4) Francoske kopenske, pomorske in zračne sile je treba demobilizirati v roku, ki bo še določen. Iz tega so izvzete le tiste enote, ki so potrebne za vzdrževanje notranjega miru. Njihovo moč in oborožitev določita Nemčija oziroma Italija. Enote francoske vojske, ki se nahajajo na območjih nemške zasedbe, se bodo

pospešeno umaknile na nezasedena območja, kjer bodo razpuščene. Te enote pred umikom odložijo orožje in opremo tam, kjer so bile v času začetka veljave tega sporazuma. Odgovorne so za urejeno predajo nemškim enotam.

5) Kot jamstvo za upoštevanje premirja se lahko zahteva izročitev v celoti vseh tistih topov, bojnih in obrambnih oklepni vozil, vojaških letal, protiletalskih topov, pehotnega orožja, vlečnih vozil in streliva enot francoske armade, ki so sodelovale v boju proti Nemčiji in so v času začetka veljave tega sporazuma na območju, ki ne bo pod nemško zasedbo. Obseg izročitve določa nemška komisija za premirje.

Izročitev vojaških letal ni nujna, če se vsa vojaška letala, ki so še v lasti francoske vojske, razorožijo in predajo v nadzor nemške vojske.

6) Preostalo orožje, strelivo in vojaško opremo vsake vrste v nezasedenem delu Francije je treba – razen če so namenjeni za oborožitev odobrenih francoskih enot –, predati v nadzor oziroma varovanje nemških oziroma italijanskih oblasti. Nemško vrhovno poveljstvo si pridržuje pravico do sprejema kakršnih koli ukrepov, ki so potrebni za onemogočenje nepooblaščen uporabe teh zalog. Proizvodnjo vojaške opreme na nezasedenem območju je treba takoj ustaviti.

7) Na območju zasedbe je treba nepoškodovane predati vse kopenske in obalne utrdbe z orožjem, strelivom in aparati, zalogami in napravami vseh vrst. Izročiti je treba načrte teh utrdb ter utrdb, ki so jih nemške enote že zasedle. Nemškemu vrhovnemu poveljstvu je treba sporočiti natančne podatke o postavljenem eksplozivu, protipehotnih minah, časovnih vžigalnikih in bojnih sredstvih. Te ovire morajo na zahtevo Nemčije odstraniti francoske sile.

8) Francosko vojno mornarico je treba – razen tistega dela, ki je dovoljen za vzdrževanje interesov Francije v njenih kolonijah –, zbrati v pristaniščih, ki jih je treba še določiti, in jo pod nemškim oziroma italijanskim nadzorom demobilizirati in razorožiti. Pri določanju pristanišč je bistvenega pomena položaj ladij v času miru. Nemška vlada francoski vladi slavnostno oznanja, da nima namena uporabljati francoske vojne mornarice pod svojim nadzorom v lastne namene, razen tistih enot, ki so potrebne za nadziranje obale in minskega območja. Ravno tako slavnostno in izrecno oznanja, da po sklenitvi miru nima namena postavljati zahtev po francoski vojni mornarici. Razen tistega dela francoske mornarice, ki bo zastopal francoske interese v kolonijah, se morajo vse francoske vojaške ladje, ki so izven francoskega ozemlja, vrniti v Francijo.

9) Francosko vrhovno poveljstvo mora nemškemu vrhovnemu poveljstvu posredovati natančne podatke o vseh francoskih postavljenih minah in drugih pristaniških in obalnih zaporah ter obrambnih sredstvih.

Minske zapore morajo na zahtevo nemškega vrhovnega poveljstva odstraniti francoske sile.

10) Francoska vlada se obvezuje, da ne bo z nobenim delom preostalih oboroženih sil in na kakršen koli drug način izvajala sovražnih dejavnosti proti Nemškemu rajhu.

Prav tako bo francoska vlada preprečila, da bi pripadniki francoskih oboroženih sil zapuščali državo in da bi orožje in opremo vseh vrst, ladje, letala itd. prenesli v Anglijo ali drugam v tujino.

Francoska vlada bo francoskim državljanom prepovedala, da se bojujejo proti Nemčiji v vrstah držav, s katerimi je Nemški rajh v vojni. Francoske državljane, ki ravnaajo v nasprotju s to prepovedjo, bodo nemške enote obravnavale kot gverilce.

11) Francoskim trgovskim ladjam vseh vrst, vključno z obalnimi in pristaniškimi plovili, ki so v francoskih rokah, je izplutje do nadaljnjega prepovedano. Nadaljevanje trgovske dejavnosti je odvisno od odobritve nemške oziroma italijanske vlade.

Francoske trgovske ladje, ki so izven francoskih pristanišč, bo francoska vlada poklicala nazaj, če pa to ni mogoče, jih bo poklicala v nevtralna pristanišča.

Vse nemške trgovske ladje, ki so v francoskih pristaniščih, je treba na zahtevo v celoti vrniti.

12) Za vsa letala na francoskih tleh je treba izdati takojšnjo prepoved poletov. Vsako letalo, ki poleti brez nemške odobritve, bo nemško vojno letalstvo obravnavalo kot sovražno in ustrezno ukrepalo.

Letališča in objekti za vojno letalstvo so pod nadzorom nemških oziroma italijanskih oblasti, ki lahko zahtevajo onemogočenje njihove uporabe. Francoska vlada jim mora vsa tuja letala na nezasedenem območju dati na razpolago oziroma preprečiti njihov vzlet. Taka letala je treba predati nemški vojski.

13) Francoska vlada se obvezuje, da bo poskrbela za to, da bodo vsi objekti, naprave in zaloge vojske v celoti predani nemškim enotam. Poleg tega bo odgovorna za to, da se pristanišča, industrijski objekti in ladjedelnice ohranijo v obstoječem stanju in niso na noben način poškodovani ali uničeni. Enako velja za prometna sredstva in prometne poti, predvsem za železniške proge, ceste in rečne prometne poti, za celotno telekomunikacijsko mrežo ter naprave za označevanje plovnihi poti in osvetljevanje obale. Ravno tako se vlada obvezuje, da bo na ukaz nemškega vrhovnega poveljstva opravila vsa potrebna dela za povrnitev v prejšnje stanje.

Francoska vlada poskrbi za to, da na zasedenem območju deluje potrebno strokovno osebje, železniška in druga prometna sredstva, kot je navada v običajnih, mirnodobnih razmerah.

14) Za vse radijske postaje na francoskem območju velja takojšnja prepoved oddajanja. Za nadaljevanje radijskega oddajanja z nezasedenega dela Francije je treba sprejeti posebne predpise.

15) Francoska vlada se obvezuje, da bo na nezasedenem območju izvajala tranzitni prevoz blaga med Nemškim rajhom in Italijo v obsegu, ki ga zahteva nemška vlada.

16) Francoska vlada bo vračala prebivalstvo na zasedena območja v soglasju s pristojnimi nemškimi oblastmi.

17) Francoska vlada se obvezuje, da bo preprečevala vsak prenos gospodarskih dobrin in zalog z območja pod nemško zasedbo na nezasedena območja ali v tujino. S temi dobrinami in zalogami na zasedenem območju lahko razpolaga le v soglasju z nemško vlado.

Nemška vlada bo pri tem upoštevala življenjske potrebe prebivalstva na nezasedenih območjih.

18) Stroške za bivanje nemških okupacijskih enot na francoskih tleh krije francoska vlada.

19) Vse nemške vojne in civilne ujetnike v francoskih zaporih, vključno s priporniki in zaporniki, ki so bili prijeti oziroma obsojeni zaradi dejanja v korist Nemškega rajha, je treba nemudoma predati nemškim enotam.

Francoska vlada mora izročiti vse Nemce iz Francije, francoskih posesti, kolonij, protektoratov in mandatov, katere je poimensko zahtevala nemška vlada.

Francoska vlada se obvezuje, da bo preprečila izhod nemških vojnih in civilnih ujetnikov iz Francije v francoske posesti ali v tujino. Za ujetnike, ki niso več v Franciji, ter bolne in ranjene nemške vojne ujetnike, ki niso primerni za prevoz, je treba posredovati natančne sezname s podatki o kraju njihovega bivanja. Nadzor nad bolnimi in ranjenimi nemškimi vojnimi ujetniki prevzema nemško vrhovno poveljstvo.

20) Pripadniki francoske vojske, ki so v nemškem vojnem ujetništvu, tu ostanejo do sklenitve miru.

21) Francoska vlada jamči za varovanje vseh predmetov in dobrin, ki jih je v skladu s tem sporazumom treba predati ali vzdrževati za nemško uporabo oziroma jih je predpovedano iznašati iz države. Francoska vlada mora izplačati odškodnino za vsakršno uničenje, poškodovanje ali prenos, ki je v nasprotju s tem sporazumom.

22) Izvajanje sporazuma o premirju bo uravnavala in nadzorovala nemška komisija za premirje, ki to dejavnost opravlja v skladu z navodili nemškega vrhovnega poveljstva. Naloga komisije za premirje je tudi, da ustrezno uskladi ta sporazum z italijansko-francoskim sporazumom o premirju. Francoska vlada pošlje na sedež nemške komisije za premirje delegacijo, ki bo zastopala francoske želje in sprejemala izvršilne ukaze nemške komisije za premirje.

23) Ta sporazum o premirju začne veljati takoj, ko francoska vlada doseže tudi z italijansko vlado sporazum o prenehanju sovražnosti. Sovražnosti bodo prenehale šest ur za tem, ko italijanska vlada objavi sklenitev tega sporazuma: začetek veljavnosti sporazuma bo francoski vladi sporočila po radijski zvezi.

24) Sporazum o premirju velja do sklenitve mirovnega sporazuma. Če francoska vlada ne izpolnjuje obveznosti, ki ji pripadajo po tem sporazumu, ga lahko nemška vlada kadar koli v trenutku razveljavi.

Ta sporazum o premirju je podpisan v Compiègnskem gozdu 22. junija 1940 ob 18.50 po nemškem poletnem času.

podp. Huntziger

podp. Keitel

Besedilo nemško-francoskega sporazuma o premirju, ki je bil podpisan v Compiègnskem gozdu 22. junija 1940 ob 18.50 po nemškem poletnem času.

Plakat z naslovom »nacionalna revolucija«, ki označuje glavna izhodišča Pétainovega režima (delo, družina, domovina), postulate, na katerih naj bi bila zgrajena francoska družba in nasprotnike, ki rušijo tako zasnovano petainovsko francosko hišo.

Otto Abetz, ambasador pri nemških okupacijskih oblasteh v Parizu s posebnimi pooblastili in glavni organizator francoske kolaboracije pri odhodu iz hotela Park v Vichyju potem, ko je maršala Pétaina obvestil o nameravani nemški zasedbi t. i. Južne cone.

Marseilles novembra 1942, po nemški zasedbi vichyske države.

Dodatek B

PROGRAM CONSEIL NATIONAL DE LA RESISTANCE¹

II. *Ukrepi, ki jih bo treba sprejeti po osvoboditvi*

Enotni glede naših ciljev, enotni glede sredstev, s katerimi jih bomo dosegli – hitro osvoboditev naše dežele –, delegati gibanj, strank in političnih tokov, ki so zastopani v C.N.R., razglashajo svojo odločenost, da ostanejo združeni tudi po osvoboditvi:

1. zato, da bi vzpostavili začasno vlado republike, ki jo je oblikoval General de Gaulle, da bi obranili politično in gospodarsko neodvisnost naroda in ponovno uveljavili francosko moč, pomen in univerzalno poslanstvo Francije;

2. zato, da bi kaznovali izdajalce in iz administracije in javnega življenja pregnali vse, ki so sodelovali s sovražnikom ali bili aktivno vpleteni v politiko kolaboracijskih vlad;

3. zato, da bi zasegli premoženje izdajalcev in črnoborzijancev, uvedli progresivno obdavčenje vojnih dobičkov in na splošno vseh dobičkov, pridobljenih na račun ljudstva in naroda v času okupacije in zasegli vse sovražnikovo imetje, vključno z delnicami v francoskih podjetjih in podjetjih v kolonijah, ki so si jih vlade Osi in njihovi državljani pridobili po premirju – te delnice naj postanejo nedotakljiva lastnina ljudstva;

4. zato, da bi zagotovili:

vzpostavitev karseda najširše demokracije, s tem ko bi ljudstvu z

uvedbo splošne volilne pravice omogočili, da izrazijo svoje želje;

svobodo mišljenja, vesti in izražanja;

svobodo tiska – poštenega tiska, neodvisnega od države, močnih gospodarskih interesov in

tujih vplivov;

svobodo združevanja, srečevanja in demonstriranja;

nedotakljivost doma in zasebne pošte;

spoštovanje posameznika;

popolno enakost vseh državljanov pred zakonom.

5. Da bi izvedli vse potrebne reforme:

(a) na gospodarskem področju:

je treba vzpostaviti resnično gospodarsko in družbeno demokracijo in iz gospodarstva popolnoma odpraviti velike gospodarske in finančne fevde;

uvesti racionalno organizacijo gospodarstva, ki bi zagotovila podreditev posebnih interesov splošnemu interesu in odpravila poklicno diktaturo, ki je tako značilna za fašistične države;

zagotoviti razvoj nacionalne proizvodnje v skladu z državnim načrtom, ki bo določen po posvetu s predstavniki vseh interesnih skupin;

vrniti ljudstvu vse velike monopole, pridobitve skupnega dela, energetske vire, rudninska bogastva dežele, zavarovalniške družbe in osrednje banke;

zagotoviti razvoj in podporo zadrug proizvajalcev, kupcev in prodajalcev tako v kmetijstvu kot v proizvodnji;

kvalificiranim delavcem zagotoviti pravico do napredovanja na administrativne in vodilne položaje v podjetjih in omogočiti sodelovanje delavcev pri upravljanju s podjetjem;

(b) na družbenem področju:

je treba zagotoviti pravico do dela in pravico do prostega časa, še zlasti s ponovno uvedbo in izboljšanjem delavskih pogodb;

uskladiti plače, višino zagotovljenih plač in delovnih pogojev, ki naj bi vsakemu delavcu in njegovi družini zagotavljali varnost, dostojanstvo in priložnost za dostojno življenje;

s politiko monetarne stabilizacije zagotoviti kupno moč;

ponovno vzpostaviti tradicionalne svoboščine neodvisnega sindikalnega gibanja s širokomi pristojnostmi v organizaciji in upravljanju z gospodarskim in družbenim življenjem v državi;

uvesti popoln sistem socialnega varstva, ki bo vsem državljanom zagotavljal sredstva za preživetje v primeru, da si jih ne morejo zagotoviti sami – sistem, s katerim bi upravljali njegovi uporabniki in država;

zagotoviti varstvo pri zaposlovanju in nadzor nad zaposlovanjem in odpuščanjem ter ponovno imenovati predstavnike delavcev;

zvišati in zagotoviti življenjski standard delavcev v kmetijstvu s pomočjo politike subvencioniranja cen kmetijskih pridelkov, z izboljšanjem in širitvijo *Office du Blé*, s socialno zakonodajo, ki bo delavcem v kmetijstvu zagotovila iste pogoje kot industrijskim delavcem, s sistemom zavarovanja v primeru slabe letine, z uvedbo poštenih deležev za majhne kmete in kmete najemnike, z omogočanjem nakupa kmetij mladim kmečkim družinam in z oblikovanjem programa za pridobitev kmetijske opreme;

uvesti sistem pokojnisknega zavarovanja, ki bo ostarelim delavcem omogočil, da dostojanstveno dočakajo konec svojega življenja;

povrniti vojno škodo v obliki plačil in pokojnin za žrtve fašističnega terorja;

povečati politične, družbene in gospodarske pravice ljudstvom in prebivalcem kolonij;

omogočiti vsem francoskim otrokom prednosti izobrazbe in dostop do najboljšega v francoski kulturi ne glede na družinski status, tako da bodo najvišji

položaji v družbi dostopni vsem, ki so jih sposobni zasesti, s čimer bi ustvarili resnično elito, osnovano na merilih zaslužnosti in ne družinskega porekla in ki bi jo stalno obnavljali iz ljudstva.

Tako bo ustanovljena nova republika, ki bo odpravila reakcionarski režim Vichyja in povrnila našim demokratičnim in ljudskim ustanovam učinkovitost, ki so jo izgubile zaradi korupcije in izdajalskih dejavnosti, ki so se razmahnile po predaji. Tako bo vzpostavljena demokracija, ki bo omogočala učinkovit nadzor s strani predstavnikov ljudstva in stabilno vlado.

S sedanjim in bodočim delovanjem v prid najvišjih interesov ljudstva bo enotnost predstavnikov Résistance postala simbol zaupanja in dajala spodbudo vsem Francozom. Naj jim bo navdih pri odpravljanju vseh nagnenj, ki vodijo v ločevanje, kar lahko omeji njihovo delovanje in postane njihov sovražnik.

Naprej, vsi Francozi, združeni v C.F.L.N. in okrog predsednika, generala De Gaulla! Naprej, v boj. Naprej, k zmagi, da ohranimo Francijo pri življenju!

Conseil National de la Résistance sestavljajo:

le Mouvement de Libération Nationale (Combat, Franc-Tireur, Libération, France au Combat, Défense de la France, Lorraine, Résistance); le Front National; l'Organisation Civile et Militaire; Libération zone Nord; Ceux de la Résistance; Ceux de la Libération; la Confédération Générale du Travail; la Confédération Française des Travailleurs Chrétiens; Parti Communiste; Parti Socialiste; Parti Républicain Radical et Radical-Socialiste; Parti Démocrate Populaire; Alliance Démocratique; Fédération Républicaine.

Program francoskega Nacionalnega odporniškega sveta (Conseil national de la Resistance) je bil soglasno sprejet na plenarni seji C.N.R. 15. marca 1944. Prvi (in daljši) del programa je "plan d'action immédiate" in je v zvezi s podtalnimi dejavnostmi; drugi del, ki ga objavljamo v prevodu, je znan kot "Listina C.N.R.".

BRETONS !

Pendant des mois et des mois le Gouvernement français nous a promis la victoire; il nous a affirmé : « Nous vaincrons parce que nous sommes les plus forts »; il nous a dit : « Donnez votre argent pour les bons d'armement ». Et pourtant, le Maréchal Pétain a lui-même reconnu que la France n'était pas en état de résister. Cela, le Gouvernement français le savait depuis le début. Il a quand même décidé de faire cette guerre insensée, de nous pousser à un massacre qu'il savait être un massacre inutile !

Voilà ce que nous a apporté le Gouvernement français : une tromperie criminelle, des morts, des destructions, la ruine, des dettes, l'occupation.

Et ce n'est pas la première fois ! Il y a eu 1870, où il nous promettait la victoire; il y a eu 1914, où il nous promettait que ce serait la dernière des guerres. Chaque fois il nous a menti. Si nous le laissons faire, il est capable de recommencer dans vingt ou trente ans, car l'esprit de revanche est indéracinable en France.

Non ! Cela ne doit plus jamais recommencer ! Il ne faut plus que les gouvernements français aient le pouvoir de jeter la Bretagne dans leurs guerres.

Le Parti National Breton (« Breiz Atao ») s'est prononcé contre cette guerre dès le début. Il a dit que c'était une folie, qu'elle ne pouvait pas être gagnée, que ce serait un massacre et un gaspillage inutiles : il n'a pas trompé le peuple breton. Cela lui a valu d'être dissous par décret, de voir interdire le journal « Breiz Atao », de voir emprisonner et condamner durement ses dirigeants. Ceux qui ont pu rester en liberté ont obtenu des autorités allemandes que de nombreux prisonniers bretons soient libérés et rapatriés au fur et à mesure des possibilités. Déjà une centaine de militaires bretons sont arrivés au Centre d'Accueil de Pontivy, d'où ils ont été dirigés chez eux. D'autres suivront bientôt.

C'est aussi à la demande du Conseil National Breton que les Allemands ont libéré un certain nombre de prisonniers bretons du camp de

Pont-Scorff. La même demande a été faite pour les camps de Coëtquidan et de Pontivy, et l'on espère obtenir sous peu une réponse favorable des autorités allemandes. Et cela continuera.

Le Conseil National Breton (« Breiz Atao ») s'efforce aussi d'obtenir des nouvelles des amis du Mouvement Breton disparus, dont les familles lui communiquent les noms et régiments. (Ecrire à Service des Prisonniers Bretons, 20, rue Waldeck-Rousseau, Rennes).

Voilà ce que le Parti National Breton fait pour la Bretagne, pour le peuple breton.

Le Conseil National Breton (« Breiz Atao ») agit pour qu'un Etat Breton libre et neutre soit reconnu lors de la conclusion du traité de paix.

L'Etat Breton, cela veut dire l'Etat des Bretons et pour les Bretons; cela veut dire :

— l'impossibilité pour la France de faire massacrer le peuple breton dans les guerres qu'elle voudra faire. Trois fois depuis soixante-dix ans, cela suffit ! (1870-1914-1939). Le peuple breton veut vivre en paix et vivre pour lui-même.

— Cela veut dire que nous n'aurons pas à payer les gaspillages, les frais et les dettes d'une guerre voulue par la France, tandis que si nous restions attachés à elle, nous aurions à en payer une part (qui serait comme toujours la plus grosse part).

— Cela veut dire que nous aurons la paix certaine et pour longtemps, car nous n'avons personne à attaquer, et personne n'osera attaquer la Bretagne protégée par les puissances garantes du nouvel état de choses.

— Le peuple breton étant avant tout un peuple de cultivateurs et de marins, l'Etat Breton sera avant tout un Etat pour défendre les intérêts des cultivateurs et des marins. Fini l'Etat français au service des industriels du Nord et de l'Est, des banquiers de Paris, des pilliers de l'épargne, des viticulteurs du Midi, et des Sociétés anonymes. Cultivateurs et marins bretons, n'oubliez pas que l'Etat Breton sera avant tout votre Etat, ce que la France n'a jamais pu être et ne sera jamais !

— Le peuple breton étant en grande majo-

rité catholique, l'Etat Breton sera sincèrement respectueux de la religion, et s'occupera aussitôt de signer un Concordat avec l'Eglise Catholique garantissant une absolue liberté de conscience. Fini le règne des préfets et des politiciens francs-maçons dont la domination est trop bien établie en France pour pouvoir jamais y être abattue. En Bretagne, au contraire, ce sera tout simple. Leur clique sera balayée.

— L'Etat Breton fera tous ses efforts en faveur de l'esprit breton, des traditions bretonnes, et en particulier de la langue bretonne. Partout où elle est la langue parlée, il la fera admettre et respecter dans les écoles et l'administration. Quelqu'un qui parle breton ne sera plus méprisé, mais respecté.

— Le renvoi des réfugiés dans leurs pays déjà donné par l'Allemagne, sera accéléré — nous n'avons pas besoin de ces gens qui vivent chez nous, à nos frais — et non seulement le renvoi des réfugiés, mais celui de tous les étrangers. Français du Midi surtout, qui tiennent toutes les bonnes places de chez nous (préfets, administrations, journaux, P.T.T. etc.) ce qui fera de la place pour les Bretons qui étaient obligés de quitter le pays pour trouver du travail et aussi de l'avancement pour tous les fonctionnaires bretons.

— L'obligation pour ceux des grands propriétaires terriens qui ne sont pas bretons (et il y en a !) de céder à bas prix leurs terres de Bretagne aux paysans bretons qui les font valoir. Il est inadmissible que les cultivateurs bretons travaillent pour entretenir de grands Messieurs de Paris qui les méprisent et ne viennent en Bretagne que quinze jours par an pour toucher leurs fermages et chasser avec leurs invités.

— Le Comité National Breton s'engage absolument à continuer les pensions et retraites à tous les fonctionnaires bretons. Il est juste que ceux-ci, qui ont passé leur vie au service de la communauté bretonne, continuent à recevoir de la communauté bretonne la rétribution des services rendus.

Bretons, joignez-vous au Conseil National Breton pour demander la reconnaissance de

VOTRE Etat Breton lors de la conclusion du traité de paix. Ecrivez dès aujourd'hui :

CONSEIL NATIONAL BRETON

**20, rue Waldeck-Rousseau
RENNES**

Les premiers ouvriers seront aussi, ainsi qu'il est juste, les premiers écoutes et les premiers servis.

Bretons, le succès de l'action que nous allons entreprendre est maintenant très facile. Car si cela arrange nos affaires bretonnes, cela arrange aussi les affaires de ceux qui vont décider maintenant du sort de l'Europe.

Sachons que la France restera, après la paix, un Etat de petite importance, toujours subordonné au plan général de la réorganisation de l'Europe, et qui ne sera jamais plus l'Etat que nous étions habitués à connaître.

Sachons que seuls des imbéciles peuvent espérer encore en une victoire de l'Angleterre. Il suffit d'avoir vu les Anglais filer comme des lapins en abandonnant tout leur matériel en Norvège, en Belgique, à Dunkerque, à Cherbourg, à Brest, pour se rendre compte de la valeur de l'armée anglaise. Et ce qu'ils n'ont pas pu faire alors qu'ils avaient à côté d'eux la France dans toute sa puissance, comment le feront-ils maintenant qu'ils restent seuls, que même la Turquie et l'Egypte les lâchent, que les Boers d'Afrique du Sud s'agitent, que l'Europe entière leur est fermée, et qu'ils commencent à se sentir atteints dans leur île ? Car les temps ne sont plus ceux de Napoléon : aujourd'hui l'artillerie tire par-dessus le Pas-de-Calais, et les avions le franchissent par centaines. L'occupation par mer et par air de la Norvège, de Jersey et de Guernesey est suffisamment édifiante et permet de présager le l'avenir.

Bretons, l'heure est venue que la Bretagne revienne aux Bretons !

Lutter pour la Bretagne libre, c'est lutter pour votre pain et votre vie !

Formez dans chaque commune un « Comité Breton » et adhérez au Conseil National Breton.

LE CONSEIL NATIONAL BRETON

Appendix F

VERDICTS OF THE *HAUTE COUR DE JUSTICE*

Date	Name	Disposition of Case
March 15, 1945	Estéva, Jean-Pierre	Life imprisonment
April 20, 1945	Dentz, Henri	Death (commuted)
May 2, 1945	Chatel, Yves	Died before trial
June 13, 1945	Barthélemy, Joseph	Died before trial
June 19, 1945	Déat, Marcel	Death (<i>in absentia</i>)
July 4, 1945	Bonnard, Abel	Death (<i>in absentia</i>)
August 15, 1945	Pétain, Philippe	Death (commuted)
September 5, 1945	Bichelonne, Jean	Died before trial
September 5, 1945	Février, André	Not prosecuted
September 5, 1945	Pinot, Maurice	Not prosecuted
September 5, 1945	Rivière, Albert	Not prosecuted
September 19, 1945	Debeney, Victor	Not prosecuted
September 19, 1945	Platon, Jean	Died before trial
October 3, 1945	Darnand, Joseph	Death (executed)
October 9, 1945	Laval, Pierre	Death (executed)
November 28, 1945	Cayrel, Antoine	Not prosecuted
December 5, 1945	Schumann, Robert	Not prosecuted
December 12, 1945	Leroy-Ladurie, Jacques	Not prosecuted
March 12, 1946	Chevalier, Jacques	20 years' hard labor
March 12, 1946	Gibrat, Robert	10 years' national degradation
March 13, 1946	Gabolde, Maurice	Death (<i>in absentia</i>)
March 15, 1946	Dayras, Georges	Death (commuted)
March 18, 1946	Ybarnégaray, Jean	National degradation (suspended)
March 28, 1946	Colson, Louis	Not prosecuted
April 12, 1946	Frossard, Louis	Died before trial
May 6, 1946	Weygand, Maxime	Not prosecuted
June 13, 1946	Archard, Louis	Not prosecuted
June 13, 1946	Pomaret, Charles	Not prosecuted
July 10, 1946	Berthelot, Jean	2 years' imprisonment
July 11, 1946	Charbin, Paul	10 years' national degradation
July 17, 1946	Lagardelle, Hubert	Life at hard labor
July 18, 1946	Bonnefoy, René	Death (<i>in absentia</i>)
July 18, 1946	Rochat, Charles	Death (<i>in absentia</i>)
July 19, 1946	Cayla, Léon	5 years' imprisonment
July 26, 1946	Flandin, Pierre-Etienne	5 years' national degradation (suspended)
August 14, 1946	Abrial, Jean	10 years' hard labor
August 14, 1946	Auphan, Paul	Life at hard labor (<i>in absentia</i>)
August 14, 1946	Marquis, André	5 years' imprisonment
January 23, 1947	Mireaux, Emile	Not prosecuted
January 23, 1947	Rivaud, Albert	Not prosecuted

APPENDIX F

Date	Name	Disposition of Case
January 30, 1947	Moreau, Robert	Not prosecuted
February 18, 1947	Frémicourt, Charles	Not prosecuted
March 3, 1947	Baudouin, Paul	5 years' hard labor
March 6, 1947	De Brinon, Fernand	Death (executed)
March 7, 1947	Alibert, Raphaël	Death (<i>in absentia</i>)
March 7, 1947	Hilaire, Georges	5 years' imprisonment (<i>in absentia</i>)
March 14, 1947	Jardel, Jean	National degradation
March 14, 1947	Robert, Georges	10 years' hard labor
March 19, 1947	Caziot, Pierre	National degradation
March 21, 1947	Annet, Armand	National degradation
March 21, 1947	Brévié, Jules	10 years' imprisonment
March 22, 1947	Lémery, Joseph	5 years' national degradation (suspended)
March 25, 1947	Chautemps, Camille	5 years' imprisonment (<i>in absentia</i>)
March 25, 1947	Guérard, Jacques	Death (<i>in absentia</i>)
March 28, 1947	De Laborde, Jean	Death (commuted)
May 2, 1947	Michelier, Félix	Not prosecuted
May 2, 1947	Ripert, Georges	Not prosecuted
May 8, 1947	Musnier de Pleignes, F.	Not prosecuted
May 22, 1947	Di Pace, Vincent	Not prosecuted
June 6, 1947	Benoist-Méchin, Jacques	Death (commuted)
June 19, 1947	Du Paty du Clam, Charles	Not prosecuted
June 19, 1947	Portmann, Georges	Not prosecuted
July 4, 1947	De l'Epine, Amaury	Not prosecuted
July 4, 1947	Fatou, Pierre	Not prosecuted
July 11, 1947	Carcopino, Jérôme	Not prosecuted
July 11, 1947	Prouvost, Jean	Not prosecuted
July 25, 1947	Lamirand, Georges	Not prosecuted
November 18, 1947	La Porte du Theil, J. de	Not prosecuted
November 18, 1947	Gait, Maurice	Not prosecuted
November 28, 1947	Noguès, Charles	20 years' hard labor (<i>in absentia</i>)
December 10, 1947	Darquier de Pellepoix, L.	Death (<i>in absentia</i>)
December 10, 1947	Vallat, Xavier	10 years' imprisonment
December 18, 1947	Grasset, Raymond	Not prosecuted
January 28, 1948	Marquet, Adrien	10 years' national degradation
January 29, 1948	Boyez, Emile	Not prosecuted
January 29, 1948	Roujou, Frédéric	Not prosecuted
January 29, 1948	Weinmann, Robert	Not prosecuted
May 25, 1948	Pascot, Joseph	5 years' national degradation (suspended)
May 27, 1948	Mathé, Pierre	5 years' national degradation
June 1, 1948	Bléhaut, Henri	10 years' imprisonment (<i>in absentia</i>)
June 3, 1948	Delmotte, Georges	2 years' imprisonment
June 4, 1948	Piéttri, François	5 years' national degradation (<i>in absentia</i>)
June 24, 1948	Creyssel, Paul	4 years' imprisonment
June 29, 1948	Lemoine, Antoine	5 years' national degradation (suspended)

THE RESISTANCE VERSUS VICHY

Date	Name	Disposition of Case
July 1, 1948	Laure, Emile	Acquitted
July 2, 1948	Cathala, Pierre	Died before trial
July 2, 1948	Masson, André	Death (<i>in absentia</i>)
July 8, 1948	Bouthillier, Yves	3 years' imprisonment
July 16, 1948	Chasseigne, François	10 years' hard labor
July 22, 1948	Bruneton, Gaston	4 years, 6 months' imprisonment
November 25, 1948	Bergeret, Jean	Not prosecuted
November 25, 1948	Pujo, Pierre-Louis	Not prosecuted
December 2, 1948	Bonnafous, Max	Not prosecuted
December 14, 1948	Marion, Paul	10 years' imprisonment
December 16, 1948	Boisson, Pierre	Died before trial
December 18, 1948	Bridoux, Eugène	Death (<i>in absentia</i>)
December 22, 1948	Peyrouton, Marcel	Acquitted
January 27, 1949	Barnaud, Jacques	Not prosecuted
January 27, 1949	Belin, René	Not prosecuted
January 27, 1949	Jannekeyn, Jean	Not prosecuted
February 17, 1949	Decoux, Jean	Not prosecuted
February 17, 1949	Gastin, Paul	Not prosecuted
February 17, 1949	Lehideux, François	Not prosecuted
February 17, 1949	Moniot, Paul	Not prosecuted
June 21, 1949	Moyssset, Henri	Died before trial
June 23, 1949	Bousquet, René	5 years' national degradation (suspended)
June 28, 1949	Olivier-Martin, Félix	Acquitted
July 1, 1949	Parmentier, André	5 years' national degradation (suspended)

Poimenski seznam obsojenih pred Haute cour de la justice z višino obsodbe in oznako o uresničitvi kazni.

POVZETEK

V prispevku so obravnavane razmere v Franciji med drugo svetovno vojno, zlasti vprašanja nemške okupacijske politike in razlik med okupacijskimi conami, vrste kolaboracije v Franciji (politična, ideološka, vojaška in ekonomska), ravnanje katoliške cerkve, avtonomistična gibanja, francoski upor, epuracija in povojni odnos Francozov do medvojne dogajanja, zlasti t. i. »vichyskega sindroma«. Avtor primerja tudi razmere v Franciji z razmerami v Sloveniji in ugotavlja, da so razlike v položaju Francozov in Slovencev med drugo svetovno vojno tolikšne, da so možne le parcialne in močno poenostavljene primerjave. Francija je glede na velikost in številčnost populacije kljub porazu junija 1940 v mednarodnih odnosih predstavljala pomemben dejavnik, ki so ga upoštevali tako Nemci kot zavezniki. Do novembra 1942 je ohranila državnost, ki je bila okrnjena in podrejena nemškim interesom, a je vendarle imela glavne attribute moči (vlado, kopensko vojsko, mornarico, policijo, relativno notranjo suverenost). Njena mornarica je oz. bi lahko imela zelo pomembno vlogo v vojni, kar sta obe strani upoštevali in si prizadevali, da jo pridobita na svojo stran. Za zaveznike so bila ključna francoska kolonialna ozemlja, zaradi katerih so bili pripravljeni pozabiti na marsikatero načelo in sodelovati s predstavniki vichyskega režima. Ko francoska „kontinentalna“ vlada ni imela več velikega pomena, je v osvobojenih kolonijah nastala nova vlada, ki je pridobila status zaveznika in kot četrti partner (bolj ali manj) enakopravno sodelovala v bojih v Franciji, pri okupaciji nemškega ozemlja in kreiranju povojne politike.

Slovenija je bila v bistveno drugačnem položaju. Pred vojno ni imela svoje države, državnost v obliki federativne republike v Jugoslaviji si je postopoma izborila šele med vojno (še o Jugoslaviji so bili zavezniki prvi dve leti prepričani, da po vojni sploh ne bo obstala).

Odporniško gibanje v Sloveniji je bilo del jugoslovanskega odporiškega gibanja in v primerjavi s francoskim veliko bolj monolitno, pretežno pod komunističnim vplivom oz. v njegovi organizaciji, v vojaškem pogledu pa že od vsega začetka precej močnejše od francoskega. V osnovnih ciljih pa sta si bili obe gibanji podobni (primerjaj temeljne točke Osvobodilne fronte s programom CNR).

Francija in Slovenija sta se razlikovali tudi po okupacijskih sistemih. Slovenija je bila razdeljena med tri okupatorje, medtem ko so imeli Francijo pod kontrolo – z izjemo majhne italijanske okupacijske cone na

jugu države – le Nemci. Okupacijski režim je primerljiv le med Slovenijo in Alzacijo in Loreno, ki sta bili priključeni k Nemčiji, velik del prebivalstva je bil izgnan, uvedeni so bili nemški jezik in nemška zakonodaja, nemški napisi in ponemčenje priimkov ter obvezna mobilizacija. Drugod v okupirani Franciji je bil okupacijski sistem bistveno blažji, primerljiv nekako z italijanskim okupacijskim sistemom v t. i. Ljubljanski pokrajini v prvih mesecih vojne, s tem da je bil temelj nemške okupacijske politike v Franciji kolaboracija, medtem ko so Italijani v Ljubljanski pokrajini pristali nanjo le toliko, kolikor se jim je zdela najbolj nujna oz. predvsem v propagandne namene. Nemška okupacijska politika v Sloveniji je imela za cilj čimprej uničiti slovenski narod in izbrisati vsako sled, da je na (po njihovem) „nemških tleh“ sploh kdaj obstajal. Slovenci kot slovanski narod so na nemški rasni lestvici pri dnu, za njimi so bili le še židje in Cigani. Temu ustrezna je bila tudi okupacijska politika. Enak cilj (uničenje slovenskega naroda), le dolgoročnejši, je bil tudi italijanski.

Nemško vrednotenje Francozov je bilo drugačno in temu je bil prilagojen tudi okupacijski sistem (za Francoze je bila poleg drugih razlik npr. uvedena le obvezna delovna služba, ki je bila pod jurisdikcijo vichyske vlade, ne pa tudi mobilizacija v nemško vojsko). Do Francozov (razen prebivalcev Alzacije in Lorene ter do židov in Ciganov) Nemci niso imeli genocidnih namenov. Francijo so hoteli sicer spraviti v podrejen položaj in jo uporabiti pri uresničevanju svojih vojnih in političnih ciljev, vendar ji (v raznih kombinacijah) tudi dopustiti določeno vlogo v „novi Evropi.“

Primerjava vojnih žrtev in vojne škode je zaradi razlike v velikosti in številu prebivalstva ter zaradi nepopolnih in metodološko nepoenotnih statističnih podatkov skoraj nemogoča oz. možna le v zelo relativizirani obliki. Francija je imela med vojno v celoti okrog 600.000 žrtev (to je približno 1,3 odstotka predvojnega prebivalstva (ki je skupaj s francoskim prebivalstvom v afriških kolonijah štel okrog 53 milijonov). Slovenija je imela okrog 42.000 žrtev oz. 2,6 odstotka predvojnega prebivalstva (skupaj s Primorsko je pred vojni imela okrog 1.600.000 prebivalcev).

Prav tako je težko primerljiva notranja struktura žrtev. V Franciji je velik del odpadel na žrtve bombardiranj, žrtve, ki so nastale ob paničnem begu pred nemško invazijo, na spopade med francosko vojsko in zavezniškimi enotami v Afriki, kar vse so – razen bombardiranj – neprimerljive kategorije s slovenskimi razmerami. Podobno velja za žrtve neposrednega nasilja okupacijskih oblasti in kolaborantov (pri deportacijah npr. največji del žrtev, 76.000, odpade na Žide in ne na Francoze) in za medvojne žrtve državljanske vojne (po nekaterih podatkih naj bi Nemci skupaj s kolaboracionističnimi oblastmi v Franciji pobili okrog 40.000 ljudi).

Pomembna razlika je v samem notranjepolitičnem poteku dogajanja pred vojno in med njo, ki je v Sloveniji (in Jugoslaviji) pripeljal do

uvedbe enopartijskega sistema, v Franciji pa (kljub revolucionarnim težnjam dela političnih sil in splošnemu razočaranju nad parlamentarizmom) do obnove parlamentarizma.

Ena od razlik je v predvojni situaciji. Za Francijo velja, da je doživljala proces relativno močne fašizacije dela političnega spektra, posledično pa tudi močno ideološko kolaboracijo. Za Slovenijo sicer ni bila značilna nič manjša ksenofobija (začinjena s kompleksom majhnosti in neposredne ogroženosti); politična polarizacija pod vplivom velikih ideologij je bila prav tako ostra, razočaranje nad parlamentarizmom (s katerim so imeli Slovenci neprimerno manj izkušenj kot Francozi) je bilo enako ali pa še večje. Vendar bi – kljub močnemu protikomunizmu (konkretno protižidovstvo v Sloveniji ni igralo pomembne vloge, ker je bila židovska skupnost majhna, se je pa „židovski sindrom“ zrcalil v odnosu do posameznih drugih slojev oz. socialnih skupin), kljub veliki vlogi katoliške cerkve v družbi, ki je bila privržena desnim in skrajno desnim idejam, in kljub vplivom fašističnega korporativizma – le stežka govorili, da je obstajal avtentičen slovenski fašizem. Vsaj ne v takšni organizirani obliki, ki bi bila primerljiva s francoskim fašizmom. Razlogi za to so najbrž tudi v majhnosti slovenskega prostora (nezmožnosti uresničevanja osvajalnih aspiracij), izkušnji slovenskega primorskega prebivalstva z italijanskim fašizmom, strahu pred nacistično germansko osvajalnostjo (ki je z anšlusom že zajela del slovenskega etničnega prostora ter prišla na državne meje). Poleg tega so Slovenci živeli samostojno politično življenje le deloma, velik del politične energije je bil usmerjen v jugoslovanski politični prostor, ki je bil nacionalno razbit in v katerem je dominiral hrvaško-srbski spor (pri čemer pa so nastajali elementi avtentičnega fašizma, npr. ustaštvo ali Stojadinoviæeve »zelene srajce«).

Med vojno se je del slovenskih političnih sil približal ideologiji nemškega nacionalsocializma in – izhajajoč iz protiboljševizma kot konkretne kategorije (boj proti osvobodilnemu gibanju, ki je bil pod vplivom komunistov) in protižidovstva kot načelne kategorije – prevzemal nekatere totalitarne ideje. Močno vlogo pri tem je igralo občudovanje nemške moči, prepričanje o njeni nepremagljivosti ter s tem povezana kalkulacija, da si je treba zagotoviti mesto v Hitlerjevem novem evropskem redu. Gre za del Slovenskega domobranstva, t. i. Rupnikov krog (po generalu Leonu Rupniku), ki se ga da ideološko primerjati s petainizmom. Ta krog je zagovarjal desne konservativne ideje in avtoritarnost ter prisegal na gesla bog, družina, domovina (pri čemer je mišljena slovenska domovina v Hitlerjevi Evropi). V konkretni politiki bi ga lahko primerjali z „lavalizmom“ (brezpogojna kolaboracija z Nemci do konca). Vendar Nemci v Sloveniji niso dovolili, da bi se te ideje artikulirale in udeležile do take meje kot v Franciji, še zlasti pa ne v obliki kakšne državnosti.

»Državni kolaboracionizem« po francoskem vzoru bi bil za to skupino v bistvu doseg zaželenega cilja.

Od drugih političnih idej desnice v Sloveniji kaže morda omeniti še načrte za samostojno slovensko državo v raznih inačicah, ki so računale na takšno ali drugačno „novo evropsko ureditev“ (npr. Slovenija kot del srednjeevropske – po možnosti katoliške oz. „klerofašistične“ – konfederacije). Take ideje so bile po osnovni naravnosti podobne kot pri francoskih avtonomističnih gibanjih, npr. Bretoncih, ki so iskali prostor za svojo državo pod okriljem velike Nemčije. V Sloveniji so zaradi specifičnih razmer ostajali zgolj pri programih, objavljenih v začetku vojne v manjših ciklostilnih časopisih, in niso prerasli v avtonomistična gibanja.

Tako v Franciji kot v Sloveniji je po vojni prišlo do temeljitega „čiščenja“ družbene in še posebej politične strukture. Oblast so v obeh primerih skoraj v celoti prevzeli ljudje, ki so izšli iz odporiškega gibanja. Cilji epuracije so bili v osnovi identični, precej podobnosti je tudi v sami izvedbi (npr. sodna epuracija z mehanizmi posebnega sodstva, ki izhaja predvsem iz kategorije moralnih vrednot in političnih opredelitev med vojno, institut odvzemanja državljanskih pravic, poklicna in druge oblike epuracije). Razlika je v tem, da so bili v Franciji kazenska dejanja in kategorije tistih, ki naj bi jih epuracija zadela, natančneje definirani. V Sloveniji je bil veliko bolj drastičen tudi izvensodni obračun, ki ga izvedle oblasti same (poboj domobrancev) in ki je celo v absolutnih številkah primerljiv s francoskimi „divjimi“ epuracijami (v Franciji okrog 10.000, v Sloveniji po raznih kalkulacijah med 7.000 in 12.000). Vendar je pri tem treba upoštevati nekaj pomembnih razlik. Prva je v tem, da je bila francoska vojaška kolaboracija (ki je v epuracijah običajno najbolj neposredno na udaru) v primerjavi s slovensko sorazmerno šibka. Teoretično je vichyski režim sicer razpolagal z več kot 100.000 oboroženimi ljudmi, vendar je največji del odpadel na žandarmerijo in policijo, ki sta sicer sodelovali z Nemci, vendar kolaboracija ni bila enoznačna. Francoske vojaške kolaboracionistične enote, ustanovljene pretežno na ideološki podlagi, pa hkrati niso presegale številke 10.000, k temu je treba prišteti še približno 13.000 aktivnih pripadnikov francoske milice. Pri triintridesetkrat manjšem številu Slovencev je bilo okrog 13.000 aktivnih pripadnikov Slovenskega domobranstva (s pripadniki Slovenskega narodnovarnostnega zbora na Primorskem in z Gorenjskim domobranstvom pa še več). Večina francoskih kolaboracionističnih enot je bila iz Francije umaknjena in se je potem borila na raznih frontah, kjer jih je precejšen del padel. V slovenskem primeru (kjer so domobranci zavezniki vrnili) je šlo tudi za to, da bi se domobranske enote v primeru spopada med Sovjetsko zvezo in zahodnimi zavezniki oz. ob morebitni intervenciji zaveznikov v Jugoslaviji lahko znova vojaško aktivirale. Poleg tega so

pri osvobajanju Francije sodelovale zavezniške enote, ki so „divjo“ epuracijo skušale omejiti.

Sodna epuracija je bila, v celoti gledano, verjetno v Franciji bolj drastična in bolj dosledna kot slovenska (o kateri pa še nimamo sumarnih statistik). Tudi tu so sicer primerjave problematične: slovenska sodišča narodne časti so npr. delovala le dva meseca, francoski ustrezni organ-civilna sodišča oz. civilne zbornice („chambres civiques“) pa nekaj let, amnestija za dejanja, obsojena pred sodišči narodne časti v Sloveniji je bila bistveno prej, že po nekaj mesecih (vendar brez vrnitve zaplenjenega premoženja), v Franciji pa šele leta 1953. So pa slovenska sodišča narodne časti lahko obsojala tudi na zaporne kazni, kar „chambres civiques“ niso smele. Zaplembe premoženja v Franciji so bile bolj pravilo kot izjema, medtem ko so bile v Sloveniji zaradi revolucionarnih procesov praviloma eden glavnih ciljev sojenja. V Sloveniji je bila katoliška cerkev neprimerno bolj drastično izpostavljena epuraciji kot v Franciji (kjer do „cerkvene“ epuracije kljub težnjam oblasti, da bi vsaj odstranile najbolj izpostavljene cerkvene dostojanstvenike, niti ni prišlo). Obstaja še cela vrsta drugih neprimerljivosti ali razlik (ena so npr. posledice informbiroja leta 1948 v Sloveniji zaradi katerega so se represivni ukrepi preusmerili proti drugi kategoriji osumljencev, medtem ko je bila epuracija proti kolaboracionistom v Franciji takrat še vedno zelo močna).

Ne glede na vse omenjene in druge razlike pa sta tako francoska kot slovenska družba v „čiščenju“ po vojni primerljivi, kar zadeva nepri-zanesljivost, temeljitost (in hkrati nedoslednost, saj so se tudi na sodiščih dogajle številne krivice, obsodbe nedolžnih in različne obsodbe za ista dejanja). Primerljivi sta tudi po tem, da je bilo čiščenje poleg reakcije na kolaboracijo in medvojno nasilje kolaborantov tudi posledica elementov državljanske vojne. In primerljivi sta po težnji vzpostaviti novo družbeno strukturo. Najpomembnejša razlika pa je v tem, da je bila v Franciji kljub večinski eliminaciji desnega političnega spektra nova družba vzpostavljena na pluralističnih osnovah (kar je – poleg vloge zaveznikov – tudi posledica tega, da je odporniško gibanje ostalo pluralistično in da KPF ni postala dominantna sila v njem). V Sloveniji je vzpostavljanje nove družbene strukture potekalo na revolucionaren način, zmagovalci pa so epuracijo uporabili kot enega bistvenih elementov pri vzpostavitvi monistične družbe.

OPOMBE

¹ Hans Umbreit: Les pouvoirs allemands en France et en Belgique. L'occupation en France et en Belgique 1940 – 1944, Actes du colloque de Lille 26- 28 avril 1985, Revue du Nord, no 2, Université de Lille, III, Tome 1, str. 5.

² Eberhard Jäckel: Frankreich in Hitler' Europa. Die seursche Frankreichpolitik in Zweiten Weltkrieg, Stuttgart 1966, str. 32.

³ Hans Umbreit: Les pouvoirs allemands en France et en Belgique. L'occupation en France et en Belgique 1940 – 1944, Actes du colloque de Lille 26- 28 avril 1985, Revue du Nord, no 2, Université de Lille, III, Tome 1, str. 12; Gerhard Hirschfeld and Patrick Marsh, Collaboration in France, Berg Oxford, New York, München 1989, str. 6.

⁴ Pierre Laval, odvetnik, predvojni politik, član socialistične stranke, večkratni minister (delo, notranje in zunanje zadeve), poslanec in od junija 1935 do julija 1936 predsednik vlade. Kot zagovornik dogovarjanja s fašističnimi državami zaradi ohranitve miru je januarja 1935 z Mussolinijem podpisal Rimski sporazum, s katerim je Francija Italiji odstopila velik del Čada in ji priznala privilegije v Tuniziji in Džibutiju. Podpisnik sporazuma o medsebojnem sodelovanju z Moskvo in Prago leta 1935. 23. junija 1940 ga je Pétain imenoval za državnega ministra . 12. julija 1940 je postal podpredsednik Pétainove vlade (Vice président du Conseil). Kot zagovornik spremembe ustave in „novega reda“ je razglašal, da je francoska republika nehala obstajati. 22. oktobra 1940 se je srečal s Hitlerjem v Montoiru in pripravil srečanje med Hitlerjem in Pétainom. 13. decembra ga je Pétain zamenjal z Darlanom, ker se ni strinjal z njegovo brezpogojno kolaboracijo. Na zahtevo ministrov, ki niso bili naklonjeni njegovi politiki, je bil tudi aretiran, vendar nato na intervencijo nemškega ambasadorja Otta Abetza izpuščen. Nadaljeval je sodelovanje z Nemci in bil v atentatu avgusta 1941 ranjen. 18. aprila 1942 je na intervencijo Nemcev zamenjal Darlana na mestu šefa vlade.

Ob koncu vojne se je skupaj z drugimi vichyjskimi funkcionarji umaknil v Sigmaringen. Od tam je nameraval oditi v Španijo, vendar mu je ta azil zavrnila. Zajeli so ga Američani in ga vrnili Francozom. 9. oktobra 1946 je bil obsojen na smrt, na dan usmrtnice se je poskusil zastrupiti; vendar mu ni uspelo, 15. oktobra so ga ustrelili. Laval velja za najbolj izrazitega predstavnika »državnega kolaboracionizma« z Nemčijo.

⁵ Philippe Pétain, francoski maršal. Proslavil se je zlasti med prvo svetovno vojno, med obema vojnama je miril upor v Maroku (1925) in bil med drugim generalni inšpektor francoske vojske in vojni minister. Bil je ambasador v Španiji leta 1939, kjer se je navzel fašističnih idej. V Francijo se je vrnil maja 1940 in postal podpredsednik v vladi Paula Reynauda. 16. junija je pri petinosemdesetih letih postal njen predsednik,

po nemški osvojitvi Francije je zavrnil možnost nadaljevanja vojne v Afriki in 17. julija ukazal premirje z Nemčijo. Nacionalna skupščina, ki se je preselila v Vichy, mu je 10. julija izročila konstitutivno oblast. 11. julija je Pétain prevzel funkcijo šefa francoske države, se oktobra srečal s Hitlerjem v Montoiru in izrazil voljo po kolaboraciji z Nemčijo ter začel ustvarjati avtoritarno državo (t. i. vichysko Francijo). Nasprotoval je Lavalovi politiki „kolaboracije brez rezerv“, zato ga je 13. decembra 1941 odstavil. Pétain se je v času obstoja t. i. Svobodne cone srečal tudi z generalom Francom v Montpellierju (februarja 1941), preko ameriškega ambasadorja je vzdrževal stike z ZDA, oktobra 1940 pa je skušal navezati tudi stike z Londonom. V razmerah, ko ga je svobodna Francija iz Londona stalno napadala, Nemci pa so ga imeli praktično za ujetnika, je pod vplivom svojih ministrov nihal med zahtevami po tesni zvezi z Nemčijo in nasprotovanju kolaboraciji. Nemci so ga prisilili, da je na oblast vrnil Laval, ki je postal predsednik vlade 18. aprila 1942, medtem ko je Pétain obdržal funkcijo šefa države. Po zavezniškem izkrcanju v Afriki Pétain ni želel slediti Darlanu v Afriko, čeprav so zavezniki k njemu poslali odposlanca (admirala Auphana). Ostal je v Franciji in se vedno bolj zapletal v kolaboracijo. Pošiljal je spodbudna sporočila protiboljševiški legiji, ki se je v nemških uniformah borila na ruski fronti, podpiral je boj francoske milice proti odporniškemu gibanju, ostajal pasiven pri vse številnejših deportacijah in izselitvah Francozov, uvedbi prisilne delovne službe v Nemčiji in drugih nemških okupacijskih ukrepih. Ob koncu vojne se je na nemško zahtevo umaknil v Nemčijo (grad Sigmaringen) in nato v Švico; od koder se je sam vrnil in izročil francoskim oblastem. Pred vrhovnim sodiščem v Parizu je bil na procesu med 23. julijem in 14. avgustom 1945 obsojen na smrt, kazen pa je bila nato spremenjena v dosmrtno ječo. Sodišče samo je zaradi njegove starosti predlagalo spremembo kazni, de Gaulle, ki mu je bilo sojenje neprijetno in bi (kakor je zapisal v *Memoires de la guerre*) najraje videl, da se Pétain ne bi bil vrnil. Tudi sicer ga v ječi ni nameraval pustiti več kakor dve leti, vendar je potem odstopil in tega ni mogel uresničiti. Pétain je tako umrl v trdnjavi na otoku d'Yeu leta 1951.

⁶ Francija je bila poleg Belgije edina tuja dežela, ki jo je Hitler (kot vojak) videl pred prihodom na oblast, pa še to v tistih delih, ki so bili zaradi vojne v glavnem opustošeni, prebivalstvo pa evakuirano. Njegova predstava o Franciji je temeljila na tistem, kar se je naučil v šoli („herojska vojna“ v letih 1870-1871), na boleči izkušnji prve svetovne vojne in za Nemce ponižujočem podpisu kapitulacije v Compiègne, na določbah versajskega miru in vrednotenju poveljne politike Francije v odnosu do Nemčije.

⁷ Vagon so Nemci s težavami potegnili iz posebne zgradbe v Compiègnskem gozdu (stavbo so razbili, okolico pa – razen Fochovega spomenika – uničili). Vagon so odpeljali v Berlin, kjer je med britanskimi bombardiranjmi zgorel. Po vojni so Francozi spominski park ponovno uredili in obnovili vagon, identičen prvotnemu Fochovemu.

⁸ Deutsch-französischen Waffenstillstandsvertrag, Walde von Compiègne am 22. Juni 1940; 18 50 Uhr, general Huntziger, general Keitel, faksimile, Les autorités allemandes d'occupation en France à travers les archives allemandes. Aspects de la répression et de la persécution (1940-1944), Mémoire de maîtrise études franco-

allemandes, Université de la Sorbonne Nouvelle – Paris III, UFR d' Allemand, présenté par Beate Husser, juin 1997, Annexe 1.

⁹Les autorités allemandes d'occupation en France à travers les archives allemandes. Aspects de la répression et de la persécution (1940-1944), Mémoire de maîtrise d'études franco-allemandes, Université de la Sorbonne Nouvelle – Paris III, UFR d' Allemand, présenté par Beate Husser, juin 1997 str. 157.

¹⁰David Pryce – Jones: Paris during the German occupation, Collaboration in France, Berg Oxford, New York, Munich 1989. str. 18.

¹¹Nobelov nagrajenec Henri Bergson naj bi se (po navedbah Henryja Michela) vpisal takole: «univerzitetni profesor, filozof, Nobelov nagrajenec, Žid.»

¹²Claus Barbie, imenovan tudi „lyonski klavec“ je bil (kakor piše Henri Rousso v knjigi La collaboration) „prototip nacističnih funkcionarjev, ki jih je mrgolelo po okupirani Evropi“. Bil je v Hitlerjugendu, nato v Sicherheitsdienst (SD – varnostni policiji nacistične stranke). Med vojno je bil najprej v Einsatz-Kommandi v Amsterdamu, kjer je deloval proti političnim oponentom, odporniškemu gibanju in Židom. Od novembra 1942 je bil s podobnimi nalogami vodja IV. sekcije SIPO – SD (politične službe Reichsicherheitshauptamt, najvišjega organa SS) v Lyonu, svojo dejavnost pa je po zasedbi svobodne cone razširil na celoten jug Francije. Med drugim je bil odgovoren za aretacijo Jeana Moulina, ki ga je dal mučiti do smrti, za likvidacijo odporniške organizacije v Lyonu, deportacijo židovskih otrok v Izeu in več kot 650 odraslih oseb v Auschwitz (ta dejanja so mu deloma dokazali med procesom leta 1987). Leta 1944 je zapustil Lyon in odšel v Nemčijo, kjer je bil v ameriški coni aretiran, pozneje je delal za ameriško protiobveščevalno službo. V Franciji so ga v odsotnosti dvakrat obsodili na smrt (1952 in 1954) zaradi vojnih zločinov. S pomočjo ameriške obveščevalne službe se je v začetku petdesetih let nastanil v Boliviji pod imenom Klaus Altman. Po odpravi diktatorskega režima v Boliviji leta 1983 so ga izročili francoskim oblastem. Na procesu leta 1987 je bil (zaradi spremembe francoske zakonodaje, zastaranja nekaterih dejanj in pomanjkanja dokazov za druga) obsojen na dosmrtno ječo, kar je v francoski javnosti izzvalo hude polemike.

¹³Otto von Abetz, nemški politik, Hitlerjev zaupnik, frankofil in glavni organizator francoske kolaboracije. Hitler ga je pred vojno poslal v Pariz z namenom, da bi vzpostavil francosko-nemško prijateljstvo. Povezoval se je zlasti z Nemcem naklonjenimi krogi, še posebej z novinarskimi in publicističnimi krogi. Leta 1935 je organiziral Francosko-nemški komite (Le comité France-Allemagne), v katerem so se srečevali francoski intelektualci, občudovalci nacistične Nemčije. Zaradi pro-nacistične propagande so ga francoske oblasti leta 1938 izgnale. Junija 1940, po francosko-nemški konvenciji o premirju ga, je Ribbentrop akreditiral kot ambasadorja pri nemških okupacijskih oblasteh v Parizu z nalogo, da pripravi teren za uradno kolaboracijo Francije z Nemčijo (ambasador je postal novembra 1940). Prijateljeval je z Darlanom in Lavalom, zlasti na slednjega je prenesel precej idej o nacističnem Tretjem Rajhu. Avgusta 1940 ga je Hitler imenoval za „svetovalca“ vojaških oblasti v političnih zadevah. Z njimi je bil večkrat v sporu (predvsem zaradi rivalstva na nekaterih področjih – npr. propagandnem). Več konfliktov je imel z vodstvom policije.

Njegova ambicija je bila, da bi vzpostavil „konstruktivno in resnično“ kolaboracijo, ki bi bila oprta na ideologijo francosko-nemškega prijateljstva in nacističnega „novega reda“ v Evropi. Zaradi preveč samostojne politike („liberalnih“ pogledov, kakor je zapisal sam) je prišel v nemilost tudi pri Ribbentropu in se je za nekaj časa moral vrniti v Berlin. Ob koncu vojne so ga francoske oblasti aretirale in leta 1949 pred vojaškim sodiščem kot vojnega zločinca obsodile na dvajset let prisilnega dela. Leta 1954 je bil izpuščen na prostost in se je vrnil v Nemčijo, kjer je tudi objavil spomine. Umrl je leta 1958 v nepojasneni prometni nesreči.

¹⁴ V tistih okupiranih državah, kjer je prihajalo do uporov ali domače elite niso hotele sodelovati z okupatorji, so uvedli direktno administrativno upravo, pri čemer pa so si prav tako pomagali z domačini, zlasti pri transportu, varnostnih silah in ekonomski eksploataciji. Uporabljali so tudi rasno zakonodajo, deportirali Žide in pripadnike drugih „manjvrednih“ skupin v taborišča, seveda pa tudi politično sumljive. Mobilizacija je bila v načelu prostovoljna, vendar so uporabljali tudi razne oblike posredne prisile, ljudi pa so pošiljali na prisilno delo v Nemčijo. Vzpostavljena so bila vojaška sodišča, na katerih so sodili tistim, ki so kršili nemški okupacijski red ali se upirali, drugače pa so Nemci v zahodnih in skandinavskih državah spoštovali domači pravni red, ki pa je bil podrejen nemškemu.

¹⁵ Otta von Stülpnagla so francoske oblasti zaradi ukrepov proti francoskemu prebivalstvu v času njegove uprave leta 1946 v Parizu aretirale in ga nameravale postaviti pred sodišče, vendar je leta 1948 v zaporu naredil samomor. Karl Heinrich von Stülpnagel (ki se je v pohodih na vzhodu izkazal kot brutalen poveljnik v odnosu do civilnega prebivalstva) je sodeloval v zaroti proti Hitlerju in po ponesrečenem poskusu samomora so ga odpeljali v Berlin in avgusta 1944 obesili.

¹⁶ Grand Larousse encyclopédique, tome septieme – str. 890 – 891. Številke so približne, v strokovni literaturi se med seboj tudi razlikujejo.

¹⁷ Darlan je npr. decembra 1940 prvemu sekretarju ameriške ambasade v Vichy izjavil, da „...tudi če Nemčija zmaga v sedanji vojni, bo Francija zaradi moči in značaja svojih ljudi in nemške šibkosti morda postala dominantna kontinentalna sila... Nemška zmaga je resnično boljša za Francijo... kot britanska zmaga« (Peter Novick: *The resistance versus Vichy, The purge of Collaborators in Liberated France*, Columbia University Press, New York 1968, str.1).

¹⁸ Prvo vlado je vodil maršal Pétain (16. junij-10. julij 1940), ki je nato postal „šef francoske države“. Med 23. junijem in 13. decembrom 1940 je vlado vodil Laval, nato med 13. decembrom 1940 in 9. februarjem 1941 »triumvirat«, ki so ga sestavljali zunanji in notranji minister ter minister za informiranje pod vodstvom ministra Flandina. Zatem je bil vzpostavljen nov »triumvirat« pod vodstvom admirala Darlana (9. februar 1941-18. april 1942), ki pa je kmalu vse tri vodilne ministrske funkcije skoncentriral in zavladal sam. Nato je do konca režima znova vladal Laval (18. april 1942-avgust 1944).

Ministri v vichyjski vladi so se naglo menjavali (že v prvem obdobju se je zamenjalo pet notranjih ministrov, štirje zunanji, pet za izobrazbo in šest za industrijo). Vlada je bila v stalnih krizah, v njej so bile razne struje, od lavalovske, ki je želela zmago Nemčije zaradi ideoloških razlogov (da komunizem ne bi zmagal v Evropi), do

pragmatistov, kakršen je bil Weygand, ki je hotel zgolj čim boljše pozicije za ponovno okrepitev Francije. V Vichyju se je, kakor pravi Peter Novick, na nek način skoncentrirala zgodovina «dveh» Francij: Francijaancičm regima proti Franciji revolucije, stranke Gibanja proti strankam Reda, «dreyfusovci» proti «antidreyfusovcem».

Moto desnice sta bila nacionalizem in red, uniforma in zastava, v glavnem so se h kolaboraciji nagibali pripadniki že prej privilegiranih slojev, medtem ko je pri makijih sodelovala pisana struktur komunistov, katoliških študentov, oficirjev, ki so se vrnili iz bitk, socialistov in tudi pacifistov (Peter Novick: *L'épuration française 1944 – 1949*, Balland 1985).

¹⁹ Vichy je znano turistično mesto v centralni Franciji z nekaj več kot 30. 000 prebivalci. Razcvet je doživelo v drugi polovici 19. stoletja (času Napoleona III.) zaradi termalnih in mineralnih vrelcev, znano je tudi po farmacevtski in kozmetični industriji, izdelavi bonbonov in keramiki. Vichy je postal začasno glavno mesto Francije 1. julija 1940. Vanj se je iz Bordeauxa, potem ko so ga 29. junija zavzeli Nemci, umaknila Pétainova vlada (po pogodbi o premirju bi sicer lahko delovala tudi iz Pariza, vendar so v vodstvu menili, da bi to še bolj krnilo njeno suverenost). Vichy je bil izbran zaradi prostorskih možnosti, ki so jih ponujali turistični objekti (bil pa je tudi v bližini Chteldona, kjer je imel vplivni Pierre Laval svojo hišo). Hotele so spremenili v sedež vlade, paviljon Sévigné je postal sedež predsednika republike (tedaj še Alberta Lebruna, ki pa je odšel 13. julija), v hotelu Parc se je naselila vlada, v bližnjih hotelih pa še nekatera ministrstva, v hotelu Majestic so bili parlamentarci, ki so zasedali v bližnjem gledališču Grand casinó. V hotelu Ambassadeurs so bila diplomatska predstavništva. V Vichyju sta bila v začetku tudi predstavnika Sovjetske zveze, do 30. junija 1941, in do maja 1942 ZDA; potem Španije, Švice in Vatikana, ki so ostali celo do leta 1944. Papeški nuncij je bil obenem vodja diplomatskega zbora. Pétain je pogosto odhajal med prebivalce, organizirane so bile parade, koncerti, mimohodi vojske in druge manifestacije. Kljub temu je bil Vichy le „fikcija“ prestolnice, vlado so pretresali notranji spori, politiko so jim dirigirali Nemci, ki so Vichy novembra 1942 tudi zasedli. V Hotelu Parc so se nato naselili tudi predstavniki maršala von Rundstedta, komandanta nemških vojaških sil na zahodu, predstavniki italijanske vlade ter še nekateri nemški funkcionarji, tako da je bil Pétain praktično omejen samo na svoj apartma, od koder se je na nemško zahtevo skupaj z vlado umaknil avgusta 1944.

²⁰ Paul Reynaud, politik, član radikalne stranke, predvojni minister v večih vladah, v drugi Daladierjevi vladi finančni minister. Predsednik vlade in zunanji minister od 21. marca 1940 do 16. junija 1940. Med vojno so ga Nemci deportirali. Po vojni znova aktiven v politiki, velik zagovornik združevalnih procesov v Evropi.

²¹ Albert Lebrun, francoski državnik, po politični usmeritvi republikanec, član Clemenceaujevega kabineta med letoma 1917 in 1920, predsednik skupščine in dvakrat predsednik republike (izvoljen v skupščini leta 1932 in 1939). V Bordeauxu je po porazu Francije in odstopu Reynaudove vlade (odstop je sprva zavrnil) imenoval Pétaina za predsednika vlade (ta mu je še v istem trenutku na njegovo veliko presenečenje pokazal že pripravljen seznam ministrov). Odklonil je odstop s položaja predsednika, ki mu ga je

7. julija 1940 predlagal Pierre Etienne Flandrin. Potem ko je skupščina dala vsa pooblastila Pétainu in si je ta na osnovi vichyjske ustave oktroiral tudi mesto predsednika, je Lebruna Gestapo aretirjal in deportiral najprej v Vizille pri Lyonu, nato v Itter ter nato iz zdravstvenih razlogov znova v Vizille, kjer je v hišnem priporu dočkal konec vojne.

²² Med pisci, ki so glorificirali maršala, so bila tudi znana imena francoske družboslovne scene: René Benjamin, ki je talent hagiografa preizkusil že leta 1937 s knjigo Mussolini et son peuple je recept ponovil na Pétainu (knjiga Le maréchal et son peuple). Podobno nekritično je maršala kot rešitelja Francije in Francozov povzdigoval Charles Maurras (knjiga La seule France), ki je vso francosko zgodovino od revolucije dalje štel za zgrešeno in jeancične regime neposredno povezal s Pétainovo dobo, med kreatorje Pétainovega zgodovinskega mita sodita tudi Léon Daudet in Robert Harvard de la Montagne ter še nekateri drugi. Ferdinand Celine ga je poveličeval kot neke vrste „neuradnega“ kralja Francije. Pétainov kult je zlasti povzdignil Philippe Henriot, potem ko je decembra 1943 postal minister za propagando, pri čemer je kot učinkovito propagandno sredstvo uporabljal radio. Med redkimi zgodovinskimi osebnostmi, ki so jim v Vichyju poleg Pétaina pripisovali neminljive zasluge za Francijo, je bila zlasti Jeanne d'Arc, ki se je lepo ujemala z vichyjsko ideologijo (poudarjanje predrevolucionarnih vrednot), katoliško cerkvijo (svetnica) in ne nazadnje s protiangliško usmerjenostjo.

²³ 29. marca 1941 je vichyjska država ustanovila Commisariat général aux questions Juives (CGOJ), ki naj bi skrbel za uresničitev statuta o Židih. CGOJ je sprva vodil Xavier Vallant, znan antisemit, skrajno katoliško in reakcionarno usmerjen, potem pa Louis Darquier in Charles Du Paty de Clam, oba prav tako izrazita sovražnika Židov. CGOJ je med drugim določal, kdo je Žid in kdo ne, in na tej osnovi izdajal certifikate o (ne)pripadnosti židovski rasi in odločbe o prepovedi opravljanja posameznih poklicev. V Vichyju je delovala tudi francoska različica t. i. Židovskega sveta (Judenräte), ki se je imenoval Union généralé des Israélites de France. Ta je (podobno kot Judenräti drugje po Evropi) opravljal neke vrste kolaboratorsko (administrativno) funkcijo znotraj židovske skupnosti. CGOJ je tesno sodeloval z Nemci in še posebej od poletja 1942, ko je bila v Franciji vzpostavljena široka mreža SS, zanj opravljal protizidovske akcije. CGOJ je deloval do konca vichyjskega režima leta 1944 in v celoti skupaj z nemškimi oblastmi organiziral deportacijo 76.000 Židov iz Francije v Auschwitz (od koder se večina ni vrnila), kar je predstavljalo okrog 20 odstotkov predvojne židovske populacije v Franciji, to je približno 350.000 Židov (merjeno v odstotkih so več Židov poslali v smrt v Belgiji – 24.000 ali približno 40 odstotkov, in na Nizozemskem – 107.000 ali 75 odstotkov).

²⁴ Pierre-Etienne Flandrin, politik, v dvajsetih in tridesetih letih večkratni minister, predsednik vlade in minister za zunanje zadeve leta 1934 in 1935. 13. decembra 1940 ga je Pétain imenoval za zunanjega ministra. Ker ga Abetz ni maral, ga je februarja 1941 zamenjal Darlan. Po vojni je bil obsojen na pet let zaradi »nacionalne sramote« (indignité nationale) vendar je bil takoj pomiloščen.

²⁵ François Darlan, admiral in politik. Med prvo svetovno vojno poveljnik mornariške topniške baterije, med obema vojnama je sodeloval pri reorganizaciji francoske mornarice in bil v letih 1934 in 1936 poveljnik francoske atlantske flote, v letih 1939 in

1940 pa je bil minister in poveljnik vojne mornarice. V Pétainovi vladi je postal vojni minister, decembra 1940 je zamenjal Laval na mestu podpredsednika vichyjske vlade. Dvakrat se je srečal s Hitlerjem, decembra 1940 in maja 1941. Podpisal je pakt Darlan-Warlimont, s katerimi je Nemcem formalno odstopil pravico do uporabe francoskih pristanišč v Afriki (Casablanca, Bizerta, Dakar). Dogovor je vichyjska vlada zavrnila, predvsem na insistiranje vplivnega generala Maxima Weyganda (najtesnejšega Fochovega sodelavca med prvo svetovno vojno in vichyjskega vojaškega upravnika francoske Afrike, ki ga je Gestapo nato zaradi tega aretiral in poslal v taborišče). Weygand je dogovoru nasprotoval zato, ker je hotel v Afriki ustvariti osnovo za revitalizacijo francoske armade. Po vrnitvi Laval v vlado aprila 1942 je Darlan odstopil z vseh funkcij, vendar je ostal poveljnik vseh treh armad (kopenske armade, mornarice in letalstva). Med zavezniškim izkrcanjem v Afriki novembra 1942 je bil v Afriki in Američani so ga pregovorili, da je z zavezniškimi silami podpisal premirje. V zaupnem pozivu preko admirala Gabriela Auphana (nekaj časa vichyjskega ministra za mornarico, Lavalovega nasprotnika in ob koncu vojne Pétainovega pogajalca z de Gaullem) je Darlan Pétainu predlagal, naj se francoske sile začnejo boriti proti silam osi. V imenu Pétaina (ki pa ga je takoj razrešil vseh funkcij in dal v odsotnosti obsoditi) se je proglasil za visokega komisarja francoske severne Afrike (zagovorniki Darlana in Pétaina sicer pišejo, da je Darlan deloval s tihim Pétainovim privoljenjem, vendar za to ni oprijemljivih dokazov). Z generalom Clarkom je 22. novembra sklenil dogovor o sodelovanju francoskih afriških čet na strani zaveznikov. 24. decembra 1942 ga je ubil dvajsetletni monarho-golistični študent Bonnier de La Chapelle. De Gaulle, odporniško gibanje v Franciji pa tudi Angleži so Darlana ocenjevali zelo kritično in so nasprotovali ameriški politiki „darlanizma“; vendar se je Churchill zaradi zavezništva ameriški politiki podredil. Američani so sicer nihali med Darlanom in Giraudom, vendar so se zaradi Darlanove avtoritete pri vichyjsko usmerjenih oficirjih in uradnikih v francoski severni Afriki odločili za Darlana.

²⁶ Operacija zasedbe južnega dela Francije je bila pripravljena že decembra 1941 za primer morebitnega zavezniškega izkrcanja. Hitler jo je poimenoval Atila. Maja 1942 so načrt dopolnili in ga poimenovali Anton. O zasedbi con je Hitler preko Abetza Pétaina obvestil nekaj ur pred vdorom. Maršal je uradno protestiral in dosegel, da Italijani niso zasedli Nice, kakor je bilo načrtovano, in da ni bil zaseden Toulon, kjer je bila francoska mornarica.

²⁷ Bivše posestvo ene od vej Hohenzollernov Sigmaringen je za sedež vodilnih francoskih kolaborantov med možnimi protokolarnimi objekti (seznam je pripravil Ribbentrop) izbral Hitler. Prvi konvoj francoskih kolaboracionistov je tja prišel 7. septembra 1944.

²⁸ Zadnje dni vichyjskega režima, medsebojne odnose in vsakdanje življenje je zelo plastično opisal Henry Rousso v knjigi *Un chateau en Allemagne*, Deitions Ramsay, Paris 1980.

²⁹ Proces je potekal od 19. februarja do 11. aprila 1942 pred Vrhovnim sodiščem (to je bilo ustanovljeno 30. julija 1940). Na njem naj bi sodili funkcionarjem in generalom tretje republike, ki jih je vichyjski režim štel za odgovorne za razmere v družbi v drugi

polovici tridesetih let in za poraz leta 1940. Med drugim so sodili Leonu Blumu, predsedniku vlade od junija 1936 do junija 1937 in nato marca in aprila 1938, zaradi uvedbe socialnih reform (plačani dopust, štirideseturni delovni teden) in »dezorganizacije« francoske idnustrije; Eduoardu Daladierju, ministru obrambe med letoma 1936 in 1940, in predsedniku vlade med marcem leta 1938 in marcem leta 1940, zaradi razmer v vojski, slabe obrambne pripravljenosti in mobilizacije; Guyu la Chambreju, letalskemu ministru v letih 1938 in 1940, in še nekaj drugim vidnim osebnostim. Proces je bil izrazito političen in naj bi (med drugim) prenesel odgovornost za poraz v vojni z Nemčijo na politične nasprotnike vichyske vlade. Obtoženi so se spretno branili in dokazovali, da so bili za razmere v Franciji v veliki meri soodgovorni tudi vodilni ljudje Vichyja, z generalom Pétainom vred. Proces so zato preložili za nedoločen čas. Obtoženi so ostali zaprti, nato pa so jih izročili Nemcem, ki so jih deportirali v Nemčijo.

³⁰ Gerhard Hirschfeld and Patrick Marsh, *Collaboration in France*, Berg Oxford, New York, München 1989, str.7.

³¹ Del ljudi je bil že sicer kljub političnim povezavam z Veliko Britanijo protiangleško usmerjen, ta čustva so se še povečala po angleškem umiku iz Dunkerqua in pozneje po napadu na Mers-el Kébir. Vendar se je javno mnenje zaradi hrabrega angleškega kljubovanja Nemcem začelo postopoma spreminjati v njihov prid.

³² Georges Valois, novinar in publicist, po političnem prepričanju najprej militantni anarhist (kakor ga označujejo francoski leksikoni), nato član Action française in ustanovitelj Faisceau in Parti républicain syndicaliste. V času, ko je bil v Action française, se je ukvarjal predvsem s sindikalnimi in ekonomskimi vprašanji (organizacijo gospodarstva po korporativističnem vzoru). V drugi polovici tridesetih let je zagovarjal pacifizem, izdajal revijo *Nouvel Age* in nastopal proti Ljudski fronti. Med vojno je navezal stike s socialističnim odporniškim gibanjem in pisal za ilegalne časopise. Bil je izdan, Nemci so ga aretirali in poslali v Bergen-Belsen, kjer je februarja 1945 umrl.

³³ Fernand de Brinon, urednik več časopisov, zagovornik nemško-francoskega prijateljstva, prvi francoski novinar, ki je intervjuval Hitlerja (1933). V letih 1940-42 je v Parizu predstavljal vichysko vladno. Decembra 1942 je bil imenovan za državnega sekretarja, ves čas je zagovarjal aktivno politiko sodelovanja z nacisti. Po vojni je pobegnil v Nemčijo, bil repatriiran, obsojen na smrt in usmrčen.

³⁴ Robert Brasillach, francoski pisatelj, avtor knjige *le Voleur d'étranges* (1932) in urednik časopisa *Je suis partout* (1937-1943). Zaradi kolaboracije («*intelligences avec l'ennemi*») je bil po vojni obsojen na smrt in usmrčen. V petdesetih letih so posthumno izšla nekatera njegova dela (prva 1950: *Poèmes des fresnes*).

³⁵ Henri Béraud, novinar in pisatelj, avtor več romanov in potopisnih reportaž. Leta 1944 je bil obsojen na smrt zaradi «*intelligences avec l'ennemi*», nato so mu kazen spremenili v prisilno delo, pogojno je bil izpuščen iz zapore leta 1950.

³⁶ Revija je med drugim 4. marca 1938 objavila tudi odlomke iz antisemitističnega pamfleta *Bagatelles pour un massacre*, ki ga je napisal znani francoski pisatelj Louis-Ferdinand Céline (Louis Destouches), avtor romana *Voyage au bout de la nuit*.

Céline je bil velik privrženec revije, vendar so v njej poleg omenjenih odlomkov v letih 1938-1944 objavili le še štiri njegova pisma, naslovljena na uredništvo, zato ga francoski zgodovinarji ne prištevajo med ožje sodelavce revije. Céline, »invalidni genij«, kakor ga je označil ameriški kritik Milton Hindus, je bil protižidovsko usmerjen tudi zaradi osebnih razlogov. Iz zdravniške službe naj bi ga (kakor je menil sam) odpustili zaradi zahteve šefa židovskega rodu. Céline je bil sicer preveč anarhistično usmerjen, da bi lahko bil član kakšne organizacije z močno notranjo disciplino, kar ga je po vojni tudi reševalo. Emigriral je na Dansko (kjer je zaradi ilegalnega vstopa nekaj mesecev preživel v zaporu, kar ga je zdravstveno in čustveno močno prizadelo). Po vrnitvi v Francijo je bil leta 1950 obsojen, izdaja njegovih del pa prepovedana, vendar so ga kmalu amnestirali in začeli znova objavljati njegova dela.

³⁷ Pierre-Marie Dioudonnat: *Les 700 rédacteurs de «Je suis partout» 1930 – 1944*, Sedopols, Paris 1993.

³⁸ Jacques Doriot, francoski politik, metalurg, po političnem prepričanju sprva komunist, dolgoletni župan Saint-Denisa. Leta 1934 je še kot komunist skupaj s socialistom Georgesom Monnetom in radikalnim-socialistom Gastonom Bergeyem ustanovil »Front commun contre le fascisme«. Sredi tridesetih let je komunistično politično orientacijo zamenjal za fašistično in leta 1936 ustanovil Parti populaire français ter verjetno postal tudi član Cagoule. Doriot je bil eden od voditeljev Francoske legije prostovoljcev proti boljševizmu in se je boril na vzhodni fronti in pozneje v Nemčiji. 6. junija 1944 je ustanovil Comité de libération, ki je bil neke vrste različica Pétainove vladne komisije iz Sigmaringena. Umrl je na neki nemški cesti, mitraljiran iz zavezniškega aviona.

³⁹ Eugène Deloncle, inženir, politik, član Action française. Vpleten je bil v več atentatov in poskusov atentatov, aretiran skupaj z drugimi vodji Cagoule, vendar nato izpuščen. Leta 1936 je ustanovil tajno organizacijo Comité secret d'action révolutionnaire (CSAR), ker je menil, da Franciji grozi nevarnost komunističnega prevzema oblasti, in da so komunisti infiltrirani v vse pomembnejše institucije francoske družbe – od vojske do političnih strank. S podporo Nemcev je leta 1940 najprej ustanovil MSR, nato pa leta 1941 sodeloval pri ustanovitvi Rassemblement national populaire (RNP), ki je štela približno 1385 članov. Tudi iz Cagoule je skušal narediti politično stranko. S svojimi privrženci in s sodelovanjem nemške tajne policije (Sicherheitsdienst) je oktobra 1941 v Parizu razstrelil sedem sinagog. Po nemški okupaciji Svobodne cone je postal nemški nasprotnik. Gestapo ga je leta 1943 ubil.

⁴⁰ Marcel Déat, filozof, sprva socialist (vodja študentske socialistične organizacije), poslanec, urednik in izdajatelj večih časopisov. V tridesetih letih je opustil »klasične« socialistične ideje in se zavzemal za »neosocializem« s prvini fašizma. Decembra 1935 je ustanovil novo socialistično stranko Parti socialiste de France, leta 1938 je bil med zagovorniki Münchenskega sporazuma, nasprotoval je temu, da bi Francija zaradi nemškega napada na Poljsko vstopila v vojno. V javnosti je imel velik odmev njegov članek »Faut – il mourir pour Dantzing«, s katerim si je pridobil sloves t. i. »pacifista.« Februarja 1941 je še z nekaterimi somišljeniki ustanovil Rassemblement national populaire. Ideološko se je vedno bolj približeval totalitarnim idejam, za-

govarjal je ustanovitev ene nacionalne partije, sprva s predlogom, da bi jo vodil Pétain (kar pa je ta že julija 1940 zavrnil). Bil je velik oboževalec Hitlerja. Marca 1944 je bil imenovan za ministra za delo in nacionalno solidarnost, vednar zaradi bližajočega se konca vojne v Franciji ni veliko deloval. Bil je član vladne delegacije v Sigmaringenu, aprila je pobegnil v Italijo in se v samostanu San Vito spreobrnil v katolika. Umrl je leta 1955. Ocene njegove dejavnosti in idej so v francoskem zgodovinopisju različne, zlasti v prvih povojnih letih je veljal za glavnega ideologa francoskega fašizma.

⁴¹ Alphonse de Brédénbec de Châteaubriant, francoski pisatelj (avtor romana *Monsieur de lourdines*, za katerega je dobil leta 1911 Goncourtovo nagrado). V tridesetih letih je postal privrženec nacionalsocializma, kar je med drugim izrazil v knjigi *La Gerbe des forces* (1937). Zagovarjal je francosko-nemško sodelovanje, med vojno je v Parizu urejal tednik *Gerbe* (snop), skupaj z Georgom Claudom je predsedoval skupini *Collaboration*. Leta 1944 se je umaknil v Avstrijo, kjer je živel do svoje smrti leta 1951. V odsotnosti je bil obsojen na smrt.

⁴² Georges Claude, kemik, fizik in industrialec, avtor vrste izumov s področja energije in razstreliv.

⁴³ Pierre Drieu La Rochelle je znan francoski pisatelj (romani *L'homme couvert de femmes*, leta 1926, *La comédie de Charléroi* in *Rêveuse bourgeoise*, leta 1937). Skupaj z Brasillacom je postal simbol francoskih fašistično usmerjenih intelektualcev. Za nemški nacizem se je navdušil leta 1934. Bil je tesen Abetzev sodelavec in si je prizadeval za ureditev Francije po fašističnih načelih. Zaradi nemškega napada se je njegova naklonjenost do Nemčije za nekaj časa spreobrnila v sovraštvo, potem pa je začel zagovarjati kolaboracijo. Okrog sebe je združeval več francoskih literatov, ki so razmišljali podobno in objavljali v prestižni Gallimardovi reviji *NFR*, ki jo je urejal (Jouvenel, Achille Dauphin-Meunier, Georges Roux, Jacques Saint-Germain). V drugi polovici vojne je postajal vse bolj osamljen, še zlasti ker se je v ilegali organizirala in nato postajala vse bolj vplivna skupina intelektualcev, ki so zagovarjali odporniško gibanje in leve ideje. Revijo je zato junija 1943 ukinil. Po koncu vojne se je nekaj časa skrival, nato pa marca 1945 naredil samomor. V *Skriti pripovedi* (*Récit secret*), ki je izšla po njegovi smrti, je zapisal: »Res je, sem izdajalec. Res je, sem sodeloval s sovražnikom. Res je, doprinesel sem, da je to delala tudi francoska inteligenca. Vendar ni moja krivda, če sovražnik ni bil inteligenčen.»

⁴⁴ Joseph Darnand, militantni desničar, član *Cagoule*. Darnad je bil v začetku druge svetovne vojne poveljnik francoskega korpusa, nato sodelavec Nemcev in poveljnik *Légion des combattants et volontaires de la Révolution nationale*, ki jo je ustanovil Pierre Lavale. Član *Waffen SS* (od 1942). Ustanovitelj in generalni sekretar Francoske milice (1943), ki se je borila proti makijem in odporniškemu gibanju. Od februarja 1944 državni sekretar za notranje zadeve. Po vojni je pobegnil v Italijo, vendar so ga zavezniki vrnili. Obsojen je bil na smrt in ustreljen.

⁴⁵ Po podatkih reparacijske komisije (*Commission consultative des dommages et réparations*) iz leta 1951 so najpomembnejše veje francoske industrije delale za Nemčijo takole: optična industrija 1942. leta 31 odstotno, 1943. leta 47 odstotno in 1944. leta

(januar-maj) 43 odstotkov). Avtomobilska industrija v navedenih letih med 68 odstotno in 77 odstotno, železarne 100 odstotno, kemična industrija med 35 in 33 odstotki, električna med 52 in 33 odstotki, predelava kavčuka med 55 in 65 odstotki, gradbena industrija med 55 in 80 odstotki, aeronavtična med 57 in 100 odstotki, ladjedelništvo med 75 in 82 odstotki. Pomembne odstotke so morale dajati tudi druge veje industrije, zlasti prehrabena.

⁴⁶ Jean Freymond: *Le Troisième Reich et la réorganisation économique de l'Europe 1940-1942, Origines et projets*, Genevč 1974; A. Milward: *The New order and the French Economy*, Oxford University Press, Oxford 1970; Adrian Jones: *Illusions of sovereignty: buisness and organization of Committees of Vichy France*, *Social History* 11, 1. januar 1986, str. 1-31.

⁴⁷ Bertrand Ferlout: *Les nationalistes bretons de 1939 à 1945, Les bibliophiles de Bretagne*, Editions Beltan, 1983, str. 28.

⁴⁸ Pascal Orly: *Les Collaborateurs 1940-1945*, Seuil, Paris 1976.

⁴⁹ Tudi Vatikan sam se ni kaj dosti postavljaj v obrambo Židov, tako da je ameriški predstavnik pri Svetem sedežu julija 1942 opozoril, da »molčanje Vatikana ob preganjanju Židov postavlja v nevarnost njegov moralni ugled in spodkopava zaupanje v Cerkev in Svetega očeta samega«. Diplomatski predstavniki pri Svetem sedežu so papežu decembra 1942 izročili memorandum s podatki o nacističnem nasilju nad Židi in apelirali, da obsodi »neverjetno nasilje«. Kurija je naslednji mesec najprej uradno odgovorila, da ukrepi proti Židom niso preverjeni, nato pa, da vzroki za molk Vatikana izhajajo iz želje po strogi nevtralnosti v svetovni vojni. Šele decembra 1942 se je papež po radiu Vatikan zelo načelno in brez konkretnih obsodb zavzel za svet, v katerem ljudje ne bodo obsojeni na smrt samo zaradi nacionalnosti ali porekla. (Maurice-David Matisson, Jean-Paul Abribat: *Psychanalyse de la collaboration*, Edition Hommes et perspectives, Le Journal de psychologues, Marseille 1991; *Chronologie du monotheisme au genocide*, str. 326, 327, 328).

⁵⁰ Veliko bolj se je v obrambo Židov postavila protestantska cerkev. Vodja njene skupnosti v Franciji pastor Marc Boegner je Laval opozarjal na pokole in kruto ravnanje z Židi, posebej z otroki, vendar Laval njegovih prošenj ni kaj dosti upošteval.

⁵¹ W. D. Halls: *French Christians and the German Occupation, Collaboration in France*, str. 82.

⁵² Jean Moulin, politik, pred vojno republikanec. V času vladavine Ljudske fronte je deloval v ministrskem kabinetu ministra za letalstvo, na začetku vojne je bil prefekt v Chartresu. Navezal je stike z odporniškim gibanjem na jugu in uspelo mu je pobegniti v London, kjer se je dal na razpolago de Gaullu in sodeloval z Angleži (koordiniral je odporniško gibanje na jugu Francije). Od 31. decembra 1941 na 1. januar 1942 se je s padalom spustil na območju Salona in skušal združiti osvobodilna gibanja ter jih podrediti de Gaullu. Postal je vodja odporniškega gibanja najprej na jugu, nato za celotno Francijo in hkrati delegat nacionalnega komiteja v Londonu (osvobodilna gibanja namreč sprva niso hotela priznati de Gaulla kot neposrednega vodjo). Vzpostavil je nekatere skupne inštitucije odporniških gibanj, vzdrževal zveze z Londonom in usklajeval vojaške operacije, čeprav sam v njih ni sodeloval. Povezoval je dvojce

odporniških gibanj: notranje in zunanje, de Gaullovo. Februarja 1943 je drugič odšel v London z namenom ustanoviti enotno politično telo obeh odporniških gibanj, Conseil national de la résistance (CNR). Kot delegat de Gaullove svobodne Francije je predsedoval prvi seji CNR, 27. maja 1943 v Parizu. Navezal je stike s komunisti, ki so do tedaj organizirali lastno odporniško gibanje in niso sodelovali v združevalnih procesih, ter s sindikati. Skušal je vzpostaviti stik tudi s predstavniki tajne organizacije, ki so jo sestavljali nekateri predstavniki nekdanje armée d'armistice. Ustanovil je Comité contre la déportation, ki je pomagal beguncem, jih skrival in izdeloval zanje ponarejene dokumente. 21. junija 1943 ga je Gestapo aretiral, zaprt je bil v trdnjavi Montluc, od koder so ga brezuspešno skušali rešiti, nato je bil prepeljan v Neuilly, kjer so ga strahotno mučili, vendar ni izdajal, tako da po njegovi krivdi niso aretirali nikogar od njegovih sodelavcev. Ko je bil že v agoniji, so ga prepeljali v Nemčijo, kjer je za posledicami mučenja umrl. Posmrtni ostanke so po vojni prepeljali v Francijo v Pôre Lachaise, nato pa leta 1964 v Pantheon. Moulin je bil poleg de Gaulla, Bidaulta, Pierra Brossoleta in še nekaterih najpomembnejša oseba francoskega odporniškega gibanja.

⁵³ Georges Bidault, politik, krščanski demokrat in urednik časopisa l'Aube. Maja 1940 je bil aretiran, vendar iz zdravstvenih razlogov nato izpuščen. Sodeloval je pri ustanovitvi ilegalnega časopisa Liberté. Vodil je Bureau d'information et de presse, ki ga je kot eno od skupnih teles odporniških gibanj ustanovil Jean Moulin. Skupaj z nekaterimi drugimi je ustanovil novo krščansko stranko, imenovano Mouvement républicain populaire. V CNR je predstavljal krščanske demokrate, po Moulinovi smrti je postal njegov predsednik in je imel pomembno vlogo pri umirjanju razmer med odporniškiimi gibanji in de Gaullom. Ko je de Gaulle po vrnitvi v Pariz imenoval začasno vlado republike Francije, je Bidault postal zunanji minister in je de Gaulle spremljal v Moskvo (decembra 1946). Zunanji minister je bil tudi v kabinetu Félix Gouina (1946), dokler ni sam postal predsednik vlade.

⁵⁴ Henri-Honroé Giraud, francoski general. Sodeloval v prvi svetovni vojni, ki jo je dočakal kot šef štaba maroške divizije. V času med obema vojnoma je bil večji del v Maroku, kjer je sodeloval in bil ranjen v bojih proti uporniškim gibanjem. Med vojno se je proslavil z begom iz nemškega ujetništva (Hitler je na njegovo glavo razpisal 100.000 mark nagrade). Uspelo mu je priti do Lyona, od koder je odšel v Vichy in junija 1942 podpisal izjavo o lojalnosti maršalu Pétainu. 22. novembra 1942 je privolil v sodelovanje z zavezniki, tajno odpotoval v Gibraltar in od tam z angleško podmornico v Anglijo. Z Eisenhowerjem je prišel v odkrit konflikt; ker ga ta ni hotel imenovati za poveljnika operacije Torch (izkrcanje v Afriki). Darlan ga je imenoval za vodjo francoskih čet v severni Afriki, kar je potrdil tudi Eisenhower. Sodeloval je v vojaških operacijah v Tuniziji. Bil je nekaj časa sopredsednik CFLN, vendar je z nekaterimi člani prihajal v huda trenja. Za de Gaulla je predstavljal pri zaveznikih resno konkurenco, saj je bil bolj priljubljen in je užival avtoriteto pri francoski vojski v Afriki. Naposled se je podredil de Gaulle, vendar ga je ta zaradi nekaterih njegovih političnih potez postavil na manj pomemben poveljniški položaj v rezervi. Po vojni je do smrti, leta 1949, sodeloval v političnem življenju, postal republikanski poslanec in podpredsednik vlade.

- ⁵⁵ Odnos do žensk, ki so imela razmerja z Nemci, je bil zelo oster, epuracija je segala od «običajnih» striženj las do justifikacij, pri čemer niso delali veliko razlik med ženskami, ki so to počele iz osebnih koristi in tistimi, ki so se res zaljubile v nemške vojake in oficirje. Za Francoze je bilo oboje »izdajstvo» Francije. Tak odnos je obenem izzival javne polemike in nasprotovanja. Duhovit odgovor igralka Arletty, ki so jo obtožili zaradi ljubezenske zveze z nemškim oficirjem je bil: »Mon coeur est à la France, mais mon cul est à moi. (Moje srce pripada Franciji, rit pa meni).
- ⁵⁶ Henry Rousso: *L'épuration en France. Fonction, enjeux, bilans*, tipkopolis, Institut d'histoire du temps présent, Paris, str. 10.
- ⁵⁷ Peter Novick *L'épuration française 1944-1949*, Balland 1985, str. 147.
- ⁵⁸ V CNR so računali, da bo osvobajanje Francije trajalo dalj časa (leto ali še več). Zato naj bi v osvobojenih delih takoj, ko bi bilo mogoče, izvedli volitve, in ko bi bile izvedene v dveh tretjinah Francije, bi začasna skupščina nehala obstajati, de Gaullova vlada pa bi vrnila oblast skupščini, ki bi nato izvolila novo vlado. Dogodki so šli potem drugače in tri mesece po nemškem porazu maja 1945 je de Gaulle razpisal splošne parlamentarne volitve.
- ⁵⁹ Leta 1939 je bilo v Franciji 10 odstotkov neodvisnega ali nepolitičnega časopisja, 1944 leta 14 odstotkov, 1947 leta 17 odstotkov in 1949 leta znova 14 odstotkov. Komunisti so imeli 1939 leta 3 odstotke, 1944 leta 31 odstotkov, 1947 leta 25 odstotkov in 1949 leta 20 odstotkov vpliva na časopise. Socialisti so imeli 1939 leta 10 odstotkov, 1944 leta 25 odstotkov, 1947 leta 26 odstotkov in 1949 leta 21 odstotkov. Radikali so imeli 1939 leta 20 odstotkov, 1944 leta 9 odstotkov, 1947 leta 22 odstotkov in 1949 leta 11 odstotkov. Nova radikalna stranka (Republikansko ljudsko gibanje), ustanovljena po vojni je imela 1944 leta 15 odstotkov vpliva, 1947 leta 22 odstotkov in 1949 leta 11 odstotkov. Desnica skupaj je imela leta 1939 pod kontrolo 61 odstotkov tiska, 1944 leta 13 odstotkov, 1947 leta 22 odstotkov in 1949 leta 20 odstotkov (povzeto po Jean Mottin: *Historie politique de la presse 1944-1949*, Paris 1949).
- ⁶⁰ V literaturi se kot primera navajata Bonnard in Hermant, ponekod pa tudi George Claud.
- ⁶¹ Peter Novick: *The résistance versus Vichy*, Columbia University Press, New York 1968, str. 104 in 105.
- ⁶² Kaznivo je bilo članstvo v naslednjih organizacijah: Service d'ordre Légionnaire, Milice nationale, Légion des Volontaires Français, Amis de LVF, Parti populaire Français, Légion Tricolore, Parti Franciste, Service d'ordre prisonnier, Groupe Collaboration, Phalange Africaine, Parti National Collectiviste, Mouvement Social Révolutionnaire, Rassemblement national Populaire, Comité Ouvrier de Secours Immédiat.
- ⁶³ Bulletin d'information de l'Institut Français d'Opinion Publique, oktober 1944, februar 1945, maj 1945, junij 1945, september 1945 (citirano po Peter Novick: *The Résistance versus Vichy*, str. 174).
- ⁶⁴ Za primerjavo: Na Danskem 22.000 aretacij takoj po osvoboditvi, na Norveškem 24.000, v Belgiji med 50.000 in 70.000, na Nizozemskem med 120.000 in 150.000 (od tega samo oktobra 1945 62.000).
- ⁶⁵ V osnovi gre za tri vire: prvi je knjiga Petra Novicka, ki je podatke zbiral neposredno sam, drugi so zbrani podatki, ki jih je pravosodno ministrstvo zbralo za vročo par-

lamentarno razpravo o amnestiji med letoma 1951 in 1954; tretji vir pa so zbrani podatki IHTP.

⁶⁶ Henry Rousso: *La Collaboration*, M. A. Editions, Paris 1987, str. 93, Peter Novick: *The Résistance versus Vichy*.

⁶⁷ Na Danskem 374 na 100.000, na Nizozemskem 419, v Belgiji 596, na Norveškem 633.

⁶⁸ Henry Rousso je v knjigi *Le syndrom de Vichy* (Seuil, Paris 1990) analiziral odnos Francozov do Vichyja po drugi svetovni vojni in ga je kategoriziral po štirih časovnih obdobjih: Med letoma 1944 in 1954 se je Francija ukvarjala z državljansko vojno, čistkami in amnestijo. Med letoma 1954 in 1971 so bile razmere manj kontroverzne (z izjemo let 1958-1962) in Francija je počasi prebolevala posledice državljanske vojne, začel pa je nastajati mit odpornišтва, to je poudarjanja, da je bilo odporniško gibanje že od začetka vojne pomembno (čeprav je do leta 1943 dejansko šlo le za majhne skupine, ki se dejansko niso borile), identificiranja odpora z narodom kot celoto (za kar si je prizadeval zlasti de Gaulle) in minimiziranja vpliva vichyjskega sistema na francosko družbo. Med letoma 1971 in 1974 je bil ta mit premagan »in ogledalo zlomljeno«. V četrti fazi, ki še traja, naj bi kritično vrednotenje vichyjskega režima spremljalo poudarjanje nasilja (zlasti ob pomoči »židovskega spomina« in ob sočasnem ponovnem naraščanju antisemitizma (repatriacija 300.000 severnoafriških Židov, razne afere). Razprave o Vichyju so bile sicer ves čas po vojni tudi hvaležen predmet v političnih obračunavanjih, v posameznih obdobjih pa so jim botrovali dogodki, kot so konec de Gaullove ere in zasuk mlade generacije od vrednot svojih staršev ter nato izvolitev Valéryja Giscarda d'Estaig na za predsednika (njegov oče in stric sta bila namreč tesno povezana z vichyjskim režimom), potem v Mitterranovi dobi odkritje, da je bil le-ta v mladih letih desničar in povezan z vichyjskim režimom, sojenje vojnemu zločincu Klausu Bairbieju, ipd. Drug spremljajoč proces je bil ponovna naklonjenost do petainizma (desničarski *Le Figaro Magazine* je npr. 17. maja 1980 na naslovnici objavil sliko Pétaina s podatkom, da ga 66 odstotkov Francozov ne obsoja več).

⁶⁹ Historiografija o »najbolj travmatičnem obdobju v zgodovini Francije« je doživela podobno evolucijo kot kolektivni spomin Francozov: od poenostavljenega obsojanja Vichyja in glorificiranja odporniškega gibanja, polresnic in mitov do relativno objektivnega (kolikor je to mogoče) vrednotenja dogajanja med drugo svetovno vojno. Medtem ko je bilo odporniško gibanje obravnavano sorazmerno obsežno (deloma tudi nekritično), pa med letoma 1945 in 1954 praktično ni bilo resne študije o kolaboraciji in državljanski vojni. Sicer je bila že oktobra 1944 ustanovljena posebna komisija: *Commission d'histoire de l'occupation et de la Libération de la France* in nato njen naslednik *Comité d'histoire de la Deuxieme Guerre mondiale* (CHGM), vendar nobena od obeh organizacij ni prinesla velikih rezultatov (posebej pa je dokumente učinkovito zbiral *Centre de documentation juive contemporaine*). Prvo resno sintetično študijo *Histoire de Vichy*, ki je izšla pri Fayardu, je leta 1954 napisal Robert Aron (sočasno pa so izšli tudi de Gaullovi spomini *Mémoires de guerre*, z ostro kritiko vichyjske Francije in povzdigovanjem svobodne Francije in odpora).

Aronovo knjigo je skritiziral v Franciji živeči politolog Stanley Hoffman, ki pa se je potem preselil v ZDA in tam v šestdesetih letih izdal vrsto odmevnih člankov o kolaboraciji. Leta 1964 je izšla prva knjiga o Vichyju zgodovinarke Michčle Cotta z naslovom *La Collaboration 1940-1944*. Henri Michel je kritično obdelal francoski fašizem leta 1966 (*Vichy, année 1940*), o Franciji pa so začeli pisati tudi drugi tuji avtorji in ne le Hoffman. Nekaj temeljnih del o Franciji med drugo svetovno vojno, ki jih francoska historiografija še danes ni presegla, je izšlo prav v tujini. Tako je leta 1966 Eberhard Jäckle v Nemčiji izdal knjigo *Francija v Hitlerjevi Evropi*. Tudi Novickova knjiga o epuracijah še ni doživela aktualizacije (z izjemo članka Henryja Roussoja v nemščini, ki pa v glavnem temelji na Novickovih virih oz. jih še dodatno primerja s podatki, zbranimi v IHTP).

V sedemdesetih letih je sledila vrsta kritičnih del o okupaciji in kolaboraciji tudi izpod peresa francoskih avtorjev. Napisali so jih Pascal Ory, Claude Lévy, Jean Pierre Azéma in drugi (glej izbrano bibliografijo), pa tudi biografske obdelave posameznih osebnosti iz tega obdobja, spominski zapisi in monografske študije o posameznih problemih (npr. Židih v Franciji). V osemdesetih letih sta do tedaj izdani strokovni korpus in časovna distanca omogočili Henryju Roussoju, da je napisal knjigo *Sindrom de Vichy* (Seuil, Paris 1987).

Za francosko historiografijo devetdesetih let je znova bolj značilna obdelava parcialnih tem, posameznih problemov (velik poudarek je npr. dan raziskavam ekonomske zgodovine med vojno), lokalnih razmer, biografij ipd. Zdi se, da so »velike« teme o drugi svetovni vojni v Franciji izčrpane. Ne nazadnje to potrjuje tudi precejšnje zanimanje francoskih zgodovinarjev za komparativne študije, npr. različnih oblik kolaboracije po Evropi. Med sorazmerno številnimi objavljenimi bibliografijami o Vichyju oz. o Franciji med drugo svetovno vojno je ena boljših objavljena v zborniku *Vichy et les Français*, Fayard 1992.

⁷⁰ Lévyja je prvi kritiziral filozof, priznan pisec del o Vichyju in akademik Raymond Aron, ki je sicer prej mladega in ambicioznega Lévyja pri njegovem javnem uveljavljanju precej podpiral.

⁷¹ Bernard Henry Lévy: *L'idéologie française*, Bernard Grasset, Paris 1981.

⁷² Boulangizem, gibanje poimenovano po generalu Georgesu Boulangerju, desničarju in nacionalistu, vplivnem in priljubljenem zagovorniku vodilne vloge armade v družbi s konca 19. stoletja, ki je bil zaradi poskusa državnega udara leta 1889 obsojen na trajno pregnanstvo.

⁷³ Bernard Henry Lévy: *L'idéologie française*, Bernard Grasset, Paris 1981, str. 125.

⁷⁴ Francoski komunisti so sicer k protiboljševističnemu oz. protikomunističnemu razpoloženju veliko prispevali tudi sami. Francoska komunistična partija je sredi tridesetih let uživala zaupanje približno 15 odstotkov volilcev, po sovjetsko-finski vojni je začela zagovarjati tezo o »dveh imperialističnih taborih«, njen voditelj Maurice Thorez je emigriral iz francoske vojske in pobegnil v Sovjetsko zvezo. Pred napadom na Francijo je *L'Humanité* pisal o bratstvu z Nemčijo in označeval de Gaulla za reakcionarja, ki se je prodal britanskim imperialistom. Stranka, ki je štela blizu 300.000 članov, se je močno reducirala. Komunistične poslance so vrgli iz par-

lamenta, francoske oblasti pa so izvajale množične aretacije komunistov. Kakih 300 so jih potem izpustile nemške okupacijske oblasti. Politika KPF se je sicer začela spreminjati še pred napadom Nemčije na SZ. KP je npr. 15. maja 1940 med drugim predlagala ustanovitev Nacionalne fronte za neodvisno Francijo (Front national pour l'indépendance de la France). Med vojno so komunisti sodelovali z vsemi odporniški skupinami in se nazadnje podredili tudi de Gaullovi avtoriteti, so se pa močno zavzemali za politične in ekonomske spremembe po vojni (tudi z revolucionarnimi tendencami) in za epuracijo (čeprav so tudi med vodilnimi komunisti obstajale pomembne razlike v stališčih). Zaradi odporniškega gibanja je njihov ugled po vojni znova močno narasel.

⁷⁵ Desnica je na volitvah leta 1928 dobila 39,42 odstotka glasov, levica pa 43,61. Leta 1932 je dobila desnica 37,34 odstotkov, levica pa 42,54 odstotka. Leta 1936, v času Ljudske fronte, je imela desnica 35,84 odstotka, levica pa 47,81 odstotka. Prve ankete javnega mnenja, ki so jih v Franciji izvedli leta 1939, so kazale, da bi v primeru volitev tedaj levica izgubila slabih 5 odstotkov in bi se volilni rezultati približali tistim iz leta 1928 (François-Georges Dreyfus: *Historie de Vichy*, Perrin, Paris 1990, str. 42 in 43).

⁷⁶ Jean Plumyčne in Raymond Lasier: *Les fascismes Français 1923-63*, Editions du Seuil, Paris 1963.

⁷⁷ Koliko je šlo ali ne za državljansko vojno, je seveda stvar osebne presoje. Če rezimiramo podatke, ki jih sicer po posameznih kategorijah na več mestih navajamo v besedilu, je bilanca približno takšna: pred vojno je imela Francija 53 milijonov prebivalcev. Okrog 600.000 prebivalcev je med vojno umrlo (tretjina v bojih, drugi zaradi bombardiranj, eksekucij, masakrov, deportacij in v medsebojnih spopadih). Vichyski režim je bil neposredno odgovoren za zaprtje 135.000 ljudi (nekaj manj kot šeststo jih je bilo v zaporih ubitih ali so umrli zaradi posledic mučenja in pomanjkanja), internacijo 70.000, odpustitev 35.000 uslužbencev. Na osnovi izjemne zakonodaje je bilo uvedenih 60.000 preiskav proti nasprotnikom režima. Režim je sodeloval pri deportaciji 76.000 Židov, od katerih jih je preživel manj kot tri odstotke. V Nemčijo je na prisilno delo poslal 650.000 delavcev. Organiziral je ostro borbo proti odporniškem gibanju. Na drugi strani je odporniško gibanje brez sojenja ali avtorizacije začasne vlade pobilo 10.000 ljudi, polovico od teh pred 6. junijem 1944.

⁷⁸ Po vojni so vojaška in civilna sodišča preiskala 160.287 primerov, 45 odstotkov je bilo opuščenih procesov ali oprostitev, 25 odstotkov preiskovancev je bilo obsojenih na »nacionalno degradacijo« (dégradation nationale) in odvzem državljskih pravic. 24 odstotkov na zaporne kazni (tretjina od teh na prisilno delo). 7037 ljudi je bilo obsojenih na smrt in približno 1500 resnično usmrčenih. K temu je treba prišteti še poklicne epuracije (npr. 150 najpomembnejših gospodarstvenikov, 700 profesorjev in učiteljev itd. – podrobnosti glej v poglavju o epuracijah). Ni znano število tistih, ki so v Afriki padli na strani Vichjja (gre za nekaj tisoč vojakov).

Henry Rousso: *The Vichy syndrome*, Harvard University press, Cambridge Massachusetts, London, England 1992, uvod Stanleya Hoffmanna.

⁷⁹ Hoffman definicijo utemeljuje s tem, da je bil v prvi, »Pétainovi fazi«, med letoma 1940 in 1942 reakcionarno patriarhalen, v drugi, »Lavalovi fazi«, med letoma 1942 in 1944

avtoritarno-tehnokratski) in v tretji, «Darnadovi fazi», v letu 1944 odkrito fašističen. Stanley Hoffman: Collaborationism in France during World War II, *Journal of Modern History* 40, letnik 1968, str. 376 – 377.

IZBRANA LITERATURA

Dictionnaire de la seconde guerre mondiale, Larousse 1980.

Dictionnaire Biographique du mouvement ouvrier français 1 – 43. Les éditions ouvrières, Paris.

Amouroux Henri: La France et les Français de 1939 à 1945, Colin, Paris 1970.

Amouroux Henri: La Grande histoire des Français sous l'occupation, Laffont 1977, 1993.

Jean-Pierre Azéma: La Collaboration 1940 – 1944, PUF, Paris 1975.

Robert Aron: Histoire de Vichy, Fayard, Paris 1954.

Robert Aron: Histoire de l'épuration, de l'indulgence aux massacres (novembre 1942 – septembre 1944), Fayard, Paris 1967.

Hillebrand Bukkart Mueller: Germans and its Allies in World War II. A Record of Axis Collaboration problems, Frederic, University publications of America, Maryland 1980.

Paul Christophe: Les chatoliques devant la guerre, Les Éditions ouvrières, Paris 1989.

Michèle Cotta: La Collaboration 1940-1944, Colin, Paris 1964.

Jean Coterau: L'Eglise et le Pétain, La Bibliothèque du Libre Penseur, 1945.

Jean Coterau: L'Eglise a-t-elle Collaboré, Problèmes actuels, Paris 1946, št. 6.

Yvan Craipeau: Les révolutionnaires pendant la deuxième guerre mondiale, Savelli, Paris 1977.

Jacques Delperrié de Bayac: Histoire de la milice, Fayard, Paris 1969.

Françis-Georges Dreyfus: Histoire de Vichy, Perrin, Paris 1990.

Jacques Duquesne: Les Chatoliques français sous l'occupation, Grasette, Paris 1987.

Jacques Fauvet: Histoire du parti communiste Français, I., II., Fayard 1965.

Fresnette Ferry: Le problème constitutionnel et l'opinion publique en France de 1940 à 1946, prvi in drugi del; doktorat, julij 1947, Faculté de Droit de l'Université de Paris.

Bertrand Frelaut: Les nationalistes bretons de 1939 à 1945, Les bibliophiles de Bretagne, Editions Beltan 1985.

Richard Gombin: Les socialistes et la guerre, Mouton, Paris 1970.

Bertram M. Gordon: Collaborationism in France during the Second World War, Cornell University Press, London 1980.

Michel Henri: Vichy anée 1940, L'histoire que nous vivons, Laffont, Paris 1966.

Gerhard Hirschfeld and Patrick Marsh, Collaboration in France, Berg Oxford, New York München 1989.

Stanley Hoffman: Essais sur la France, Déclin ou renouveau?, Seuil Paris 1974.

Eberhard Jäckel: La France dans l'Europe de Hitler, Fayard, Paris, 1968 (nemška verzija Frankreich in Hitlers Europa, Deutsche Verlags-Anstalt GmbH, Stuttgart 1968).

Louis de Jong: The German Fifth Column in the Second World War, Chicago University Press, Chicago 1956.

- David Littlejohn: The Patriotic Traitors. A History of Collaboration in German – occupied Europe, 1940-1945, Heinemann, London 1972.
- Maurice-David Matisson, Jean-Paul Aribat: Psychanalyse de la collaboration, Edition «Hommes et perspectives», Le Journal de psychologues, Marseille 1991.
- Jean Moulin et le conseil national de la résistance, Institut d'histoire du temps présent, 1983.
- Pascal Ory: Les Collaborateurs 1940-1945, Seuil, Paris 1976.
- Robert O. Paxton: La France de Vichy 1940 – 1944, Seuil, Paris 1973.
- Werner Rings: Vivre avec l'ennemi 1939-1945, Laffont Paris 1981 (originalna verzija: Leben mit dem Feind, Kindler Verlag GmbH, München, angleška verzija Life with enemy: collaboration and resistance in Hitler's Europe 1939 – 1945, Weidenfeld and Nicholson, London 1982).
- Georges Rougeron: Quand Vichy était capitale 1940 – 44, Editions Orvath, Librairie Foucher, Le Couteau 1983.
- Henry Rousso: Le syndrome de Vichy, Seuil, Paris 1990 (angleška verzija The vichy syndrome, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, England 1992).
- Henry Rousso: La Collaboration M. A. Editions, Paris 1987.
- Henry Rousso: L'épuration en France, Fonctions, enjeux, bilans, tipkopis, Institut d'histoire du temps present Paris, v nemščini objavljeno v Politische Sauberung in Europa, hrsg. Klaus-Dietmar Henke und Hans Voller, DTV 1991 str. 192 – 240.
- Lucien Steinberg: Les autorités allemandes en France occupée, Edition du CDJC, Paris 1966.
- Hans Umbreit: Der Militärbefelshaber in Frankreich 1940 – 1944, Boppard am Rhein, Harald Boldt Verlag, 1968.

Pavle Čelik

UGASLA ZVEZDA

Utrinki iz dogajanja v naši uniformirani policiji od pomladi 1990 do pomladi 1997

Publikacija izhaja kot separatni ponatis razprave iz revije Borec, letnik L/1998, št. 261–262–263, str. 93–244.

CIP – Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

351.74(497.4)"1990/1997"
323(497.4)"1990/1997"

ČELIK, Pavle

Ugasla zvezda : utrinki iz dogajanja v naši uniformirani
policiji od pomladi 1990 do pomladi 1997 / Pavle Čelik. - 1. natis.
- Ljubljana : Društvo za proučevanje zgodovine, literature in
antropologije, 1998

73573120

KAZALO

PREDGOVOR (IVAN WINKLER) ● 97

I. MINISTRSTVO IŠČE SAMO SEBE ● 102

Ministrova garda? Skok v Celovec. Spomin na leto 1965.

Gradivo o javni varnosti. Ponovitev leta 1949? Vpliv računalniškega izpiska.

Razbitje uprave policije? Naše sodelovanje. Izgubili smo tudi avtonomno izobraževanje. Poklicna PPE? Dodobra okleščena.

Vsa Gorenjska je poskusna. Beseda s strani. Ukinjenih 66 enot. Poglobljena kritika. Rezultati raziskave iz leta 1988. Vsajenost v skupnost. Nekdaj: dvojna povezanost.

Tudi drugi se prenavljajo. VIS zapusti notranji resor. Privlačni CIA in FBI. Obritoglavci – politična sila? Dvorni, kritični in drugi časnikarji.

II. ALI NE DIŠI PO POLITIKI? ● 143

Zamolčani 26. junij 1991. Organizaciji veteranov. Spomin na 1. december 1989. Orožje kot civilna pomoč? Tovor na Brniku.

Lepo pisanje za poslance. Krojači po meri politike? Stranka prehití državo. Prehitevanje z novimi občinami. Krajevni redarji. Brez povezanosti?

Minister me nahruli. Nekomu nisem všeč. "Mladina" pove odkrito. Zakon ostane nejasen.

Nova delovna mesta. Policijska zgostitev. Stroški za policijo. Vrhunski športniki, propagandisti represivnega aparata?

III. TUDI BELO, NE LE ČRNO ● 169

Obširen vprašalnik. Neprivlačna straža. Bogata publicistika. Nova pravila. Visoka šola.

Manj (samo) nadzora nad prisilo? Ministri, politične ovčke. Velik aparat funkcionarjev. Različne vloge, različna stališča. Negotovi policisti. Policisti poštarji. Novi "beneficiranci". Varovalke proti mučenju.

Strankarske milice? Kaj meni javnost? Ni vredno polemike. Nisem avtor. Zasebno nadzorstvo. Štirje krogi.

Mednarodni stiki. Srečanje štirih sosed. Neuspeh v Budimpešti. Pobuda iz Čila. Slovensko-francoski seminar. Uniforma za posebne priložnosti. Evropski sestanek kriminalistov. Povezava policistk.

IV. NEUPOGLJIVI SINDIKAT ● 201

Uspešne priprave. Pravila o stavki. Pogodba z ministrstvom. Sindikalni ugovori. Preplah na vrhu. Stavkokazi?

Praktična prepoved stavke. Kaj pa javno mnenje? Prav nasprotno stališče. Vzroki za nezadovoljstvo ostanejo.

Dolga pot do stavkovne kulture. Pogled k sosedom. Kodeksi o tem molčijo. Francija: odkrita ocena sindikalnega vodje. Avstrija: policisti ocenjujejo ministra.

Stran od strank! Administrativno upokojevanje. Zaposleno ustavno sodišče. Kaj pa vodilni? Novo sindikalno vodstvo. Obstrelitev policista. Hujše kot stavka? Prvi protestni shod policistov.

Nova vlada. Previdnost pri obljubah. Za konec.

B O R E C

PREDGOVOR

Oktobrskega jutra 1991 sem tako kot navadno na hitro prebiral novice dneva... Praviloma začnem na kriminalni strani časnika, da vidim, ali se s pravim tempom tako po številu kaznivih dejanj kot po njihovem pomenu pripravljamo na vstop v Evropo. Novica me je dobesedno položila, saj je poročala o akciji maskirane policijske enote v nekem gostinskem lokalu v Ljubljani. Iz naslova je bilo moč sklepati dvoje: ali je šlo za tisto veliko stvar (terorizem, orožje, mamila, denar), o kateri policist leta in leta lahko le sanja, a se mu ne pripeti, ali pa se je nekemu v vodstvu popolnoma "utrgalo". Iz besedila se ni dalo razbrati prvega, šlo je torej lahko le za drugo.

Spremljanje kriminalne kronike je tako rekoč poklicna deformacija. Ob branju takih novic si vedno postavim vprašanje, kako bi v danem primeru ukrepal sam. Gre za nekakšno poglobljanje v lastno dušo, obenem pa sem vesel vsakega uspeha fantov v modrem. Hkrati pa se sprašujem, kolikšna bo cena poti iz "oaze miru", za kar je veljala Slovenija, v demokracijo tudi na tem področju našega življenja. Vprašanje varnosti namreč zadeva slehernega od nas, saj vsak lahko prej ali slej postane žrtev kriminalnega delovanja.

Toda vest, ki sem jo prebral tisto jutro, je bila vseeno preveč. Brskal sem po spominu, ali si nismo morda kdaj v "jeklenih letih" enoumja kaj podobnega izmislili in napisali, zdaj pa fantje to le preizkušajo v praksi. Zaman sem se prepričeval, da take odločitve iz starih časov ni, in prvič po nekaj letih sem se odločil, da pokličem poveljnika slovenske milice, da mi osveži spomin. Kratek nikalni odgovor Pavleta Čelika, mojega dolgoletnega znanca, mi je bil v pravo olajšanje. Nobenega predpisa, ne starega ne novega ni, ki bi milici dovolil posredovati v krinkah. Vrtal sem naprej in na vprašanja, ki sem mu jih zastavljal, dobival odgovore, ki jih nikakor nisem mogel razumeti: "Za nastop zakrinkanih specialcev sem izvedel iz dnevnega časopisja. To niso 'moji' miličniki, to so fantje v pristojnosti notranjega ministra samega". Na moje vztrajanje, da je vendarle on poveljnik vseh miličnikov in da ni moč odgovornosti prenesti na nikogar drugega, tudi na ministra ne, sem dobil pričakovan odgovor: "Protestiral sem in o tem imam vso dokumentacijo". Bilo mi je lažje, zase in za poveljnika Čelika, obenem pa hudo za ustanovo, kajti vse je kazalo, da je v hiši na Štefanovi 2 nekaj hudo narobe.

To, da ima v sosednji državi neki general svojo gardo, ve vsak Slovenec. Vsak Slovenec pa ne ve, da imamo pri nas dve gardi: notranje ministrstvo specialno enoto in obrambno ministrstvo brigado Moris. To se ne bo izšlo, sem razmišljal. Dogodki, ki so sledili, so to potrdili. In naša sreča je, da se je to pripetilo v Depali vasi, lahko bi se drugje in s hujšimi posledicami.

Pred seboj imam več kot dvesto strani kronike zadnjih let o tem, kako se je spreminjal eden od pomembnih segmentov države v iskanju svoje nove identitete, ugleda v javnosti, naporov v spopadu s faloti, kot jim je prijazno rekel minister, in morda nekoliko pretiranega prizadevanja, da bi za seboj zabrisali vsako sled preteklosti. Vendarle bi se dalo tudi to opravičiti. Po tako korenitih spremembah zadnjih let morajo slediti spremembe tudi v državni upravi in še posebej v policiji. Težko pa je, če poskušajo trije ministri v tako kratkem času čez noč napraviti tako radikalen rez. Če sem se med svojo dolgoletno kariero česa bal, so bile to hitre reorganizacije. Vsaka, še tako premišljena, pušča za sabo globoke posledice. Služba se začne ukvarjati sama s seboj, namesto s "faloti". Vsak išče svoj prostor, v mislih se vsak vidi v tem prostoru na višjem položaju, obenem pa trepeta, da tega, ki ga ima, ne bo izgubil.

Kadar take korenite spremembe padejo v čas, ko se ne lomijo samo hrbtenice (upokojitve, odpusti brez obrazložitve, premeščanje na stranski tir), marveč tudi duše, saj je pred posameznikom vprašanje ne le obstanka, ampak tudi izbire pravega, novega boga, so brazde še globlje in posledice hujše.

Pisca kronike tega časa Pavleta Čelika poznam že vrsto let, še od takrat, ko se je kot mlad pripravnik po diplomi na sociološkem oddelku Filozofske fakultete v Ljubljani odločil za službovanje v milici. K nam je prišel o pravem trenutku, ko so se dogajale družbene spremembe, in dal svoj prispevek k prilagajanju milice nanje. Kmalu ni bil več samo prijazen intelektualec, postajal je kritičen, brez dlake na jeziku; povedati ali napisati je znal svoja kritična razmišljanja o družbi tistega časa in o službi, v kateri je delal. Zaradi svojih kritičnih stališč pa ni bil nikdar "notranji sovražnik"; kritiziran da, ne pa odstranjen. Škoda, da novo vodstvo policije tega ni znalo ali moglo prenesti. Zato verjamem, da bo poleg te knjige videlo in moglo brati še kakšno nadaljevanko.

Moj namen ni ocenjevati njegovega dela, ki je pred vami. To naj stori bralec sam. Poudarim naj le, da gre za eno plat kronike teh sedmih let, zato naj tudi ostane Čelikova resnica, dokler ne dobimo v branje kakšne druge.

Ivan Winkler

UVOD

Z nastajanjem samostojne in neodvisne države Slovenije je naša milica oziroma poznejša uniformirana policija dobivala nove naloge. Dotlej je njeno delovno področje obsegalo štiri vrste nalog: zatiranje kriminalitete, vzdrževanje javnega reda in miru, urejanje in nadzor cestnega prometa in drugo. Te druge naloge so morda bralcem manj znane, zato jih bom na kratko povzel: tako imenovana asistenca pristojnim organom in organizacijam, vročanje uradnih pisem, ki jih ni bilo mogoče drugače izročiti naslovnikom, prisilne privedbe oseb k državnim organom na pisno zahtevo slednjih, preverjanje občanov, ki so se želeli zaposliti v organih za notranje zadeve ali nekaterih drugih državnih službah, in vrsta podobnih, na videz nepomembnih opravil, ki so miličnikom vzela precej časa. Navedena štiri temeljna področja delovanja milice bi bilo moč ponazoriti s krogom, katerega površina je razdeljena na štiri približno enake dele. Če smo hoteli povečati udarnost na enem področju, je to šlo na račun zmanjšanja na preostalih treh. To je bila zakonitost, ki se ji ni bilo moči izogniti in bo veljala tudi v prihodnje.

Novo, peto področje dela po osamosvojitvi je postala državna meja Slovenije. Na mejah z Avstrijo, Italijo in Madžarsko so uniformirani možje začeli 26. julija 1991 skrbeti tudi za varnost zunaj mejnih prehodov, na meji s Hrvaško pa so 8. oktobra istega leta začeli hkrati skrbeti za zeleno mejo in mejne prehode. Število mož se ni bistveno povečalo, in če malo poenostavim, lahko zapišem, da je malo manj kot pet tisoč uniformiranih oseb moralo prevzeti naloge, ki so zajele tudi vojne begunce in druge tujce. Novo področje je bilo torej treba vnesti v površino istega kroga. Neogibno je bilo, da se je na ta račun skrčil obseg nalog, ki so jih opravljali policisti na preostalih štirih področjih dela.

Poleg tega so posamezniki v vodstvu ministrstva za notranje zadeve v Sloveniji želeli izvesti spremembe dotedanje organiziranosti resorja za notranje zadeve ali pa celo povsem na novo preoblikovati te organe. Zgledovali so se po Zahodni Evropi. Najglasnejši so bili tisti, ki so odšli za en dan s prevajalcem v tujino in se na hitro seznanili z organiziranostjo tamkajšnje policije. Vrnili so se navdušeni in hoteli tuje izkušnje čim prej presaditi k nam. K sreči so bili njihovi vtisi in zamisli tako različni, da je enosmerna in preveč enostranska usmeritev vodilnih reformatorjev notranjega ministrstva zastala. Vendar so bile posledice občutne. Organi za notranje zadeve so se začeli ukvarjati še sami s seboj, lahko bi rekli, da

so začeli iskati sami sebe. To je zahtevalo dodatne napore policistov na vseh ravneh odločanja, ne samo na vrhu. Šesto področje dela, iskanje lastne podobe, je bilo treba vrniti v že tako tesen krog policijskih nalog. Seveda spet na škodo drugih petih delov. Samo naivnež ali nevednež je lahko prepričan, da te novosti niso vplivale na delovno zagnanost in zbranost policistov. In morda je prav slednje še najbolj ogrozilo učinkovitost in trdnost organizacije, kakršna je policija.

Domnevati je moč, da so tako imenovani reformatorji organov za notranje zadeve izhajali iz dobrih namer: prilagoditi organiziranost policije novim razmeram in izboljšati njeno delovanje. Dosedanji učinki reforme pa dopuščajo domnevo, da dobri nameni niso dovolj za pot v varnejšo prihodnost. Določene spremembe so bile potrebne, vendar bi se jih bilo treba lotiti premišljeno in počasi. Najprej bi bilo treba oceniti obstoječe razmere v organih za notranje zadeve, in to z več plati, kot so organiziranost, učinkovitost, povezanost z okoljem delovanja, povezanost znotraj služb v resorju, odnosi med zaposlenimi, njihov socialni položaj in podobno. Šele nato bi se lahko odločili, katere spremembe uvesti. Vendar tudi po predhodnem preverjanju v praksi v določeni enoti in po nepristranski oceni učinkov preskusa na terenu. Vsega tega pa ni bilo ali pa ne v zadostni meri.

Imel sem občutek, da je šlo v vodstvu ministrstva za notranje zadeve za spopad dveh zamisli, ki sta bili tudi osebno ali osebnostno pogojeni. To seveda ni bilo dobro izhodišče. Tisti, ki so imeli pomisleke do uradnih zamisli vrha ministrstva, so bili odstranjeni s položajev, da bi ne mogli vplivati na potek reform. To je pomenilo ali upokojitev ali upravno upokojitev ali premestitev na delovno mesto z imenitnim nazivom, a brez vsake upravne moči.

Prizadevanja za spremembe so bila očitnejša pri nekdanji milici, zdaj uniformirani policiji.

V precejšnji meri v obliki slabitve te službe. Kot bi bil nekomu ta del službe javne varnosti napoti oziroma bi se bal njegove moči. Prav zato sem se počutil še bolj prizadetega, saj sem dolgo služboval kot miličnik.

Vse priprave na slovensko neodvisnost so miličniki izvajali s peterokrako zvezdo na kapi. Povsem drugače je bilo v sosednji Hrvaški, kjer so takoj spomladi 1990 začeli zamenjavati stare simbole na miličniški obleki. Naš "konservativizem" je imel svoje razloge. Eden bistvenih je bilo stališče, da ni treba prehitevati dogodkov in dražiti zveznih oblasti, posebej JLA. Na to našo premišljeno taktiko je slabih pet let pozneje opozoril Aleksandar Vasiljević, tedanji načelnik vojaške varnostne uprave, v intervjuju s sodelavcem Mladine, 10. januarja 1995. Na dan, ko je slovenska skupščina razglasila našo samostojnost, smo zvezdo na kapi na hitro zamenjali z novo oznako. Večina miličnikov je poseg JLA pričakala s to značko, ne pa vsi, predvsem rezervni pripadniki milice ne.

Zamenjava imena je prišla na vrsto šele na začetku februarja 1992. Iz milice smo postali policija. Nova uniforma je bila le deloma pravno utemeljena še pozneje, 7. avgusta 1992, ko je začela veljati sprememba vladne uredbe o uniformi, nazivih in opremi te službe. Zvezda na naših pokrivalih je torej ugasnila prav tedaj, ko je Slovenija oklicala samostojnost, ne pa s prihodom koalicije Demosa na oblast.

Do preimenovanja milice v policijo je prišlo v razmerah, ko je Demos vse bolj hitel z izvajanjem svojega tretjega cilja. Pred prihodom na oblast je namreč obljubljal uvedbo večstrankarskega sistema, samostojnost republike in nov gospodarski red. Prva dva cilja sta že bila uresničena. Trši oreh je bilo uvajanje kapitalizma. Razredno razslojevanje je zajelo tako rekoč vse prebivalstvo. Družba se je vse bolj delila na tri klasične dele: lastnike, delavce in srednji sloj. To preoblikovanje je potekalo in še poteka v pogojih, ki bi jim lahko pogojno rekli rojevanje kapitalizma, krvavega od nog do glave. Seveda ne v dobesednem, marveč v moralnem smislu.

Policija na te spremembe strokovno in moralno ni bila dovolj pripravljena, zato tudi niso ostale brez škodljivih posledic zanjo. Zamenjave zvezde in spremembe imena ne omenjam zaradi nostalgije po starih časih. Želim le opozoriti na razsežnost sprememb, s katerimi smo v vodstvu ministrstva premalo računali in zato ustvarili premalo možnosti, da bi tok zgodovine imel čim blažje posledice na delovanje službe notranje varnosti. Tako se je zamenjava znaka na pokrivalih in imena časovno ujela z začetkom upadanja učinkovitosti te službe, njenega notranjega reda in tudi ugleda v javnosti. Po mojem je tako naslov te knjige kar primeren in ustrezen, čeprav sem razmišljal tudi o naslovu "Tiralica za milico".

Ne pričakujem, da bo ta knjiga kakorkoli vplivala na spreminjanje razmer v organih za notranje zadeve. Tudi morebitni novi oblastniki bodo nadaljevali načrtane spremembe, in to ne glede na barvo vladajoče koalicije. Že davno sem spoznal veljavnost reka: "Psi lajajo, karavana gre dalje...". Velja za vse režime in neposlušne ali moteče vsaka oblast pohodi in zavrže. Upam pa, da bo ta knjiga (p)ostala dokument, ki bo pričal o različnih pogledih na dogajanja v slovenski uniformirani policiji, ki vplivajo in bodo še vplivala na učinkovitost in ugled najštevilčnejšega moštva v okviru notranjega resorja.

Bralec bo verjetno zaznal, da med vodilnimi v notranjem ministrstvu niso vladali najboljši odnosi. Tudi to je vplivalo na razpravljanje o zamislih nove organiziranosti policije; praviloma zmaga načrt tistega, ki je močnejši, više na hierarhični lestvici. Nakazuje pa se še ena misel. Za stanje v organih za notranje zadeve po mojem niso odgovorni ali krivi predvsem ministri, ki so od leta 1990 uradovali na Kidričevi oziroma Štefanovi ulici 2 v Ljubljani. To je moč naprtiti njihovim prišepetovalcem, ki so praviloma

vsil napravili kariero že v enostrankarski ureditvi. Morda so potrebovali bolj nestrpen pogled na prejšnje čase prav zato, da bi s tem oprali ali prikrili svojo preteklost. Včasih sem imel občutek, kakor da želijo svoje moralno počutje izboljšati z rušenjem stare varnostne organizacije. Organizacija naj bi postala žrtev njihove vesti. Razmere v notranjem resorju so take, da ni neutemeljena domneva o njihovih škodljivih posledicah, tako za notranje odnose med službami ali posamezniki kot tudi za odnose z javnostmi. Izključeni niso niti hujši odkloni.

Pobudnikom nove organiziranosti notranjega resorja je moč zameriti zlasti to, da ne priznavajo oziroma ne računajo tudi s slabimi platmi tega projekta. Dosledno zagovarjajo le svojo resnico, čeprav ni treba imeti veliko izkušenj za spoznanje, da ima vsaka medalja dve plati. In to velja prav za vsako stvar na svetu. Zato se čutim moralno obvezanega do svoje nekdanje službe, da skušam opozarjati zlasti na temnejše plati nove organiziranosti ministrstva za notranje zadeve. Četudi se bo morda zato komu zdelo, da sem preoster kritik. Sicer pa menim, da bo že v nekaj letih prišlo do odstopanj od izpeljanih sprememb. Nič v tem resorju ni bilo, ni in ne bo večno, nenadomestljivo, dokončno. Nekateri sedanje novosti sploh niso nove, marveč smo jih poznali že pred desetletji.

I. MINISTRSTVO IŠČE SAMO SEBE

Vsaka moderna policija se stalno ogleduje v ogledalu. Poskuša izvedeti, kakšna je njena podoba v javnosti, in si jo prizadeva izboljšati, saj prav nikjer na svetu ni brez temnejših odtenkov ali celo lis. Njena zunanja podoba je seveda odsev njene notranje, to je organiziranosti in zlasti povezanosti policistov z državljani. Policija mora potemtakem stalno iskati samo sebe, se preverjati in potrjevati v skupnosti.

Kako je s tem pri nas? Nekaj znamenj je, ki me napeljujejo na misel, da vodstvo ministrstva za notranje zadeve pri nas preveč gleda na organizacijsko plat tega resorja. Poskuša pretrgati s preteklostjo, pa če je to potrebno ali ne. Preteklost naj bi bila okužena z virusom socializma. Pri tem prihaja do napak in zmanjševanja učinkovitosti pri zagotavljanju varnosti davkoplačevalcev. Preprosto povedano, vrh ministrstva se preveč ukvarja sam s seboj in premalo s temeljno nalogo, to je z zagotavljanjem javne varnosti. To pa utegne imeti škodljive posledice za varno počutje državljanov in zaščiteno njihovega premoženja.

Kaže, da gre v Sloveniji za svojevrstno siromašenje uniformirane policije, ki je sestavni ali celo bistveni del projekta javne varnosti. To vpliva na učinkovitost njenega delovanja, na razmerja in razmere v njej ter širše v organih za notranje zadeve. Vprašanje je, kakšne so in še bodo posledice. Menim, da je – vsaj trenutno – preveč slabih.

Ministrova garda?

Najprej je doživel velike spremembe vod za posebne naloge. Ta je sodil v sestavo čete za posebne naloge v zaščitni enoti milice. Pobudnika za to sta bila po moji sodbi minister Bavčar in inšpektor milice Beznik, čeprav njun poseg še ni sodil v okvir celotne zamisli o novi organiziranosti organov za notranje zadeve v Sloveniji, ki jo je pozneje oblikovala posebna delovna skupina svetovalcev. Od 23. avgusta 1990 naprej je bil ta vod skupaj s četo povsem samostojen. Sprva je dobil ime Specialna enota milice, že novembra istega leta pa se je preimenoval v Specialno enoto Republiškega sekretariata za notranje zadeve Republike Slovenije. Slovenska beseda zanj se očitno ni našla. Minister Bavčar me je zadnji dan avgusta 1990 pisno pooblastil, da lahko "aktiviram in dajem naloge" tej enoti in da mi je "poveljnik SEM odgovoren za svoje delo in delo enote". Takšno pooblastilo je veljalo praktično vse od ustanovitve enote leta 1972, prenehalo pa je s preходом enote pod pristojnost ministra.

Kmalu po izločitvi enote iz sestava uniformirane policije je bilo opaziti neurejenost njenih pripadnikov. Bili so neobriti, brez označb nazivov na uniformi, brez emblema na levem rokavu in podobno. Svoje nezadovoljstvo s stanjem enote, ki je še delovala v starih prostorih na Vodnikovi cesti 43/a v Ljubljani, sem navedel v posebnem dopisu, ki sem ga že 20. novembra 1990 poslal ministru Bavčarju, torej slabe tri mesece po prenovi enote. Pisal sem mu: "Dobil sem odločbo o preimenovanju Specialne enote milice v Specialno enoto RSNZ. Razlogi so mi jasni. Ob obisku v specialni enoti je opaziti zelo zanemarjen izgled teh pripadnikov: neobriti, brez emblema milice in označb nazivov. Slednje ni v skladu z uredbo in mednarodnimi standardi. Ti zahtevajo, da imajo vsi pripadniki formalnega družbenega nadzorstva (represije) uniformo z dodatnimi oznakami: znak na kapi, označbe čina itd. Opaziti je že negodovanje med občani, ki so imeli opravka s pripadniki te enote. Ne vedo, ali je rezervna milica, vojaška policija itd. Lahko pride do nezaželenih posledic. Čeprav je ta enota specialna enota, je v bistvu miličniška in mora imeti povsem korektno uniformo in izgled. Zato menimo, da je treba takoj vzpostaviti zakonito stanje".

Nekateri sodelavci so me takoj opozorili, da pismo ministru ne bo spremenilo ničesar, saj vodi enoto Bavčarjev sošolec iz kadetnice in je pravzaprav postala nekakšna ministrova garda. Pokazalo se je, da so imeli prav. V noči od 17. na 18. oktober 1991 je ta enota sodelovala v varnostni akciji v lokalu Cestar v Ljubljani. Specialci so bili prvič za-krinkani. Prav ta dogodek je Ivan Winkler vzel kot izhodišče pri pisanju predgovora k tej razpravi. Dogodek sem opisal tudi v knjigi Izza barikad, na 212. strani, in je izšla 27. avgusta 1992, ko je bil minister Bavčar na vrhuncu. Tega dne je namreč "udaril" po Zmagu Jelinčiču in somiš-

ljenikih. Ker je bil prvi moj predlog, da se zadeve v specialni enoti uredijo, kot bob ob steno, sem drezal naprej. Ponovno sem se oglašil 27. januarja 1993, dan po izvolitvi ministrov v drugi Drnovškovi vladi. Tistega dne zgodaj zjutraj me je na pogovor poklical novi minister Ivo Bizjak. Pripravil sem si opomnik, kar je bila moja stalna navada, zaradi katere sem moral požreti marsikatero zbadljivko. V njem je bila posebna točka namenjena uniformiranim policistom, ki niso bili v pristojnosti vodstva slovenske policije, to je v tacenski šoli, operativno komunikacijskih centrih UNZ in MNZ, skupnih službah in Specialni enoti MNZ. Prav za slednjo sem mu predlagal, da bi jo spet vključili v upravo policije kot protiteroristično enoto, jo ustrezno zaposlili z delom in usposabljanjem. Minister me je poslušal in mi odgovoril, da bo počakal na novega državnega sekretarja za javno varnost, naj on odloči.

Počakal sem, da je slednji le prišel v službo, čeprav je marsikdo zaradi njegovega odhoda na dopust sklepal, da se neuradno in neformalno že poslavlja od našega ministrstva. Bil je nihče drug kot Bogo Brvar, po izobrazbi študijski kolega ministra Bizjaka: oba sta matematika. Malo sem se namuznil, saj so rekli, da sekretar nikoli ni bil z odločbo postavljen za miličnika ali kriminalista, sedaj pa bo vodil obe službi hkrati. Ima pač druge vrline, sem si mislil. Že 9. februarja 1993, prvi dan njegove nove dolžnosti, sem mu napisal pismo, ki se je nanašalo na enoto specialcev. Predlagal sem mu, da se vzpostavi stanje, kakršno je bilo pred spremembo družbene ureditve v naši republiki. Pismo navajam v celoti: "Novembra 1990 je bila po odločitvi ministra nekdanja četa za posebne naloge v sestavi zaščitne enote milice preimenovana v Specialno enoto RSNZ. Bila je podrejena neposredno ministru. Ni bila več sestavina milice. To je imelo dobre posledice v času vojne. Slabe so se pokazale pozneje in čas je, da se odpravijo. Zaradi tega predlagam dvoje. Specialno enoto je treba preimenovati v protiteroristično enoto. Sedanje ime ima preveč politično, ožigosano ime v javnem pojmovanju. Novo ime je ozko strokovno. Enota naj se organizacijsko veže neposredno na upravo policije, podobno kot je to zaščitna policijska enota, letalska policijska enota in policijska godba. To pomeni disciplinsko, delovno in strokovno podrejenost upravi policije. Z njo bi razpolagal minister, državni sekretar ali poveljnik policije. To bi imelo tele dobre plati:

- sedanje usposabljanje bi v dobri meri vključili v izredne naloge na vlakcu, letališču, pristanišču, zeleni meji ali v druge varnostne akcije službe javne varnosti. Enota bi se usposabljalala z delom;

- del enote, ki je usmerjen v protidiverzijsko zaščito, bi se poenotil z delom protidiverzijske zaščite, ki ga vodi uprava policije. S tem bi se poenotilo za vso državo;

- disciplina in red bi se dvignila na višjo raven, saj so bili doslej preveč odrezani od ministrstva za notranje zadeve;

- kadre protiteroristične enote bi bilo enostavneje in lažje premeščati iz policije v enoto ali obratno;
- s tem bi vzpostavili prakso v vseh evropskih državah, kjer je protiteroristična enota sestavina uniformirane policije, vezana na ministrstvo ali ministra.

Slaba plat bi nastala morda le ob osebnem dohodku oziroma vrednotenju delovnih mest v sedanji Specialni enoti MNZ. Predlagamo, da se to vprašanje preuči in potem predlaga ministru, da spremeni ustrezno odločbo”.

Prejel nisem nobenega odgovora, ne ustnega in ne pisnega. Pomislil sem, da mora ta enota biti res nekaj posebnega, da jo hoče vsak minister imeti zase. Kopiji obeh pisem sem shranil. Za vsak primer. Lahko bi se namreč zgodilo, da bi poznavalci temeljne vzroke za nezakonito delovanje posameznih pripadnikov te enote iskali tudi v njeni spremenjeni organiziranosti in odgovornosti zanjo v zadnjih letih. Ob vprašanju odgovornosti za prestopke pa bi utegnil kdo od nekdanjega ali sedanjega vodstva na Štefanovi ulici 2 s prstom preprosto pokazati navzdol in je največji del sprati s sebe. Glede tega imam mirno vest, saj sem sproti opozarjal na škodljive posledice novotarij. Molk na vrhu me je spodbudil, da sem napisal članek “Blišč in beda specialcev”, ki je 28. avgusta 1993 izšel v Delu. V njem sem opozoril na nekatere zagate policijskih specialcev v tujini in pri nas. Ko se je v javnosti razvedelo za odklone domačih, sem obe pismi, tisto Bavčarju in ono Brvarju, 7. julija 1994 objavil v tedniku DE, str. 14.

Skok v Celovec

Rano zjutraj v ponedeljek, 23. maja 1994, naj bi pripadniki Specialne enote MNZ v hiši blizu znane trgovine KGM v Celovcu oropali lastnika Elfrido in Adolfa Höglar. Zakrinkani so bili z deli uniforme in uporabili so strelno orožje. To so bili mladi fantje: 26-letni Matjaž Kerec, Domen Vivod in Darko Zidanski ter 24-letni Zdenko Polšak. Prvega so že kmalu po dejanju prijeli avstrijski orožniki, preostale pa policisti v Ljubljani. Ko se je izvedelo za dejanje, je notranji resor doživel pravi šok. Še hujšega pa, ko so jim časnikarji z verjetno gotovostjo pripisali tudi roparski in oborožen “podvig” v bivši vojaški bolnišnici Moste. Tisk se je na veliko razpisal o specialcih in omadeževana je bila cela enota. Objavljenih je bilo več šal in karikatur na njihov račun. Zdi se mi, da je najglobljo oceno tega dogodka podal takrat Delov drugi človek Danilo Slivnik, ki je 28. maja 1994 objavil komentar z naslovom “Igralci vesterna iz Celovca”. Nadaljevalo se je, ko je član specialne enote 7. oktobra 1994 s pomočjo kolegov “zasedel” stanovanjsko hišo na Bezenškovi ulici 14 v Ljubljani. Šlo je za nejasnosti v zvezi z nakupom vile.¹ V javnosti je spet završalo. Spremembe v enoti so postale nujnost. Bile pa so bolj formalne

kakor vsebinske narave. Enota je iz neposredne pristojnosti ministra prešla v pristojnost državnega sekretarja za javno varnost.

Dva dneva po celovškem ropu je tisk poročal, da je bil direktor specialcev na lastno željo premeščen v ministrov kabinet. Vinka Beznika je zamenjal Jože Kolenc, oba pa sta bila gojenca nekdanje vojaške akademije v Beogradu. Odzivi v javnosti so bili premočni, da bi lahko ostalo le pri tej zamenjavi. V preteklosti bi bilo to verjetno dovolj, zdaj pa so bili drugačni časi. Minister Bizjak je 27. maja 1994 na novinarski konferenci sporočil, da je premieru ponudil odstop. To pogumno in pravilno dejanje je malce zagrenila nejasna razlaga, kaj pomeni ponudeni odstop: ali nepreklicen odstop ali ne. Zagato je presekala Drnovšek, ko je 30. maja 1994 sporočil, da je ponudbo o odstopu sprejel. Parlament je 8. junija 1994 imenoval novega ministra za notranje zadeve Andreja Štera, tedaj člana krila Narodnih demokratov Slovenije znotraj Slovenskih krščanskih demokratov. Toda že nekaj dni po njegovem imenovanju se je krilo povsem osamosvojilo in spet se je vzpostavila nekdanja politična stranka. Nerodno za ministra. Če bi bil ostal zvest stranki, bi izgubil položaj v vladi, tako pa je verjetno iz tega razloga prestopil med krščanske demokrate. Zamera v njegovi prejšnji stranki, kjer je bil podpredsednik, je bila velika. Sicer pa ni bil edini, ki je zamenjal strankarsko izkaznico. Leto dni pozneje, prav na nekdanji praznik dneva mladosti, je tednik Mladina povabil na pogovor Ivana Bizjaka, varuha človekovih pravic. Eno od vprašanj se je nanašalo tudi na njegov odstop s položaja ministra za notranje zadeve. Ali je bila poteza pravilna ali ne? V odgovoru je med drugim navedel, da so mu nekateri ministri to odsvetovali. "Nekateri so celo pripomnili, da nihče od njih, če bo tako, ne bo dočakal konca mandata", je pojasnil in s tem razkril vzdušje v vladi, ko se začnejo majati stolčki.

Direktor Specialne enote MNZ je postal podsekretar, kar ni bilo nepomembno. Verjetno takega upravnega naziva nima noben poveljnik podobnih enot v drugih državah, čeprav so precej večje kakor Slovenija. Naj navedem primer iz Francije. Dne 26. decembra 1994 je protiteroristična enota francoskega orožništva s kratico GIGN (skupina državnega orožništva za posredovanje) na marsejskem letališču osvobodila letalo, ki so ga v Alžiru ugrabili muslimanski teroristi. O podvigu je na televiziji govoril stotnik, ki se mu je malo pozneje osebno zahvalil sam predsednik republike. O tej elitni francoski enoti sem obširneje pisal 12. marca 1991 v Delu plus X.

Ljubljanski kriminalisti so sicer prijeli hrvaškega državljanca Mateta Stepića, ki naj bi vodil celovski rop, a so ga izpustili. Seveda je izginil. Njegovo ime so omenjali tudi v zvezi z domnevno neplačanim davkom nekega javnega funkcionarja. Šlo je za Matjaža Šinkovca, našega veleposlanika v Londonu, ki je oddajal svoje stanovanje na Gregorčičevi

ulici 13 v Ljubljani. V njem se je kot podnajemnik znašel tudi Stepić. Časnikarji so v zvezi s tem pisali, da veleposlanik ni plačal davka od najemnine, ki jo je prejel za oddano stanovanje.

Konec januarja 1995 je deželno sodišče v Celovcu bivšega specialca Matjaža Kereca obsodilo na 8 let zapor. Enota, ki je bila tedaj že v pristojnosti državnega sekretarja za javno varnost, se je spet znašla v središču pozornosti časnikarjev. Proces v Ljubljani se je začel šele v četrtek, 11. maja 1995. Obtoženi so se branili z molkom. Obravnavo so preložili. Delov sodelavec Vladimir Vodusek je 18. maja 1995 v Delu domneval, da je bil roparski napad v Celovcu izveden po naročilu. Specialci da so tam iskali ne le denar, marveč zlasti dokumente: listine o trgovini z orožjem, predvsem tistem, ki je potovalo prek Brnika. Nekako med celovšim in ljubljanskim procesom je javnost izvedela še za nekatere stranpoti specialcev. Dva od njih, Domen Vivod in Zdenko Polšak, ter še neki specialci so se poleti 1993 nasilno in surovo vedli v Ilirski Bistrici. Tja so jih poslali kot okrepitev pri nadzoru meje s Hrvaško. Pa so se vozarili po mestu in se šli kavboje. Okrajno sodišče v Ilirski Bistrici jih je 24. marca 1995 spoznalo za krive kaznivega dejanja nasilniškega obnašanja in vsakega obsodilo na štiri mesece zapor, pogojno na dve leti. Višje sodišče v Kopru je sodbo razveljavilo in zadevo vrnilo v ponovno obravnavo, je 3. novembra 1995 poročalo Delo.

Obravnava zoper celovške specialce se je na okrožnem sodišču v Ljubljani nadaljevala 8. junija 1995 in bila takoj preložena na 7. julij istega leta. Za dodatno pozornost je poskrbel Zdenko Polšak, ki je 20. julija 1995 pobegnil iz pripora na Povšetovi ulici 5. Po dolgotrajnem iskanju so ga izsledili hrvaški policisti v Zagrebu in ga izročili našim organom. Sodišče je Vivodu in Zidanskemu odpravilo pripor, a ga je po dobrem tednu dni spet odredilo. Javnost se je spraševala, kaj to pomeni. Splošna domneva je bila, da tudi pravosodje ne more biti drugačno od družbe, v kateri deluje. Obravnava je bila spet 14. septembra 1995 in vsi trije osumljenci so ostali v priporu, saj ni bilo ugodeno predlogu branilcev, da bi jih spustili na prostost. Zadeva je prišla na ustavno sodišče, ki je ocenilo, da je bila trojica prizadeta v pravicah, in 6. oziroma 11. oktobra 1995 so bili spuščeni iz pripora.

Na nadaljevanje obravnave, ki je bila 12. oktobra 1995, so vsi trije prišli v spremstvu sorodnikov in ne več paznikov. Delo je 16. decembra 1995 poročalo, da so pred tremi dnevi policisti spet prijeli Zdenka Polšaka in ga predali v novomeški pripor. Osumljen naj bi bil za telesno poškodbo begunca iz Bosne in Hercegovine. Pokazalo se je, da je dokazov za sum premalo. Med čakanjem na dokončno odločitev sodišča se je 9. marca 1996 v avtomobilski nesreči v Latkovi vasi smrtno ponesrečil Zdenko Polšak. Nesrečo so nekateri skušali prikazati celo kot policijsko zrežiran umor, drugi so to ocenjevali kot špekulacijo. Sredi novembra

1996 je Matjaž Kerec med prestajanjem zaporne kazni na Dobu zaužil preveliko količino tablet in odpeljati so ga morali v novomeško bolnišnico. Nato so ga za nekaj dni namestili v psihiatrično kliniko v Polju, od tam pa so ga odpeljali nazaj v zapor. Protestiral je proti slabim razmeram v zavodu, češ da se počuti osamljenega in da je izpostavljen posmehu drugih zapornikov. Zato je njegov odvetnik zaprosil za premestitev, na primer v radovljiške zapore, so 29. novembra 1996 poročale Slovenske novice.

Dne 26. marca 1997 se je v Ljubljani nadaljevalo sojenje preostalim specialcem. Ker so se branili z molkom, je bila obravnava kmalu prekinjena. Molk je najprej prekinil Matjaž Kerec, ki je 6. maja 1997 na zaslišanju izjavil, da Domen Vivod in Darko Zidanski nista sodelovala pri celovškem dogodku. Na nekdanji praznik organov za notranje zadeve, 13. maja, je Kerec poskušal storiti samomor na Povšetovi ulici 5 v Ljubljani, kjer je začasno prestajal kazen; odpeljali so ga v splošno bolnišnico in od tam v bolnišnico za duševne bolezni v Polje pri Ljubljani.

Spomin na leto 1965

V ponedeljek, 1. novembra 1965, je miličnik celjske postaje milice pri poskusu oboroženega ropu bencinske črpalke ubil občana, ki je po naključju prišel mimo, da bi natočil gorivo. Dogodek je bil prvi take vrste po letu 1945 pri nas in je zbudil veliko zanimanje javnosti. Društvo novinarjev Slovenije je celo pripravilo strokovno posvetovanje o načinu poročanja o takih in podobnih dogodkih, na katerem so sodelovali tudi predstavniki tedanjega RSNZ SR Slovenije. To je bilo opozorilo tudi za milico. Njeno vodstvo je oblikovalo posebno skupino, ki naj bi takoj preučila vse okoliščine tega zločina. Svoje izsledke je objavila v Strokovnem listu, glasilu RSNZ SR Slovenije. Po enotah so stekli številni sestanki, na katerih so miličnike seznanjali z ugotovitvami in ukrepi v prihodnje, da bi se takšni primeri ne ponavljali. Komisija je ugotovila, da je krajevno pristojna postaja milice pravilno opravila preverbo kandidata in da ni bil primeren za sprejem v to službo. Na sprejemnem izpitu, ki je že leta 1960 obsegal tudi psihološko testiranje, so strokovnjaki odsvetovali njegov vstop v vrste miličnikov. Kljub temu so ga sprejeli. Kot pripravnik je bil dvakrat disciplinsko kaznovan, za kar bi ga morali izključiti iz milice. Končalo se je z zločinom pet let pozneje.

Ko sem prebiral to tri desetletja staro gradivo, sem se vprašal, če so podobno postopali ob celovškem primeru. Ali je bila ob očitnem zločinu naših specialcev oblikovana posebna skupina, ki bi temeljito preučila življenjsko pot četverice in nakazala vzroke, okoliščine in pogoje za njihovo pot na drugo stran zakona? Pritrdilnega odgovora nisem dobil in kaže, da tri desetletja po celjskem dogodku ni prišlo do podobne temeljite razčlenitve dogodka v Celovcu. Škoda. To bi verjetno bolj koristilo enoti

kakor tako imenovani dnevi odprtih vrat, ko razkazujejo orožje in opremo vsem obiskovalcem, tudi otrokom.

Slovenija seveda ni izjema, kar zadeva odklonsko vedenje pripadnikov elitnih enot. Dr. Tonči Kuzmanić je denimo 20. marca 1996 v polmesečniku *Razgledi* pisal o nasilnem vedenju članov britanske specialne enote s kratico SAS. Enota je sodelovala tudi v operaciji na Falklandskih otokih leta 1982, kjer je zagrešila več zločinov, prav tako tudi po vrnitvi v domovino. Pri tem ni bil brez odgovornosti poveljnik Michael Rose, poznejši general in poveljnik enot svetovne organizacije v Bosni in Hercegovini, je zapisal navedeni avtor. Poleti 1993 so na železniški postaji v Bad Kleinenu v Nemčiji specialci prijeli znano teroristko Birgit Hogefeld, v sumljivih okoliščinah pa ubili njenega sodelavca Wolfganga Gramsa. Zaradi škandala, ki je nastal zaradi takega ravnanja članov enote, imenovane s kratico BGS 9, je moral odstopiti zvezni notranji minister Rudolf Seiters.

Gradivo o javni varnosti

Pozno jeseni 1990 smo na ministrstvu za notranje zadeve začeli razmišljati o dopolnitvi in izpopolnitvi organiziranosti notranjega resorja v celoti. Kabinet ministra je dobil nalogo, da izdela prvo zamisel reorganizacije. Največ so sodelovali republiški svetovalec Bogo Brvar in trije svetovalci ministra: Renato Krajnc, Božo Truden in Vinko Gorenak. Sad njihovega dela je bila knjižica z naslovom "Predlog makroorganizacije organov za notranje zadeve". Natisnili so jo v začetku januarja 1991 in je obsegala 54 strani normalne velikosti. Treba je priznati, da so bili avtorji plodoviti. Gradivo je bilo temeljno izhodišče za razpravo na kolegiju republiškega sekretarja Igorja Bavčarja, ki je bil konec januarja 1991 v vadbemem središču milice na Jasnici pri Kočevju. Na temelju pripomb so gradivo prečistili in takšno naj bi bilo podlaga za delo nove skupine, ki jo je določil Bavčar maja istega leta. Izdelati bi morala celovito zamisel o javni varnosti v Sloveniji, od vrha do tal, kot smo rekli. Rok za njeno pripravo je bil začetek leta 1992. Delo skupine, ki jo je vodil namestnik republiškega sekretarja Milan Domadenik, njen član pa sem bil tudi sam, je zastalo s poletnim posegom JLA v Sloveniji in z obilico dela za mednarodno priznanje naše države. Mogoče pa je bilo v ozadju tudi malo premalo zagnanosti za spremembe. O sebi lahko rečem, da je bil navzoč tudi ta dejavnik. Drugi pa bodo morda svoje povedali kdaj pozneje. Proti koncu januarja 1992 je minister imenoval novo skupino s člani malo nižjega ranga. Vodil jo je njegov svetovalec Vinko Gorenak, štela pa je 15 članov. Iz vodstva uniformirane policije sta bila v njej dva predstavnika. Glavno besedo sta imela uslužbenca kabineta, kar je razumljivo, saj jima je bila to skoraj edina naloga. Na dan zmage nad fašizmom so izdelali novo gradivo in ga naslovili "Idejni

projekt javne varnosti". Bilo je izhodišče za številne poznejše posege v ureditev notranjega resorja na Slovenskem.

Ponovitev leta 1949?

Temeljna naloga vsake policije je skrbeti za varnost državljanov in lastnine. Prav povsod pa hkrati varuje tudi svojo ustanovo pred morebitnimi zunanjimi ali celo notranjimi ogrožanji. Je pač služba, ki utegne biti zanimiva za nepoklicane osebe, domače ali tuje državljane. Zelo enostavno povedano, za nekatere bi bilo zanimivo pridobiti sodelavce med policisti ali policiji škodovati kako drugače. Zato vse policije poznajo tako imenovano lastno ali notranjo zaščito.

Z izjemo prvih let ostrega spora med Jugoslavijo in članicami Informbiroja so naloge notranje zaščite pri nas opravljali starešine miličniških enot. Pri tem so se opirali na sodelovanje kolektivov postaj. Tako je bilo vse do leta 1991. To področje je imela zlasti dobro organizirano prav milica. Segalo je od najnižje enote na terenu do vodstva v Ljubljani. Prvega maja 1991 pa se je organiziranost notranje zaščite bistveno spremenila. Ministrova odločitev je bila nepreklicna. Šef njegovega kabineta je s svojim podpisom enostavno postavil na glavo določbe veljavnih "Pravil postaje milice" o notranji zaščiti. Nova organiziranost je vodila od komandirja enote preko načelnika uprave za notranje zadeve do ministra, ki je ustanovil Urad za pritožbe in notranjo zaščito, kakor se je uradno imenoval, in je sodil pod njegovo neposredno pristojnost. Uniformirana policija je izgubila dobre starešine, saj so dobili nova delovna mesta v uradih načelnikov uprav za notranje zadeve. Delali so v civilu in praviloma napredovali v plači, ki jo je tedaj že določal minister. Soodločanja zaposlenih ni bilo več. Služba je postala nekakšna policija znotraj policije. V javnosti se je sporno razkrila ob ljubljanskem primeru, ko so njeni dokumenti prišli v javnost, čeprav bi morali ostati skriti. Neredki policisti in tudi državljani so menili, da je ta služba postala nekakšno orodje za medsebojne obračune v organih za notranje zadeve. Prav pred tem je na kolegiju 25. januarja 1991 na Jasnici posvaril tedanji namestnik ministra Milan Domadenik, kajti tedaj je še bil čas za takšna opozorila. Bil je pač najstarejši med nami in je poznal preteklost notranjega resorja, zlasti posledice delovanja samostojnega KOS v milici, posebej ker je bilo moč potegniti nekaj vzporednic med njim in novim uradom.

Spremembe so 15 dni po preoblikovanju notranje zaščite zadele tudi varovanje nekaterih oseb in poslopij. Minister je podpisal odločbo o ustanovitvi Urada za varnost in zaščito, ki smo ga po imenu težko razlikovali od urada za področje pritožb in notranje zaščite. Postal je notranja organizacijska enota ministrstva, njegov direktor pa neposredno odgovoren prvemu človeku na Štefanovi ulici 2. Podobna reorganizacija

je stekla tudi v upravah za notranje zadeve, seveda malo pozneje in postopoma. V vseh teh uradih so delali le možje v civilu, prišli pa so večinoma iz uniformiranega dela policije. Bili so zadovoljni, saj so praviloma dobili boljšo plačo.

Do reorganizacije so naloge v zvezi z varovanjem nekaterih politikov in državnikov Slovenije in Jugoslavije ter zgradb, kjer so delali, pa tudi visokih gostov iz tujine, ko so prišli k nam na uradni obisk, sodile pod pristojnost uniformirane milice. Na inšpektoratih milice uprav za notranje zadeve in na upravi milice RSNZ SR Slovenije je bil zanje praviloma zadolžen po en delavec. Milica je pri tem seveda tesno sodelovala s Službo državne varnosti RSNZ, ki je nad temi zadevami ves čas "držala roko". Zdaj pa je uniformirana služba postala zgolj izvrševalec odločitev, ki so jih sprejemali "klobukarji" v navedenem uradu.

Naslednje so bile na vrsti za reorganizacijo stalne službe, ki so delovale v okviru inšpektoratov milice pri upravah za notranje zadeve in upravi milice na ministrstvu. Vdile in usmerjale so vse sprotno delo milice po vsej Sloveniji, podnevi in ponoči. Po rangi so bile notranje organizacijske enote.

Tretji dan v decembru 1991 je stalno službo na ministrstvu nadomestil Operativno-komunikacijski center MNZ, s kratico OKC MNZ. Z nazivom centra je bilo sprva težko, saj so ga pisali netočno in nepravilno, pozneje pa se je stanje izboljšalo. Dobil je svojega direktorja, ki je postal v naši hierarhični ureditvi višji upravni delavec. Vsi njegovi podrejeni so postali civilisti in povečale so se jim plače, vsaj večini. V novo opremo je bilo vloženih na desettisoče nemških mark. Postopoma so prenos teh nalog opravili tudi na upravah za notranje zadeve. Po dveh letih je direktor OKC MNZ postal podsekretar, po položaju le za stopničko pod poveljnikom slovenske policije, ki je odgovoren za delo najmanj pet tisoč mož in ima naziv državnega podsekretarja.

Vse te spremembe so bile sprejete tudi z nezaupanjem, ponekod celo z odporom. Javno kritizirati se seveda ni dalo, posebno pa je bilo pogosto slišati pripombe, češ, vsaj ministri sošolci iz Tacna so dobili lepe položajčke in plače... Kdorkoli bo nepristransko ocenjeval te novosti, ne bo mogel mimo vprašanja, ali in koliko so vplivale na razmere v uniformiranem delu službe javne varnosti. V dobrem in slabem pomenu besede. Vsekakor hvaležna tema za raziskovalce.

Vpliv računalniškega izpiska

Majhen zaplet v republiški skupščini je verjetno bil vzrok, da je notranje ministrstvo prevzelo neposredno skrb za varnost te palače. V četrtek, 8. oktobra 1992, je bilo skupno zasedanje vseh treh zborov republiške skupščine. Odločali so tudi o tem, ali naj lastnina nekdanjih družbeno-političnih organizacij (Zveze komunistov Slovenije, Socialistične zveze

delovnega ljudstva Slovenije in Zveze socialistične mladine Slovenije) preide v roke države ali ne. Za podržavljenje je glasovalo 77 poslancev, kar je bilo manj kot polovica od navzočih 160 predstavnikov ljudstva; podržavljenje torej ni bilo sprejeto. Tedaj so postregli s podatkom, da je glasovalo le 144 poslancev. Glasovi za podržavljenje bi torej pomenili večino. Toda poslanec Miran Potrč si je preskrbel računalniški izpisek o glasovanju in ga javno pokazal: govoril je v prid prvih, proti podržavljenju lastnine.

Tako so državljani prvič izvedeli za način štetja glasov v skupščini. Začela se je razprava o varovanju teh podatkov in s tem celotnega posloplja skupščine. Delo je 9. oktobra 1992 na 3. strani objavilo članek z značilnim naslovom "Glasovalni zaplet je pripeljal do nenavadno hude zaostritve". Nekateri so se zavzemali za to, da posloplje v celoti zavaruje policija in ne le njegove zunanosti, kot je veljalo do tedaj. Temu stališču skupine poslancev se je pridružil zlasti Urad za varnost in zaščito pri notranjem ministrstvu, kar se mi je zdelo normalno, saj bi s tem dobil večjo veljavo in moč. Pri tem so se vodilni delavci urada sklicevali tudi na veljavni predpis. Malo pred zamenjavo oblasti je namreč tedanji Izvršni svet Skupščine SR Slovenije izdal Sklep o določitvi oseb in objektov, ki jih varujejo organi za notranje zadeve. Dne 16. marca 1990 je bil objavljen v osmi številki Uradnega lista RS. V IV. točki je bilo določeno, da organi za notranje zadeve varujejo tudi "zgradbo Skupščine SR Slovenije". To je bil prvi objavljeni predpis take vrste. Dotlej so namreč to urejali le interni, zaupni sklepi. Vlada Republike Slovenije pa je poleti 1992 sprejela Uredbo o določitvi oseb in objektov, ki jih varujejo organi za notranje zadeve, in o opravljanju nalog varovanja. Objavljena je bila v Uradnem listu RS, št. 38/92, 1. avgust 1992. Med drugimi je vsebovala tudi določilo, da organi za notranje zadeve varujejo "sedež Državnega zbora Republike Slovenije". Število varovanih oseb se je na eni strani povečalo, na drugi pa skrčilo; slednje zlasti na račun nekdanjih zveznih funkcionarjev, ki so bivali v Sloveniji. S to uredbo je bil razveljavljen sklep iz leta 1990. Uredba o spremembi in dopolnitvi uredbe o določitvi oseb in objektov, ki jih varujejo organi za notranje zadeve, in o opravljanju nalog varovanja, ki jo je poleti 1993 sprejela naša vlada, objavljena je bila v Uradnem listu RS, št. 48/93, 14. avgust 1993, za nas ni pomenila nobene spremembe. Kakšno je bilo stanje v resnici? Zunanost palače na Šubičevi ulici 4 v Ljubljani so vse od njenega odprtja 19. februarja 1959 varovali miličniki. V sami stavbi je delovala tako imenovana skupščinska varnostna služba, ki ni bila v sestavi organov za notranje zadeve. O različnih možnostih varovanja parlamenta sem pisal v knjigi Izza barikad, str. 237-239.

Do teh mnenj in stališč se je moralo opredeliti tudi vodstvo republiške skupščine. To je na sestanku, ki ga je 20. oktobra 1992 sklical predsednik

dr. France Bučar, sprejelo stališče, da ostane vse po starem. Predlagalo je tudi, da se ustrezno spremeni in dopolni navedena uredba, iz katere naj povsem jasno izhaja, da policija varuje samo zunanost parlamenta. Takšen predlog so poslali vladi. Zadeva je zamrla za skoraj leto dni. Novi predsednik Državnega zbora Republike Slovenije je postal mag. Herman Rigelnik, ki je menil drugače kot njegov predhodnik v skupščini. Z notranjim ministrom Ivom Bizjakom se je dogovoril, da policija pripravi vse potrebno za prevzem celotnega varovanja te palače. Oblikovana je bila posebna delovna skupina delavcev notranjega resorja, ki naj bi pripravila predlog o varovanju parlamentarne palače. Vodil jo je poveljnik Zaščitne policijske enote Janez Jereb. Njeno delo je zamenjava notranjega ministra nekoliko zavrla. Skupina je pri oblikovanju predloga tehtala obe možnosti, ali parlamentarna varnostna služba ali policija. Po njenem bi prva utegnila delovati pristransko, ker je pač odvisna od parlamenta, njeno sestava in vodstvo pa se menjata. Medtem ko je policija, ki mora biti zunaj političnih strank, lahko bolj stvarna in neodvisna. Prevladalo je zadnje stališče in začele so se priprave na prevzem nove naloge.

Najprej je bilo treba spremeniti organiziranost Zaščitne policijske enote s sedežem na Vodnikovi cesti 43/a v Ljubljani. Ustanovili so Policijsko postajo za varovanje objektov državnih organov. Tak je njen uradni naziv. Zadolžena je bila za varnost parlamenta in vladne palače, pozneje pa naj bi varovala tudi stavbo ministrstva za zunanje zadeve. Za to je bilo predvidenih 85 delovnih mest. Nekdanje varnostno osebje skupščine je dobilo druge naloge, bolj tehnične narave: recepcija na vseh vhodih, spremstvo po prostorih, informiranje strank (državljanov, ki pridejo v stavbo), delo s telefonsko centralo itd. Samo dva delavca od tega osebja sta lahko prišla v sestavo nove policijske postaje. V Zaščitni policijski enoti deluje poleg te postaje tudi Policijska postaja za varovanje, ki skrbi za varnost drugih poslopij v Ljubljani, s tujimi diplomatskimi predstavništvi pri nas vred. Taka organiziranost je bila vzpostavljena 1. novembra 1994. Poslanci so se prvič srečali z novo varnostno službo 2. novembra 1994. Vsi niso bili zadovoljni, sem prebral 5. novembra 1994 na 4. strani Dnevnika. Poslansko vneto za razpravljanje o njihovi varnosti je po svoje okrcal komentator tednika Mladina. Bernard Nežmah jim je 8. novembra 1994 v članku "Pritlehni bumerangi" svetoval, naj se rajši bolj zanimajo za varnost državljanov.

V Sloveniji je v novejšem času bilo nekaj dejanj, ki so opozorila na potrebnost varovanja politikov. Najbolj znan je umor Ivana Krambergerja, dne 7. junija 1992, v vasi Jurovski dol. Za leto 1993 kaže omeniti vsaj dva takšna dogodki: 23. aprila je razstrelivo poškodovalo zasebni avtomobil Zmaga Jelinčiča, 13. decembra pa so zgorela vhodna vrata v stanovanju Mileta Šetinca. Dve leti pozneje, 10. maja 1995, so Slovenske

novice obširno pisale o tem, da notranje ministrstvo preiskuje domnevne atentatorje na predsednika naše države, ki so bili menda iz vrst srbskih skrajnežev. Koliko je ta strah ali navidezna nevarnost vplivala na naše poslance, ni znano. Domnevam, da je. Že 29. septembra 1994 so izglasovali nov kazenski zakonik, ki je prvič v naši zgodovini povsem celovito in enotno uredil to področje. V 33. poglavju določa kazniva dejanja zoper varnost Slovenije in njeno ustavno ureditev. Med najvišje predstavnike države so v členu 352 uvrščeni tudi poslanci in nekateri sodniki. Posebne pravne zaščite pa od 1. januarja 1995, ko je začel veljati zakonik, niso deležni samo funkcionarji, marveč tudi njihovi svojci (353. člen). Zanimivo bi bilo opraviti strokovno primerjavo tovrstnih kaznivih dejanj v Kraljevini Jugoslaviji, Titovi Jugoslaviji in danes.

Stališča poslancev in drugih do varovanja parlamenta se še vedno razhajajo. Na tiskovni konferenci Slovenske ljudske stranke, 20. januarja 1995, sta denimo brata Janez in Marjan Podobnik izrazila sum, da so v parlamentu prisluškovalne naprave. Dogodek, ki sta ga opisala, naj bi se zgodil že potem, ko je policija prevzela skrb za notranjo varnost parlamenta. Vodje poslanskih skupin so 24. januarja 1995 obravnavali notranje varovanje palače. Prevladalo je stališče, da se vzpostavi prejšnje stanje: državni zbor naj ima še naprej lastno varnostno službo. Vse to je v javnosti sprožilo vtis, da poslanci ne zaupajo niti državni policiji in da bi raje imeli lastne varnostnike, podrejene generalnemu sekretarju parlamenta. Za takšno nezaupanje ali vsaj premajhno zaupanje v policijo bi bilo moč vsaj posredno šteti tudi ravnanje predsednika republike in vlade. Prvi je 14. aprila 1993 podpisal Odlok o organizaciji in delovanju služb predsednika republike, ki je bil objavljen v Uradnem listu RS, št. 20/93, 23. april 1993. V njem je zapisano, da je v uradu predsednika države tudi varnostna služba predsednika republike, ki sodeluje z notranjim in obrambnim ministrstvom. Vlada ni hotela zaostajati. Že 29. julija 1993 je sprejela Uredbo o varovanju predsednika Vlade Republike Slovenije, ki smo jo že 14. avgusta 1993 lahko prebrali v Uradnem listu RS, št. 48/93. Določala je, da varovanje premiera opravlja urad predsednika vlade in pri tem sodeluje z ministrstvom za notranje zadeve in za obrambo.

Poslanci državnega zbora so 14. februarja 1995 razpravljali o zakonu o javni varnosti in sprejeli sklep, da bo parlament spet dobil svojo varnostno službo, tako kot je bilo do jeseni prejšnjega leta. Pri tem je ostalo. Dne 11. marca 1997 je iz prostorov parlamenta izginilo več računalniške opreme. Sum je padel na policista iz enote za varnost palače. Priznal je, da je zadnji dan februarja 1997 skozi stranski vhod odnesel za 4, 347. 000 tolarjev računalniške opreme. Večino ukradenih predmetov so kriminalisti zasegli in osumljenca ovadili državnemu tožilstvu. Poveljnik Zaščitne policijske enote in komandir Policijske postaje

za varovanje objektov državnih organov sta bila razrešena dolžnosti in premeščena na nove naloge. Spet se je začela razprava o varovanju parlamenta. Ciril Ribičič je prvi spomnil na neuresničen sklep državnega zbora z dne 14. februarja 1995, za katerega je glasovalo 46 od 58 navzočih poslancev.

Razbitje uprave policije?

Tako imenovana razvojna skupina, ki je delovala v sestavi kabineta ministra, je kmalu povsem jasno predlagala, da bi se uprava policije razdelila na tri dele. Nastale naj bi uprave prometne, obmejne in splošne policije. Zapisati moram, da sta bila dva iz vodstva slovenske policije delno naklonjena tej zamisli. Po vsej verjetnosti sta se že videla v vlogi direktorja ali poveljnika take uprave. Povečal bi se njun položaj in tudi plača. Predlog je povzročil spor v vodstvu uniformirane službe. Po odkriti razpravi je prevladalo stališče, ki ga je zastopala večina: za nobeno ceno ne razbiti uprave policije, ta mora ostati enotna, drugače bo prišlo do velikih težav pri vodenju skupnih nalog, saj bi se morali najprej uskladiti trije predstojniki policije. Nalog, pri katerih mora tako rekoč sodelovati vsa uniformirana služba, ni malo in morda jih bo sčasoma še več. Ob tem mi je stal tesno ob strani moj namestnik Boris Žnidarič, "star policaj", izkušen organizator in operativec. Zaradi teh lastnosti ga je minister Bavčar predvidel za svojega namestnika že poleti 1992, ko je namestnik za operativo Milan Domadenik odšel na daljši bolezenski dopust, nato pa je računal z redno upokojitvijo. Toda z zamenjavo ni bilo nič. Dobil sem občutek, da je bil Boris spretno izigran. Okvirno se je že vedelo, da v prihodnje ne bo več namestnikov ministrov, marveč bodo njihove naloge prevzeli državni ali celo generalni sekretarji. Tak strokovnjak, kakor je bil Žnidarič, pa bi utegnil komu ogroziti stolček ... V novem gradivu z naslovom "Javna varnost", ki je nastalo zadnji dan junija 1992, predlog o razdelitvi naše uprave ni bil več omenjen. Šel je v pozabo.

Naše sodelovanje

Da ne bi samo kritiziral pogledov drugih, naj predstavim, kako smo si v vodstvu slovenske uniformirane policije zamišljali prihodnjo organiziranost službe. Na kratko: podobno kot na drugih področjih v ministrstvu, saj nismo terjali nobene predprave. Uprava policije je sodelovala pri razpravah o novi ali dopolnjeni organiziranosti notranjega resorja. Izdelali smo ducat obširnih gradiv, ki so v bistvu pomenila razpravo o stališčih ministrovega kabineta. Skupaj je bilo 136 strani izvirnega besedila in poleg še več prilog. Skratka, obilo branja, kdor je hotel brati. In kakšen je bil učinek? Skromen. Zakaj? Ker nam je uspelo le v eni točki, upoštevano je bilo le naše nasprotovanje delitvi uprave na tri dele.

Razvojna skupina si je ustvarila o policiji in njeni organiziranosti v prihodnje svojo podobo. Videti je bilo, kakor da hoče vse podrediti tej shemi. Pozneje so nekateri njeni člani postali celo šefi notranjih organizacijskih enot v ministrstvu, in to prav tistih, ki so jih sami predvideli. Kazalo pa je, da vse niti vodijo v pisarno ministrovega namestnika za področje oskrbe, poznejšega državnega sekretarja za javno varnost.

V vodstvu slovenske policije smo bili precej enotnega mnenja, da je treba graditi na stroki. Kaj je to pomenilo za uniformirani in kaj za civilni del organov za notranje zadeve? Povezanost uniformirane policije bi kazalo še naprej dograjevati. To je bila zamisel, ki je živela skoraj vseh 45 let in so jo uspešno uresničevali. Pomenila je organizacijsko in delovno povezanost od postaje oziroma oddelka milice na terenu preko inšpektorata milice uprave za notranje zadeve do osrednjega vodstva v upravi milice RSNZ. In seveda tudi v obratni smeri. Javni red in mir, urejanje in nadzor cestnega prometa, varovanje državne meje in drugo, vse to so strokovna področja, ki jih je najbolje razvijati na povezani črti, linijsko. To je veljalo tudi za področja zatiranja kriminalitete, upravnih zadev, naših financ, kadrovanja, izobraževanja itd. Zmagalo pa je drugačno stališče. Uniformirana služba se je ožila v svoji organizaciji in delovni vsebini. Nastajale so nove enote pri ministrstvu in v pokrajinskih organih, ki so jemale kadre uniformi. Kakšno je bilo razpoloženje na terenu, osvetli dogodek, ko so mi na uradni poslovitvi načelniki inšpektoratov očitali: "Pavle, ti si dovolil, da so uniformo spravili na kolena, Peter pa jo bo dotolkel". Mislili so na Petra Solarja, ki je za mano prevzel poveljstvo slovenske policije. Nedvomno sem se štel vsaj delno krivega za takšno oceno načelnikov inšpektoratov policije pri upravah za notranje zadeve. Ko nisem mogel več oporekati zamislim "reformatorjev policije", bi bil moral nepreklicno odstopiti in to pojasniti v javnosti. O tem sem razmišljal tedaj, ko je bila zamisel o razdelitvi uprave policije še neporažena. Vendar sem se temu odrekel, ker sem bil prepričan, da bo namesto mene prišel kdo, ki bo bolj ali manj slepo izpolnjeval zamisli kabineta in tistih v ozadju.

Izgubili smo tudi avtonomno izobraževanje

Uniformirana policija je bila zaokrožena celota tudi kar zadeva izobraževanje v enotah. Imela je svoj izobraževalni sistem, ki je bil dobro vpeljan. Za to so v enotah skrbeli posamezni starešine. Na inšpektoratih policije pri upravah za notranje zadeve je za to področje odgovarjal najmanj eden od inšpektorjev. Vrh te povezanosti je bil sektor za izobraževanje v upravi policije. Po novem letu 1993 se je spremenilo tudi to. Strokovnjake iz inšpektoratov so premestili v urade načelnikov uprav za notranje zadeve, jih preoblekli v civilne obleke in bolje ovrednotili njihova delovna mesta. In to je bilo skoraj vse. Ob tem sem včasih pomislil na

svojevrstno podkupovanje kadrov, utišali so jih z boljšo plačo na novih delovnih mestih brez uniforme. Tako je uniformirani del notranjega resorja "izgubil" svojo ustaljeno, vpeljeno in učinkovito organiziranost izpopolnjevanja in usposabljanja. Prvič po dolgih desetletjih se je zgodilo, da policisti leta 1993 sploh niso opravili tako imenovanega internega študija v enotah, ki je bil zmeraj sklenjen s pisnim ali ustnim preizkusom znanja. Slabost se je pokazala takoj. Novi poveljnik slovenske policije Peter Solar je 6. decembra 1993 spet določil program strokovne snovi, ki so jo pozimi in spomladi predelovali vsi zaposleni na policijskih postajah in oddelkih. Le da je izobraževanje tokrat potekalo preko uradov načelnikov UNZ in ne več neposredno po hierarhiji znotraj službe. Vendar je bilo tako le odpravljeno mrtvilo prejšnjega šolskega leta. Tudi Solarjev naslednik Alojz Kuralt je 21. oktobra 1994 določil vsebino izpopolnjevanja in usposabljanja za učno leto 1994/1995. Obsegalo je tri področja: strokovno, samoobrambno in administrativno. Slednje je bilo namenjeno le delavkam na administrativnih delovnih mestih v policiji. Preizkus pa je bil predviden le za področje samoobrambe.

Niti za leto 1994 niti za naslednje leto torej ni bil predviden preizkus znanja, pridobljenega na strokovnem področju. Tako so bili uniformirani policisti izenačeni z drugimi pooblaščenimi delavci ministrstva vsaj v tem pogledu, če ne upoštevamo, da so bili slednji sploh oproščeni strokovnega izpopolnjevanja in usposabljanja na delovnem mestu. Lahko pa bi to imelo tudi slabe plati, zlasti ob manj resnem pristopu do te oblike usposabljanja. Oboje sem upošteval že za učno leto 1991/1992, ko nisem predvidel obveznega testiranja policistov. S tem sem svojim naslednikom nekako začrtal možno pot in prevzel (so)odgovornost za slabo plat opustitve vsakokratnega preizkušanja pridobljenega znanja. Zakaj leta 1993 v uniformirani policiji ni bilo izvedeno izpopolnjevanje znanja po posebnem načrtu, kakor je bila praksa vse dotlej? Jeseni 1992 so se v vrhu odločili, da bodo preizkušeni model iz uniformirane policije uvedli tudi za vse druge pooblaščene uradne osebe v ministrstvu. Seveda z določenimi spremembami in dopolnitvami. Uprava za organizacijo in kadre je dobila nalogo izdelati skupen program izpopolnjevanja in usposabljanja. Rečeno, storjeno? Ne. Verjetno so se pri tem najprej pokazale slabe posledice posegov v organiziranost uniformirane službe.

Da bi vsaj deloma zapolnili to praznino, se je uprava policije odločila za tečaje, ki naj bi jih obiskovali prav vsi komandirji policijskih postaj. Zadnji tak tečaj je bil leta 1979. Predlagali so, da bi za tečajnike obdelal temo o delovanju policije ob demonstracijah. Lotil sem se pisanja in na začetku aprila oddal tipkopolis z naslovom "Nove okoliščine za delovanje policije v množici". Obsegal je deset strani. Tečaji so bili zamišljeni tako, da bi predavatelji vnaprej posredovali svoje teme in bi komandirji dobili gradivo še pred začetkom tečaja. Tako bi ostalo večino časa za razpravo.

Čez dober mesec me je poklical minister Bizjak. Sestala sva se 11. maja 1993. Ko sem prišel v njegovo pisarno, je imel na mizi tipkopis mojega predavanja. Opazil sem, da je besedilo na nekaj mestih podčrtano z rumenim signirjem. Podobno "opremljena" gradiva sem videl tudi na mizi državnega sekretarja Brvarja, zato sem sklepal, da je ministru sporne dele vsebine označil prav on. Minister je takoj prešel k stvari. Rekel mi je, da je v predavanju preveč politike in premalo stroke. Izrecno je navedel dve sporni točki. Prva se je nanašala na javno strankarsko pripadnost nekaterih novih delavcev v ministrstvu. Druga je zadevala možne provokatorje, ki bi lahko prišli tudi iz političnih strank. Odgovoril sem, da sem si prispevek zamislil predvsem kot sociološki in kriminološki. Zlasti kriminološka veda odgovarja na vprašanja, zakaj prihaja do odklonskih pojavov v družbi in kako potekajo. Na to mi je predlagal dve možnosti: ali naj spremenim besedilo ali pa vsaj ustno dopolnim temo na predavanju.

Da bo bralec lažje presodil, ali je v mojem prispevku šlo za politiko ali za strokoven pogled na prihodnost, in razumel mojo odločitev o sodelovanju na tečaju, objavljam na tem mestu sporna dela v celoti. Vsebina predvidenega predavanja je bila razdeljena na šest poglavij: Splošni dejavniki demonstracij, Demonstranti, Policija, Oblast, Javnost, Napotki za policijo. Zapletlo se je pri delu tretjega in četrtega poglavja. In sicer pri opredelitvah:

"Prav tako ni določeno, kdo se šteje za poklicnega pripadnika policije. Ali so to za ta poklic šolani policisti? Ali so to le oni, ki jim je to življenjska opredelitev? Prav v tej nejasnosti smo priča, da prihajajo k nam v službo pripadniki stranke, ki je članica vladajoče koalicije. Ali ne bo to imelo slabih posledic na strokovnost ali celo na ponovne ideološke razprtije znotraj policije?"

"Ob demonstracijah je zato moč računati s tako imenovanimi provokatorji. Ti ne bodo več označeni kot agenti sovražnih, tujih sil, marveč bodo lahko člani vladajoče stranke same ali iz opozicijskih vrst. Še več, oblast ali opozicija sama bosta organizirali protidemonstracije. Skratka, lahko pride do uličnih medstrankarskih obračunavanj".²

Prvič v novem režimu se mi je zgodilo, da je bilo moje pisanje vsebinsko sporno za ministra. Svojih stališč nisem želel korigirati, zato sem se odločil, da na tečaju ne bom sodeloval. Tako je tudi bilo. V prejšnjem sistemu se mi je nekaj podobnega pripetilo v zvezi z mojim razmišljanjem o neredih na športnih prireditvah. Pripetljaj sem opisal v knjigi Policija, demonstracije, oblast, str. 160.

Strokovno izpopolnjevanje za komandirje vseh postaj v Sloveniji je potekalo od 17. maja do 11. junija 1993. Policijsko vadbno središče v Gotenici je spet zaživel. Tečaja so se udeležile štiri skupine starešin, v celoti 135, med njimi tudi komandirji postaj mejne policije, in vsaka je

bila tam po pet dni. Strokovno izpopolnjevanje je obsegalo naslednje teme: vodenje; policija v luči preoblikovanja; organizirani kriminal; družbene (politične) spremembe in novo policijsko pravo; predvidena organizacija policije na krajevni in območni ravni; načrtovanje dela in delovnega časa, delovni sestanki, stili in načini vodenja; javnost dela in preventiva; pristop, načrtovanje in izvedba nadzora; odlike in lastnosti policijskega vodje; varstvo podatkov; pritožbe in notranja zaščita; protidiverzijska zaščita; problematika v cestnem prometu; meddržavni in mednarodni sporazumi s področja mejnih zadev in tujcev; organizacijske in vsebinske razlike v delovanju slovenske in ameriške policije; organizacija dela, naloge, informacijski podsistem in sodelovanje z drugimi enotami; predstavitev lokalne računalniške mreže na policijski postaji Domžale in program informacijskega sistema policijske postaje.

Program je bil res obsežen in udeleženci so ga predelovali vsak dan po deset ur. Zanimivo se mi je zdelo, da se je še isto jesen oglasila višja predavateljica na Višji šoli za notranje zadeve s kritično oceno tečajev, predvsem s pedagoške plati, objavljeno v glasilu Varnost, št. 17-18, letnik 1993. Primerjavo med našo policijo in tisto v ZDA je podal dr. Milan Pagon. Kot diplomirani psiholog je služboval v milici, a jo je zapustil. Odločil se je za nadaljevanje študija in dosegel magisterij in doktorat. V času tečajev v Gotenici je bil na izpopolnjevanju v ZDA, kjer se je pripravljaj na svoj drugi doktorski naslov. Pri pripravi tečajev pa ni sodeloval vodja delovne skupine, ki se je jeseni 1992 lotila celovite zasnove strokovnega izpopolnjevanja in usposabljanja za starešine policije. Leto prej je zagovarjal doktorsko nalogo na mariborski univerzi na temo varovanja podjetij. Ni ga bilo med predavatelji, čeprav je imel bogate izkušnje z Višje šole za notranje zadeve in Fakultete kriminalističnih znanosti v Zagrebu. To je bil dr. Milan Vršec, drugi doktor znanosti iz naše stroke in aktiven delavec v organih za notranje zadeve. Prvi je bil nekdanji kriminalist dr. Matija Golob, ki je doktoriral iz kriminologije leta 1959. Kmalu nato je zapustil resor in odšel na tedanji Inštitut za sociologijo.

Poklicna PPE?

Jeseni 1991 je prišlo do več pobud, da bi spremenili značaj in organiziranost posebne enote milice. Sestavljali naj bi jo samo poklicni pripadniki in ne več tudi rezervni. Ponekod so celo želeli, da bi enota v svoji ožji, prvi sestavi postala stalna enota in ne več na sklic. To bi pomenilo, da bi vsaka uprava za notranje zadeve imela dve ali tri desetine uniformiranih mož, ki bi bili organizirani kot nekakšna postaja milice in bi opravljali samo določene naloge, zlasti posredovalnega značaja. Zakon o notranjih zadevah je to omogočal, organizirane pa naj bi bile po vzoru miličniških postaj s posebnim delovnim področjem.

Pošteno moram povedati, da pobude in zamisli o tem niso prišle iz kabineta ministra Bavčarja, marveč iz našega oddelka za obrambne priprave in iz nekaterih inšpektoratov milice pri upravah za notranje zadeve. Utemeljevali so jih z izkušnjami – po mnenju nekaterih vodilnih v milici preveč akademskimi – ob posegu JLA poleti 1991, ko se je ta enota res izkazala. Vprašanje pa je bilo, ali so razmere resnično take, da zahtevajo poklicne enote te vrste. Stališča do tega vprašanja so bila različna. Tehtali smo dobre in slabe plati. Spočetka sem omahoval, na koncu pa me je moj namestnik Boris Žnidarič prepričal, da je ocena, da (še) ni potrebe po takšnih stalnih enotah, pravilna. Nekdo je v razpravi o tem celo pripomnil, da še Specialna enota MNZ nima kaj početi, pa je namenjena celotni državi. Polemika je vendarle bila koristna. Konec februarja 1992 so bili iz posebne policijske enote izločeni rezervni policisti in v njej so ostali le tisti, ki so službovali na postajah in oddelkih širom po Sloveniji. Prvega septembra 1993 je postal njen poveljnik višji inšpektor milice Bojan Lunežnik; v resnici ni bilo več potrebe, da bi to nalogo še naprej opravljal poveljnik slovenske policije.

Sredi junija 1994 sem v Varnosti, št. 12-13, prebral članek o poklicni enoti UNZ Maribor. Delovati je začela prvi dan maja tega leta in je štela 33 članov. Bila naj bi hkrati testna enota za morebitno ustanovitev takih enot pri vseh upravah za notranje zadeve v Sloveniji. Poleti istega leta sem slišal, da bodo izpraznili prostore nekdanjega občinskega štaba Teritorialne obrambe Ljubljana Vič-Rudnik, ki je imel sedež v isti stavbi kot viška policijska postaja. Prostore naj bi zasedla ljubljanska posebna enota, ki naj bi se preoblikovala v stalno. Torej je nekaterim v vodstvu policije le uspelo uresničiti zamisli, bržkone pogojene tudi z njihovim šolanjem na vojaški akademiji v Beogradu. O zadevi sem spregovoril 24. avgusta 1994 za mariborski tednik 7D. Za intervju me je prosila časnikarica Nada Ravter. Kakšna je bila posledica mojega dolgega jezika? Tiskovni predstavnik notranjega ministrstva je ob namestitvi novega načelnika UNZ Maribor med drugim dejal, da ni šlo za poskus profesionalizacije posebne policijske enote na tem območju Štajerske, marveč za nekakšno ponovno preskušanje nekdanjih intervencijskih skupin pri operativno-komunikacijskem centru v štajerski prestolnici. In ni pozabil povedati, da so s poskusom že prenehali. Ko sem 30. avgusta 1994 to prebral v Dnevniku, nisem vedel, komu naj verjamem. Ali mlademu sodelavcu štirinajstdnevniku Varnost, ki je pohvalil izkušnje mariborske poklicne posebne enote, ali odgovornemu za stike z javnostjo pri notranjem ministrstvu, ki je govoril o intervencijskih skupinah novega tipa. Nekako sem se odločil v korist mladosti...

Sedanji čas in razmere zahtevajo ureditev odnosov med vsemi deli organov za notranje zadeve, ki bi se radi kitili s pridevkom "poseben". Mislim na specialno enoto, posebno policijsko enoto in mobilne krimi-

nalistične skupine, ki so se sprva imenovalе skupine za nadzor prostora, kar me je vsaj po nazivu spominjalo na francosko protiobveščevalno službo, imenovano Direkcija za nadzor ozemlja (DST). Ta ureditev je še toliko bolj aktualna, ker se obeta ustanovitev poklicnih posebnih policijskih enot in mobilnih kriminalističnih skupin po vseh upravah za notranje zadeve. Kakšno rešitev predlagam? Specialna enota MNZ naj se spet vključi v uniformirano policijo in ustrezno zaposli in vodi. Njeni pripadniki naj izvajajo končne akcije zoper nevarne storilce. Posebna policijska enota naj ostane organizirana podobno kot doslej, saj ni potrebe po profesionalizaciji. Mobilne kriminalistične skupine naj postanejo patrulje kot dopolnilo rednega delovanja kriminalistov na določenih območjih. Oboroženi spopadi s kriminalci res niso prva naloga kriminalistov. Njihovo delo je bolj raziskovalno, razčlenjevalno, nadgradnja zaznavanj kolegov v uniformi. Konec koncev je ta predlog morda tudi ena od poti, da bi se zmanjšalo število spornih postopkov vseh treh vrst "specialcev" pri obravnavi državljanov. O nekaterih takšnih dogodkih je naš tisk precej pisal.

Dodobra okleščena

V času, ko je milica postajala policija, je izgubila pristojnosti na več dotedanjih izvirnih področjih: stalna služba, pritožbe državljanov zaradi ravnanja policistov, notranja zaščita, zavarovanje oseb in stavb, usposabljanje in izpopolnjevanje v enotah, protiteroristična enota itd. Postala je oskubljena in bosa. Zato domnevam, da se bo prej ali slej vsaj deloma povrnila k stari, dobri in preizkušeni organiziranosti. Ali ne bi bilo bolje in bolj pošteno, da bi po vzoru uniformirane službe dogradili tudi druge dele organov za notranje zadeve? Ne morem se znebiti občutka, da nekemu ni bilo po volji, da je uniformirani del javne varnosti tako dobro urejen. Ali je bila ta služba komu nevarna pri njegovih ambicijah ali načrtih?

Siromašenje organizacijske moči slovenske policije se je pokazalo na ravni uprav za notranje zadeve in na ravni ministrstva. S prvim marcem 1994 je minister Bizjak določil novo organizacijo vodstva policije. Namesto dotedanjih oddelkov so nastali uradi za:

- splošne policijske naloge
- varnost cestnega prometa
- varnost državne meje in tujce
- organizacijo, informatiko in razvoj policije.

Urade so vodili še vedno načelniki, ki niso hoteli postati direktorji. Od tedaj, ko so posamezniki začeli uresničevati svoje zamisli o odpravi "realsocialistične milice", sta izpuhtela dva oddelka: za stalno dežurstvo in za obrambne priprave, nekdanji razvojni oddelek pa je bil okleščen.

Nekaj podobnega se je zgodilo tudi na inšpektoratih policije pri upravah za notranje zadeve. Ponekod jim je ostalo le moštvo za splošne

naloge in cestni promet, drugod pa še za varnost državnih meja. Moje obžalovanje izgubljenega je verjetno ustrezalo posameznikom, na primer načelnikom uprav za notranje zadeve in državnemu sekretarju za javno varnost. Nekako po načelu: čim šibkejša sta uniformirani del službe javne varnosti in njegovo vodstvo, tem močnejši so glavni šefi s klobuki na glavi...

S prvim avgustom 1996 je spet prišlo do preimenovanj. Namesto uradov so bili v upravi policije oblikovani sektorji, in to za splošne policijske naloge, za cestni promet, za državno mejo in tujce, za organizacijo in razvoj policije, v njeni pristojnosti pa so še naprej ostale republiške enote s posebnim delovnim področjem, kot so Zaščitna policijska enota, Letalska policijska enota in Policijska godba. S tem datumom je poveljnik slovenske policije postal direktor uprave policije, kar po mojem mnenju simbolično označuje zmanjšanje pomena, vloge in mesta uniformirane policije v našem resorju. Konec pomladi 1997 so začeli ukinjati sektor za organizacijo in razvoj policije. Skupaj s podobnim sektorjem v Upravi kriminalistične službe MNZ je postajal samostojna organizacijska enota ministrstva. Umirala je tudi Zaščitna policijska enota, saj so njeni deli prehajali v pristojnost drugih organizacijskih enot ministrstva, ki jim načeljujejo civilne osebe. Prišlo je tudi do zamenjave direktorja uprave policije. Novi direktor je postal Stane Veniger iz Celja.³

Vsa Gorenjska je poskusna

Uniformirana služba je doživljala tudi druge spremembe. Kaže, da je vodstvo našega ministrstva njen razvoj peljalo v smer, ki bi jo lahko označili kot vsaj delen odmik ali umik od krajanov. Svojo zamisel so hoteli preskusiti na celotnem območju Gorenjske. Tam so 1. januarja 1993 začeli poskusno izvajati nov projekt delovanja službe javne varnosti. Pozneje naj bi prišla na vrsto vsa država. Ker je večini to prej znano kot ne, bom prikazal temeljne črte teh sprememb:

1. Na vseh policijskih postajah s splošnim delovnim področjem so oblikovali tako imenovane lokalne kriminalistične enote. Praviloma so jih sestavljali bivši uniformirani delavci. Skrbeli so samo za področje zatiranja kriminalitete. Zato se jih je prijelo ime postajni kriminalisti.

2. Ukinili so dotedanje policijske oddelke v Gorenji vasi, Žireh, Železnikih, Cerkljah in Bohinjski Bistrici in so jih nadomestili s policijskimi pisarnami. V njih je dežural le po en policist, ki je določene dneve v tednu po nekaj ur uradoval v prostorih bivših oddelkov. Drugi policisti so bili premeščeni v občinska središča, Škofjo Loko, Kranj in Radovljico.

3. Praviloma so po več dotedanjih varnostnih okolišev združili in tako oblikovali policijski okoliš, v katerem je naloge opravljal po en vodja okoliša.

4. Dotedanji oddelek policije v Kranjski Gori je postal postaja mejne policije, saj sta mu pripadla mejna prehoda Rateče in Korensko sedlo.

5. Policijski oddelek Preddvor je dobil v svoje delovno področje še mejni prehod Jezersko.

6. Policijska postaja Jesenice se je združila z dotedanjo postajo mejne policije na tamkajšnji železniški postaji v skupno enoto.

Moštvo, ki je bilo z oddelkov premeščeno v občinska središča, so razporedili v patroljno službo s poudarkom na prometu ali na javnem redu in miru ali kombinirano. Na ta način se je okrepilo intervencijsko delovanje policije iz občinskih središč proti podeželju. Osiromašena pa je bila stalna navzočnost uniformiranih oseb v krajevnih okoljih. Posamezniki in tudi kolektivi so se upirali spremembam ali izražali pomisleke v zvezi z njimi. Najostreje so se odzvali na postaji mejne policije Jesenice. Nasprotovali so združitvi s postajo splošnega tipa, kajti poskus je posegal v veljavne pristojnosti občin glede organiziranosti policijskih enot s splošnim delovnim področjem. To pravno praznino je želelo naše ministrstvo pokriti z "blagoslovom", ki ga je poskusu dala slovenska vlada. Seveda je bila ta privolitev pravno oporečna. A pomagalo ni nič, vlak sprememb je moral drveti naprej, kot da bi nekateri povezovali svojo kariero s tem drvenjem v neznano. Za izvedbo poskusa je bilo treba spremeniti in dopolniti vsaj "Pravilnik o organizaciji in delu RSNZ" iz leta 1984, ki je še veljal. Dopolnitve pa se niso nanašale le na Gorenjsko, marveč na vse uprave za notranje zadeve v Sloveniji. To bi utegnilo pomeniti, da je prvi dan veljavnosti preskusa ta že postal veljaven za vso državo. In prav to nas je motilo.

Pri poskusu je torej šlo za svojevrstno siromašenje moštva na podeželju in njegovo osredotočenje v občinskih središčih. Motorizirane patrulje, ki so se specializirale za obravnavo prometa na cestah, javnega reda in miru, kriminalitete in podobno, so delovale iz teh središč, to pa je za krajanse pomenilo, da se bodo poslej srečevali z neznanimi policisti, ki ne poznajo ne krajevnih razmer ne krajevnega prebivalstva. Poskus na Gorenjskem so ocenjevali prav tisti, ki so si ga zamislili in ga "vsilili". To ni bilo pošteno, ocena bi morala biti nepristranska. Konec poletja 1993 so analizo predstavili na konferenci za časnikarje v Ljubljani. Ocena je bila zelo ugodna. Kaj pa so menili krajanse na podeželju in meščani v občinskih središčih? Njih avtorji poskusa niso vprašali. Ni nujno, da bi se večina strinjala z oceno državnega sekretarja za javno varnost. Posebej še, ker je utemeljeno pričakovati in predvideti, da vsak poskus prinese tako dobre kot tudi slabe strani.

Gorenjski glas je 9. aprila 1993 v članku z naslovom "Žirovci kritizirajo policiste" poročal o pripombah krajanov k delu policistov. Te so bile izrečene tudi na seji občinske skupščine Škofja Loka skupaj s predlogom, naj se policija "potrudi, da jo bodo ljudje spoštovali". V članku v sobotni

prilogi Dela 4. septembra 1993 so udeleženci okrogle mize o policiji omenjali tudi gorenjski poskusni model in ponovili svojo oceno. V Gorenjskem glasu pa se je 25. februarja 1994 pohvalil notranji minister Ivo Bizjak Iz notranjega resorja ni bilo nobenega poročila o morebitnih slabih plateh poskusa, vsaj uradno ne, kar velja tudi za gradivo "Poskusno delovanje UNZ Kranj v skladu z izhodišči idejnega projekta javne varnosti", ki ga je marca 1994 pripravilo notranje ministrstvo. Po tej plati so zaostajali za kolegi iz ministrstva za okolje in prostor, ki je skupaj z ministrstvom za kulturo doživelo organizacijske spremembe z uveljavitvijo zakona o ministrstvih. Veljati je začel 3. decembra 1994 in je določal, da se v okviru ministrstva za okolje in prostor ustanovi uprava za varstvo narave, ki prevzame dotedanjo skrb za naravno dediščino od Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine. Na zavodu so v petek, 23. decembra 1994, časnikarjem precej odkrito pojasnili dobre in slabe strani te spremembe, sem razbral iz poročila, objavljenega naslednji dan v Delu.

Decembra 1993 in januarja naslednje leto je Ženski forum Združene liste socialnih demokratov v sedmih krajih Slovenije pripravil okroglo mizo z delovnim naslovom "Pot v varno Slovenijo". Povabili so me k sodelovanju, čeprav nisem bil član ne te in tudi ne nobene druge politične stranke. Povabilo sem sprejel, saj se mi je tako ponudila priložnost javno povedati svoja stališča do javne varnosti pri nas. Sredi januarja 1994 je bila okrogla miza v Kranju in na podlagi vprašanja enega od številnih poslušalcev sem ocenil, da so na Gorenjskem med preskusnim delovanjem policije osiromašili podeželje na račun krepitve moštva v mestih, kar dolgoročno ne more biti dobro za povezanost med policijo in državljani.

Povzetek z okrogle mize je bil objavljen 21. januarja 1994 v Gorenjskem glasu. Nanj se je odzval načelnik UNZ Kranj. Med drugim je zapisal, da je povezanost med obema stranema sedaj boljša kakor prej, sem prebral 1. februarja 1994 v Gorenjskem glasu. Odgovora mu nisem zameril. To je verjetno moral storiti, drugače bi dobil črno piko v Ljubljani. Verjetno bi tako ravnal tudi sam, če bi bil v njegovi koži. V enostranskem sistemu sem moral večkrat govoriti drugače, kakor sem mislil. To se je deloma spremenilo v letih slovenske pomladi, a šele po upokojitvi sem zadihal bolj sproščeno. Spraševal pa sem se, kako je mogoče, da je med poskusom teren bolje pokrit kakor v času varnostnih okolišev, ko so bili na primer v Žireh trije policisti, potem pa le eden, in še ta zadolžen za večje območje kot nekdanji oddelek v tej vasi, saj je prevzel nekaj predelov, ki so dotlej sodili v pristojnost policijskega oddelka v Gorenji vasi. Ali en sam mož res lahko zagotavlja boljšo varnost na večjem območju kot prej najmanj trije na manjšem? Za preprostega človeka kaj kočljivo (politično) računstvo?

Beseda s strani

V začetku aprila 1994 so mi na ministrstvu posodili brošuro "Pregled razvoja organov za notranje zadeve v Republiki Sloveniji", ki jo je kmalu po novem letu izdalo naše ministrstvo. Na 150 straneh so pisci obravnavali tudi spremembe v organiziranosti na področju varnosti pri nas. Prebral sem zanimive ugotovitve, in ker so jih zapisali delavci, ki niso neposredno vplivali ali sodelovali v pripravi na spremembe in pri njihovem izvajanju, ocenjujem, da so nepristranske. Naj jih nekaj navedem:

"V zvezi s tem je potrebno povedati, da že same priprave na reorganizacijo niso temeljile na rezultatih raziskav in analiz predhodnega delovanja, organiziranosti in uspešnosti organov za notranje zadeve" (str. 9).

"Iz začetnih gradiv za reorganizacijo je bilo moč razbrati, kakor da bi bilo v dosedanjem delu in razvoju organov za notranje zadeve 'vse narobe'" (str. 8).

"Reorganizacija je v resnici potekala tako, da je 'razbila' takratno organizacijsko strukturo ter oblikovala na ravni ministrstva za notranje zadeve številne nove organizacijske enote brez ustreznih medsebojnih povezav. Na nepravilnost takšnega pristopa k reorganizaciji nas opozarjajo tudi izkušnje v večini evropskih, zlasti vzhodnoevropskih držav, kjer potekajo spremembe postopno po posameznih delih. Pri tem je treba še dodati, da tako obsežne spremembe, kot so bile načrtovane pri nas, zahtevajo tudi ogromna finančna sredstva, ki pa jih projekti pri nas niso predvideli" (str. 9).

Menim, da so že ti trije odstavki iz navedene knjižice popolnoma dovolj, da si bralec ustvari sodbo o naši ihti po spremembah. Nekateri so pač ocenjevali, da je to najboljša "deboljševizacija" vseh zvrsti policijskih sil pri nas. Brošura je imela oznako zaupno. Ko sem jo prebral, sem se temu čudil. Kaže, da včasih res ne moremo iz svoje kože. V njej ni bilo ničesar takega, kar bi bilo treba skriti pred javnostjo. Opisovala je namreč staro organiziranost ministrstva po drugi svetovni vojni, prinesla besedilo Resolucije o izhodiščih zasnove nacionalne varnosti Republike Slovenije in ocenila reformatorski podvig na Gorenjskem. Morda je kdo menil, da bo lahko z oznako zaupno gradivo prikrikl napake nosilcev tako imenovanega projekta javne varnosti? Nikakor se nisem mogel znebiti občutka, da je tako kritična ocena reforme v ministrstvu posledica zamenjave drugega človeka v tej hiši. Novi državni sekretar za javno varnost pač dotlej ni bil gonilna sila izvedenih sprememb.

Polemika o novi organiziranosti notranjega resorja je bila razmeroma skromna. Njenemu pomembnemu načrtovalcu Vinku Gorenaku se je med skromno plašno razpravo še vedno zdelo potrebno zapisati: "Posebej zaskrbljuje dejstvo, da so nosilci različnih ocen tudi najvišji aktivni ali

upokojeni predstavniki ministrstva za notranje zadeve.” Gorenakov prispevek je bil objavljen v “Zborniku strokovno-znanstvenih razprav”, ki ga izdaja Višja šola za notranje zadeve. In zakaj naj bi bilo to tako skrb vzbujajoče še poleti 1994? Morda zato, ker je bilo treba uradne zamisli braniti znotraj stroke same in ne pred neobveščeno javnostjo. Ali je pričakoval, da se mu bodo vsi podredili in uklonili? Omenil sem že kritično oceno, ki je o projektu javne varnosti nastala v Upravi za informatiko in telekomunikacije MNZ. Menim, da je omembe vredna tudi razprava izpod peresa dekana Višje šole za notranje zadeve Tomaža Časa, ki jo je objavil leta 1993 v omenjenem zborniku, ki zadnja leta redno izhaja na tej šoli. Vendar je izšla pozno, prepozno. V njej je orisal razvoj organov za notranje zadeve v Sloveniji po letu 1945 in ocenil spremembe po letu 1990. Navedel bom le eno izmed njegovih misli: “Vse, kar se dela v zvezi s projektom javne varnosti, nima opore v nobenem predpisu oziroma ni urejeno s predpisi. Prej je mogoče trditi, da potekajo nekatere aktivnosti v nasprotju z obstoječimi predpisi oziroma pozitivno zakonodajo”. Kritični prispevki, kakršen je Časov, so seveda redki. Nikakor pa nimajo vpliva in se ne morejo kosati s propagandnim strojem, ki je na razpolago v ministrstvu. Pa vendar, če drugega ne, bodo redki posamezniki čez čas lahko rekli vsaj to: dvignili smo glas proti, a nas niste slišali ali hoteli slišati... Nova organiziranost ministrstva zahteva sprotno preučevanje doseženega, in to je ena od nalog nove visoke šole v resorju. Njeni zborniki, označeni z zaporednimi števkami, so bogat vir za preučevanje policije in resna konkurenca Revije Policija.

Ukinjenih 66 enot

Prve mesece 1996 je spet prišlo do močnih posegov v organiziranost slovenske uniformirane policije. Ti posegi pa so pravzaprav pomenili nekakšno sklepno fazo preoblikovanja notranjega resorja. Dotedanjih 116 postaj in 60 oddelkov so skrčili na 98 postaj in 12 oddelkov. To je pomenilo, da se je število stalnih enot zmanjšalo za 66. Večino ukinjenih enot je nadomestilo 51 policijskih pisarn, za preostalih 15 enot pa ni bilo nadomestila. Policijske pisarne so organizirali po vzorcu, ki so ga prekusili na Gorenjskem.

Po stari ureditvi je bila milica v Sloveniji razdeljena na 1209 varnostnih okolišev, ki jim je načelovalo 635 vodij s 410 pomočniki. Spomladi 1996 so jih združili v 317 policijskih okolišev, z enakim številom vodij okolišev, vendar brez pomočnikov. Prejšnji vodje varnostnih okolišev so postali ali vodje policijskih okolišev ali člani lokalnih kriminalističnih skupin, ki so delovale na večjih postajah, njihovi pomočniki pa vodje policijskih patrulj ali člani lokalnih kriminalističnih skupin.

Konec junija 1996 so se Bohinjščani in turisti pritoževali zaradi kršitev javnega reda in miru, ki so jih povzročali mladi obiskovalci tega tu-

rističnega bisera. Občinski možje so ponovno zahtevali vzpostavitev ukinjenega policijskega oddelka v Bohinjski Bistrici. Tako sem 29. junija 1996 prebral v Dnevniku.

Delo pa je 13. julija 1996 objavilo pogovor z nekdanjim in tedanjim državnim sekretarjem za javno varnost Bogom Brvarjem in Borutom Likarjem o delovanju policije. Oba sta se hvalila, posebej še drugi. Skoraj idealno sta se ujela tudi v ocenah! Na vljuden, a strog način je z njima 7. avgusta 1996 v Dnevniku polemiziral Mitja Klavora, nekdanji direktor uprave kriminalistične službe notranjega ministrstva. Štiri dni pred njegovim polemičnim prispevkom je Dnevnik objavil pogovor, pri katerem sta sodelovala vodja projekta organizacijskih sprememb v notranjem resorju Peter Solar in upokojeni univerzitetni profesor dr. Janez Pečar. Slednji je bil kritičen do razmer v policiji in njegove ocene so bile v precejšnjem nasprotju z izjavami državnih sekretarjev, ki jih je objavilo Delo v omenjenem pogovoru.

Poglobljena kritika

Menim, da je najbolj strokoven pogled na službo javne varnosti pri nas podal dr. Janez Pečar. Po upokojitvi na pravni fakulteti je (p)ostal izredni profesor na Visoki policijsko-varnostni šoli v Ljubljani. Jeseni 1996 je Policijski sindikat Slovenije organiziral svoj teden. Dne 9. oktobra 1996 je pripravil javno razpravo o pravni ureditvi naše policije. Udeležili so se je funkcionarji notranjega ministrstva, politiki in drugi. Dr. Janez Pečar se je v svojem prispevku zavzel zlasti za večjo povezanost policije z lokalnimi skupnostmi (občinami), za decentralizacijo njenega delovanja in njeno večjo odprtost do javnosti. Med kritiki predlaganega zakona o policiji sta bila tudi nekdanja funkcionarja ministrstva za notranje zadeve Mitja Klavora in Stanislav Narat. Prvi je ponudeni predpis označil celo kot invaliden pravni akt, sem 11. oktobra 1996 prebral na tretji strani Dnevnika.

Številne bombne eksplozije v Mariboru so bile verjetno povod, da se je mariborski župan dr. Alojzij Križman s pismom obrnil na vlado. V njem je med drugim zapisal, da so nujne "korenite spremembe v organizaciji in načinu dela celotnega policijskega sistema ter razreševanja problemov", je pisal Dnevnik 24. oktobra 1996 na četrti strani. Ni pa se dalo razbrati, na kaj je s temi predlogi konkretnije mislil.

Zanimiv se mi je zdel tudi pogovor z dr. Janezom Pečarjem v Dnevniku 28. oktobra 1996, str. 3. V njem podrobneje opisuje svoj pogled na policijo na pragu 21. stoletja. Upošteva tuje izkušnje, predvsem v državah, kjer so razvili tri sisteme varnosti: državnega (policijskega), zasebnega in lokalne samoorganiziranosti prebivalcev. Pri nas te, tretje oblike varnosti, kjer gre za skupine na določenem okolišu, še ni, druga pa je še razmeroma skromna, čeprav bi veliko sedanjih policijskih dejavnosti

lahko privatizirali. "Ponekod pravijo, da bi tri četrta dela, ki ga opravlja policija, lahko počeli skavti", je kritično pripomnil Pečar v omenjenem pogovoru in predlagal, da naša policija ponovno preuči zamisli o svojem delovanju, organiziranosti in vsebini dela. Citirani Pečarjev stavek je precej zbodel nekatere na notranjem ministrstvu, a se niso spustili v razpravo. Seveda je šlo za prisposodbo, ne pa za dobesedno nadomeščanje tabornikov s policisti. Vsaj tako sem ga sam razumel. Svoje stališče do tega vprašanja sem podal v člansku z naslovom "Obrazec 1 + 3 po policijsko", objavljen 14. decembra 1996 v Dnevniku.

Rezultati raziskave iz leta 1988

Pri tem sem se spomnil raziskave, ki jo je uprava milice opravila leta 1988 z namenom ugotoviti, katere naloge opravljajo miličniki in koliko časa je potrebno za posamezno opravilo. Miličniki smo se namreč pogosto pritoževali zaradi opravljanja nekaterih nalog, ki smo jih šteli kot poklicu neprimerne. Ta glas se je zlasti okrepil na začetku 80. let. Uprava milice se je zato odločila, da izvede anketo med komandirji vseh tedanjih 65 postaj milice s splošnim delovnim področjem. V razporednicah, ki so vsebovale glavne vrste nalog milice, so morali obkrožiti postavko, ki je določala, kolikšen delež celotnih nalog obsega posamezno opravilo. Tako je po njihovi oceni nalogam v zvezi z družbeno samozaščito pripadlo 2,1 odstotka delovnega časa miličnika. Med ta opravila so sodili usposabljanje pripadnikov narodne zaščite, seznanjanje državljanov z varnostnimi razmerami in okoliščinami družbeno škodljivih pojavov in pomoč nosilcem družbene samozaščite v krajevnih skupnostih, delovnih organizacijah in občinah.

Da bi preverili, koliko so bili ti podatki točni, je bilo treba izvesti obširnejšo in objektivnejšo raziskavo. Metodologijo zanjo je konec leta 1983 izdelal Janez Jereb iz uprave milice in jo kot diplomsko nalogo na začetku naslednjega leta zagovarjal na Pravni fakulteti v Ljubljani. Raziskava je nato zastala do maja 1986, ko je republiški sekretar za notranje zadeve izdal odločbo o njeni izvedbi in imenoval skupino, ki jo bo vodila. Po obširnih pripravah so jo opravili leta 1988. V vzorec so izbrali 17 postaj milice s splošnim delovnim področjem in enako število njihovih oddelkov. V teh 34 enotah je bilo predvidenih 826 delovnih mest miličnikov in pisarniških delavk, to je tretjina pripadnikov milice v splošnih enotah. Vsak anketiranec je štiri mesece izpolnjeval poseben obrazec, na katerem je bilo navedenih 79 različnih opravil, tudi čas za prehrano in dopust. Anketiranci so sproti vpisovali čas, ki so ga potrebovali za dokončanje posameznih nalog. Raziskava je trajala 94 dni in pri njeni izvedbi ni bilo večjih težav. Do jeseni naslednjega leta bi morala biti končana tudi razčlenitev rezultatov raziskave, ki je bila podprta z računalniškim programom. Toda do sklepne faze raziskovalne naloge ni

prišlo, saj so Slovenijo čakale pomembne varnostne naloge: preprečitev "mitinga resnice" v Ljubljani, ki so ga sklicali podporniki Miloševićeve politike, udeležili pa naj bi se ga Srbi in Črnogorci, priprave na prve večstrankarske volitve itd., pa vse do spremembe družbene ureditve.

Del bremena in dolga te raziskave je nase prevzel predsednik delovne skupine za njeno izvedbo Tomaž Čas in povzetek ugotovitev naknadno objavil v "Zborniku strokovno-znanstvenih razprav" leta 1991. Sestavil je preglednico časa, ki so ga miličniki potrebovali za temeljna opravila:

- izvajanje konkretnih operativnih nalog 32,1 %
- administrativno delo 15,3 %
- organiziranje dela v enoti 14,8 %
- sekundarne dejavnosti 14,4 %
- preventivno delo 10,0 %
- dela in naloge, ki niso v pristojnosti milice 3,1 %
- drugo 10,3 %.

Med naloge, ki niso v pristojnosti milice, je štel na primer kurirska opravila za občinske upravne organe, sodišča, sodnike za prekrške itd., prenašanje prijavnic in podobne pošte, nadzor nad službo zavarovanja v organizacijah in skupnostih, izvajanje nalog iz pristojnosti inšpekcijskih služb in podobno.

Nekatere podatke iz te raziskave, ki je bila prva te vrste pri nas, so uporabili tudi slušatelji Višje šole za notranje zadeve za svoje seminarske ali diplomske naloge.

Vsajenost v skupnost

Poskusno delovanje uniformirane policije na Gorenjskem in njena celotna reforma sta morda dobri priložnosti, da zapišem nekaj svojih pogledov na vprašanja, ki niso pereča le za našo policijo, marveč tudi za tuje. Z organizacijskimi zagatami se te službe namreč ubadajo tudi v tujini.

Slovenija potrebuje policiste, ki so strokovno usposobljeni (specializirani) za posamezna ožja opravila v okviru celotnega delovnega področja službe javne varnosti, kot so vzdrževanje javnega reda in miru, skrb za varnost cestnega prometa, zaščita državnih meja in drugo. Vprašanja specializacije policije niso kakšna slovenska posebnost, tudi v drugih državah se krešejo mnenja o tem, ali naj bo policist ozko usposobljen strokovnjak ali univerzalen varuh javnega reda. In tudi rešitve tega vprašanja so različne, kdaj pa kdaj celo v isti državi. Tako je na primer v nekaterih švicarskih kantonih praksa, da policist nekaj dni dela pretežno na področju javnega reda in miru, nato se "preseli" k prometnikom, od tam na zatiranje kriminala in na druge naloge. Povsod pa prodira staro spoznanje, da policija ne more brez mož v uniformah, ki so tako rekoč vsajeni v krajevne razmere. Tam naj bi – podobno kot je bilo pred prodorom motorizacije v policijske vrste in s tem povezanim izgubljanjem

vezi z lokalnim prebivalstvom ter zmanjševanjem njene učinkovitosti – večinoma opravljali vse varnostne naloge, naj bi torej bili nekakšne “deklince za vse”. Najboljše bi bilo, da bi tudi prebivali v tem okolju in bili tako rekoč vsak trenutek na razpolago domačinom. Njihova vloga se s tem ne bi zmanjšala, čeprav bi nastajale nove zasebne oblike varstva lastnine in oseb. To je zamisel o tako imenovani domačnosti policije. Njen pomen spoznavajo (spet) zlasti v varnostno najbolj “obremenjenih” državah. Policista spet vračajo med ljudi, v skupnost. Nobena tehnika ga ne more nadomestiti ali izpodriniti.

Slovenija ima na tem področju bogate izkušnje, tako da nam jih zavidajo celo tuji policijski strokovnjaki. Prva leta, desetletje po drugi svetovni vojni so bile majhne miličniške postaje na gosto posejane po vsej republiki. Ko so se razmere spremenile, je prišlo do svojevrstnega spoja med skupnostjo in milico in tako gosta mreža miličniških postaj ni bila več potrebna. Oblikovali so se varnostni okoliši, ki so se sprva imenovali patroljni oziroma obhodni. Ščasoma so se zlili z območjem krajevne skupnosti. V mestih, kjer je bila gostota prebivalcev večja, je v takem okolišu delovalo po več miličnikov, na podežlju, ki je bilo redkeje poseljeno, pa je en miličnik skrbel za varnost v več krajevnih skupnostih. Miličniki so pomagali pri razvijanju varnostne kulture krajanov; to je bila tako imenovana samozaščita. Njihove vzgojne naloge so bile povsem primerljive z najrazvitejšimi policijami v zahodnem svetu. Veljalo je geslo, ki so ga vsajali v zavest že kadetom v Tacnu: “Pomagaj, preprečuj in šele nazadnje kaznuj!” Preveliko poudarjanje skrbi za samozaščito pa je imelo tudi slabe plati. Verjetno je bila največja opuščanje klasične policijske dejavnosti, na primer opazovalne službe v varnostno najbolj ogroženih mestnih in krajevnih predelih. Kaže, da je to večno mlada tema, ki se ji ne bo moglo izogniti niti vodstvo našega sedanjega notranjega ministrstva. O povezanosti med policijo in skupnostjo sem več pisal že spomladi 1993, tudi s stališča varstva osebnih podatkov, in danes k temu pravzaprav nimam kaj dodati; članek “Med domačnostjo in pendrekom” je 7. aprila 1993 objavilo Delo.

O takšni vsajenosti policista v skupnost je treba stalno razmišljati in jo upoštevati. Morda je pri nas za to že malce pozno. Lastništvo poslopij ali prostorov v delih stavb, kjer so nekdaj imele sedež krajevne miličniške enote, je po denacionalizacijskem postopku sicer večji del že znano ali pa bo v kratkem, njihova usoda pa je še nejasna. To velja tudi za sedanja poslopja s sedeži policije. Ali jih bomo opustili zaradi osredotočenja moštva v mestnih središčih? Morda je še čas, da pristojni poskrbijo za namestitvev (krajevnih) policistov v teh prostorih, najsi so delovni ali stanovanjski. Najbolje je, da so oboje hkrati. Del policistov je pač treba pustiti na podežlju, drugače bo služba precej “bosa”, ko bodo varnostni dogodki zahtevali obvestila s terena. Kdo jih bo dal, če ne policist?

Problem je še poudarjen spričo zakonske ureditve zaščite osebnih podatkov in evidenc. Pri nas smo še v času enostrankarske ureditve dobili Zakon o varstvu osebnih podatkov (Uradni list RS, št. 8/90, 16. marec 1990), nova oblast pa je sprejela Zakon o dopolnitvi zakona o varstvu osebnih podatkov (Uradni list RS, št. 19/91, 8. maj 1991), minister za znanost in tehnologijo je določil Katalog zbirk osebnih podatkov (Uradni list RS, št. 41/92, 21. avgust 1992). Slednji določa za MNZ 54 zbirk podatkov in je po tej plati najpomembnejši, čeprav sta pozneje izšli še dve dopolnili. Zakon o evidencah s področja javne varnosti (Uradni list RS, št. 32/93, 17. junij 1993) je prvi tak predpis pri nas, saj so dotlej to področje urejali interni akti notranjega ministra.

Vsi ti predpisi so omejili dotedanje pravice organov za notranje zadeve na tem področju. Podobno kakor v demokratičnih deželah. Noben predpis pa ne more prepovedati v skupnosti živečemu policistu, da ne bi smel poznati tako rekoč vseh prebivalcev, da ne bi smel hraniti v glavi varnostnih podatkov ali uporabljati službene beležnice, ki je lahko neprecenljiv vir informacij. Zlasti še, če tam živi leta in desetletja, tako rekoč vse službeno obdobje. Njegovo napredovanje v nazivih in plači sploh ne bi smela biti nerešljiva težava.

Naša država verjetno še nikoli po drugi svetovni vojni ni bila tako varnostno ranljiva, kakor je danes. Mislim v prvi vrsti na policijsko plat varnosti, šele nato na obrambno, vojaško. Zato pomeni rušenje preizkušene organiziranosti policije tudi, da se bo morala spopadati z družbi nevarnimi ali škodljivimi pojavi "razorožena".

Nekdaj: dvojna povezanost

To moje razmišljanje je povezano tudi z novo ureditvijo občin pri nas, ki so večinoma manjše kot doslej. Varnost bo zahtevala – če ne danes pa jutri – ustrezno povezanost med novo lokalno skupnostjo in državno policijo. In bogate izkušnje, ki jih ima Slovenija na tem področju, utegnejo biti uporabne tudi v novih okoliščinah.

Do sedaj so bile občinske skupščine in postaje milice s splošnim delovnim področjem povezane na dveh ravneh. Prva je organizacijska in je vključevala tudi odgovornost komandirja enote občinski skupščini za varnostne razmere v občini. Druga je finančna. Naj malo podrobneje pojasnim to denarno skrb občine za "svojo" milico, saj je ta oblika financiranja v tujini manj poznana. Občinski odborniki so začeli o tem razpravljati leta 1967. Stališča so bila seveda različna in tudi živahnost razprav ni bila povsod enaka. Spominjam se občinske skupščine Ljubljana Center, kjer so odborniki dodatno k proračunu odobrili veliko denarja za nakup prenosnih radijskih postaj UHF za potrebe postaje milice, vendar šele potem, ko jim je tedanji komandir milice Ciril Rom v sejni dvorani prikazal delovanje take postaje. Ta tehnika je bila namreč

tedaj pri nas neznana novost. Sprva so se tudi miličniki nekako branili, da bi s sabo nosili oddajnik in sprejemnik, saj tega niso bili vajeni. Ko pa so spoznali varnostni pomen te opreme, niso hoteli oditi na teren brez nje. Še živahnije je bilo štiri leta pozneje, ko so odborniki odločali o denarju za izgradnjo novega poslopja postaje milice na Trdinovi ulici 10. Treba je bilo najti dodaten denar, saj prvotni proračun ni zadoščal. Govorim o letih 1967 in 1971.

Glede na to se mi je zdelo stališče, ki ga je 24. decembra 1993 bralcem Dela v članku "V policiji so še precejšnje notranje rezerve" ponujal Bogo Brvar, milo rečeno, sporno. Trdil je, da so pri nas razprave o denarju za potrebe policije novost, da so se začele šele po letu 1990. To je bil po moji sodbi tretji "novoverski poduk", ki sem ga slišal zadnja leta svojega službovanja na notranjem ministrstvu. Prvi je bil tisti o dobrem varovanju naše zelene meje na zahodu, severu in severovzhodu Slovenije po umiku JLA in drugi o boljši "pokritosti" Gorenjske po uvedbi poskusnega delovanja preoblikovane policije. Teh naukov seveda niso širili ljudje, ki so po preureditvi prevzeli vodenje notranjega resorja, marveč včerajšnji partijski člani in vodilni delavci, ki bi bili morali vsaj okvirno poznati prejšnje organe za notranje zadeve, razen če niso izgubili spomina ...

Precej tega, kar sem povedal o povezavi med policijo in skupnostjo, velja tudi za območja ob naših državnih mejah. Pereča je naša južna in jugovzhodna meja, ki jo strokovnjaki uvrščajo po internih merilih v prvo kategorijo ogroženosti, medtem ko je vzhodna razporejena v drugo, zahodna in severna meja pa sta v tretji. Naše južne meje ne bo moč v celoti varovati samo s sedanjimi enotami na mejnih prehodih ali bolj v notranjosti Slovenije. Zunaj mejnega prehoda srečamo policista le občasno, praviloma v motornem vozilu. Policijski okoliš z enim policistom na območju občine, ki ob določenih urah tudi uraduje v policijski pisarni, bržkone ne bo povsod zadostoval in tudi ne za vse varnostne razmere. Že danes bi zato kazalo preučiti, na katerih obmejnih območjih bi bilo smotrno zaposliti dodatne policiste. Nekateri kraji so pač taki, da zahtevajo stalno policijsko službo. Policist bi tu opravljal splošne varnostne naloge, organizacijsko pa bi bil lahko podrejen vodji policijskega okoliša oziroma policijski pisarni ali pa bi delo opravljal samostojno kot vodja tega okoliša, pisarne. Sredstva za zveze danes to omogočajo. Za prvo silo so na razpolago teleprinterji, če že ni telefaksov ali računalnikov. Kot primer naj navedem vas Osilnico v deželi Petra Klepca. Sicer pa to ne bi bila novost niti pri nas, saj smo take miličnike že imeli, niti v tujini. Pri tem ne gre za "boljševiško prekletstvo" kakor bi radi prerokovali posamezni reformatorji na Štefanovi ulici 2. Kakšna zmota! Tudi poimenovanje policijski okoliš se mi ne zdi posrečeno. Preveč spominja na pojme policijska država, policijska ura itd. Ali ni bil primernejši stari varnostni okoliš?

Tudi drugi se prenavljajo

Reformatorski nemir tudi ni mogel mimo vodstva kriminalistične službe. Sprva so govorili o vzpostavljanju tako imenovanih kriminalističnih patrulj. Te naj bi – nekoliko po zgledu izpred dveh, treh desetletij – delovale na kriminalno najbolj ogroženih območjih. Včasih je bila takšna patrulja na železniški postaji v Ljubljani, v Zidanem mostu in drugje. Uspehi niso izostali. Te stare nove zamisli pa niso niti preizkusili, ko so jo že začeli tolmačiti širše: na vseh večjih policijskih postajah s splošnim delovnim področjem naj bi se del moštva posvetil izključno zatiranju kaznivih dejanj. Dotedanji miličniki naj bi se preoblekli v civilne obleke in postali kriminalisti, ne podrejeni komandirju postaje, marveč šefu kriminalističnega urada pri upravi za notranje zadeve. Približno so izračunali potrebe po kadrih in pokazalo se je, da bi morale odložiti uniformo skoraj šeststo mož, dobili pa bi drugačno.

S to poslednjo zamislijo se nisem mogel strinjati, prav tako ne moji sodelavci v vodstvu slovenske uniformirane policije. Svoje pomisleke sem posredoval na sestankih pri ministru ali osebno direktorju uprave kriminalistične službe dr. Darku Mavru, ki sem ga sicer cenil kot univerzitetnega učitelja. Prav prijetno sem se počutil, ko sem na kolegijih pri ministru sedel skupaj z dvema univerzitetnima profesorjema, saj se je poleg dr. Darka Mavra kolegijev udeleževal tudi dr. Miha Brejc, direktor Službe državne varnosti oziroma pozneje Varnostno-informativne službe. Ker sem želel imeti pisni dokaz o mojem stališču do tega vprašanja, sem 10. februarja 1992 pisal Bavčarju. V pismu sem podal svoj pogled na prizadevanja nekaterih v vodstvu kriminalistične službe. Takole se je glasilo: "Nekatera znamenja kažejo, da so v našem ministrstvu želje po militarizaciji določenih nalog. Kaj s tem mislim? Uprava kriminalistične službe predvideva opremiti 600 kriminalistov z uniformo. Ta naj bi služila za tako imenovano terensko delo. Bila bi enaka uniformi posebne policijske enote, le da bi imela znamenja kriminalistične službe. Menim, da je to zelo vprašljivo. Kaj je namen te službe? Delo v civilu, ker to zahteva stroka. Za dokončanje določenih nalog pa ji pomaga policija ali celo Specialna enota MNZ. Ni nobene potrebe po uniformiranju teh delavcev. Za to tudi ni zakonske podlage, saj tega ne more urejati pravilnik ali uredba, marveč le zakon. Imam občutek, da bi se nekateri radi šli velike stratege, in to v uniformi, le da ta ni policijska, ker zahteva red, disciplino in obnašanje v javnosti. Kje so sredstva za to opremo? Menda ne iz sredstev za uniformo policije? Doslej je bilo tako, saj se je vsa vojna sestava organov za notranje zadeve financirala iz vreče za milico. Slišati je tudi, da so dokumentacijsko opremo za posebno policijsko enoto 'pospravili' kriminalisti. Podobno naj bi se zgodilo s prenosnimi računalniki. To je povezano z vprašanjem o vlogi policije v vojni, s tem pa tudi z "Izjavo o policiji", ki jo je Svet Evrope sprejel leta

1979. Stvar ni enostavna in je ni moč rešiti z nekakšnimi neizživetimi oboroženskimi apetiti. Vem, da se za to že zanimajo nekateri časnikarji sedanjih opozicijskih časopisov z namenom, da napadejo naše ministrstvo: kje so zakonske podlage za uniformiranje kriminalistov? Predlagam, da bi take stvari nujno kazalo obravnavati v ožjem in širšem kolegiju ministra”.

Poslanec Slovenske nacionalne stranke Zmago Jelinčič je na zasedanju slovenske skupščine vprašal, ali je res, da se pripravlja oblikovanje specialnih enot kriminalistične službe. Njegovo vprašanje in odgovor našega ministrstva sta bila objavljena v Poročevalcu DZ RS, 11. februarja 1993. Na začetku leta 1992 je bila uvedena nova organiziranost in sistemizacija kriminalistične službe. Med drugim je določala, da se v Ljubljani, Mariboru in Celju ustanovijo posebne skupine kriminalistov, imenovane skupine za nadzor prostora (SNP). Za to kratico sem kmalu pol v šali, pol zares slišal, da je to “specialna notranja policija.” Jeseni, 1. oktobra tega leta, potem ko so jih izurili, so vse tri skupine začele poskusno delovati. Štele so 33 kriminalistov, dobršen del jih je prišlo iz uniformirane policije. Šteli so jih za “pol-trenažne enote”, namenjene za opravljanje posebnih nalog. Njihovo delovno področje je bilo v nečem povsem enako nalogam, ki jih je imela Posebna policijska enota MNZ in celo Specialna enota MNZ. Njihove delovne uniforme so se od uniform policistov razlikovale samo po našitku na levem rokavu: namesto znaka uniformirane policije so nosili znak kriminalistične službe. Državljeni bi to razliko le stežka opazili, zato bi bilo uniformo moč tudi zlorabiti in krivdo naprtiti uniformirani policiji. Nisem se mogel znebiti občutka, da gre za zgledovanje po ameriškem modelu in za konkurenco posebnima enotama našega ministrstva.

VIS zapusti notranji resor

Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o notranjih zadevah (Uradni list RS, št. 19/91, 8. maja 1991) je določal, da se dotedanja Služba državne varnosti preimenuje v Varnostno-informativno službo. Prvič po letu 1945 so bila njena zelo kočljiva pooblastila – imenovana posebne operative metode in sredstva – objavljena. Poldrugo leto po preimenovanju je še delovala v okviru notranjega ministrstva. Zakon o vladi (Uradni list RS, št. 4/93, 16. januar 1993) je službo postavil v popolno pristojnost vlade. Škoda za majhno državo.

Pričakovati je bilo, da si bo notranje ministrstvo prizadevalo za svojo službo, ki bi v določeni meri ustrezala “izgubljeni” VIS. Imel sem občutek, da so to poskušali doseči že z Resolucijo o izhodiščih zasnove nacionalne varnosti Republike Slovenije. Ni jim uspelo. K temu smo verjetno prispevali tudi tisti, ki smo pisali o tem dokumentu. Sam sem

objavil članka "Policija in sindrom Rambo", Dnevnik 18. september 1993, in "Udba javne varnosti?", izšel je teden pozneje tudi v Dnevniku.

Po slabem letu dni je zamisel spet oživela jeseni 1994, ko je vlada poslala v parlament zakon o javni varnosti; predlog je bil objavljen v Poročevalcu DZ RS, št. 39/94, 11. oktober 1994. Mojo pozornost so pritegnile zlasti v 45. do 51. členu ponujene rešitve, ki so dopuščale uporabo tako imenovanih posebnih metod in sredstev tako rekoč vsej policiji, kamor je predlog zakona štel tako uniformirane policiste kot kriminaliste. Besedila res ni bilo mogoče razumeti drugače. Ne vem, ali je šlo za malomarnost sestavljalcev ali za namerno ponudbo; mislim pa, da je šlo za prvo.

Zakonski predlog je zbudil precej polemike v javnosti. Oglasili so se različni pisci in z več plati osvetlili predpis. Tako je Delov časnikar Žarko Hojnik v petih nadaljevanjih orisal ponudeni zakonski predlog; v prvem, z dne 11. oktobra 1994, se mu je zapisalo, da je novost tudi to, da mora ministrstvo pritožitelju odgovoriti v 30 dneh po prejemu pritožbe na ravnanje policista. Pri tem je verjetno spregledal, da je takšno določbo vseboval že Temeljni zakon o notranjih zadevah (Uradni list SFRJ, št. 49/66, 17. december 1966) v 2. odstavku 7. člena in za njim tudi vsi tovrstni zakoni. Še najstrpnejši, dosleden in strokoven se mi je zdel članek dr. Janeza Pečarja z naslovom "'Policija' kot policija" (Delo, 15. oktobra 1994). V njem je med drugim zapisal: "S tem se praktično ustanavlja tretja varnostno obveščevalna služba".

Kakorkoli že, v omenjenem predlogu zakona ponudeni členi niso sprejemljivi. Če bodo prestali parlamentarno razpravo, bodo verjetno veljali le za določene delavce kriminalistične službe in ne za vse policiste. Naša javnost je namreč zadnja leta zelo občutljiva za tovrstna pooblastila, ne glede na to, ali jih ima tajna ali javna policija, kot pravimo.

Ob tem se je razvila polemika tudi o tako imenovani politični policiji pri nas. Udeležil sem se je tudi sam. Pojem politična policija sem delno tolmačil kot dejavnost, ki pri svojem delu uporablja skrivne obveščevalne metode znotraj nacionalne države na temelju odločitve najožjega političnega vrha. Nisem pa se povsem strinjal s to opredelitvijo Boštjana Horvata v prispevku "Nacionalna varnost" (Revija 2000, št. 75-77). Menim namreč, da se tajna služba lahko osamosvoji in na svojo pest prevzame prvine politične policije. Zgledov nam ni treba iskati v davnem letu 1966, v času brionskega plenuma CK ZKJ, veliko jih je tudi v državah, ki se rade kitijo z demokracijo. Povsod so možnosti ali nevarnosti, da se takšna dejavnost izrodi ali zlorabi, ne le v enostrankarskih ureditvah. V Delu smo lahko 18. avgusta 1994 denimo prebrali prispevek dopisnika Mitje Meršola z naslovom "Vohljanje za dirigentom", v katerem opisuje, kako je FBI več desetletij skrivaj spremljala znamenitega dirigenta Leonarda Bernsteina, ker so ga sumili komunizma.

Ugotavljal sem, da se pri nas (spet) kažejo nekatera znamenja takšne politične policije. K temu me je napeljal dogodek v Depali vasi pri Domžalah oziroma spor med notranjim in obrambnim ministrstvom, ki je pripeljal do odstavitve Janeza Janše. Članek o tem sem objavil 14. julija 1994 v tedniku DE. Seveda moje ugotavljanje ni ostalo skrito in ne preslišano. Časnikar Slovenskih novic se je takoj podal k Božu Trudnu, ki je zavrnil moja stališča, češ da izvirajo "iz nepoznavanja razmer" (Slovenske novice, 29. avgusta 1994). Delov časnikar Vladimir Vodusek je 16. februarja 1995 zapisal, da v nedemokracijskih državah oblastniki enačijo zasebne interese z državnimi. Od tod do obtožb o delovanju proti državi pa ni daleč. Pa smo tam! Nedaleč od (ponovnega) pojma notranji sovražnik. V socializmu smo o njem govorili precej odkrito. Navsezadnje sta bila oba priročnika za delovanje milice na področju varstva ustavnega reda namenjena prav temu vprašanju. Ko sem poleti 1992 končal knjigo Izza barikad, sem na kratko omenil tudi ta miličniška priročnika iz let 1970 in 1985. Navedel sem dva razloga, zakaj sem ju skrivaj shranil. Prvi je zgodovinski, raziskovalni, saj bosta zanamcem pričala o naši preteklosti; drugi je domnevna pomoč, ki jo bodo v obeh predhodnikih dobili sestavljavci novega, tretjega priročnika te vrste. Ta stavek mi je lektor črtal. Škoda! Vse bolj pa se mi dozdeva, da bo moja domneva uresničena prej, kakor sem tedaj računal.

Privlačni CIA in FBI

Stiki slovenskega notranjega ministrstva z varnostnimi organi ZDA so postajali vse tesnejši; podobno je bilo tudi na obrambnem področju. Prvi naš kriminalist se je usposabljal na akademiji FBI, k nam so prišli uslužbenci tajne službe in usposabljali pripadnike našega urada za varnost in zaščito v veččinah varovanja najvišjih osebnosti in podobno. Sredi junija 1995 je čez lužo odpotovala številna delegacija ministrstva za notranje zadeve, ki jo je vodil sam minister. To je med nekaterimi časnikarji sprožilo kritiko o domnevnih turističnih primeseh takih potovanj na tuje, seveda na državne stroške.

Menim, da bi se dalo ob takem obisku postaviti tudi drugo vprašanje. Zakaj so mali Sloveniji potrebne izkušnje iz delovanja številnih zveznih služb ZDA? Pri tem mislim predvsem na FBI in CIA, protiobveščevalno in obveščevalno službo svetovne velesile. Obe imata močno sestavino politične policije. CIA je morala požreti že marsikateri očitek o državnem terorizmu, naperjenem proti tujim državam. Ali bo morda naše notranje ministrstvo ameriške izkušnje uporabljalo pri svojem delu, sem se spraševal.

V sredo, 21. junija 1995, je novoimenovana veleposlanica Gane v Sloveniji izročila zaupnico predsedniku države. Skladno z načrtom za take primere, imenovanem "Akreditiv", je njen sprehod po središču

prestolnice varovalo 16 policistov. Ko sem služboval v Beogradu, je enota pod mojim poveljstvom med drugim skrbela za varnost nekaterih tujih stavb in oseb v glavnem mestu. Nikoli pa nisem slišal, da bi se kak tuj veleposlanik ob nastopu svoje dolžnosti pri nas sprehodil po mestu v varstvu beograjskih, srbskih ali zveznih miličnikov. Zato pa mi je zelo všeč njihov rek, ki se v slovenskem prevodu glasi približno takole: Če pop nima česa početi, začne krstiti kozličke... Pripomnim naj še to, da je treba k tistim 16 uniformiranim policistom, ki so varovali gansko veleposlanico, prišteti še druge v civilu, bodisi iz vrst delavcev UNZ bodisi MNZ, ki delujejo v takih primerih.

V Dnevniku smo 20. septembra 1995 lahko brali o sumu, da je FBI ponarejal izsledke iz preiskav sledov, ki so jih našli na kraju pomembnih zločinov v ZDA. Na tej podlagi so sodišča namreč izrekala obsodbe osumljencem. Kriminalistični laboratorij FBI v Washingtonu je najbolje opremljena takšna ustanova v državi in zaupali so ji vsi. Pa vendar je padla senca dvoma na resničnost nekaterih njegovih izsledkov, ker so dišali po politiki (terorizem in podobno).

Obritleglavci – politična sila?

Sredi junija 1995 je naš tisk poročal o dveh izpadih v Ljubljani, ki so ju povzročili tako imenovani obritleglavci. Spravili so se na ameriške športnike in na južnoameriške potujoče glasbenike. Dogodka, ki sta se zgodila 28. maja in 18. junija, sta precej vznemirila javnost. Ljubljanski Dnevnik je 21. junija 1995 o tem objavil daljša sestavka. V prvem je bilo navedeno tudi stališče tiskovnega predstavnika za notranje zadeve, ki se mi je zdelo, milo rečeno, nenavadno. Izjavil je namreč: "Drugod po svetu imajo za spremljanje takšnih ksenofobičnih ali nacionalističnih skupin politično policijo..." Pomislil sem, ali je Božo Truden imel slab dan ali se mu je zareklo ali pa ga časnikarka ni prav razumela.

Kakorkoli že, v tem primeru je šlo za skupino nasilnežev, kršiteljev javnega reda in miru, ki je desetletje strašila po Ljubljani. Njeni člani, ki si brijejo glave, se seveda menjajo, a vsebina ostane. Obritleglavci niso predvsem političen problem, marveč so stvar službe javne varnosti. To so pri nas pač poulični nasilneži, ki kažejo svojo napadalnost do vseh tujcev. O njihovih dejanjih sem pisal v knjigi Policija, demonstracije, oblast. Za odkrivanje in zatiranje njihovih dejanj pa prav gotovo ne rabimo politične policije, marveč nepristransko uniformirano policijo in kriminalistično službo, ki jima ne manjka volje po doslednem zakonitem ukrepanju, brez morebitnega strankarskega gledanja. S to skupino smo se srečali tudi na protestnem shodu pred parlamentom 28. marca 1994, ko so poslanci razpravljali o zamenjavi obrambnega ministra Janeza Janše. Pooblastil za sprotno in učinkovito ukrepanje zoper take izgrednike imata obe službi ravno prav.

Delo je 25. avgusta 1995 objavilo obširen članek o obritoglavcih v Ljubljani. V njem je policijski inšpektor Stane Plohl časnikarju razkril nekaj pogledov na to varnostno zanimivo skupino mladih. Povod za sestavek je bil verjetno njen tretji večji izpad, ko so 10. avgusta 1995 napadli delegate 22. zasedanja Amnesty International iz Senegala. Policija je po nekaj dneh prijela osumljence, med katerimi je bil tudi nemški državljani. Plohl je korektno predstavil zgodovino delovanja obritoglavcev v našem glavnem mestu, sporno morda le njihovo povezanost z določeno glasbo. Dan prej je Sonja Lokar v tedniku DE objavila članek z značilnim naslovom "Draga brezbržnost" in v njem iskala povezavo med politiko in skrajneži: "Kar tovrstna strankarska politika blebeče, civilnodružbene nasilniške skupine izvajajo". Storilci zadnjega dejanja so bili na okrajnem sodišču v Ljubljani v začetku oktobra 1995 obsojeni zaradi nasilniškega vedenja, in to na 4 oziroma 3 mesece zapora. Dva sta do pravnomočnosti sodbe ostala v priporu, tretji pa se je branil s prostosti, je 11. oktobra 1995 poročalo Delo.

Nemški veleposlanik dr. Günther Seibert mi je 14. junija 1995 poslal brošuro z naslovom "Policija proti tujcem sovražnemu nasilju". Poznala sva se osebno in sem mu podaril svoje knjige o policiji. Bil je prijazen sogovornik in ni skrival želje, da bi se naučil našega jezika. Knjižico je tega leta izdalo notranje ministrstvo dežele Severno Porenje-Westfalija, obsega 46 strani, tiskana je na lepem papirju in opremljena z grafikoni in fotografijami. V njej so policijski strokovnjaki obdelali nasilje do tujcev, storjeno v tej deželi, na temelju razlik po narodu, rasi, veri, svetovnem nazoru, izvoru in barvi kože, vzroke za nasilje te vrste, kazniva dejanja v letih 1993 in 1994, preprečevanje dejanj, opisali dogodke in dodali sklepe. Navedene so tudi telefonske številke in naslovi posebnih služb, ki sprejemajo sporočila o takih dejanjih in vodijo postopek. Največji del knjige obsega zatiranje oziroma preprečevanje pojavov takšnega sovraštva, pri čemer je poudarjeno, da "to ni le naloga policije". Po dogodkih v Rostocku so jeseni 1992 v tej deželi oblikovali 16 prijavnih skupin, ki štejejo 153 policistov, pretežno kriminalistov, iz vseh policijskih predsedstev, kakor tam imenujejo policijske organe v večjih mestih. Sprejemajo in obdelujejo vsa sporočila, ki jih dobijo od državljanov ali iz drugih enot. Tako so leta 1993 obravnavali 2.835 dejanj take vrste, leta 1994 pa 1.347 prestopkov. Prav nikjer v knjižici pa nisem zasledil, da bi to področje sodilo v pristojnost posebne, politične policije. Kaj še! To je redna naloga policistov, prav vseh, uniformiranih in tistih v civilu.

Dvorni, kritični in drugi časnikarji

Pričakoval sem, da se bodo časnikarji, ki po delovni dolžnosti spremljajo organe za notranje zadeve, bolj vključili v razpravo o predlaganem besedilu zakona o javni varnosti. Pa ni bilo povsem tako. Zato mi srce

ne da, da se ne bi spustil na malce spolzko področje. Opravičujem se s tem, da časnikarji precej pišejo o policiji, zakaj ne bi bilo tudi obratno: da bi policist povedal kaj o časnikarjih. Seveda je moje razmišljanje povsem osebne narave in temelji na osebnih opažanjih pripadnikov tega ceha pišočih.

Opaziti je, da so se časnikarji glede na dogajanje v organih za notranje zadeve razdelili na najmanj tri skupine. Naj jih na kratko opišem.

V prvi so tisti možje peresa, ki so nekako "akreditirani" na notranjem ministrstvu ali upravah za notranje zadeve, kjer dobivajo uradna sporočila in tiskana gradiva, ki jih preoblikujejo v poročilo, primerno za bralce, poslušalce ali gledalce. Kolikor mi je znano o časnikarskih konferencah na različnih ravneh, od nekdanjih postajnih do današnjih pokrajinskih in državne, se jih večinoma udeležujejo časnikarji, ki jim rečem dvorni. Včasih so začetniki, saj jim je kronika odskočna deska za prehod na boljše mesto v časnikarstvu. Drugim je to področje osrednja preokupacija. Ker so odvisni od uradnih virov, skušajo biti do njih potrpežljivi, vljudni, prizanesljivi, kdaj pa kdaj celo uslužni. Zgodi se, da predstavnik policije sam napiše tako vprašanja kot odgovore za intervju in časnikarju ostane le kurirska naloga: napisano odnese s policije v uredništvo.

V drugi skupini so kritični časnikarji. Ti so praviloma pravo nasprotje prvih, kdaj pa kdaj tako zelo, da se tudi osebno ne prenašajo. Odvisni so predvsem od neuradnih virov in ne od tako imenovanih uradnih trobil v organih. Ne zadovoljujejo se s poročanjem bolj ali manj po nareku ali želji uradnih predstavnikov organov za notranje zadeve, marveč komentirajo njihovo delo in življenje.

Tretja skupina je nekako vmes med prvim in drugim tipom "policijskega" časnikarja; ti časnikarji povzemajo uradna sporočila in jih obenem komentirajo.

Zanimivo se mi zdi, da je bila podobna delitev časnikarjev tudi v enostrankarski ureditvi, zlasti pa velja to za slovensko pomlad. Nekateri pa so navkljub družbenopolitičnim spremembam ostali v isti skupini. Do ravnanja milice so bili nekateri časnikarji kritični že v času študentske pomladi, skoraj dve desetletji pred slovensko pomladjo, ki nam je prinesla samostojno državo. Pri tem je vsekakor prednjačila študentska Tribuna, pri Delu pa naj omenim vsaj časnikarja Primoža Žagarja. Marsikateri dvorni časnikar bi se danes moral zgledovati po teh možeh, ki so imeli hrbtenico, čeprav so bili mladeniči.

Pogosto se kritično odzivajo na ravnanje policije tudi bralci. Kmalu po tem, ko je Šter prevzel funkcijo ministra, je kazalo, kakor da bo na pisma bralcev, objavljena v tisku, odgovarjal kar sam. Janez Zabolj je bržkone prvi ali celo edini Slovenec, ki je na svoje pismo prejel dva odgovora z ministrstva za notranje zadeve. V Delovi rubriki Pisma bralcev je 12. julija 1994 med drugim zapisal, da "tako odtujenih

policajev, kot jih imamo danes, nimajo nikjer v Evropi". Pod prvi odgovor se je 18. julija podpisal sam minister, pod drugega pa 26. julija služba za stike z javnostjo. Pokazalo se je, da je bila to le ministrova začetna zagnanost; ni njegova naloga odgovarjati na vsako pisanje, saj ima pomembnejša opravila, ima pa tudi posebno službo, ki dela to namesto njega. In kot kaže, je za podobno boleznijo zbolel tudi novo-imenovani minister za notranje zadeve Mirko Bandelj, saj je 15. marca 1997 v Dnevniku podpisal odgovor na pismo Zmaga Jelinčiča. Kmalu pa se je pokazalo, da je bil to le začetek otroške bolezni, ki jo je prizadeti zelo hitro prebolel.

Bistvu nove zamisli o organiziranosti našega notranjega ministrstva se je precej približal Delov časnikar Žarko Hojnik v komentarju "Policija na enajstih gumbih" z dne 26. junija 1995. V njem med drugim ugotavlja: "Očitno gre v tej reorganizaciji bolj za porazdelitev moči in oblasti, namesto za izboljšanje delovanja policije". Vendar je njegovo spoznanje nekoliko pozno, če ne celo prepozno, glede na to, da je dve desetletji spremljal dogajanje v organih za notranje zadeve in je potemtakem imel vpogled tudi v zakulisno dogajanje v palači na Štefanovi ulici 2 v Ljubljani. Ker je zagotovo med najbolj obveščenimi časnikarji kronisti, je vprašanje, zakaj se je za kritično stališče do reorganizacije policije odločil šele po tolikem času, upravičeno. Zlasti ker je zadnja leta vneto objavljajl intervjuje prav z nosilci zamisli o novi organiziranosti notranjega ministrstva, v katerih so ti imeli priložnost ocenjevati rezultate svojih zamisli v praksi, seveda v svojo korist. Včasih so bili povsem odkrito polemični z nasprotnimi stališči, kamor sem štel tudi svoje poglede. Morda pa so ga šele ti intervjuji, dobre osebne zveze na ministrstvu in poznavanje ozadja dogajanja na Štefanovi 2 pripeljali do takšnega spoznanja? O bistvu reorganizacije v organih za notranje zadeve s(m)o nekateri sklepali že leta 1990 in ves čas kritično presojali zamisli reformatorjev. Vesel sem, da je do podobnega stališča prišel tudi Delov kronist.

Zadnjega septembra 1995 je časnikar Toni Perić v Dnevniku objavil komentar z naslovom "Ministra Štera skrite resnice". V njem je kritično ocenil rezultate gorenjskega poizkusa delovanja policije na krajevni, občinski in pokrajinski ravni, medtem ko naj bi bil minister vladi predstavil le njegove dobre plati, da bi ga čim prej uzakonili za vso državo. Isti minister je po prihodu na Štefanovo 2 uvedel tako imenovan odprti telefon, ki so mu nekateri rekli kar Šterov vox. Ob ponedeljkih med 7. in 8. uro si je vzel čas za neposredne pogovore po telefonu z delavci vseh enot v Sloveniji. Potezo je utemeljil s tem, da bo na ta način dobil obvestila neposredno s terena, mimo šefov služb ali enot. Pokazalo se je, da včasih v tem času ni bilo ministra, drugič pa ne klicev po telefonu. Morda je do tega prišlo tudi zato, ker je šlo po domnevah nekaterih za viden poskus uvajanja starega načela: deli in vladaj.

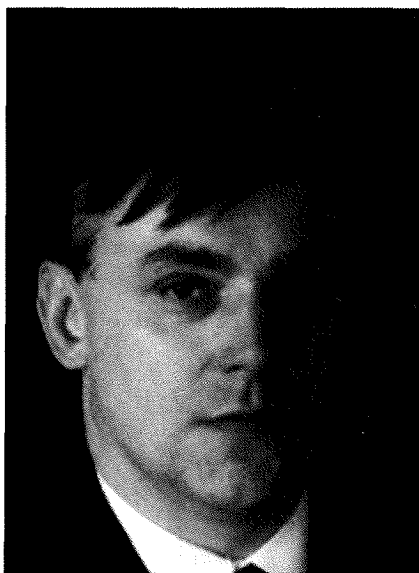
Igor Bavčar, minister za notranje zadeve od 16. maja 1990 do 25. januarja 1993

Ivo Bizjak, minister za notranje zadeve od 25. januarja 1993 do 8. junija 1994

Andrej Šter, minister za notranje zadeve od 8. junija 1994 do 27. februarja 1997

Mirko Bandelj, minister za notranje zadeve od 27. februarja 1997 dalje

II. ALI NE DIŠI PO POLITIKI?

Osamosvojitve Slovenije je bila v prvi vrsti politično dejanje, vojaško in varnostno sta bila nekako potisnjena v ozadje. Zato je po svoje razumljivo, da politika ni dovolila prevelikega šopirjenja teritorialcev ali miličnikov z njihovimi zaslugami. Kdor tega ne bi upošteval, bi posledice kmalu občutil na lastni koži.

Politiki se niso mogli ali hoteli izogniti niti organi za notranje zadeve. Prej je edina stranka imela svoje celice v vseh enotah varnostne organizacije. Na prehodu v večstrankarski sistem je bilo to odpravljeno, a le na zunaj. Notranji minister je ostal ugleden strankarski človek, celo prvi ali drugi mož stranke, in je uveljavljal vladno politiko v svojem resorju. Obenem pa ni zanemarjal strankarskih koristi, odvisno pač od tega, koliko je bil podrejen stranki, in od njegovih osebnostnih lastnosti.

Zato bom tu opisal nekaj svojih opažanj, povezanih s politiko, tako kot sem jih občutil kot policist in podobno kot jih ocenjujem kot upokojenec. Težko bi me kdo prepričal, da so moji občutki napačni. Kar zadeva zelo moden pojem "depolitizacije" policije, naj bralci sami ocenijo, kakšna je resnica o ločevanju stroke od dnevne politike.

Zamolčani 26. junij 1991

Stališča JLA do teženj nekaterih narodov po preureditvi zvezne države Jugoslavije so se najprej udejanila v Sloveniji, saj je na Hrvaškem zvezna vojska delovala iz ozadja in prikrito. Prišlo je do posega vojaških enot na mejnih prehodih in letališču Brnik. Do prvih vojaških premikov je prišlo že 26. junija 1991, in sicer enot reškega korpusa, ki mu je poveljeval slovenski general Marjan Čad. Spontane in organizirane ovire naj bi zadržale pohod oklepnih vozil na zahodne meje Slovenije. Vodstvo v Ljubljani je bilo presenečeno in ni točno vedelo, kako ukrepati. To je bistveno vplivalo na (ne)učinkovitost teritorialcev in miličnikov. Po končanem neuspešnem posegu zvezne vojske so zamenjali vodstvo uprave za notranje zadeve in poveljstvo teritorialne obrambe v Kopru, ki sta tako prevzeli odgovornost na svoja pleča, čeprav večinoma brez lastne krivde. Datum 26. junij je ostal zanemarljiv tako pri politikih kot miličnikih in teritorialcih. Vse se je vrtelo okrog 27. junija 1991.

Bržkone so se zato koprski časnikarji Primorskih novic lotili pisanja kronike teh zamolčanih dogodkov. Spomladi 1994 so izdali knjigo Dan prej, v kateri so podrobno opisali dogajanja 26. junija 1991 na Primorskem. Z užitkom sem jo prebral. Z naslovom so namigovali na izkrcanje zaveznikov v Normandiji med drugo svetovno vojno (Dan D). Nemudoma sem napisal njeno oceno za oddajo S knjižnega trga na Radiu Slovenija.

Pred to knjigo je izšla še ena, ki tudi z drugačne plati prikazuje poletni poseg JLA v Sloveniji. Gre za roman primorske pisateljice

Marije Vogrič Vojna iz ljubezni, ki je izšel konec 1993 v Ljubljani, v založbi Mitje Hribarja oziroma njegovega zasebnega podjetja Unigraf. Hribarja sem poznal še iz časov, ko je bil miličnik. Bila sva sodelavca v kadetnici v Tacnu, nato je odšel za komandirja postaje milice v Domžalah, potem pa je kot diplomirani pravnik slekel uniformo in ustanovil zasebno grafično podjetje. Dobro se je izkazal tudi kot podjetnik in nekako potrdil staro resnico, da se bivši policaji brez težav vključijo v civilno in poslovno življenje. Po čudnih okoliščinah se je odločil, da se bo s knjižnim založništvom spoprijel prav z romanom Marije Vogrič. Ko je bila knjiga natisnjena, me je opozoril na svoj prvi tvegani korak. Knjigo je tako rekoč izpod tiskarskega stroja prinesel v bistro Rdeči baron, kjer sva se navadno sestajala. Lastnik tega zasebnega lokala na Viču je bil Janez Kovač, brat osilniškega župana in uglednega gostilničarja Toneta, ki ga tudi omenjam v knjigi Na južni straži, saj je živel in deloval ob sami slovenski meji s Hrvaško. Roman sem prebral na dušek. Odprl se mi je nov pogled na dogajanja v Sloveniji poleti 1991, pogled ženske, matere. Napisal sem oceno za oddajo S knjižnega trga na Radiu Slovenija. Ocena je bila objavljena 19. februarja 1994 in pet dni pozneje jo je ponatisnil tednik DE. Roman se mi zdi zanimiv predvsem zaradi stališč avtorice, ki govorijo skozi usta glavne junakinje in se povsem jasno izoblikujejo v misel: Jugoslavija je morala pasti, če so hoteli oblastiteljni politiki v posameznih republikah doseči svoje cilje.

Organizaciji veteranov

V obrambi pred posegom JLA v Sloveniji so dobro sodelovali miličniki, teritorialci in občani. Vsi uniformiranci so bili prvič v pravih bojnih vlogah, zato povsod ni šlo vse gladko. Po umiku zadnjega zveznega vojaka iz naše republike so se začele kazati pri posameznikih prikrite ali odkrite težnje, da bi ovrednotili, kdo je bolj in kdo manj zaslužen za neuspešen pohod vojske proti mejam Slovenije. Dobil sem vtis, da stopa v ospredje ministrstvo za obrambo, miličniki in drugi delavci v organih za notranje zadeve pa ostajajo nekje v ozadju.

Zakaj je prihajalo do takih poskusov prevrednotenja obrambnega deleža različnih dejavnikov? Menim, da je bistvo zadel nekdanji notranji minister Igor Bavčar. Oglasil se je sicer pozno, morda celo prepozno, a udarno. V intervjuju z naslovom "Državne zadeve niso stvar prijateljskih odnosov", ki je izšel 1. oktobra 1994 v Dnevniku, je med drugim rekel: "V času po vojni se je za policijo šele začelo pravo operativno delo z mejo, begunci, zakonodajo, medtem pa so imeli nekateri čas ustvarjati svoj ugled v javnosti". Kakorkoli že, Janšev resor je bil pri tem prodornejši kakor Bavčarjev. Veliko zaslug za to ima Janez J. Švajncer, posebej s knjigo Obranili domovino, ki je izšla poleti 1993.

Prišlo je do pobude, da bi branilci Slovenije ustanovili posebno združenje, ki bi povezovalo teritorialce, miličnike in vse, ki so z orožjem branili domovino. Med uresničevanjem te pobude pa se je začel vse bolj kazati razcep med uniformiranimi deloma tedanjih obrambnih sil in tako so tudi priprave na ustanovitev združenja potekale ločeno. V nedeljo, 10. oktobra 1993, je bil v Cankarjevem domu v Ljubljani ustanovni sestanek Združenja veteranov vojne za Slovenijo. Povezovalo naj bi vse, ki so v času od 17. maja do 26. oktobra 1991 branili Slovenijo. Za predsednika so izvolili Srečka Lisjaka. Združenje se je prizadevalo tudi za mednarodno uveljavitev. V Bordeauxu so ga na 21. zasedanju generalne skupščine Svetovne veteranske zveze (WVF), 1. decembra 1994, sprejeli med polnopravne člane; podoben status pa je že imela Zveza združenj borcev NOV Slovenije. O tem je poročalo Delo 2. decembra 1994.

Dne 9. oktobra 1993, dan pred ustanovnim sestankom veteranskega združenja, je v Delu izšla "Izjava za javnost", v kateri je predstavnik pripravljalnega odbora združenja Sever iz notranjega ministrstva sporočil, da bodo policisti ustanovili svoje združenje in da se sestanka vojnih veteranov ne bodo udeležili. Napoved so uresničili 26. marca 1994, ko je bilo v Novem mestu ustanovljeno združenje Sever. Za temeljni cilj si je postavilo povezovati aktivne, rezervne in upokojene delavce organov za notranje zadeve ter državljane naše republike, ki so v obdobju od 1. decembra 1989 do 26. oktobra 1991 kakorkoli sodelovali pri osamosvajanju Slovenije. Na ustanovni skupščini so sprejeli statut združenja in združenje opredelili kot nestranksko in nepolitično. Statut med drugim določa, da združenje zbira in hrani gradivo vseh vrst o dejavnosti članov v procesu osamosvajanja Slovenije. Objavili so ga v izredni številki revije Varnost, 22. aprila 1994.

Od kod ime združenja? Po mnenju njegovih ustanoviteljev je bil dan prepovedanega mitinga "bratstva in enotnosti" v Ljubljani tako pomemben datum, da ga je kazalo vzeti za začetek pri določitvi obdobja slovenskega osamosvajanja, ki se je končalo z dogodkom v Kopru na dan, ko je naše ozemlje zapustil zadnji vojak JLA. Naloge za preprečitev mitinga so potekale pod skrivnim imenom Sever. Mislim, da si je združenje prisvojilo ime povsem upravičeno. Po besedah tedanjega poveljnika Posebne enote milice RSNZ SR Slovenije Tomaža Časa se je 1. decembra 1989 slovenska milica prvič uprla Beogradu oziroma je zavarovala mejo na Kolpi, skladno s koristmi slovenskega naroda. Upam, da sem prav povzel vsebino njegovega sporočila pod naslovom "Napačna letnica", ki je bilo objavljeno 14. novembra 1993 v Nedeljskem Dnevniku.

Za predsednika združenja so izvolili Davorina Bratuša, tedanjega policijskega inšpektorja, zaposlenega v poveljstvu te službe na notranjem ministrstvu. Delo združenja je usmeril v široko prizadevanje za iskanje in hrambo dokumentov o delovanju članov pri slovenskem osamosvajanju.

Upal sem, da bo iz tega nastala obširna knjiga, ki bo zanamcem pričala o naši nedavni preteklosti. Prvo pričakovanje se ni izpolnilo. Ob obletnici, ko je JLA zapustila Slovenijo, je notranje ministrstvo pripravilo knjižico z naslovom *Smer: Sever-Koper*. Res je sicer lepo opremljena, a po vsebini me je razočarala. Nekoliko me je spominjala na predvolilno kampanjo treh strank, Slovenskih krščanskih demokratov, Liberalne demokracije Slovenije in Socialdemokratske stranke Slovenije. Upanje hranim za prihodnost. Knjižica ni mogla zadovoljiti razprave o posegu JLA v Sloveniji, ki se je spet razplamtela. Dne 24. marca 1997 so namreč v gostišču Majčev dvor v Zgornjih Jaršah pri Domžalah nastopili tudi trije nekdanji generali, ki so s svojega zornega kota orisali tedanji poseg zveznih enot. Mimo te polemike ni mogla niti 3. skupščina združenja Sever, ki je bila 5. aprila 1997 v Laškem. Na njej so člani obljubili, da si bodo še naprej prizadevali za zbiranje tovrstnega gradiva.

Spomin na 1. december 1989

Zanimivo je pogledati, kako so novi oblastniki ravnali z datumom, ko je bil preprečen ljubljanski miting. Notranji minister Ivo Bizjak je bil prvi, ki je 1. decembra 1993 sprejel predstavnike vseh služb v resorju, ki so sodelovale pri ukrepih za onemogočitev srbskega shoda v naši prestolnici. Naenkrat je človek, za katerega tedaj tako rekoč ni vedel noben miličnik, čestital prav tem možem za uspešno ravnanje ob napovedanem shodu, ki ga je v resnici onemogočila še stara oblast. Svojega strankarskega kolega in predhodnika je posnemal tudi minister Andrej Šter. Prvega decembra 1994 je bila osrednja proslava v športni dvorani na Dobovi in odprtje posebne razstave v brežiškem muzeju. Nobenega od teh srečanj se nisem udeležil, ker nisem dobil vabila. Povabljen pa sem bil na ustanovni sestanek združenja Sever v Novem mestu, vendar se ga tudi nisem udeležil, ker se mi dvojna veteranska organizacija ni zdela dobra rešitev. Kazala je na skaljena razmerja in nezaupanje med obema resorjema, notranjim in obrambnim. Ločili so se tudi nekdanji prijatelji in sodelavci. Na željo glavnega urednika tednika DE Marjana Horvata sem napisal oceno o teh skrhanih odnosih. Izšla je 26. maja 1994 v prilogi Panorama.

Zaostrovanje med resorjema se je še stopnjevalo, namesto, da bi se razprtija zgladila. Pospešek mu je dala nova Janševa knjiga *Okopi*, predstavljena javnosti 18. novembra 1994. Avtor je nekaterim starešinam organov za notranje zadeve očital medlo bojevitost oziroma premajhno zagnanost za vojskovanje. Na očitke se je kmalu odzval eden od "prizadetih" starešin, Borut Likar, državni sekretar za javno varnost, s svojim pogledom na dogajanje v tistem poletju na Dolenjskem. Takrat je bil načelnik UNZ Novo mesto. V mariborskem tedniku 7D je 28. decembra 1994 začela izhajati vrsta člankov, ki so razkrivali nekatera ozadja

tamkajšnjih dogodkov, dotlej neznanih širši javnosti. Sodelavca ljubljanskega Dnevnika sta to zaostrovanje 5. januarja 1995 povzela v komentarju pod naslovom "Čvekavi rekordi slovenske vojne" in v njem med drugim zapisala: "Potem ko si bodo teritorialci in policisti razdelili osamosvojitveni kolač, bo za zgodovino ostala le še sramota".

Slovenska vlada je ob koncu leta 1993 poslala parlamentu v razpravo zakon o vojnih veteranih. Objavljen je bil 10. januarja 1994 v 2. številki Poročevalca DZ RS. V obrazložitvi je zapisala, da naj bil nadomestil devet predpisov s tega področja, šest zveznih in tri republiške. Med vojne veterane je uvrščal tudi osebe, ki so ob vojaškem posegu v času od 26. junija do 18. julija 1991 opravljale naloge pri obrambi Slovenije. Tedaj torej tudi aktivne in rezervne pripadnike ministrstva za notranje zadeve, skupaj blizu deset tisoč. Med obravnavo se je zakon dopolnjeval. Nekateri poslanci so poskušali med veterane uvrstiti tudi pripadnike oboroženih enot na Slovenskem, ki so se med drugo svetovno vojno borili na strani okupatorjev. To se ni posrečilo. So pa status veteranov dobili člani narodno-revolucionarne organizacije TIGR, ki je delovala od septembra 1927 do 13. maja 1941. Poslanci so zakon sprejeli sredi oktobra 1995, veljati pa je začel z objavo v Uradnem listu RS, št. 63/95, 6. novembra 1995. Vsem vojnim veteranom pripada osem pravic, od posebnega dodatka do zdravstvenega varstva. Sredstva za to so zagotovljena iz državnega proračuna.

Orožje kot civilna pomoč?

Veliko zanimanje javnosti je zbudilo razkritje na mariborskem letališču. Tam so 21. julija 1993 na tiskovni konferenci pokazali 120 ton orožja in streliva, skritega pod oznako humanitarne pomoči. Krožiti so začele različne razlage o njegovem izvoru in naročniku.

Po opravljeni preiskavi so 16. decembra 1993 na mariborskem temeljnem javnem tožilstvu javnost obvestili, da ni šlo za skrivno trgovanje z orožjem, ki naj bi bilo namenjeno muslimanski vojski v Bosni in Hercegovini. Podali pa so obtožni predlog za dva delavca mariborske izpostave Varnostno-informativne službe in za dva delavca letališča Maribor. Storili naj bi kaznivo dejanje zlorabe uradnega položaja. Orožje so namreč na mariborsko letališče pripeljali z letali pod oznako človekoljubne pomoči za omenjeno republiko, kar naj bi bili osumljeni vedeli, a so o tem molčali.

To sporočilo mariborskega tožilstva marsikaterega slovenskega bralca ni zadovoljilo. Javnost si je pač mislila svoje. Bivši notranji minister Igor Bavčar je 29. septembra 1993 izjavil, da o tem ni vedel ničesar. Iz njegovega obvestila, objavljenega naslednji dan na drugi strani Dela, sem izvedel, da sta bila neposredni vodji slovenske uniformirane policije on in njegov naslednik Ivo Bizjak. Kaj sem torej počel sam in moj naslednik Peter Solar? Ali sva si sploh zaslužila plačo?

Glavna obravnava zoper obtoženo četverico se je začela 1. marca 1994 na temeljnem sodišču v Mariboru. Obtoženi so bili Silvo Komar, nekdanji vodja mariborskega območja VIS, Milan Hmelak, delavec iste službe, oba v suspenzu, Bruno Kremavc, direktor letališča Maribor, in Tomislav Špehar, vodja operative na istem letališču. Mariborsko temeljno javno tožilstvo pa je 17. oktobra 1994 nenadoma umaknilo obtožni predlog in sodni postopek se je tako končal.

Sodna obravnava je nekako dala misliti, da je čez ozemlje naše države potekal živahen promet z orožjem v smeri proti Hrvaški ter Bosni in Hercegovini tudi še v času, ko je veljala resolucija Varnostnega sveta OZN št. 713/91. Sprejeta je bila 25. septembra 1991 in je prepovedovala izvoz orožja v vse republike nekdanje SFRJ. Slovenija je postala članica svetovne organizacije 22. maja 1992 in do takrat je vsebina te resolucije formalno ni zavezovala.

S koncem mariborske sodne obravnave pa zadeva še ni bila sklenjena. Državni zbor je namreč 29. oktobra 1993 imenoval posebno parlamentarno komisijo, ki naj bi raziskala morebitno vpletenost politikov v trgovino z orožjem. Štela je devet članov, njen predsednik je postal Zoran Madon iz Slovenske ljudske stranke. O tem je 5. novembra 1993 v Uradnem listu RS št. 61/93, izšel poseben odlok. Komisija je torej raziskovala primer navkljub izidu mariborskega sodnega postopka.

Tako rekoč edina žrtev mariborske orožarske afere, takšno je bilo njeno popularno poimenovanje v javnosti, je ostal Slavko Kocmut, tedanji načelnik UNZ Maribor. Proti koncu 1993 ga je notranji minister Ivo Bizjak, ki je kmalu nato postal varuh človekovih pravic, administrativno upokojil, češ da je "objektivno odgovoren" za najdeno orožje. Sodna obravnava je pokazala drugače. Kaj sedaj? Ali preklicati prisilno upokojitev? Zunanji sodelavec ljubljanskega Dnevnika se je 6. decembra 1994 v članku "Varuhovo prikrajanje resnice" dokaj posrečeno vprašal, ali bo varuh človekovih pravic obravnaval pritožbo Slavka Kocmuta zoper nekdanjega notranjega ministra Bizjaka, to je samega sebe. Prav istega dne je tednik Mladina zanj uporabil vzdevek "ombušman".

Preostali trije soudeleženi v aferi so po umiku sodnega predloga zasebno tožili Janeza Janšo, češ da jih je v izjavi po zaslišanju pri preiskovalnem sodniku v Mariboru, 24. avgusta 1993, obrekoval oziroma žaljivo obdolžil. Prva obravnava je bila 27. junija 1996 in druga 17. septembra 1996, obe v Ljubljani. Toženi je bil oproščen.

O orožju, ki naj bi ga prevažali čez slovensko-hrvaško mejo, mi je znanega zelo malo. Spomnim pa se treh domnev. a) Poleti 1990 je hrvaško vodstvo ministrstva za notranje zadeve povprašalo našega ministra Bavčarja, ali bi jim bili pripravljeni odprodati nekaj orožja in opreme, ki so ju Hrvati potrebovali za predvideni obračun s kninskimi uporniki. V prvi polovici septembra istega leta je naš republiški sekretariat

za notranje zadeve v ta namen izločil 80 ročnih minometalcev, 90 ostrostrelskih pušk, 150 neprebojnih jopičev, 340 zaščitnih čelad in še nekaj drugih predmetov za opremo miličniških enot. Vsa ta oprema in orožje sta bila shranjena v skladišču notranjega ministrstva na enem mestu in namenjena prodaji Hrvatom. Njuna nadaljnja usoda je precej meglena. Vsekakor pa bi nam ta oprema in orožje prišla krvavo prav poleti naslednje leto, ko je bilo treba zaustaviti prodiranje JLA proti našim mejam. b) V četrtek, 4. julija 1991, je čez Sotlo pripeljalo v Slovenijo 10 kamionov hrvaškega notranjega ministrstva. Blizu Ljubljane so naložili opremo in orožje iz vojaškega skladišča pri Borovnici, ki so ga bili zasedli teritorialci, in so se ponoči vrnili po drugi poti nazaj čez Kolpo. c) O drugih, poznejših prevozi orožja čez Slovenijo sem slišal le govorice oziroma zvedel zanje zgolj po naključju. Šlo je za čas, ko je veljala prepoved uvoza orožja za vse ozemlje nekdanje Jugoslavije. Na tedenskih sestankih šefov operativnih služb pri namestniku ministra Bogu Brvarju smo kdaj pa kdaj slišali očitke na račun neusklajenosti med Specialno enoto MNZ, Operativno-komunikacijskim centrom MNZ in Varnostno-informativno službo. Dobil sem vtis, da je te prevoze na našem ozemlju varovala tudi tuja policija s svojimi močmi. O tem bi več vedeli Bogo Brvar, Miha Brejc, Marjan Štriker in Vinko Beznik. Svoje domneve sem objavil 10. julija 1993 v članku v Delu.

Ob tem naj zapišem, da sem nekajkrat hotel stopiti v pisarno namestnika ministra Boga Brvarja, a me je njegova tajnica vsakokrat vljudno obvestila, da je zaseden; pri njem je bil bosansko-hercegovski notranji minister Jusuf Pušina. Nisem imel priložnosti, da bi se seznanil s tem funkcionarjem. Morda je tako še bolje.

Mariborska zadeva z orožjem je spodbudila tudi domnevo, da so nekateri v vodstvu slovenske uniformirane policije zaznali, da ni vse v redu s človekoljubno pomočjo na mariborskem letališču. O tem pa nisem bil obveščen, zato mi ni bilo treba na zaslišanje v Maribor ali v parlament, tako kot sta morala Drago Kupnik in Anton Pozvek. Sodelavci so mi tako nehote še po upokojitvi prihranili sitnosti...

Tovor na Brniku

Kazalo je, da postaja Slovenija dežela afer in da je po tej plati že daleč na poti v Evropo. Poleti 1994 je prišlo na dan podobno razkritje kot je bilo tisto na mariborskem letališču. Najprej je zadevo razkril tednik Mladina, nato pa jo je zagrabil še drugi tisk, zlasti Delo. Januarja 1992 so v koprsko пристanišče priplule ladje, ki so med tovorom vozile tudi zabojnike s približno 13 tisoč avtomatskih pušk znamke kalašnikov. Od tam so jih s tovornjaki prepeljali na letališče Brnik. Shranili so jih v poslopju nekdanje šolske eskadrilje JLA, ki ga je pozneje prevzela naša teritorialna obramba. Varovali so ga pripadniki Specialne enote MNZ in

bili za to menda posebej plačani. Do konca februarja 1992 so skladišče izpraznili in zabojnike odpeljali s kamioni nekam proti Hrvaški, kot je moč na kratko povzeti časnikarske članke.

Po razkritju so se spet začeli prepiri zaradi odgovornosti za te pošiljke, ki naj bi bile namenjene na Balkan. Vlogo posrednika naj bi bilo imelo kar notranje ministrstvo. Javnost je verjetno zmajevala z glavami in se čudila sprenevedanju posameznikov ali ustanov.

Parlamentarna komisija, ki je raziskovala mariborsko afero, je delala bolj počasi. Postopoma je klicala na pogovor pomembne priče. Tako je 5. aprila 1995 zgovorno in malce jezno nastopil tudi Bogo Brvar, administrativno upokojeni državni sekretar za javno varnost. Iz časnikarskih poročil naslednjega dne se je dalo razbrati, da je hranil velike vsote tujega denarja, zasluženega s prodajo orožja Hrvaški ali Bosni. Orožje je skrivaj potovalo čes Slovenijo, tudi kot človekoljubna pomoč, za kar naj bi vedel najvišji državni vrh. To je pomenilo korak naprej od tistega, kar je Brvar kot priča povedal dotlej. Lahko domnevamo, da bo javnost postopoma verjetno le izvedela resnico, če se bodo razprtije med nekdanjimi pomembnimi možmi v ministrstvu za notranje zadeve in v politiki nadaljevale.

V petek, 14. aprila 1995, je notranje ministrstvo sporočilo, da so ovadili šest oseb, ker so osumljene nedovoljene trgovine z orožjem. Časnikarji so zapisali, da sta med njimi tudi Igor Bavčar in Janez Janša. Ovadbe so se nanašale na tako imenovano brniško orožje. Časopisni komentatorji so ovadbe povezovali tudi z začetkom predvolilnega tekmovanja. Na njihovo pisanje se je najprej odzval Bavčar. V sredo, 19. aprila 1995, je v Delu objavil "Sporočilo v zvezi s poročanjem o ovadbah v aferi orožje". V njem je pojasnil, kako so nabavljali orožje za potrebe slovenske teritorialne obrambe in milice, manj pa o njegovem prevažanju čez Kolpo ali Sotlo. Istega dne je sklical časnikarsko konferenco tudi Janša. Ubral je torej drugačno taktiko kot Bavčar. Njegove izjave so naslednji dan objavili časniki, in če bi prišlo do polemike, bi se lahko skliceval na napake časnikarjev. Med drugim je dejal, da so ovadeni napačni, saj bi to morali biti zlasti trije nekdanji uslužbenci notranjega ministrstva: poveljnik specialne enote in oba državna sekretarja. Pravilneje bi bilo, če bi Janša uporabil besedi namestnika ministra, saj tedaj, ko se je dogajala brniška zadeva, še ni bilo državnih sekretarjev.

Ko zdaj o tem pišem, se mi kar sam vsiljuje spomin na knjigo Dimitrija Rupla Skrivnost države, ki opisuje nekatere zunanjepolitične plati osamosvajanja Slovenije. Ob njenem prebiranju sem pogosto pomislil, da bi dobro časnikarsko ali publicistično pero imelo neizmerno hvaležno snov za pisanje dela s prav obratnim naslovom "Država skrivnosti". Zaupnih gradiv vseh vrst je tudi pri nas nič manj kot v enostranskem režimu. Veliko jih pride na dan, majhne ostanejo neredko

prikrite, o velikih pa javnost zve, ko to želijo politiki, vojaki ali policaji. Kaže, da uradniki ali funkcionarji zaradi poplave gradiv s tako oznako po večini izgubijo smisel za resnično skrivnost, ki jo poznajo v vseh državah na svetu.

Sredi poletja 1996 je tisk sporočil, da je državno tožilstvo ovadbe v zvezi z brniškim orožjem zavrglo.

Lepo pisanje za poslance

Notranje ministrstvo je februarja 1992 pripravilo gradivo o svojem deležu v proračunu za tisto leto. Obsegalo je 31 strani, natisnili in zvezali so ga v lastni tiskarni. Pod naslovom "Zakaj in koliko denarja potrebuje slovenska policija v letu 1992" so ga poslali v republiško skupščino, da bi prepričali poslance k dvigu rok ob glasovanju o proračunu. V gradivu je bilo med drugim tudi napisano: "Sredstev za delo organa (osebni dohodki in materialni stroški) praktično ni mogoče pomembneje krčiti. Zmanjšanje za 200.000 tolarjev gre na račun manjših prispevkov delodajalca zaradi ukinitve beneficiranega statusa približno 1.000 zaposlenim in skrajne racionalizacije dela preko polnega delovnega časa."

Kolikor mi je znano, je bila to samo lepa želja ali vaba za poslance. Vse je ostalo le na papirju, ki menda res prenese vse. Delovna doba s povečanim štetjem let je ostala v veljavi prav za vse, ki so jo že imeli dotlej. Še več. Tudi novim delavcem, ki so prihajali na izpraznjena ali na novo odprta delovna mesta, je pripadla ta pravica. To je pomenilo, da se je 12 mesecev delovne dobe štelo kot 16 mesecev za pokojninsko dobo. V gradivu pa me ni motila le vsebina, marveč tudi uporaba besede policija za vse organe notranjih zadev. Takrat je že veljal zakon, po katerem se je dotedanja milica preimenovala v policijo. Ime se je torej spremenilo le za uniformirane delavce in ne za vse zaposlene v notranjem ministrstvu. Vendar tega niso upoštevali v vseh službah ministrstva, marveč so hoteli čim prej uveljaviti novo ime tudi za nekaj drugih dejavnosti, na primer kriminaliste, upravne delavce notranjih zadev idr.

Krojači po meri politike?

Obleko in opremo za uniformirano policijo so izdelovala številna domača podjetja. Na ta način se je precej proračunskega denarja za te namene vrnilo v domače gospodarstvo, kar je povsem na mestu. Poskusi, da bi prekinili sodelovanje s starimi, preizkušenimi izdelovalci in poiskali nove, so se opirali na preveč kočljiva merila, da bi lahko ostali prikriti.

V petek, 20. decembra 1992, zvečer je bila v Festivalni dvorani v Ljubljani javna predstavitev naše nove uniforme. Ob koncu je bila skromna pogostitev za vse navzoče. V pogovoru s časnikarjem in direktorjem podjetja Kroj iz Ljubljane Antonom Žabjekom, ki že dolga leta izdeluje naše uniforme, mi je ta malce očitajoče povedal, da je naše ministrstvo

dalo izdelati delovne uniforme zasavskemu podjetju, ki je deloma uporabilo njihovo tehnologijo in znanje. Bilo mi je nerodno in šele pozneje, v Narodni restavraciji hotela Slon, sem mu na štiri oči povedal oziroma priznal, da o tem ne vem prav ničesar. Da je nekaj v ozadju, sem sklepal iz pogovorov v enotah policije. Starešine in policisti so se namreč pritoževali nad slabšo kakovostjo uniform in škornjev. Šlo je za terensko opremo, ki smo ji rekli pemovska, saj so jo najprej dobili le pripadniki posebne enote milice (PEM). K izdelkom iz ljubljanskega Kroja in Ratirovca iz Železnikov nisem slišal takšnih pripomb. V zvezi s tem sem se pozanimal pri inšpektorju za opremo policije Milanu Logarju in ta mi je končno le izdahnil nekaj podrobnosti. Imel pa sem občutek, kakor da se boji. Iz njegovega ne prav jasnega odgovora sem vendarle razbral, da je tisoč terenskih oblek izdelalo trboveljsko podjetje IPOZ, škornje pa zagorska Zaščita. Domnevati je bilo torej, da je namestnik našega ministra za področje skupnih služb želel zagotoviti delo in zaslužek "domačima" podjetjema, saj je bil tam blizu doma.

V okvir ministrovega zanimanja za obmejno prebivalstvo sodi tudi primer, ki je povezan z Vinico. Tam je obrat novomeškega podjetja Novoteks in na našem ministrstvu so začeli razmišljati, da bi mu odstopili naročilo za izdelavo dela policijskih oblačil, češ da bi s tem ta nerazviti kraj ob Kolpi pridobil nekaj zaposlitev. Vendar do tega ni prišlo. Verjetno so na to vplivale tudi izkušnje iz Zasavja. Po moji sodbi pa je šlo za poskus politizacije naročil za naša oblačila in obutev. Zakaj? Ustaljeni izdelovalci so bili kakovostni in solidni. Podjetje Kroj je na primer izdelovalo uniforme celo za švedsko policijo. Z novimi, neizkušenimi in nepreizkušenimi, so hoteli posamezniki iz vrha ministrstva pridobiti le nekaj političnih točk pri (krajevnih) strankarskih veljakah. Ali se motim?

Stranka prehiti državo

Omenim naj tudi dejavnost Slovenskih krščanskih demokratov (SKD) na območjih državne meje Slovenije, pri kateri je šlo za svojevrstno prehitovanje: stranka je bila pred državo. SKD je začutila, da bi se dalo obmejne občine povezati po strankarski plati. Zato so njeni predstavniki v četrtek, 3. junija 1993, pripravili sestanek v Črnomlju in nanj povabili predstavnike 32 občinskih odborov SKD. Ustanovili so stalno skupnost obmejnih občin Slovenije, seveda na strankarskem temelju. Opozarjala naj bi na težave ob meji in pomagala izboljšati kakovost življenja tamkajšnjega prebivalstva. Le kje so dobili 32 obmejnih občin, ko jih je bilo 31? Ali so mednje prišteli Kamnik ali morda Izolo? Prvi nima državne meje, druga pa ima del občinske meje na morju. Po preureditvi občin konec leta 1994 je bilo obmejnih občin 60.

Obmejnega vprašanja niso izrabili v svojo korist le Slovenski krščanski demokrati. Ob peti obletnici uradne ustanovitve Slovenske demokratične

zveze je bila 15. januarja 1994 tiskovna konferenca njene naslednice Demokratske stranke Slovenije (DSS). Na njej so zbranim časnikarjem povedali, da bo stranka bolj dejavna tudi pri reševanju vprašanj, povezanih z državno mejo, zlasti med Slovenijo in Hrvaško. Omenili so neplačano električno energijo iz Jedrske elektrarne Krško, ki so jo sosedje še vedno nemoteno odvezemali, in tri trde orehe Razkrižje, Trdinov vrh in Piranski zaliv. Predlagali so, da bi bilo smotno v državnem zboru ustanoviti posebno skupino za preučevanje odnosov med obema sosedama. Tiskovna konferenca je bila sklicana prav v času, ko so se demokrati pripravljali na združitev s Socialistično stranko Slovenije (SSS) in Zelenimi, ekološko socialno stranko (Zeleni-ESS), pozneje pa naj bi se vse tri povezale z Liberalno demokratsko stranko Slovenije (LDSS). Slednje se je zgodilo 12. marca 1994 na Bledu: nastala je Liberalna demokracija Slovenije.

Prehitevanje z novimi občinami

Z zakonom o ustanovitvi občin je bilo povezano tudi vprašanje o organizaciji policije oziroma redarske službe v njih. Zakon je sicer začel veljati šele oktobra 1994, vendar segajo njegove korenine precej nazaj, v leto 1990.

Zanesljivo lahko zapišem, da je bila občina Šmarje pri Jelšah nekaj posebnega pri oblikovanju novih občin, s katerim so tako zelo hiteli. Naselje Rogaško Slatino so namreč 9. septembra 1990 razglasili za mesto. Skupščina mestne krajevne skupnosti je 28. oktobra naslednje leto sprejela sklep, da bodo razpisali "predhodni referendum" o preoblikovanju v samostojno občino. Glasovanje je bilo v nedeljo, 8. decembra istega leta. Volivci so se seveda izrekli za lastno lokalno skupnost, saj je za glasovalo skoraj 61 odstotkov tistih, ki so prišli na volišča. In na kaj so se oprli pri razpisu tega ljudskega glasovanja, ko pa takrat še ni bilo nobenega novega predpisa o lokalni samoupravi. Na "naravno pravico", sem bral v Uradnem listu RS, št. 24/91, 14. november 1991.

Podobna sklepa sta naslednje leto sprejeli tudi vodstvi krajevnih skupnosti Bistrica ob Sotli in Kristan vrh in tudi tu so se sklicevali na "naravno pravico".

Ne bi pa bilo pošteno, če bi nejasnost in zmedo očital le tem krajevnim skupnostim. Obe sta bili navzoči tudi precej višje v slovenski politiki. Že ob nastajanju novih zvez in političnih strank so mnogi govorili o nujnih spremembah v naši prihodnji ureditvi občin. Te pobude so se še okrepile po izvolitvi večstrankarske republiške skupščine spomladi 1990. Nekako ob koncu zime 1992 so strokovnjaki izdelali prvo uradno gradivo o novih občinah. Objavljeno je bilo v dveh številkah skupščinskega Poročevalca, 30. marca 1992. Razprave na terenu so botrovale spremembam prvotnih zamisli in marca 1994 so povsod po

naši republiki precej živahno potekali zbori krajanov, na katerih so predlagali, kakšne naj bi bile nove občine. Državni zbor je 8. aprila 1994 sprejel Odlok o določitvi referendumskih območij za ustanovitev občin, 28. aprila pa je bil objavljen v 22. številki Uradnega lista RS. Po njem naj bi bilo glasovanje maja in to v 340 enotah. Zadnjo nedeljo maja 1994 je res bilo ljudsko glasovanje povsod razen na Koprskem. Po objavljenih rezultatih je bilo slišati, da so bila za prazen nič porabljena velikanska sredstva. Volivci so namreč v mnogih primerih odgovorili na ponudeno z: "Ne, hvala". Dr. Ciril Ribičič, predsednik parlamentarne komisije za lokalno samoupravo, je napisal knjigo Centralizem zoper Slovenijo in njeno drugo izdajo sklenil takole: "Ponavadi pravimo, da ima sleherno ljudstvo oblast, kakršno si zasluži. Pri nas so ljudje še enkrat dokazali, da so pametnejši od politikov. V Sloveniji imajo politiki ljudstvo, kakršnega si ne zaslužijo". Parlament je 3. oktobra končno sprejel Zakon o ustanovitvi občin in določitvi njihovih območij; izšel je v Uradnem listu RS, št. 60/94, 3. oktober 1994. Kmalu je doživel popravke in spremembe, kar končno kaže tudi na njegovo kakovost?

Krajevni redarji

Med predpisi o delovanju občin je bil verjetno najpomembnejši Zakon o lokalni samoupravi. O njem je dr. France Bučar večkrat trdil, da bi se moral imenovati enostavno zakon o občinah, a brez uspeha. Na vseh treh stopnjah parlamentarne obravnave je vseboval tudi določbe, ki so se nanašale na varnost. Res pa je tudi, da se je to besedilo spreminjalo in se dopolnjevalo. Besedilo zakona in popravke oziroma dopolnitve je objavljal Poročevalec.

V prvem besedilu je bilo zapisano, da občina "organizira lokalno policijo in v skladu z zakonom skrbi za javni red in mir". Če bi to vzeli dobesedno, bi poleg državne policije nastale še občinske. Proti ponudeni rešitvi sem se oglasil trikrat, najobširneje v zborniku Nove revije z naslovom "Slovenci in prihodnost", ki je izšel konec pomladi 1993. V končni obliki je bil predpis bistveno spremenjen. V Zakonu o lokalni samoupravi, objavljenem v Uradnem listu RS, št. 72/93, 31. december 1993, je 21. člen predpisoval, da občina "organizira komunalno-redarstveno službo in skrbi za red v občini". To je pomenilo, da ostanejo znani, stari občinski redarji, ne pa, da je policija pod pristojnostjo občin. Taki rešitvi ni moč kaj bistvenega oporekati.

Na morebitno politično, strankarsko ozadje prizadevanj za drugačno krajevno redarstveno službo kaže tudi izjava enega od prvakov naših političnih strank. Predsednik Nacional socialne zveze Slovenije je 14. marca 1994 na tiskovni konferenci med drugim dejal, da je "največja želja Nacional socialne zveze Slovenije dobiti v roke lokalno policijo" (Delo, 15. marca 1994). Menim, da je bil Matjaž Gerlanc iz Velenja edini,

ki si je tedaj skrito željo upal povedati javno. Kaj pa drugi strankarski prvaki? Domnevam, da ne gre za povsem nedolžno, le varnostno vprašanje.

Redarsko službo so omenjali tudi nekateri kandidati za župane v času predvolilne dejavnosti za občinske volitve, ki so bile 4. in 18. decembra 1994. Med njimi tudi dr. Lev Kreft, ki se je potegoval za ljubljanskega župana kot kandidat Združene liste socialnih demokratov. Redarsko službo je preimenoval v mestno stražo, ki bi bila neoborožena in bi delovala preprečevalno na parkiriščih, otroških igriščih in podobnih krajih. Tako je njegovo misel 23. novembra 1994 povzelo Delo. V pogovoru za Nedelo, 24. septembra 1995, je mariborski župan ponovil vprašanje o "mestni policiji", ki da jo štajerska prestolnica nujno potrebuje. Vzpostavil naj bi jo kar po prihodnjem zakonu o mestnih občinah, če ne bi šlo drugače, je menil dr. Križman.⁴

Brez povezanosti?

Kmalu po predstavitvi prvih zasnov predpisov, ki naj bi na novo urejali občine, se je za nas postavilo vprašanje, ali bo in kakšna bo v prihodnje morebitna povezanost med (uniformirano) policijo in lokalnimi samoupravnimi enotami. Iz ministrovega kabineta so vodstvo slovenske policije sredi aprila 1992 pisno zaprosili za stališče do tega vprašanja. Odgovor, ki sem ga sestavil 29. aprila, je bil kratek.

"V upravi policije smo pregledali gradivo, ki se nanaša na novo zamisel lokalne samouprave v Sloveniji. Po naši oceni še ni mogoče natančneje določiti organizacije policije, ki bi izhajala iz organiziranosti novih občin. Menimo pa:

1. Notranja organiziranost policijske enote se bo morala v vsakem primeru nasloniti na območje posamezne občine, bodisi v obliki policijskega (varnostnega) okoliša ali na neki drug način. To pomeni, da bo območje občine hkrati policijski okoliš, kjer se bodo evidentirali varnostno zanimivi podatki.

2. Glede na dve desetletji izkušenj o poročanju oziroma obveščanju policijske enote o varnostnem dogajanju na območju občine je moč domnevati, da bo tudi novi predpis določal neke vrste obveznost policijske enote do nove občine. To postaja praksa tudi v najbolj centraliziranih državah Zahoda, na primer v Franciji.

Predlagamo, da se v okviru projekta službe javne varnosti v Sloveniji upošteva zamisel o novi lokalni samoupravi in poišče morebitne nove informacije te vrste."

Toda noben predpis s tega področja ni v nobeni stopnji obravnave v parlamentu omenjal takšne povezanosti. S tem sem tudi računal, saj sem približno poznal stališča vrha našega ministrstva. In nisem bil presenečen, ko je Dnevnik 16. decembra 1993 objavil mnenje ministra

Bizjaka o tedaj še pravno nepreklicanih vezeh med občinami in milico oziroma policijo. Njegova ocena je bila, da je ta povezava bolj formalna in da postaja sedaj nepotrebna.

Razočaran pa sem bil, ko sem prebral predlog zakona o javni varnosti, namenjen prvemu branju v državnem zboru. V njem ni bilo praktično ničesar, kar bi kazalo na povezanost policije in občin. Nekaj je bilo zapisano le o spodbujanju preprečevalne dejavnosti v lokalnih skupnostih. Na to pomanjkljivost zakonskega predloga je opozoril tudi upokojeni namestnik poveljnika slovenske policije Stanislav Narat v Dnevniku, 29. novembra 1994, kjer je med drugim zapisal, da so politiki požrli prevolilne obljube v zvezi s tem in kot zgled navedel takšne povezave v tujini.

Tolažil sem se, da drugače skoraj ne bi moglo biti. Vsaj dokler bo resor vodilo osebje, ki se lahko pohvali prav s tem, kako uspešno ukinja stare povezave med milico in skupnostjo, in manj s tem, kako uspešno gradi nove, boljše. Tako tudi ni bilo presenetljivo, da se je s tem pohvalil tudi predsednik Slovenskih krščanskih demokratov, saj sta bila kar dva notranja ministra iz te stranke. V uvodnem poročilu na tretjem kongresu stranke, ki je bil 22. in 23. oktobra 1994 v ljubljanskem hotelu Lev, je Lojze Peterle med naštevanjem njenih uspehov navedel tudi "delno reorganizacijo policije".

Zanimivo se mi zdi omeniti, kaj se je dogajalo v Mariboru. Tam so bile varnostne razmere vse težje in vse slabše. Časnikarji so celo namigovali na nepoštenost posameznikov v policiji. Najbolj kritičen je bil Bojan Grom, ki je v Nedeljskem Dnevniku, 25. decembra 1994, objavil članek z naslovom "Če boter ne da, še policija ne vzame". Spričo nastalega položaja je župan mariborske mestne občine dr. Alojz Križman napovedal, da se bo srečal z načelnikom tamkrajšnje uprave za notranje zadeve, da bi se pogovorila o delovanju tega organa. Do srečanja naj bi bi prišlo 6. januarja 1995, toda glede na to, da tisk ni poročal o njem, lahko sklepamo, da ga ni bilo. To kaže, kako tvegana je bila pobuda v času, ko je želela policija prekiniti vezi z občinami.

Državni zbor je 14. februarja 1995 začel prvo razpravo o zakonu o javni varnosti. Predhodno ga je obravnaval že odbor za notranjo politiko in pravosodje. Poslanci so imeli k zakonu precej pripomb in pomislekov. Če izločimo tiste člene, ki so govorili o posebnih policijskih metodah in sredstvih, kaže omeniti vsaj naslednje pripombe:

- natančneje bi bilo treba opredeliti sodelovanje med policijo in občinskimi redarji;

- v policijskih enotah bi kazalo oblikovati mešane komisije, v katerih bi pri obravnavi civilnih pritožb zaradi postopkov policistov sodelovali tudi ugledni državljani;

- kazalo bi ločiti zakon o organiziranosti policije od zakona o javni varnosti;

– zakon bi bilo najbolje preimenovati v zakon o policiji.

Nekateri poslanci so predlagali celo, da bi bilo najbolj smotno sporne posebne metode in sredstva vgraditi v samostojen zakon o zatiranju organiziranega kriminala.

Minister me nahruli

Sedemindvajsetega avgusta 1992 je izšla moja knjiga Izza barikad. V njej sem opisal nekaj kritičnih dogajanj, ki so neposredno zadevale ministra Bavčarja. Predvsem pa sem izrazil pomisleke do ministra, ki je hkrati predsednik Demokratske stranke Slovenije, in do širših sestankov šefov notranjega resorja v skupščinski dvorani. Kmalu zatem sem se pogovarjal s sodelavcema tednika Mladine Melito Zajc in Alijem Žerdinom, tudi o umoru Ivana Krambergerja. Intervju je izšel 8. septembra 1992 pod naslovom "Živimo v raju". Oboje, knjiga in intervju, je pripeljalo do zaostritve odnosov med ministrom in menoj.

Najprej me je v četrtek, 10. septembra 1992, ob 9. uri poklical na pogovor ministrov namestnik Brvar. Kritiziral je moja stališča v pogovoru za Mladino. Kot temeljni očitke je navedel, da zagovarjam uniformirano policijo in peham v godljo kriminaliste in visovce, da sem torej nekako cehovsko usmerjen. V zvezi s knjigo pa mi je rekel, da umika kritiko, ki mi jo je izrekel po internem telefonu, zato, ker sem namesto njegovega polnega imena in priimka uporabljal samo začetnici B.B., kar da je nekakšna žalitev. Čeprav so bile njegove kritike ostre, je ves čas pogovora ostal miren in razsoden. Nisva še končala, ko mi je po interfonu ministrova tajnica sporočila, da moram nemudoma k ministru. Šel sem torej v Bavčarjevo pisarno in kot navadno sedel k njegovi delovni mizi, pripravil beležnico in čakal na navodila. Dočakal pa sem plaz očitkov zaradi knjige in pogovora. Minister je ves čas hodil po sobi in ježno bruhal rafal kritik na moj račun. Pozneje sem si jih v svoji pisarni zapisal po temle vrstnem redu: službo izrabljam za to, da pišem knjige; intervju je slab in na ravni ljubljanskega tožilca; ostal sem Ertlov človek, kar je vedel že tedaj, ko sem na tedanji republiški sekretariat za notranje zadeve oddal njegove "Moje pogovore"; prav je storil, da mi ni zaupal v kočljivih zadevah, kot so oblikovanje manevrske strukture narodne zaščite, obramba pred JLA in podobno; med vojno sem se pokazal kot strahopetec, saj sem dvakrat odšel v zaklonišče; ob prvi napaki me bo odstavil. Ko je obmolknil, sem mu želel odgovoriti, a mi ni dovolil. Postavil me je pred vrata. Kakšne so bile posledice? Dvojne. Najprej gmotne: naslednja dva meseca sem bil prikrajšan pri stimulativnem delu plače, ki nagraduje delovni uspeh, vsakokrat po 13 tisoč tolarjev. Osebnostno pa sem to občutil tako, da nikoli več nisem bil sam v ministrovi pisarni. Nazadnje sem bil pri njem s skupino sodelavcev 5. oktobra 1992, ko smo obravnavali načrt akcije "Sito" in sem jo opisal v knjigi Na južni straži (stran 82-84).

Še istega dne, 10. septembra 1992, sem malo pred koncem službe prejel modro ovojnico z žigom "Nujno". Pečat je bil rdeče barve in to je pomenilo, da je iz ministrovega kabineta. S tesnobnim občutkom sem odprl ovojnico, saj sem pričakoval odločbo o odstititvi s položaja. Pismo je bilo kratko, vsebovalo je le en stavek, namreč, da moram na podlagi 87. člena pravilnika do ponedeljka napisati poročilo o svojem delu pri vodenju slovenske milice oziroma policije. Pod njim je bil značilen Bavčarjev podpis. Takoj sem odšel na upravo za organizacijo in kadre, kjer mi je podsekretar Niko Jurišič posodil "Pravilnik o organizaciji in delu Republiškega sekretariata za notranje zadeve SR Slovenije", ki je veljal od leta 1984. Ob koncu tedna sem bil dežurni na notranjem ministrstvu. V nedeljo sem že pred sedmo uro prišel v pisarno in začel sestavljati poročilo. Na kratko sem opisal svoje delo v upravi milice od 1. junija 1990. V ponedeljek je moja tajnica Helena Smrekar pretipkala poročilo, zapečatila ovojnico in pismo odnesla ministrovu tajnici. Obsegalo je poltretjo stran. Čakal sem, kaj bo storil minister. Ali me bo zamenjal ali bo počakal na kakšno drugo priložnost ali bo sklical kolegij in o zadevi seznanil širši krog sodelavcev? Na slednjo možnost sem računal, ko je bil v četrtek, 17. septembra 1992, v Celju razširjeni kolegij ministra. Toda ker se nič od tega ni uresničilo, sem sčasoma skoraj pozabil na najin spor.

V ponedeljek, 12. oktobra 1992, so mi iz ministrovega kabineta vrnili poročilo s čitljivim Bavčarjevim pripisom: "G. Čelik, želim iskrene izjave o naslednjih dejstvih: 1. o primerih političnega vpliva na policijo v našem mandatu, 2. o konceptualnem razvoju in uspehih policije, ki so plod naših predlogov, 3. o globljih vzrokih 'razdora' v policiji, kot pravite".

Nemudoma sem se lotil odgovora. Tajnica ga je pretipkala 13. oktobra 1992 in ga odnesla v ministrov kabinet. Tipkopis je obsegal dobri dve strani. To je bilo tudi moje zadnje osebno pisanje Bavčarju. Kdo je vedel za to najino dopisovanje razen tajnic, mi ni znano. Prepričan pa sem, da to ni dobro znamenje odnosov med sodelavci. Bližnja prihodnost naju je oba ustrezno "nagradila"... Moj odgovor ministru je bil:

"Na kratko in brez cenzure odgovarjam na postavljena tri vprašanja:

1. O političnem vplivu na organe za notranje zadeve

Neodvisna država Slovenija je nastala tako rekoč v stalnem spopadanju z zveznimi zakoni. Zavestno smo kršili predpise na vseh področjih. To velja tudi za organe za notranje zadeve. Nekaj tega je ostalo še danes. Primer: urjenje Bosancev pri nas, prevoz orožja iz Slovenije v Bosno in Hercegovino, uvoz orožja v Slovenijo itd. Nosilec je ministrstvo za obrambo, sodelujemo pa tudi mi. To se pravi, da je politika daleč nad pravom. Ali ima vse to tudi škodljive posledice za naše ljudi? Kakšen odnos imajo do zakonov? Ali jih tudi sami spoštujejo? Kako daleč je do korupcije? Razprave o boljšeiziaciji in deboljševiziaciji organov za notranje

zadeve so povsem strankarsko, politično obarvane. So daleč od strokovne vsebine. Kako jih sprejemajo policisti? Verjetno ne s simpatijo do politike, ki se na ta način vmešava v organe notranjih zadev.

2. Konceptualni razvoj in uspehi policije

Organi za notranje zadeve bodo doživeli nujne spremembe, čeprav bi temu nasprotovali. To zahtevata čas in razmere. Ne gre pa za nobeno 'prekucijo', kot da je bilo prej vse narobe. Nasprotno, domnevam, da takega reda in varnosti v naši Sloveniji ne bo nikdar več, kot je bil zadnja leta pred zlomom socializma. Če se motim, bom zelo vesel. Torej je treba spremembe v organih za notranje zadeve izvajati zelo premišljeno. Kot v tujini bomo morali tudi pri nas najti pravo razmerje med lokalno vpetostjo policije in bolj 'centralizirano' intervencijo, ko pride do potrebe zanjo. Pri dosednji reorganizaciji organov za notranje zadeve so se pokazali uspehi, ki so nad slabostmi. Vendar so tudi slednje, kot v vsakem človeškem dejanju in pojavu. O teh moramo razpravljati enako kot o dobrih plateh.

3. O znamenjih 'razdora' v organih za notranje zadeve

Trenutno razvijamo v ministrstvu za notranje zadeve zlasti centralno, intervencijsko zamisel. Pri tem prihaja do pravila: vsa nova delovna mesta so dobro ovrednotena in izskačejo iz veljavnega pravilnika. To ni dobro. To je neke vrste 'korupcija' naših kadrov. Gre pretežno za kadre zunaj uniforme, ki so prej bili v uniformi. V času, ki so zahtevali polno angažiranost uniformirane policije, so določeni deli ministrstva za notranje zadeve razvijali zamisel, ki ni usklajena z zamisljo javne varnosti v celoti. Morda so prehitevali na račun zaostajanja drugih? Kaj je to? Ali ni moč govoriti o 'nelojalni konkurenci' znotraj organov za notranje zadeve? Znamenja 'razdora' so tudi znotraj uprave policije. Kaj so poskusi avtonomije mejne, prometne in splošne policije, ki še niso povsem poraženi, spočeti pa so bili s pomočjo od zunaj uprave policije. Metoda dela v ministrstvu za notranje zadeve (sestanki z udeležbo najvišjih funkcionarjev in inšpektorjev) se počasi zamenjuje z metodo vodenja. Večkrat se zgodi, da za stvari ne vem, ker so se zanje dogovorili načelniki oddelkov ali inšpektorji v pisarnah v 2. nadstropju".

Niso bili redki očitki Bavčarju, da politizira organe za notranje zadeve. Nanje je skušal odgovoriti v intervjuju v Delu, 30. aprila 1993. Izrazil je začudenje, da se na očitke ni odzval nihče iz vrst delavcev notranjega ministrstva. Kakšna zmota, če je to res pričakoval! Takšno podporo bi v prejšnjem in tedanjem režimu dal edinole tiskovni predstavnik hiše na Štefanovi 2, in to kvečjemu dejanskemu, ne pa bivšemu ministru.

Moj spor z ministrom pa je imel še eno posledico. Ko je vodja Mediateke, kakor so uradno preimenovali nekdanjo strokovno knjižnico RSNZ, pripravljala odprtje prenovljenih prostorov, je nameravala na slovesnosti predstaviti tudi mojo knjigo Izza barikad. Vendar do tega potem ni prišlo in s tem sem po sporu z Bavčarjem tudi računal. Naj pa

mimogrede še dodam, da mi je žal, da za to našo knjižnico niso našli lepšega domačega imena, ampak so si izmislili to skrpucalo.

Nekomu nisem všeč

Po sprejetju Kodeksa policijske etike 24. novembra 1992 je bilo oblikovano častno razsodišče. Ugotavljalo naj bi morebitne primere moralne odgovornosti posameznikov za kršitve kodeksa, kot je določal 15. člen tega dokumenta. Po naključju je najprej obravnavalo moj primer.

Ko je poleti 1992 izšla moja knjiga *Izza barikad*, nekaj mojih navedb ni povzročilo veselja v vodstvu kriminalistične službe. Zamerili so mi pisanje o tako imenovanih mobilnih kriminalističnih patruljah, ki so ob nastanku dobile ime skupine za nadzor prostora, in posebej o deležu milice pri obravnavi kaznivih dejanj, saj je dosegal nad 80 odstotkov. O tem deležu se seveda ni javno govorilo, saj bi se bil morda kak bralec vprašal, zakaj potrebujemo posebno strokovno službo, če obravnava le petino vseh kaznivih dejanj v Sloveniji. Po prihodu dr. Darka Mavra na mesto direktorja dotedanje uprave za zatiranje kriminala se je ta kmalu preimenovala v Upravo kriminalistične službe MNZ, kar se mi je zdelo umestno in pravilno, saj je novo ime bolj odsevalo resnično stanje kakor staro. Po mojem namreč kriminal zatirajo zlasti ali tudi miličniki oziroma policisti in ne le kriminalisti. Vendar se tudi pri nazivih enot ni dalo ničesar spremeniti, kadar so posegala v koristi posameznih vodij.

Spomladi, poleti in jeseni naslednjega leta sem objavil nekaj prispevkov v časnikih, ki so zadevali tudi delovanje kriminalistov. Res sem bil kritičen, morda preveč. Toda če sem lahko kritično pisal in govoril v enostrankarskem sistemu v letih slovenske pomladi, naj bi bilo to še lažje v večstrankarski ureditvi, sem razmišljal. Pa bi se bil skoraj zmotil.

Ko je direktor uprave kriminalistične službe 16. julija 1993 v Delu objavil hvalnico skupinam za nadzor prostora, ki so bile tedaj uradno potrjene v javnosti, je napovedal tudi postopek pred častnim razsodiščem za neimenovanega kritika teh skupin. Vedel sem, kaj me čaka. Mitja Klavora je 29. novembra 1993 res pisno predlagal častnemu razsodišču, da oceni moje javno pisanje v času po moji odstavitvi. Štejem mu v čast, da je rekel bobu bob, in ni povzel Bizjakovega leporečja o moji premestitvi na sila pomembno svetovalsko mesto v vladi. O svoji pobudi je spregovoril tudi v pogovoru, ki je bil objavljen v Delu 11. decembra 1993. Toda ne prijavitelj ne častno razsodišče mi nista poslala 'ovadbe', da bi vedel, kaj mi očita. Zato pa mi je dekan Višje šole za notranje zadeve čisto osebno povedal, da je prijava prispela in da jo bodo obravnavali. Na mojo posebno željo sem predlog Mitje Klavore za obravnavo pred častnim razsodiščem prejel točno pol meseca po sklepu razsodišča s prijaznim opravičilom na napakico.

Stališče častnega razsodišča sem prejel po pošti 1. marca 1994. In priznati moram, da me je prijetno presenetilo. Njegov sklep je namreč bil, da nisem kršil niti kodeksa niti Pravilnika o določanju zaupnih podatkov in o varovanju zaupnih in osebnih podatkov, ki je bil objavljen v Uradnem listu RS, št. 8/93 12. februar 1993; taka objava tega pravilnika je bila prava izjema dotlej. Zame pomemben dokument je podpisal predsednik razsodišča prof. dr. Janez Pečar. Poslali so ga časnikom v objavo. Menim, da je bil duhovni oče sklepa njegov podpisnik. Treba je bilo dobro poznati stanje v tujini in izhajati iz domačih razmer, kar pa ni bilo mogoče brez trdne hrbtenice. Prav slednja je bila pri nekaterih v našem ministrstvu nekoliko načeta ali že kar upognjena.

Imel sem občutek, da je nekdo poskušal častno razsodišče postaviti v vlogo nekakšnega cenzorja javnih opredelitev delavcev organov za notranje zadeve. Nadomestilo naj bi nekdanjo notranjo zaščito ali tako imenovane raporte pri predstojnikih. V novi ureditvi naj bi to vlogo odigrala bolj prefinjena oblika spametovanja neposlušnih, saj bi jih preko javnih objav stališč razsodišča tudi ožigosali. Prav zato štejem, da je zelo pomembno, da je poskus cenzorske zlorabe razsodišča padel že pri prvem poskusu.

Kaže, da je razsodišče kmalu dobilo svoje mesto, čeprav ne povsem tako, kot so si ga predstavljali njegovi ustanovitelji. Nanj so se začeli obračati tudi državljani, ki niso bili zadovoljni z delovanjem policistov, čeprav naj bi to sodilo v okvir pritožb. Jeseni 1994 je razsodišče sporočilo, da dobiva anonimne pobude ali pa take, ki ne sodijo na področje moralnega, za kar je edino pristojno. Sporočilo o tem je objavilo Delo 21. oktobra tega leta.

Kot administrativni upokojenec se je dvakrat, ob koncu leta 1993 in na začetku naslednjega leta, javno oglasil nekdanji državni sekretar za javno varnost Bogo Brvar. Dotlej se publicistično ni posebej udeleževal, zato naj omenim, o čem je pisal. V prvem prispevku je med drugim trdil, da so se proračunske razprave v zvezi s policijo začele šele v večstrankarskem sistemu, o čemer sem že pisal, v drugem, ki je bil objavljen v Delu 29. januarja 1994, pa se je dotaknil kadetnice v Tacnu s stališčem, ki ji ni bilo naklonjeno. Menil sem, da bi bilo oboje hvaležna tematika za polemiko, zato sem po dogovoru z urednikom sobotne priloge enega od slovenskih dnevnikov napisal članka z naslovoma "Naša uniformirana policija 1993" in "Podobnosti med letom 1966 in 1993". Ker ju niso objavili, sem ju združil v manjši prispevek z naslovom "Ali posebnosti odpraviti ali nadgraditi?" in ga ponudil v objavo v sobotni prilogi drugega našega dnevnega časnika. Toda tudi tu so mencali z njegovo objavo, zato sem ga umaknil; končno je izšel v tedniku DE, 10. marca 1994.

“Mladina” pove odkrito

S prihodom novega notranjega ministra v vlado – Bizjaka, je bila odkrito kršena ustavna določba o nezdružljivosti policijske službe s članstvom v političnih strankah. Ta v 67. členu določa, da “poklicni pripadniki policije ne morejo biti člani političnih strank”. Novi minister je nemudoma zaposlil funkcionarja, ki sta bila v javnosti znana kot strankarska človeka. Prvi je bil šef njegovega kabineta Dušan Krajnik, drugi pa podsekretar in direktor uprave skupnih služb mag. Davorin Mozetič. Pristala sta tam, kjer je denar, smo si mislili nekateri. Vendar se z njunim imenovanjem kršitev te določbe ni nehala. Prihajali so novi delavci, ki pa so bili bolj previdni in tiho oziroma se niso javno razglašali za člane Slovenskih krščanskih demokratov. V ministrstvu so govorili, da je šef kabineta prevzel v roke vse niti kadrovskih odločitev.

Temu je največ pozornosti namenil tednik Mladina. Dne 23. marca 1993 je pisal o procesu “prekvašenja policije s krščanskim etosom”. Mladina je bila edina, ki si je upala tako odkrito pisati o dogajanju, ki je dišalo po prekrščenju palače na Štefanovi 2. Zanimivo je, da nobeden od poimensko navedenih ni protestiral ali zanikal tega pisanja o strankarskem razvrščanju novih funkcionarjev notranjega ministrstva, z izjemo državnega sekretarja Brvarja, ki je zanikal članstvo v SKD s pojasnilom, da ga je novi minister pač štel za sposobnega in ga zato imenoval za svojega prvega sodelavca. To edinstveno branje je objavilo Delo 18. februarja 1993 na drugi strani. Na kršitve o zaposlovanju v notranjem ministrstvu je pozneje, 3. oktobra 1994, opozoril Dnevnik, ko je pisal o primerih, kako je novi notranji minister Šter na lepo plačanih pisarniških delovnih mestih v “svojem” resorju zaposlil sorodnike z Gorenjske. Časnikar si je upal neposredno uporabiti besedo nepotizem in bralcem s primeri pokazati njen pomen v slovenskih razmerah, točneje v ministrstvu, ki ga je vodil nekdanji podpredsednik Narodne demokratske stranke in tedaj član SKD, ki je visoko poudarjala verski, moralni etos. Ko sem prebiral ta članek, sem se spomnil na tisto znano: “Poslušajte me, kaj jaz govorim, ne glejte pa, kaj jaz delam”.

Naj na tem mestu omenim še neki drug dogodek. Povezan je s smrtjo nekdanjega načelnika slovenske milice, ki je to dolžnost opravljal 12 let. To je bil partizanski poveljnik in poznejši general Ivan Lokovšek-Jan. Ob njegovi smrti so sorodniki izrazili željo, da bi jaz imel poslovilni govor. Strinjal sem se in zaprosil za odobritev državnega sekretarja, zadolženega za javno varnost. Mojo prošnjo je zavrnil, češ da pokojnik ni bil upokojen kot uslužbenec tedanjega RSNZ. Stališče sem sporočil sorodnikom in ti so se obrnili na republiški odbor Zveze združenj borcev NOV Slovenije, njegov predsednik Ivan Dolničar pa na ministra Bizjaka. Slednji je ugodil želji pokojnikove družine. Sreča, da sem generala dobro poznal in sem lahko še pravočasno pripravil poslovilni govor, saj sem imel na razpolago

le nekaj ur. Prvič v življenju sem opravil tako nalogo. Bilo je 18. marca 1993.

Te politično, strankarsko in ideološko obarvane zgodbe naj sklenem s strokovno oceno ministra Bizjaka. Podal jo je njegov nekdanji strankarski kolega in somišljenik in ni bila nič kaj ugodna ali prizanesljiva. Tako sem v Delu, 12. novembra 1994, izpod peresa Viktorja Blažiča med drugim prebral, da je bil Bizjak kot minister "poklicno neustrezen".

Zakon ostane nejasen

Ustavno načelo o nezdržljivosti policijske službe s članstvom v političnih strankah so nekateri tudi tolmačili, češ da velja le za tiste, ki so po poklicu policisti, ne pa tudi za tiste, ki se začasno zaposlijo v nekaterih dejavnostih ministrstva. Res je bilo moč črko ustave tolmačiti tudi tako. Predrzejši so celo trdili, da ustava ni dovolj natančna, da bi v njej moralo izrecno pisati, da te službe ne smejo opravljati strankarski ljudje, ne pa, da je ne morejo. Za posameznike, ki so bili ne le strankarsko, marveč tudi ideološko opredeljeni, to po mojem sploh ni bilo tako čudno, saj so takšni ljudje pogosto brez pravih moralnih zadržkov.

Zanimivo je, da je ustavno besedilo skoraj dobesedno povzel tudi predlagani zakon o javni varnosti. Besedo policist je razširil na uniformirano in kriminalistično vejo javne varnosti, njeni pripadniki ne smejo biti člani političnih strank, medtem ko so vsi preostali delavci notranjega resorja lahko. Takšna rešitev se mi ne zdi le nevarna, marveč tudi nemoralna. Policiste namreč vodijo prav ljudje, ki formalno niso policisti, marveč funkcionarji, in so lahko strankarsko opredeljeni. To je bila svojevrstna hinavščina, značilna za čas in kraj: notranje ministrstvo zgodaj jeseni 1994. Na to sem opozoril tudi v javnosti s člankom v mariborskem Večeru, 12. novembra 1994, v katerem sem razčlenil predlagani zakon o javni varnosti.

Ni temeljno zlo članstvo policistov v strankah, marveč izražanje strankarske pripadnosti ali njeno izkoriščanje med opravljanjem službe. Nobena skrivnost namreč ni, da se zaposleni v notranjem resorju intimno opredeljujejo za določene stranke ali proti njim. Tako je tudi v tujini in drugače skoraj ne more biti. Bistvo je, da to ne bi smelo odsevati v njihovem delu. Zato bi morala biti v zakonu podobna stroga varovalka za prav vse zaposlene v ministrstvu za notranje zadeve, ne samo za uniformirane policiste in kriminaliste. Dvomim, da se bo po volji ministrstva besedilo zakona kaj spremenilo. Besedo imajo poslanci in s tem tudi odgovornost.

Pravo mero streznitve so nekateri verjetno doživeli, ko so 18. novembra 1994 v Uradnem listu RS prebrali Zakon o organizaciji in delovnem področju ministrstev. Med drugim določa vsebino dela notranjega ministrstva. Najprej podrobno našteje upravne naloge in šele nazadnje

namenja nekaj prostora tudi javni varnosti. Vrstni red 2. člena Zakona o notranjih zadevah iz leta 1980 je v njem postavljen dobesedno na glavo. Na Štefanovi 2 sem na račun tega zakona slišal nekaj pikrih pripomb, predvsem da izraža zmago tako imenovanega upravnega lobija, operativa pa da je potisnjena na stranski tir. Ali to ne bo brez posledic na delovno vzdušje in odnose v policiji?

Prav v tistih dneh, 26. novembra 1994, je bil objavljen v Delu tudi pogovor s Slavkom Debelakom, državnim sekretarjem za področje uprave. Zanimivo je, da je v njem govoril skoraj izključno o javni varnosti, čeprav je bil za to pristojen državni sekretar Borut Likar.

Nova delovna mesta

V knjigi Na južni straži sem orisal tudi vsebino skrivnega načrta "Mreža", ki je zadeval delo enot na južni meji Slovenije in je vse bolj postajal stvarnost. Zlasti za policijske postaje s splošnim delovnim področjem, ki so skrbele tudi za varnost ob slovensko-hrvaški meji. Pozno jeseni 1993 so začele izvajati drugo stopnjo s tem načrtom predvidenih nalog, kar je pomenilo strožji nadzor te meje. Nekatere uprave za notranje zadeve so se odločile, da bodo nekdanje kadete za nekaj tednov premestile na delo ob tej meji, da bi tako za silo pokrpale pomanjkanje moštva.

To ni moglo trajati v nedogled, čeprav je bilo s strokovne plati verjetno dobra rešitev, saj se je vsak policist že na začetku svoje službene poti seznanil tudi z nalogami ob državni meji. V Upravi policije MNZ so pripravili predlog o povečanju števila delovnih mest v enotah v zaledju naše južne meje. Ministrstvo je predlog poslalo vladi, potem ko sta svoj "lonček" pristavili še dve službi v tem resorju. Kazalo je, da je na račun te meje moč povečevati število predvidenega osebja tudi (ali zlasti) drugje in ne le v uniformirani službi. Vladna komisija za kadrovske in administrativne zadeve je 19. februarja 1994 sklenila, da se število delovnih mest v notranjem resorju poveča za 260. Od teh jih je 124 pripadlo uniformirani policiji za varovanje državne meje s Hrvaško, 74 kriminalistični službi in 62 Uradu za varnost in zaščito MNZ. Uprava policije se je odločila, da bodo vsa delovna mesta, ki so ji bila odobrena na novo, namenjena policijskim enotam s splošnim delovnim področjem: za nove delovne moči pri varovanju meje zunaj mejnih prehodov med Slovenijo in Hrvaško.

Vse te podatke sem dobil pri Upravi za organizacijo in kadre MNZ. In se zamislil nad njimi. Domneval sem, da je povečano število delovnih mest povezano s spremembo v vrhu našega ministrstva. Državni sekretar za javno varnost Brvar je temu nasprotoval in to utemeljeval tudi s primerjavami v mednarodnem merilu. Vendar se z njim v tem pogledu nisem mogel strinjati, kajti primerjava je bila neprimerna, saj beseda policija v različnih državah vključuje različne službe. Sam sem štel, da bo

južna meja zahtevala povečanje delovnih mest v uniformi za približno 300 mož. Na ta način bi dosegli okvirno merilo, ki velja na Zahodu, kjer za kilometer državne meje skrbi najmanj en policist in je to tudi njegova temeljna naloga. Na to sem sprva opozarjal v zaprtih krogih, pozneje pa tudi javno, najjasneje v pogovoru za Mladino, 12. oktobra 1993, in na javnih tribunah o poteh v varno Slovenijo na prelomu starega leta v novo 1994. Res pa je, da je bila stalna nevarnost "zlorabe" povečevanja števila delovnih mest na račun južne meje v drugih službah ministrstva.

Ko je jeseni 1993 prevzel naloge državnega sekretarja za to področje Borut Likar, je bilo moč upati, da bodo zamisli o okrepitvi predvidenega števila mož za varovanje južne meje prodrle. Likar je namreč prišel iz Novega mesta, kjer se je v zadnjih letih srečeval tudi z nalogami varovanja meje vzdolž Kolpe. Prihajal je tako rekoč s terena, kjer so problemi živi in jih je treba reševati sproti. Za filozofiranje ni časa.

Policijska zgostitev

Ob tem povečanju števila sistemiziranih delovnih mest v ministrstvu za notranje zadeve se je (spet) postavilo vprašanje, ali je število delavcev v organih za notranje zadeve pri nas primerljivo s tujino, zlasti z Zahodno Evropo. Podatki o številčnosti policijskih moči, ki so objavljeni v tujih publikacijah, so deloma zastareli že ob izidu. Za nas so vsaj delno uporabni podatki o številčnem stanju policijskih moči iz leta 1989, ki so izšli v študiji "Policije v Zahodni Evropi". Iz njih sem izračunal, na koliko prebivalcev posamezne države pride en uslužbenec, ki tam opravlja policijske naloge. Pisci omenjene študije so za ta količnik uporabili izraz "policijska zgostitev", ki se mi zdi primeren tudi za nas. Izračun sem napravil za nekaj držav, izpustil sem le tako imenovane žepne državice na naši celini. Za Avstrijo v publikaciji ni bilo ustreznih podatkov, a sem jih izbrskal po drugih poteh. Tako pride v Avstriji na enega policista 300 državljanov, Belgiji 267, na Danskem 364, Finskem 427, v Franciji 284, Irski 290, Islandiji 444, Italiji 208, Luksemburgu 467, Nizozemski 332, Norveški 491, Portugalski 258, Španiji 308, Švedski 340, Švici 455, Veliki Britaniji 417 in tedanji ZR Nemčiji 308. Pogosto štejejo, da je država tem bolj demokratična, čim več prebivalcev pride na enega policijskega uradnika.

V Sloveniji je bil ta količnik primerljivega leta približno 290. Torej je bila takrat zgostitev policije pri nas precej podobna kot v državah Evrope, ki so se hvalile z demokracijo, v primerjavi z nekaterimi pa manjša ali večja. Pri tem sem za Slovenijo upošteval vse zaposlene v organih za notranje zadeve. Če bi štel le moči v javni varnosti, bi bil ta količnik še višji, saj bi izpadlo približno dva tisoč delavcev iz službe državne varnosti, skupnih služb in drugih spremljevalnih dejavnosti.

Številčno stanje zaposlenih v policiji pri nas je bilo dolga leta izključno v pristojnosti vlade. Šele zadnja leta je to nalogo prevzela komisija za kadrovske in administrativne zadeve pri vladi, ki jo je verjetno lažje prepričati o potrebnosti povečanja števila zaposlenih v notranjem resorju.

Ob zamenjavi obrambnega ministra Janeza Janše spomladi 1994 se je pri nas spet začelo govoriti o policijski državi. Pojem naj bi veljal tudi za Slovenijo. Smiselno ga je uporabil tedaj že bivši minister Janša, ko je na televiziji govoril o možnih provokacijah na protikorupcijskem zborovanju 9. aprila 1994 na Kongresnem trgu v Ljubljani.

Pojem policijske države ima tri pomeni. Prvi je zgodovinskega izvora in sega v obdobje absolutnih monarhij v Evropi, ko je državna uprava imela velikansko moč. Beseda policija je pomenila približno isto kot uprava. Drugi je novejšega datuma in se nanaša na državno oblast, ki krši pravne norme, da bi si zagotovila obstoj. Tretji je redkeje v uporabi in pomeni, da je v državi veliko policije vseh zvrsti. Najbrž je navedeni politik mislil prav na ta zadnji pomen, ko je govoril o policijski državi.⁵

V petek, 15. aprila 1994, se je prvič sestal odbor državnega zbora za spremljanje uresničevanja resolucije o nacionalni varnosti. Predsednik odbora je postal dr. Leo Šešerko. Eden od sklepov sestanka je bil, da mora ministrstvo za notranje zadeve pripraviti gradivo o številu in sestavi zaposlenih v organih za notranje zadeve pri nas in ustrezne podatke o državah, ki so primerljive z nami. Na njegovi podlagi naj bi odborniki lažje odgovorili na očitek, da je Slovenija postala "policijska država". Tako je poročalo Delo naslednjega dne.

Prvega januarja 1995 naj bi se občutno povečalo število zaposlenih v notranjem ministrstvu, vendar ne policistov ali kriminalistov, marveč pisarniških delavcev. Zakon o upravi, ki je bil sprejet 20. oktobra 1994, je namreč določal, da ministrstvo za notranje zadeve prevzame od tedanjih občin vse upravne naloge svojega delovnega področja, ki so jih dotlej opravljali občinski uradniki po navodilih notranjega ministrstva. Po novem so te naloge prevzele upravne enote, ki so bile oblikovane na območjih dotedanjih občin oziroma v mestu Ljubljani. Je to pomenilo, da bo notranji resor prevzel tudi vse zaposlene?

Če bi se to zgodilo, bi se število uradnikov v notranjem ministrstvu povečalo za več kot tisoč. Tako bi se Slovenija glede na število prebivalcev na enega policista uvrstila v sam vrh evropskih držav. Tega so se odgovorni najbrž zavedeli, zato so sprejeli drugačno rešitev. Upravne enote so ostale organizacijsko in kadrovsko samostojne in jih niso podredili pristojnemu ministrstvu. V Sloveniji je bilo v letu 1995 oblikovanih 58 upravnih enot. V njih je delalo 1030 zaposlenih, ki so prej delali v občinskih upravnih organih notranjih zadev. Štele pa so še na stotine drugih, od občin "prevzetih" delavcev.

Poslanka SKD Nada Skuk je 28. februarja 1995 v državnem zboru vprašala, koliko ljudi je zaposlenih v naši državni upravi. Odgovor vlade je bil objavljen v Poročevalcu DZ RS, št. 12/95, 11. april 1995. Zadnji dan januarja tega leta je bilo v upravnih organih in vladnih službah sistemizirano 18.916 delovnih mest, od teh je bilo 2929 nezasedenih. V notranjem resorju je bilo predvidenih 8547 delovnih mest, 516 je bilo nezasedenih. Torej je na enega zaposlenega v organih za notranje zadeve prišlo 249 državljanov Slovenije.

Delo je 20. februarja 1997 poročalo, da je bilo na začetku leta 1991 v Sloveniji v državni upravi zaposlenih 9773 oseb, na začetku leta 1997 pa že 28.092.

Stroški za policijo

Za davkoplačevalce je morda še bolj zanimiv podatek, kolikšna denarna sredstva je treba odšteti za vzdrževanje enot notranje varnosti. Navadno se vzame za tovrstno merilo strošek na enega ali na tisoč prebivalcev. Knjiga z naslovom "Svetovna enciklopedija policijskih sil in kazenskega sistema" iz leta 1989 vsebuje nekatere podatke za 185 držav in ozemelj sveta. Med razpoložljivimi številkami so tudi podatki, koliko prebivalcev pride na enega policista in kolikšni so izdatki za policijo na prebivalca. Slednja kazalca sta redka, saj veliko držav ni posredovalo teh števil. V knjigi je zato v ustreznih razpredelnicah pogosto zapisano neznano.

Za Evropo so proračunski izdatki te vrste objavljeni samo za enajst držav. Tako na primer Grčija na prebivalca nameni za policijo letno dobrih 500 ameriških dolarjev, Švica pa 136 dolarjev. Jugoslavija teh podatkov ni dala.

Za Slovenijo sem skušal dobiti ustrezen podatek pri notranjem ministrstvu, saj sredstva za notranji resor niso bila zagotovljena samo v republiškem proračunu, marveč tudi v občinskih, in podatkov slednjih nisem imel. Devetega maja 1994 sem se pisno obrnil na upravo skupnih služb in jih zaprosil, da mi posredujejo ustrezne številke za leto 1989. Odgovora nisem dobil. Pozneje, 6. februarja 1995, sem enako prošnjo s spremnim dopisom odnesel v kabinet finančnega ministra, da bi mi posredoval želene podatke skupaj s podatki o stroških za postavitev južne meje. O njeni usodi sem se pozanimal šele konec avgusta istega leta, saj sem vedel, da so zaposleni s pripravo državnega proračuna, o katerem se je vlekla razprava v parlamentu. Na finančnem ministrstvu sem se oglasil kar s fotokopijo prošnje, a so mi prijazno povedali, da so zaprošeni podatki najlažje dosegljivi pri notranjem ministrstvu. Tako sem na Upravo skupnih služb MNZ 18. septembra istega leta spet odnesel kopijo prošnje z upanjem, da bom pod direktorico imel več sreče kot pod prejšnjim direktorjem uprave. Nisem je imel. Pisno mi je odgovoril šele novi direktor uprave Stanislav Ficko, ki je to nalogo prevzel jeseni tega leta. Leta 1989

je bilo v republiškem proračunu za potrebe organov za notranje zadeve namenjeno 4.508.220.734.458 dinarjev, v občinskih pa 50.130.320.954 dinarjev, skupaj 4.558.351.055.412 dinarjev. Občinske skupščine so totej za te namene določile približno 90-krat manj denarja kot republika. Sredi tega leta je bilo treba odšteti za ameriški dolar 17.358 dinarjev, kar pomeni, da so sredstva za slovenske varnostne organe dosegla 262.608.080 dolarjev. Štel sem, da je bilo tedaj v naši republiki dva milijona prebivalcev, čeprav je bilo to število nekoliko manjše. Izračunal sem, da je bilo leta 1989 v Sloveniji namenjeno iz državnega in občinskih proračunov na enega prebivalca približno 130 dolarjev za potrebe miličnikov, kriminalistov in drugih delavcev notranjega resorja.

Državni podsekretar Vinko Gorenak nam je na eni od sej Izvršnega odbora Zveze klubov Maksa Perca Slovenije med drugim povedal, da slovenski policist letno stane približno 21 tisoč ameriških dolarjev (zaporNIK pa celo 30 tisoč dolarjev).⁶

Vrhunski športniki, propagandisti represivnega aparata? Maja 1996 je bil podpisan sporazum o zaposlovanju vrhunskih športnic in športnikov v obrambnem, notranjem in finančnem ministrstvu. S tem naj bi imeli zagotovljeno socialno varnost, hkrati pa bi pripomogli k popularizaciji policije, vojske in carinske službe. Že pred tem sta se v notranjem resorju zaposlila smučar Andrej Miklavc in atletinja Brigita Bukovec. Slednja se je v javnosti kmalu pokazala v policijski uniformi. Ker po poklicu ni policistka, je njen nastop seveda služil bolj reklamnim namenom. Za njo je to storila tudi smučarka Špela Pretnar. Če bo to postala praksa, bodo morali pristojni določiti, kakšne označbe bodo nosili vrhunski športniki na uniformi. Malo verjetno je, da se bodo zadovoljili z začetniško označbo, pa čeprav nimajo pravih kvalifikacij za delo v uniformirani policiji.

Ob podpisu tega sporazuma so odgovorni najbrž zanemarili, da gre pri podobnih nastopih v javnosti za preveč očitno posnemanje tuje prakse. V tujini, predvsem v Ameriki, je to običajen način pridobivanja naklonjenosti javnega mnenja za represivne službe. Kaj pa pri nas, ki tega nismo vajeni? Lahko bi se vprašali, kakšna je policija, ki si mora na tak način pridobivati naklonjenost davkoplačevalcev. Ali pa gre za nekaj drugega, morda v prvi vrsti za potrebo ministrov, da se skupaj z vrhunskimi športniki pokažejo pred časnikarji? To je reklama zanje in manj za ustanovo, ki jo vodijo. Če je to res, potem lahko pričakujemo, da se bo zadeva razširila na vsa ministrstva, saj je vsak minister ne glede na svojo strankarsko pripadnost predvsem politik, ki potrebuje naklonjenost javnosti.

Kako pa bodo na privilegije športnikov gledali pravi policisti, ki delajo ob petkih in svetkih, ponoči in podnevi, da jim pripade nekaj ugodnosti,

določenih po zakonu, na primer benificiran delovni staž? V primerni obliki bi se dalo njihovo mnenje natančno ugotoviti in ni zagotovo, da bi bilo v prid zaposlovanja poklicnih športnic in športnikov v državni službi.⁷

III. TUDI BELO, NE LE ČRNO

V notranjem resorju so se dogajale tudi stvari, ki so zbujaile upanje in vedrejši pogled v prihodnost. Ni jih bilo malo in bili bi krivični, če jih ne bi vsaj na kratko omenili. Dasi se lahko zgodi, da mi bodo bralci očitali, da sem svetlim točkam odmeril premalo prostora.

Kmalu na začetku leta 1993 sem v Nebotičnikovem prehodu srečal upokojenega kriminalističnega strokovnjaka, ki je bil nazadnje na visokem položaju v našem resorju. Vpričo časnika Dela Žarka Hojnika sva poklepetala in izmenjala poglede na aktualne razmere. Med drugim je izrekel zelo zanimivo primerjavo o našem resorju in skušal jo bom čim točneje povzeti. Danes je notranji resor, je rekel, strokovno in organizacijsko na hrbtu, najprej se bo moral obrniti na trebuh in se nato spet postaviti na noge; to bo trajalo več let. Primerjava se mi je zdela nadvse posrečena in sem jo večkrat ponovil v javnosti, čeprav ni zrasla na mojem zelniku. Zoper njo so nastopili le tisti, ki so bili najbolj odgovorni za hrbtno lego varnostne organizacije.

Vendar pa je bil v njej izražen tudi optimizem: policija se bo pobrala. Morda je prav v tem bistvo. Razloge za optimizem je moči iskati tako v sami policiji kot zunaj nje. Pri slednjem mislim zlasti na javnost, ki bo prej ali slej zahtevala varnost in je ne bo zanimalo, kako je policija organizirana. Prišel bo človek, ki bo sposoben izpolniti pričakovanja davkoplačevalcev. Na aktualno oblast pa ni mogoče preveč računati. Z malce zlobe bi lahko zapisal, da ne prispeva veliko k večjemu ugledu "svoje" policije. Zlasti uniformirana policija je povsod zelo vidno znamenje vsakokratne oblasti. Sodelavec Višje šole za notranje zadeve v Ljubljani Andrej Sotlar je decembra 1994 v "Zborniku strokovno-znanstvenih razprav" med drugim zapisal: "Žal je status policijskega poklica v družbi dostikrat v ostri korelaciji s stopnjo legitimnosti trenutno vladajoče politične garniture".

Vrh notranjega ministrstva je zelo prilagodljiv vsakokratni strankarski oziroma ideološki pripadnosti prvega moža v palači na Štefanovi 2. Obračanje po vetru pa upada s hierarhijo in ulični policisti lahko ostanejo bolj ali manj pri stroki. Čeprav se med njimi najbrž večja negotovost glede ravnanja z državljani. Niso si povsem na jasnem, ali je prav, da ukrepajo, ali ne. Vse bolj so namreč pod neposrednim nadzorom državljanov, ti pa se včasih odzivajo bolj s čustvi in manj z razumom, pogosto pa tudi glede na svojo strankarsko ali ideološko usmerjenost. Poleg tega pri možeh postave primanjkuje zaupanje, da bodo imeli zaslombo pri starešini, kadar bodo ukrepali zakonito, in jih bo doletela kazen, če bodo ravnali nezakonito ali v nasprotju z napotki stroke.

Obširen vprašalnik

Policijski sindikat Slovenije in Uprava za organizacijo in kadre MNZ sta na začetku leta 1993 dala pobudo, da bi izvedli raziskavo o delovnih razmerah v notranjem resorju. Po skoraj dveh desetletjih je torej spet oživel strokovno preučevanje policije. V preteklosti je podobno raziskavo opravil Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani. Objavili so jo leta 1976 v nekaj izvodih tipkopisa pod naslovom "Izbor, usposabljanje in delovna uspešnost miličnikov kadetov". Že naslov pove, da je zajela široko področje dogajanja v milici.

Tokrat so se raziskovalne naloge lotili sodelavci Višje šole za notranje zadeve pod vodstvom dr. Petra Umeka in mag. Polone Selič, psihologov po izobrazbi in delovni usmeritvi. Dejstvo, da je nalogo prevzela ta ustanova, je razveseljivo in kaže na napredek stroke. Raziskava je potekala pod naslovom "Psihosocialni status in delovne razmere delavcev ONZ" in je obsegala vprašalnik s 186 vprašanji, iz katerih je bilo mogoče spremljati kar 658 spremenljivk. Vprašanja so se nanašala na šolsko in poklicno pot delavca, motivacijo za vstop v policijo in za delo, zadovoljstvo z delom, odnose pri delu in uspešnost, delovne pogoje, težave in želje, družinske in stanovanjske razmere, psihosomatske težave in motnje, počutje in razpoloženje, način preživljanja prostega časa, kakovost življenja v celoti ter pogostost in jakost učinkovanja stresnih situacij in obremenitev.

Vprašalnik so februarja 1993 poslali vsem 7961 zaposlenim v ministrstvu za notranje zadeve. Sodelovanje je bilo prostovoljno in anonimno. Izpolnilo ga je 2866 zaposlenih, to je približno 38 odstotkov vseh delavcev. Nekateri so mislili, da je to razmeroma slab odziv na anketiranje. Drugi pa, da je to zelo dober odstotek; običajno dosežejo v podobnih raziskavah nekako do 20 odstotni odziv in kar je več, se šteje za odličen odziv. Avtorja sta nato skupaj s sodelavci obdelala zbrane podatke in jih po delih predstavila v strokovni literaturi, del gradiva pa interno le vodilnim delavcem ministrstva. Mariborski Večer je prvi pisal o raziskavi, in sicer 8. oktobra 1994 pod naslovom "Mit o policistih"; časnikar Ivo Ivačič je že vedel, zakaj tak naslov.

Preveč prostora bi vzelo, če bi hotel opisati vse rezultate raziskave, zato se bom omejil le na nekaj vidikov, ki so morda manj znani javnosti.

Na vprašanje, kako so zadovoljni z delom, ki ga opravljajo, je 67,6 odstotka vprašanih odgovorilo, da so zadovoljni, 9,6 odstotka jih je odgovorilo, da niso, preostali pa so bili vmes. Tako nezadovoljni kot nevtralni so menili, da od dobro opravljenega dela nimajo nobene prave koristi, kvečjemu težave s sodelavci. Nosilca raziskave sta ob tem kritično zapisala: "Če bi se 'nevtralni' opredelili kot žnezadovoljni', bi to sliko zadovoljstva pri delu v slovenski policiji bistveno spremenilo. Organizacija, kjer je približno vsak tretji član s svojim delom nezadovoljen, je

močno ohromljena v svojem funkcioniranju, takšno stanje je izrazito protiproduktivno ter terja takojšnje ukrepanje" (Revija Policija, št. 1-2, letnik 1994).

Z delom so bili bolj zadovoljni kriminalisti in drugi delavci v notranjem resorju. To je bilo pričakovati, saj je znano, da je delo v uniformi najtežje in najbolj izpostavljeno javnosti. Zato ni nenavadno, da si mnogi želijo sleči modro obleko in se preleviti v civilne delavce. Med dejavniki, ki prispevajo k stresu, so na prvem mestu tisti, ki so organizacijske narave, manj pa tisti, ki so povezani z delom na terenu; zanimivo je na primer, da so slednji glavni povzročitelji stresnih stanj policistov v ZDA.

Neprivlačna straža

V okviru Višje šole za notranje zadeve je bila jeseni 1992 ustanovljena raziskovalna enota. Njen vodja dr. Peter Umek je spomladi 1993 preučeval nekatere plati delovanja policistov, ki so opravljali naloge varovanja. Podobne naloge je ves čas opravljala milica, potem pa jih je prevzela njena naslednica policija. Med moštvom niso bile posebej približljive. Čeprav je res, da so jih nekateri radi opravljali, zlasti starejši in manj zdravi. Te so potem skušali pridobiti za stalnejše ali stalno stražarjenje.

Polijska postaja za varovanje je stražila vsa poslopja in osebe, ki jih je določala uredba. Sodila je v sestavo Zaščitne policijske enote s sedežem na Vodnikovi ulici 43 a. Večina kolektiva te postaje so bili policisti, ki so kmalu po končani šoli prišli za pol leta v Ljubljano službovat kot stražarji.

Raziskava je preučila stališča 88 članov te enote. Vprašanja so se nanašala na dojemanje službe, pogoje dela in zdravstveno počutje. Po razčlenitvi ugotovitev je bil njen prepričljiv sklep, da je zahtevnost stražarjenja v neskladju z znanji in sposobnostmi policistov. Kar 65 odstotkov vprašanih ni bilo zadovoljnih s tem opraviлом, 20 odstotkov jih je bilo zadovoljnih, preostali so bili neopredeljeni. Raziskava je odkrila tudi nerazumevanje med nekdanjimi kadeti in tistimi, ki so prišli v policijo po odsluženem vojaškem roku. Morda tudi to kaže, kako občutljivo je razmerje med njimi, gledano tudi številčno. Anketiranci so ocenjevali, da bi to službo lahko opravljali policisti z nižjo šolsko izobrazbo, ne pa s popolno srednjo šolo. Povzetek raziskave je avtor objavil julija 1994 v "Zborniku strokovno-znanstvenih razprav", praktičnih učinkov pa ni imela.

Pojasniti moram, da je bilo takšno mnenje o primerni izobrazbi stražarjev precej pogosto in razširjeno že desetletja. Verjetno bo tako tudi v prihodnje. Od tod so izhajale tudi pobude, da bi ta opravila in tudi nekatera druga, kot so kurirske naloge, prisilne privedbe oseb k pristojnim državnim organom, asistenca določenim ustanovam in podobno, opravljali manj šolani miličniki.

Bogata publicistika

V tem razdelku bom na kratko opisal sodobno bogato publicistično bero notranjega ministrstva, ki je bolj ali manj povezana s strokovno kulturo mož postave v uniformi, in podal tudi njen zgodovinski pregled.

Spomladi 1993 je naše ministrstvo začelo izdajati "Revijo Policija". Menil sem, da je prva beseda v naslovu nepotrebna, saj je bilo na prvi pogled jasno, da ne gre za knjigo ali časnik. Revija se je opirala na dolgo izročilo podobnih publikacij, ki so v Sloveniji izhajale 45 let. Med starimi in novo je bila pomembna razlika: slednja je prišla tudi v javno prodajo in vsakdo jo je lahko kupil za 200 tolarjev. Napovedali so po šest številka na leto. Prvo leto je bila ena od njih dvojna, obsegale pa so skupaj 524 strani. Naslednje leto so izšle tri dvojne številke v obsegu 232 strani. Leta 1995 je izšla ena trojna številka na 184 straneh, naslednje leto pa ni izšla nobena. Najbrž za to ni bila kriva tiskarna, ki sicer uspešno deluje v okviru ministrstva, ampak lahko predvidevamo, da je bil temeljni razlog za zamude, neredno izhajanje in končno usahnitev skromen dotok gradiva. Na leto bi potrebovali nekako 800 strani tipkopisov, kar pa ni enostavno zagotoviti. To je bila od nekdanj glavna težava pri rednem izhajanju glasil našega ministrstva in tako bo verjetno tudi v prihodnje, še posebej, če prispevkov ne bodo honorirali. Sam sem za različna glasila organov za notranje zadeve napisal 106 člankov, ki so obsegali od ene do trideset tipkanih strani, v celoti pa več sto strani, za kar seveda nisem prejel plačila. Ali pa je to moč pričakovati tudi od današnjega rodu policistov?

S to revijo se je Slovenija na neki način spet vrnila v čase, ko so takšne publikacije javno prodajali. Mislim na kraljevino SHS oziroma prvo Jugoslavijo. Takrat je v Beogradu in v drugih srbskih mestih izhajalo več revij, ki so obravnavale varnostno oziroma policijsko problematiko, namenjene pa so bile ne le policistom in orožnikom, marveč tudi širši strokovni javnosti. Na prvem mestu kaže omeniti reviji "Policija" in "Kriminalna biblioteka", ki so ju izdajali zasebniki. Prva je izšla v letih 1919-1940 v 236 zvezkih na skupaj 23.648 straneh.

Višja šola za notranje zadeve, ki je začela delovati jeseni 1973, je prispevala bogato in raznoliko strokovno gradivo. Najprej so to "Zborniki strokovno-znanstvenih razprav", doslej so jih izdali štirinajst; zadnji je obsegal 375 strani. Leta 1989 so začeli izdajati "Pogleda", zbirko prevodov ali priredb člankov iz tuje strokovne literature; doslej je izšlo šest številka. Ob petnajsti in dvajseti obletnici šole so izdali jubilejni zbornik. Ob drugem desetletju svojega delovanja se je vodstvo šole odločilo, da bo pripravilo strokovno posvetovanje, na katero so povabili tudi goste iz tujine. Tako je prišlo do prvega mednarodnega srečanja te vrste pri nas. Posvetovanje je bilo 1. decembra 1993 v stolpnici na Trgu republike 3 v Ljubljani. Povabljeni referenti so vnaprej pripravili prispevke in tako je še

pred posvetovanjem nastal zbornik, ki je obsegal 178 strani. Vsak prispevek je bil objavljen v izvirnem jeziku, dodani pa so bili povzetki v dveh tujih jezikih. Zbornik je izšel pod naslovom "Policija na prehodu v 21. stoletje".

Z letom 1967 je naša republika začela povsem samostojno uveljavljati svojo zamisel o milici; prej se je morala ozirati na Beograd. Maja 1969, ko je šla vsebinska in organizacijska prenova milice v Sloveniji proti koncu, je tedanji Republiški sekretariat za notranje zadeve SR Slovenije izdal "Priročnik za delovanje organov javne varnosti na področju pre-
vencije". Izhajal je iz dotedanjih izkušenj s tega področja, ki so bile upoštevna vredne zlasti v turizmu. Tako so nastale usmeritve za praktično delo miličnikov in kriminalistov. Obsega 20 strani in na koncu so obdelane tudi možnosti za preventivno varnostno vzgojo občanov. Priročnik je ostal edini te vrste in pozneje ni bil ne dopolnjen ne spremenjen, čeprav so pobude za to bile. Praznino so skušali deloma zapolniti s priročniki iz zbirke "Strokovna knjižnica službe javne varnosti", ki jo je izdajal Zvezni sekretariat za notranje zadeve v Beogradu na začetku sedemdesetih let. Iz te zbirke je treba omeniti zlasti knjigo dr. Janeza Pečarja "Preventivna dejavnost organov za notranje zadeve", ki je izšla leta 1971.

Varnostna vzgoja občanov je deloma zajeta tudi v učbenikih kriminalistike. Med redkejšimi pisci učbenikov s tega področja naj navedem Cirila Žerjava. Še kot kriminalist je leta 1969 napisal priročnik "Osnove kriminalistične taktike". Štirinajst let pozneje je izšla njegova knjiga "Kriminalistika". Obsegala je 463 strani in je bila namenjena obema srednjima šolama v sestavi Izobraževalnega centra organov za notranje zadeve v Tacnu. Že spomladi naslednjega leta je doživela ponatis, kasneje pa tudi srbohrvaški prevod. V začetku junija 1995 je javnosti predstavil novo, spremenjeno in dopolnjeno izdajo "Kriminalistike". Vsebovala je tudi novosti s področja kazenskega in procesnega prava v Sloveniji, ki so začele veljati na začetku leta 1995. Kot izkušen kriminalist, ki mu strokovna žilica ne da miru niti v pokoju, je poleti istega leta izdal knjižico "Nepripravi so med nami: ne dajmo jim priložnosti". V njej je zbral praktične nasvete za vsakogar, ki se želi varovati pred različnimi oblikami ogrožanja. Pri tem se je naslonil tudi na tovrstne izkušnje v tujini, ki so prikazane v številnih policijskih publikacijah ali v gradivih zasebnih varnostnih agencij.

Marca 1995 je Ministrstvo za notranje zadeve RS izdalo priročnik "Policijska preventiva". Napisala ga je diplomirana politologinja Marija Mikulan, sodelavka v naši službi za stike z javnostjo. Obsega 115 strani teoretične obdelave tuje in domače prakse pri preprečevanju družbi škodljivih pojavov. Če bi priročniku iz leta 1969 lahko očitali preveč praktično usmerjenost, bi slednjemu lahko preveliko teoretičnost. Toda

ne glede na to je bila ta dejavnost po 26 letih končno obdelana obširneje in bolj poglobljeno. Za praktično obravnavo tega področja je morda še prezgodaj, saj je policija še v preoblikovanju in ni trdnih rešitev. Vsekakor pa zasluži avtorica pohvalo, posebej ker sploh ni iz vrst operativnih delavcev, marveč se s preučevanjem te problematike ukvarja v pisarni. To je videti tudi iz seznama uporabljene literature, ki je skoraj izključno tujega izvora. Omenjene knjige dr. Janeza Pečarja sploh ne omenja, kakor da je ni. Izguba spomina?

Drugače je s priročnikom "Delo v policijskem okolišu", ki ga je oktobra 1995 izdal Miroslav Žaberl, dolgoletni miličnik in policist na Celjskem. Kot načelnik inšpektorata policije UNZ Celje je bil premeščen v Upravo za kadre in izobraževanje MNZ in je v Tacnu prevzel skrb za dodatno izpopolnjevanje in usposabljanje policistov in drugih delavcev v notranjem resorju. V tem okviru so bili organizirani tudi tečaji za vodje policijskih okolišev, kar je bila zelo dobra zamisel. Žaberl je za to priložnost napisal priročnik, ki obsega 67 strani. Gradivo zanj je črpal iz domače literature s tega področja, ki ni ravno skromna. Pohvalno!

Konec spomladi 1995 je notranje ministrstvo izdalo "Statistični letopis ONZ 1994", prvo takšno publikacijo po letu 1945 in tudi prej. Že zato zasluži pozornost. Ko sem jo dobil v roke, sem sklepal, da je v ozadju Roman Batis, sodelavec Uprave za informatiko in telekomunikacije pri MNZ. Poznal sem ga še iz miličniških let, ko je opravljal službo na Postojnskem. Po končani Višji šoli za notranje zadeve so ga premestili v analitiko tedanjega RSNZ SR Slovenije. Imel sem občutek, da mu je služba tudi konjiček, tako se je zapičil v razčlenjevanje dejanj, dogodkov in pojavov, s katerimi so se srečevali delavci v organih za notranje zadeve. Hodil je od oddelka do oddelka, spraševal o novostih, predlagal možne obdelave in drezal v problematične stvari. Verjetno nisem bil edini, ki ga je včasih zaradi te vneme neupravičeno hitro odpravil. Postal je pravi policijski analitik, statistik. Če ne bi bilo njega, bi bilo naše ministrstvo verjetno prikrajšano za nekaj strokovnih publikacij, med katere štejem tudi "Batisov" letopis.

Letopis obsega 114 strani malega formata. Besedilo je opremljeno s številnimi grafičnimi prikazi. Vsebuje podatke o delu in organiziranosti notranjega resorja, med njimi tudi takšne, ki bi nekaj ostali skriti javnim očem. Med slednje lahko štejemo pregled policijskih postaj in oddelkov v Sloveniji, kazalce o zaposlenih v resorju glede na njihovo pooblaščenost oziroma nepooblaščenost, računalniško opremljenost in podobno. Kot primer navajam podatke o računalniški opremljenosti naše policije. Leta 1994 je bilo v notranjem resorju 1684 računalnikov ali eden na 4,7 zaposlenega delavca. Seveda je bila njihova "gostota" največja prav na Štefanovi 2, medtem ko je na terenu vladala računalniška suša, seveda ne dobesečna. V ministrski palači je bil računalnik za nekatere predvsem

statusni simbol, manj pa potreba, saj je mnogokrat le nadomeščal pisalni stroj. Letopis je izšel tudi pozneje in so ga dobili vsi časnikarji, akreditirani pri notranjem ministrstvu.⁸

Nova pravila

Minister Šter je 28. aprila 1995 podpisal nova "Pravila policijske postaje". Lepo brošurico so natisnili v lastni tiskarni in nosi oznako "uradna tajnost-interno". Nekaj znamenj je kazalo, da bodo pravila objavljena tudi v Uradnem listu RS, a do tega ni prišlo. Škoda. Pričakovana objava v uradnem glasilu je verjetno botrovala tudi napaki v brošuri, saj manjka zadnji, 295. člen, ki določa uveljavitev pravil z dnem podpisa. Sedmega julija je zato izšel popravek tega akta.

Pravila obsegajo 295 členov, en člen manj kakor "Pravila postaje milice" iz leta 1976 in 49 členov manj kakor tista iz leta 1982. V uvodu so sestavljalci zapisali tudi to: "Večina tematike je povzeta iz prejšnjih pravil, pa tudi sama ureditev pravil ni spremenjena". Točno. Zato kot novost omenimo le določitev pojma policijske pisarne, obveznost tedenskega razporeda dela v enoti in možnost cerkvenega pogreba policista. Nekdanji varnostni okoliš se je skrčil na policijskega. Med členi pa ni izpuščen tisti, ki govori, da se policisti med seboj pozdravljajo po vojaško (z dvigom roke k desnemu sencu), kar je v zadnjem času postalo prava redkost. Ponovno: škoda! Policist, ki ne spoštuje svojega sodelavca ali starešine, ne more spoštljivo ravnati z državljanom.

S temi pravili je bila zapolnjena praznina, ki je nastala po 23. aprilu 1990, ko so bila prvotna taka pravila bistveno spremenjena in dopolnjena. Ta praznina je nedvomno škodovala redu v milici oziroma policiji in njenemu ugledu v javnosti, nad čemer so tarnali tudi funkcionarji policijskega sindikata. Če bi tedaj izdali prečiščeno besedilo pravil, bi bila škoda manjša.

Dne 21. maja 1996 je minister Šter izdal spremembe in dopolnitve k pravilom, ki so začele veljati takoj. Obsegale so 68 členov in so uvajale precej novosti in tudi preklicev dotedanjih določil. Ko sem vnesel popravke v izvirnik, je bilo besedilo videti kot kakšna slabo napisana šolska naloga. Nekoliko me je spominjalo na čas, ko je republiški sekretar za notranje zadeve Tomaž Ertl tik pred svojim odhodom v pokoj določil spremembe in dopolnitve "Pravil postaje milice" iz leta 1982. Tudi tedaj, bilo je to 23. aprila 1990, je bilo besedilo vse popisano. Slabo plat tokratnih novosti sem videl v tem, da so bile opuščene določbe o notranjem redu v enotah uniformirane policije, dobro pa zlasti v določbah o nalogah vodje policijskega okoliša, predvsem v tem, da mora vzdrževati stike tudi z žrtvami kaznivih dejanj, in o njegovem sodelovanju s krajevnimi dejavniki žitja in bitja. Menim, da bi nekaj teh določb kazalo vnesti tudi v novi zakon o policiji. O tem sem pisal tudi javno (Nedelo, 26. januar 1997).

Visoka šola

Višja šola za notranje zadeve naj bi preresla v visoko strokovno šolo po Zakonu o visokem šolstvu, ki je izšel v Uradnem listu RS, št. 67/93, 17. december 1993, in je med drugim določal, da so visokošolski zavodi tudi visoke strokovne šole. Njeni sodelavci so pripravili študijski program in Svet za visoko šolstvo ga je potrdil 27. januarja 1995. Tako je lahko začela delovati jeseni istega leta. Študij traja tri leta in je namenjen zlasti izobraževanju srednjega vodstvenega kadra, predvsem operativnim starešinam. V prvem in drugem letniku je po 13 predmetov, v tretjem pa 10. V zadnjem letniku je predvideno pet možnih usmeritev: policijsko operativna, kriminalistična, notranje upravna, varnostno obrambna in zasebno varnostna. Postala je povsem odprta ustanova, tudi za študente, ki niso zaposleni v notranjem resorju. V študijskem letu 1995/96 je bilo vpisanih 70 rednih slušateljev, od teh 20 zunanjih, v študijskem letu 1996/97 pa se je vpisalo 64 slušateljev, med njimi 31 takih, ki niso zaposleni v notranjih zadevah.⁹ Možen je tudi študij ob delu.

Višja šola za notranje zadeve se je 15. junija 1996 preimenovala v Visoko policijsko-varnostno šolo. Zakon določa, da se take šole lahko povezujejo z univerzo, in to je ta šola takoj storila. Ko bodo njeni prvi študenti končali šolanje, je pričakovati nekaj "sporov" med njimi in diplomanti fakultet, saj bodo obojim odprta vrata delovnih mest, za katera se zahteva visoka izobrazba. Nekaj podobnega se je dogajalo pred 25 leti med bivšimi kadeti in tistimi, ki so prišli v milico po odsluženem vojaškem roku in končani šoli za miličnike.

Vprašanje pa je, kako bo s poklicnim šolanjem policistov na višji stopnji, ki ga omogoča Zakon o poklicnem in strokovnem izobraževanju, objavljen v Uradnem listu RS, št. 12/96, 29. februar 1996. Prej ali slej se bo v policiji pokazala potreba po številnih kadrih z višjo poklicno ("obrotno", delovodsko, strokovno) izobrazbo. Razvoj bo namreč šel v tej smeri, da bo tudi terenski policist (na primer vodja policijskega okoliša, vodja izmene itd.) potreboval takšno šolo in ne več le srednje.

Na prepihu se bo znašlo tudi srednje izobraževanje za poklic policista. Ali naj kadetski sistem ostane ali pa naj ga zamenja druga oblika? Neredki menijo, da je ta način šolanja policistov predrag in predolg. Omenil sem že poskuse, da bi kadetnico nekako odpravili. Razlogi, ki so jih navajali njihovi zagovorniki, me niso prepričali in v ozadju teh teženj sem nekako slutil prizadevanje, da bi policista (spet) napravili ozkega, nerazmišljujočega in s tem bolj dovzetnega za vplivanje z vrha ministrstva. To seveda ne bi izključevalo povsem političnih odločitev prvega moža v notranjem resorju, ki bi jih (neuki) policisti izvrševali. Novi šolski zakon dopušča, da kadetnica ostane takšna, kot je bila doslej; jeseni 1992 je drugič spremenila ime in postala Srednja policijska šola, kakor je določala tedanja uredba vlade. Je štiriletna srednja strokovna šola, ki daje

Črtomir Frelih: **Kariatide 1**, 1997, akril na papirju, 67 x 47 cm

sedanjo V. stopnjo šolske izobrazbe. Na njej je do leta 1997 končalo šolanje 4267 dijakov. Ne bi pa bilo smotno, da bi jo nadomestil gimnazijski program, še posebej, ker sedanji sistem temeljnega izobraževanja policistov dopušča prekvalifikacijo mladih, ki so končali popolno srednjo šolo in so odslužili vojaški rok v Slovenski vojski iz pomožnih policistov v poklicne. Vendar je treba paziti, da ostane razmerje med kadetskim in "pomožnim" načinom šolanja uravnoteženo in ne na škodo kadetov; po moji oceni naj bi bilo primerno razmerje 7 kadetov na 3 pomožne policiste in nikakor ne več.

Ponovno se pojavljajo zahteve, da bi v kadetnico sprejemali tudi dekleta. Menda je glavna zagovornica te zamisli direktorica Urada za žensko politiko pri Vladi Republike Slovenije. Imam občutek, da dreza tja, kamor je to najlažje; zakaj pa ne poskrbi, da bi bilo več žensk med poslanci državnega zbora, več ministric v vladi, več državnih sekretark itd.? Bržčas bi razmišljala drugače, če bi nekaj let sama bila policistka.¹⁰

Konec januarja 1995 je prišel nadškof dr. Alojzij Šuštar na obisk k ministru Šteru. To je bilo zagotovo prvič po letu 1945. Naslednji dan so časniki na kratko poročali o vsebini njunih pogovorov: nanašali so se predvsem na papežev obisk v Sloveniji in na "domovinsko vzgojo v policijskih šolah in njihovi duhovni oskrbi" (Delo, 28. januarja 1995). Podrobnejša vsebina je seveda ostala skrita in javnost je lahko le ugibala o njej. Nekateri so že videli, kako bodo v Tacnu in na Kotnikovi 8 v Ljubljani uvedli verski pouk ali vsaj verske obrede, drugi pa so bili bolj zadržani. Za oboje ni prave potrebe, saj imajo dijaki in študenti dovolj izhodov domov in tedaj lahko gredo k verskim obredom, če želijo.

Sredi marca 1995 je nadškof obiskal Izobraževalni center organov za notranje zadeve v Tacnu, ki je bil tedaj še povsem samostojna organizacijska enota našega ministrstva. Po ogledu šole in domov sta nadškof in minister objavila skupno sporočilo o obisku, ki ga je 15. marca 1995 povzelo tudi naše časopisje. Razbrati je bilo moč, da sta se dogovorila o "načinu posredovanja obvestil o možnostih obiskovanja verskih obredov in o možnostih pogovora z duhovnikom za tiste dijake, ki si to želijo". Nadškofov obisk v Tacnu je bil razlog, da je poslanka Liberalne demokracije Slovenije Jadranka Šturm-Kocjan notranjemu ministru postavila poslansko vprašanje, na katerega je dobila odgovor v poročevalcu DZ RS, št. 44/96, 7. november 1996, str. 31.

Slovenske novice so 6. septembra 1995 objavile članek z naslovom "Veroučne urice za policiste" o odmevih na nadškofov obisk v Tacnu v cerkvenih krogih. Ponudili so, da bi kadetom predavali štirje doktorji teologije, in sicer o etiki in policiji, človeku in religiji, vplivu sredstev javnega obveščanja na javno mnenje ter odnosih med cerkvijo in državo. Iz članka se je dalo sklepati, da tacenski učitelji niso bili najbolj navdušeni nad ponudbo. Nekdanjemu vzgojitelju kadetov, enemu od nosilcev pre-

nove notranjega resorja in sedanjemu državnemu podsekretarju za področje organizacije in kadrov Vinku Gorenaku pa so menda očitali nekaj težav s hrbtenico.

Učitelji so se verjetno še spominjali, kako je bilo v prejšnjem sistemu s tako imenovanim prostovoljnim opredeljevanjem za tedanjo uradno ideologijo. V novih razmerah bi se to utegnilo ponoviti, seveda z drugačno ideološko vsebino.

Manj (samo)nadzora nad prisilo?

Predzadnji dan sepembra 1994 je naš parlament sprejel nov Kazenski zakonik Republike Slovenije. Veljati je začel z novim letom 1995. Tedaj sta prenehala veljati tako zvezni kot slovenski kazenski zakon iz leta 1977. Treba je bilo dopolniti Navodilo o uporabi prisilnih sredstev, ki ga je poleti 1981 predpisal tedanji republiški sekretar za notranje zadeve Tomaž Ertl. Uporaba zlasti strelnega orožja je v dobršni meri odvisna od višine zagrožene kazni za določena kazniva dejanja. Zato je minister Šter sredi decembra 1994 podpisal Navodilo o spremembah in dopolnitvah navodila o uporabi prisilnih sredstev, ki je izšlo v Uradnem listu RS, št. 79/94, 21. december 1994.

Vse lepo in prav, bi lahko rekli. Toda ne zdi se mi tako. Zakaj? Navodilo sekretarja Ertla je zahtevalo, da miličnik napiše posebno poročilo o uporabi prav vsakega prisilnega sredstva, od najmilejšega do najostrejšega, če smem uporabiti takšno primerjavo oziroma delitev. Andrej Šter pa je predpisal odstopanje od že ustaljene prakse, saj je za uporabo telesne sile in sredstev za vklepanje predpisal samo omembo v poročilu o opravljenem delu; posebno poročilo pa je treba napisati le, če zaradi prisile državljan dobi poškodbe, če gre za tujca ali vojaka ali če je prisila uporabljena proti več osebam hkrati.

Po mojem to ni dobro. Namesto da bi minister zahteval še več reda oziroma pravil pri uporabi sile, je stopil korak nazaj. Poročilo o uporabi prisilnih sredstev ima namreč dvojno vlogo: je oblika samonadzora policista in hkrati omogoča starešini, da vsaj posredno nadzira to občutljivo področje policijskih pooblastil. Policist, ki se zaveda, da mora o vsaki prisili poročati posebej, skuša te ukrepe izvajati zakonito. Zato se samonadzira, predvsem pa nadzira svojo morebitno napadalnost. Kako pa poslej? Na drugi strani pa je upravičeno tudi stališče, ki pritrjuje ministrov novosti, saj je manj pisanja. Iz službovanja v milici dobro vem, kakšne težave so bile s poročili o uporabi sile, kaj šele s poročili o opravljenem delu na terenu. Miličniki so včasih odšli domov, ne da bi jih napisali. Ni bilo redko, da smo jih klicali od doma nazaj v službo, da so sestavili eno ali drugo poročilo ali celo obe hkrati. Zlasti nerodno je bilo, če se je medtem občan že pritožil zoper miličnika. Ne verjamem, da so danes razmere v uniformirani policiji kaj boljše kot pred desetletjema.

Z malce zlobe lahko domnevam, da bo novo navodilo te vrste, izdano na podlagi zakona o policiji, še liberalnejše. To vsekakor ne bi bilo dobro. Zato bi moral novi zakon določiti, da je treba prav o vsaki uporabi prisilnih sredstev napisati posebno, samostojno poročilo, navodilo o uporabi prisilnih sredstev pa bi to samo podrobneje uredilo. Zdi se mi, da so razmere pri nas takšne, da ne dopuščajo nižati ravni samonadzora in nadzora nad tem področjem delovanja policije.

Ministri, politične ovčke

Po novem letu 1995 so oživele polemike v vladajoči koaliciji in o njej. Zlasti Slovenski krščanski demokrati so povsem odkrito postavili zahteve po svojih državnih sekretarjih tudi v ministrstvih, ki jih niso vodili člani njihove stranke. Javnost je glede na to lahko utemeljeno sklepala, da so strankarsko obarvane tudi te funkcije in ne le ministri. S tem so bila ovržena zatrdila, da so na sekretarskih mestih strokovne osebe.

To je za notranji resor nekako potrdil tudi državni sekretar Slavko Debelak v intervjuju v Mladini, 31. januarja 1995, z izjavo: "S tem seveda minister lahko na vodilne položaje postavi ljudi, ki bolj kot strokovnim ustrezajo političnim merilom. Strah ljudi pred takšnimi potezami je v policiji seveda čutiti, toda izrazite politizacije policije kljub temu nisem zasledil. Kolikor sem opazil doslej, niti Bavčar, niti Bizjak, niti Šter niso vsiljevali svojih političnih stališč drugim".

Tega vsiljevanja res ni bilo moč čutiti. Bistveno pa je, da ga ni bilo treba izvajati! Zakaj? Najprej, vsak minister si je izbral vodilno ekipo po svoji meri in volji. Drugič, zanima me, kdo od vodilne ekipe bi si upal odkrito nasprotovati (politični) volji ministra. Kolikor mi je znano, je bil v Bačarjevem kolegiju le en tak član, a se je kmalu poslovil od te funkcije: kar so mu na začetku leta 1990 grozili funkcionarji RSNZ RS, so čez tri leta uresničili samoimenovani protikomunisti. Tretjič, vodilni položaji so tako vabljivi in povezani s številnimi predpravicami, da tisti, ki jih zasedejo, politično voljo ministra izvajajo prostovoljno in za to ni potrebna prav nobena sila ali prisila. Kdor tega ne sprevidi, je ali naiven ali pokvarjen. Zato je bila Debelakova izjava lahko le lepa vaba za nepoučene bralce.

Tudi sistem napredovanja v notranjem resorju omogoča, da ni potrebno vidno vsiljevanje političnih ali ideoloških stališč. Tako ostane minister čist. Napredovanje poteka na dveh ravneh: pri plači in pri položaju, oboje pa prinese ob koncu meseca v denarnico večji kupček tolarjev.

O novem pravilniku, ki določa plače zaposlenih v ministrstvu za notranje zadeve, pišem več v četrtem delu, ki je namenjen sindikalnim in socialnim vprašanjem policistov. Pravilnik vsebuje nekaj prvin, ki napeljujejo na misel o notranjem podkupovanju zaposlenih. Vsak delavec

si želi, da bi napredoval v višji plačilni razred. Zato je tiho in se prilagodi vsakemu novemu ministru ali politiki. Za nekatere je še posebej pomembno, da so slepo poslušni in uklonljivi. To velja denimo za položaj direktorja Specialne enote MNZ, Urada za pritožbe in notranjo zaščito MNZ ter Urada za varnost in zaščito MNZ. Za to pa jim je treba dati zelo dobro plačo in primeren naziv, da bodo tiho.

Kmalu na začetku 1995 je nove nazive dobilo več deset uradnikov v notranjem ministrstvu. Načelniki oddelkov ali uradov so postali svetovalci ministra, načelniki uprav za notranje zadeve so dobili naziv svetovalca vlade in podobno. Preprosto povedano, Krško je prvič, odkar ima policijsko organizacijo, dobilo šefa te službe, ki je postal vladni svetovalec. Prišlo je do nove birokratizacije. V notranjem ministrstvu nikoli dotlej ni bilo toliko funkcionarjev te vrste. Smemo torej pričakovati, da bodo podobno storila tudi druga ministrstva in bo prišlo do tega, da bodo na primer v Slovenj Gradcu ustanovili klub svetovalcev vlade?

Ali gre morda za poseben način kupovanja duš? Temu bi lahko rekli tudi notranja korupcija. In ta se prej ali slej pokaže tudi navzven, ko policisti sprejemajo podkupnino od državljanov.

Velik aparat funkcionarjev

Naj navedem vsaj dva primera birokratizacije v ministrstvu. Revija Varnost je 10. novembra 1995 objavila seznam funkcionarjev in višjih upravnih delavcev v ministrstvu. Našteti so bili:

- a) funkcionarji:
 - minister za notranje zadeve
 - trije državni sekretarji in
 - predstojnik Prehodnega doma RS za tujce;
- b) višji upravni delavci:
 - generalni sekretar MNZ
 - devet državnih podsekretarjev
 - enaintrideset svetovalcev vlade
 - sedem podsekretarjev
 - štirideset svetovalcev ministra in
 - dvanajst višjih svetovalcev.

Na seznamu je bilo 105 oseb, ki tudi prej niso bili brez lepih naslovov, a so bili vendarle manj zvaneči.

Zanesljivo je mogoče trditi, da česa takega ni bilo, od kar obstaja policijska organizacija na Slovenskem. Takega števila ne more opravičevati niti osamosvojitve naše republike niti delna razširitev delovnega področja našega ministrstva. Ne, domnevati je mogoče vsaj troje. Gre za vse večjo birokratizacijo, ki ima tudi strankarske oziroma politične namene, to je dati zanesljivim kadrom lepe službice. Zaradi menjav ministrov ni mogoče vseh administrativno upokojiti, in da so tiho, jim dajo

lep položajček. Je svojevrstno odlagališče odpisanih kadrov, ki jim je najlažje dati zveneč naslov, a nobene prave pristojnosti ali odgovornosti.

Kot zanimivost naj omenim, da sta bila v Operativno-komunikacijskem centru MNZ določena celo dva podsekretarja.

Zadnja leta enostrankarske oblasti je imel načelnik slovenske milice svojega namestnika, dva načelnika oddelkov pa sta imela naziv njegovega pomočnika. Jeseni 1990 sta bila slednja premeščena in na njunem položaju tudi pozneje, v času priprav na obrambo Slovenije in v dneh posega JLA proti našim mejam, vse do začetka leta 1993, ni bilo nikogar. Tedaj je bil eden od načelnikov oddelkov imenovan za pomočnika poveljnika slovenske policije, ne da bi s tem izgubil svoj dotedanji položaj. Z imenovanjem smo želeli preprečiti njegov odhod v Operativno-komunikacijski center MNZ, kamor so ga snubili in mu ponujali lepo plačo. Z novim letom 1995 sta dobila položaj pomočnika poveljnika policije dva dotedanja načelnika uradov, na njuno mesto pa sta prišla nova človeka. Lahko le upamo, da bo ta okrepitev vodstva slovenske policije vplivala tudi na boljše delo mož v uniformi, njihovo učinkovitost in uspešnost.

Različne vloge, različna stališča

Splošno znano je, da politiki radi spreminjajo svoje izjave, stališča in mnenja. Na to precej ali zlasti vpliva njihova vloga v vsakokratni razporeditvi družbenih sil. In tudi pri nas ni nič drugače.

V času, ko je bil notranji minister Ivo Bizjak na tem položaju že več kot leto dni, je bilo še vedno pereče vprašanje pridobivanja slovenskega državljanstva. Nanj je čakalo več sto ali tisoč oseb, ki so menile, da so upravičene do tega. Nekateri so že izgubili upanje v našo državo in so začeli iskati odprte poti v podobne mednarodne pravne ustanove. Politiko pridobivanja slovenskega državljanstva je na temelju zakona vodilo notranje ministrstvo.

Ivo Bizjak je bil 29. septembra 1994 izvoljen za prvega varuha človekovih pravic v slovenski zgodovini. Na tej funkciji se je srečal tudi s pritožbami zaradi ravnanja prav tistih uradnikov, ki jim je prej načeloval. Predzadnji dan februarja 1997 je sklical časnikarsko konferenco in na njej med drugim pokaral upravne organe za notranje zadeve zaradi zavlačevanja pri reševanju vlog za pridobitev našega državljanstva. Posebej je opozoril na nekdanji Mestni sekretariat za notranje zadeve v Ljubljani oziroma Upravno enoto v Ljubljani, kjer uradniki poleg tega menda tudi grobo ravnajo s prosilci.

Težko bi verjeli, da sta oba očitana greha, zavlačevanje pri reševanju vlog in grobost, pri uslužbencih nastala šele po Bizjakovem odstopu. Bolj utemeljena je domneva, da je bilo obojega že tedaj, vendar ni prišlo v javnost. To je omogočila šele nova vloga bivšega prvega moža na

Štefanovi 2 v Ljubljani. Skrivnost o delovanju uradnikov je torej razkril sam minister, toda šele potem, ko se je znašel v drugi vlogi, ki je "opozicijska" v primerjavi z vlogo notranjega ministra.

Podobno velja pri nas tudi za druge skrivnosti. Praviloma in največkrat jih razkrivajo tisti, ki so bili prej udeleženi pri njih in jih branili, ko pa izgubijo položaj, jih razkrijejo. Z malo zlobe bi lahko rekli, da sta največji "izdajalec" skrivnosti prizadetost in užaljenost nekdanjih funkcionarjev.

O ugledu notranjega ministrstva govori tudi odmev v javnosti na nameravano gradnjo novega poslopja te ustanove za Bežigradom v načrtovani stanovanjsko-poslovni soseski Bežigrajski dvor, na mestu, kjer je nekdanja vojašnica Ljuba Šercerja. O tem je javnost obvestil notranji minister 3. marca 1995 na tiskovni konferenci.

Odziv je bil takojšen, stališče večinoma odklonilno. To je spodbudilo sodelavce Delovega Stika, da so sredi marca opravili telefonsko anketo med 747 prebivalci Slovenije. Rezultate je objavilo Delo 18. marca 1995. Eno od vprašanj se je glasilo: "Ali menite, da ministrstvo za notranje zadeve potrebuje nove prostore?" Nanj je z da odgovorilo 21,9 odstotka anketiranih, z ne 50,4 odstotka, neopredeljenih pa je bilo 27,7 odstotka. Seveda je neutemeljeno pričakovati, da bi rezultati takšne ankete odločilno vplivali na gradnjo novega ministrstva. Za vlado pa bi to vendarle moralo biti opozorilo, saj kaže, kaj davkoplačevalci mislijo o njenih odločitvah.

V isti anketi so postavili še več drugih vprašanj in umestno se mi zdi navesti tudi naslednje: "Katera ministrstva bi po vašem mnenju proračun moral izdatneje podpreti?" Največ podpore je dobilo ministrstvo za šolstvo in šport (34,5 odstotka), notranje ministrstvo pa je bilo s samo 3,2 odstotka naklonjenih glasov anketiranih med zadnjimi.

Negotovi policisti

Časniki vse pogosteje pišejo o neprimernem obnašanju državljanov do policistov, ki se izraža v različnih oblikah, od besednega podcenjevanja pa do telesnih napadov na može v uniformi. Policisti niso zmeraj pokazali dovolj volje, pripravljenosti in poguma za zakonito ukrepanje do takih državljanov. Ta negotovost je bržkone izražala tudi notranje odnose v sami policiji.

O teh sem precej izvedel od policistov, ki sem jih srečeval širom po Sloveniji, zlasti v Ljubljani. Zgodilo se je, da so se ponekod moške postave s starešino želeli pogovoriti o svojih težavah, a so morali počakati na nekakšne "uradne ure", ki jih je v ta namen določilo vodstvo enote. Šlo je za redke policijske postaje, ki so štejele veliko moštva. To je bilo povsem v nasprotju z nekaj desetletno prakso, ko so bili taki pogovori povsem odprti. Treba je zapisati, da "Pravila policijske postaje" tega natančno ne urejajo, saj je 232. člen za to neustrezen; podobno je veljalo

za "Pravila postaje milice". Državljan se je srečeval tudi z neurejenimi policisti, med katerimi si je posameznik celo "osvežil" lase z več barvami, pripel uhan, imel neurejeno brado itd., kar je bilo v nasprotju z 239. členom Pravil policijske postaje.

Zaradi tega je Uprava policije MNZ konec pomladi 1997 začela pripravljati okrožnico o videzu policistk in policistov v uniformi, ki naj bi to občutljivo področje postavila na pravo mesto, saj je kazalo, da gredo nekateri iz ene skrajnosti v drugo.¹¹

Kadar prebiram vesti o tem, se spomnim na leto 1966, ko smo po brinskem plenumu doživljali podobne napade državljanov: miličniki smo postali nekakšen strelovod, na katerem so nezadovoljni občani sproščali svojo jezo. Ljudje so brali razkritja o zlorabah v vrhu tedanje uprave državne varnosti in svoje nezadovoljstvo stresali na tiste, ki so jim bili na očeh – miličnike. Ničesar krivi fantje v modrem so doživljali številna podcenjevanja in žaljivke. To je seveda škodljivo vplivalo na njihovo delovno zagnanost in odločnost.

Zvezni sekretar za notranje zadeve Radovan Stijačić se je 23. marca 1967 javno in odločno zavzel za miličnike in jim dal vso podporo. Zagotovil je, da bodo uporabljali vsa svoja pooblastila, tudi strelno orožje, če bo potrebno. Beograjski dopisnik Jak Koprivc je poročilu s te konference dal značilen naslov "Miličniki lahko tudi streljajo" (Delo, 24. marec 1967, str. 12). Tak nastop pred zbranimi časniki, ki so o tem poročali naslednji dan, je za miličnike pomenil pravo olajšanje, njihova odločnost se je okrepila in razmere so se začele kmalu izboljševati. S to izjavo je Stijačić vsekakor tvegalo, da ga bodo razglasili za rankovičevca, birokrata ali mu dali kak drug žig in ga odstavili.

Danes je odgovornost za poslabšanje ugleda oziroma avtoritete policije v javnosti širša. Pogojena je z mnogimi dejavniki, ki segajo od domnevnega zločinskega delovanja naših specialcev do moralno razrvane družbe. Zato bo možem postave težje povrniti ugled. Dovoljeno naj mi bo podvomiti o pripravljenosti vrha službe za to. Pri tem imam pred očmi mnenje časnika tednika DE, ki je 25. maja 1995 zapisal, da kažejo ljudje Šterovega kova zaplankane oblastniške muhe.

Ob tem naj navedem dva odstavka iz učbenika "Delo v antropološki perspektivi" (str. 62), ki ga je leta 1990 napisal profesor Fakultete za družbene vede v Ljubljani dr. Stane Južnič.

"Deprofesionalizacija je bila izrazita v vseh naglih preobratih političnih sistemov. V pokolonialnih državah je bila deprofesionalizacija izrazita na vseh področjih javnega življenja in še posebej v javni upravi. Ta se je ne le birokratizirala, marveč je vsaka javna ali – bolje rečeno – državna služba bila tako rekoč politični plen nove elite na oblasti. Porušena je celo meja med tistimi upravnimi funkcijami, ki sodijo v administracijo države, in tistimi, ki so upravljanje podjetij 'v javni lasti'. Prehod s takih

položajev v diplomacijo je bil posebno želen. Celo vojaške strukture ponekod niso bile pretirano 'profesionalizirane', čeprav so te strukture zaradi ohranitve lastnih pristojnosti in politične moči zapirale vrata ne-profesionalnim kadrom v vojaške vrste.

Tudi tu je prav gotovo veliko tem za poglobljeno razpravo. Predvsem zato, ker naša, še posebej 'revolucionarna era', pozna sprehajanje 'kadrov' iz povsem različnih sfer (na primer iz policije) v gospodarstvo, iz povsem političnih funkcij v diplomacijo in tako naprej, da ne naštevamo preveč".

Ali ti navedbi ne zvenita nekam domače tudi za danes in tukaj?

V času, ko sem bil poveljnik slovenske policije, sem od nekega člana ožjega ministrovega kolegija slišal očitek, da ne nastopam (dovolj) državotvorno. Razumel sem ga, kot da sem preveč kritičen in dvomljiv do politike vodenja notranjega ministrstva. Državotvornost naj bi pomenila isto kot poslušno izvrševanje ministrovih odločitev in njihovo zagovarjanje.

S tem se seveda nisem strinjal. In nisem opustil svojega kritičnega odnosa do ukrepov, ki smo jih izvajali v resorju. Razumel sem, da je izenačevanje pojma državotvornosti s poslušnostjo za nekatere ali za večino povsem normalno in upravičeno; je neprimerno bolj gotovo kot dvom ali nestrinjanje. Dolgoročno pa to ni tako enostavno. Minister, ki takšno enačenje dopušča ali celo spodbuja in zahteva, je zagledan le v trenutek, ne pa v jutri. Pri sodelavcih ustvarja nekritičnega duha in prilagodljivost, ki se kaj lahko sprevrže v hinavščino. Takšno dojemanje državotvornosti pa lahko privede tudi do hudih zlorab in nezakonitosti v notranjem resorju. Za njihovo prikrivanje je treba vzpostaviti odnose, ki temeljijo na strahu in ovaduštvu. Ne gre torej brez policije znotraj policije, kot rečemo. Notranje zadeve pa so takšna dejavnost, ki ravno tako kot druga področja zahtevajo ustvarjalnost, iskanje in dvom. Drugače se vse spremeni v gnojnico, ki zaudarja ne le zaposlenim, marveč prej ali slej tudi javnosti.

Policisti poštarji

Sedmi dan marca 1995 je v Delu izšla glosa Vinka Vasleta z naslovom "Policaji pridejo zgodaj". V njej je opisal, kako so policisti prejšnjo noč raznašali vabila na sejo parlamentarnega odbora za mednarodne odnose. Na glosu se je odzval podpredsednik tega odbora Borut Pahor in 9. marca v istem časniku pojasnil, zakaj je bil sklic poslancev nujen, in pa, da je prosil ministra Štera za pojasnilo, kako so policisti opravili raznašalsko nalogo.

Naslednji dan je v istem dnevniku izšlo sporočilo tiskovnega predstavnika notranjega ministrstva. Božo Truden je povedal, da je ministrstvo v soboto, 4. marca 1995, dobilo naročilo državnega zbora, naj policisti

raznesejo pošto, ki je bila označena kot nujna in zaupna. Nalogo so opravili v skladu z oznakama na gradivu. Na koncu se je spotaknil še ob besedo policaj, ki jo je za policista uporabil častnikar. Slednje se mi je zdelo povsem neumestno, saj je ta beseda v splošni rabi tudi med samimi uniformiranci. Spomnil sem se na dogodek v Novem Mestu, kjer so vodilni delavci tedanje UNZ zagrozili občanu, ki je miličnike "zmerjal" s policaji, da ga bodo postavili pred sodišče zaradi razžalitve uradnih oseb.

Policisti so nalogo poštarjev razumeli povsem rutinsko. Za njeno drugačno razumevanje bi jih bili morali ustrezno poučiti, česar pa očitno niso storili. Menim, da fantje v modrem za to ne nosijo nobene krivde. Sicer pa to tudi ni bila stvar policije. Raznos nujne pošte bi lahko opravila tehnična služba državnega zbora. Ob tem dogodku sem se vprašal, ali morda ne gre za ostanek iz časa slovenskega osamosvajanja. V knjigi Izza barikad sem opisal tudi načrt "Skala", ki smo ga izdelali oktobra 1990 in je vseboval naloge milice ob skrivnem in nenadnem sklicu republiške skupščine. Načrt je bil uresničen med poletnim posegom JLA v Sloveniji 1991. Skoraj po naključju sem na mednarodni dan žena v Delu prebral tudi članek o podjetju Movens, ki je v Ljubljani opravljalo kurirsko službo že od poletja 1993. Storitje je seveda zaračunavalo, policija pa je zastonj...

Novi "beneficiranci"

Delov komentator Boris Jež je 23. marca 1995 objavil prispevek z naslovom "Razkošni avtomobili in druge take nepomembnosti". V njem je ožigosal preveliko potratnost države. Med drugim je omenil bohotenje zaposlenih v notranjem ministrstvu, kjer je 1. marca 1995 začel veljati spremenjen pravilnik o sistemizaciji delovnih mest, ki je novim uradnikom določil delovno dobo z beneficiranim stažem, v ministrovem kabinetu pa je predvidel celo 57 delovnih mest.

Takoj naslednji dan se je v istem časniku oglasil Božo Truden. V sporočilu z naslovom "Pomembne enostranosti" je zanikal tolikšno številčnost zaposlenih v kabinetu in jo oklestil na 20 oseb. Postavil se je v bran povečanemu številu zaposlenih v resorju z utemeljitvijo, da smo vendar v samostojni državi. Delovne dobe z beneficiranim stažem ni komentiral. Pomislil sem, da berem uradno sporočilo Državnega sekretariata za notranje zadeve LR Slovenije iz daljnjega leta 1955, pa še tedaj so bili morda bolj spretni in odkriti.

Naslednji dan se je v bran svojega časnikarskega kolega postavil sodelavec Slovenskih novic. V članku "Podatek je točen" je okrcal zlasti beneficiran staž za osebe, ki delajo v pisarnah in nimajo nobene zveze z delom na terenu. Potrdil je število zaposlenih 57 v ministrovem kabinetu.

V torek, 28. marca, se je spet javil glasnik notranjega ministrstva in sporočil, da je v kabinetu predvidenih 34 delovnih mest. Javnost je tako

ostala pred vprašanjem, komu verjeti. Notranje ministrstvo bi to lahko preseglo tako, da bi sistemizacijo bolj odprlo za strokovno javnost, saj ni šlo za kakšne strogo zaupne podatke o resorju, ki uradno ni imel več tajne policije.

Delo je 14. julija 1995 objavilo članek z značilnim naslovom "Je delo v državni upravi res tako zahtevno?" Obravnaval je delovna mesta, za katera velja benificirana doba. V notranjem resorju je tedaj bilo 6450 takih delavcev ali skoraj petina vseh benificiranih delovnih mest v Sloveniji, upoštevajoč vse vrste dejavnosti. Časnikar se je zavzel za pospešeno sprejetje zakona, ki bi enotno uredil to področje. Delno ureditev tega področja si je bilo mogoče obetati tudi od novega zakona o izvrševanju proračuna za leto 1995, ki je uvedel enotno računovodstvo tudi za notranje in obrambno ministrstvo; obe sta se menda spretno upirali takšnemu poenotenju.

Varovalke proti mučenju

Naša država je leta 1993 ratificirala pomembni mednarodni listini, ki prepovedujeta mučenje oseb, ki niso na prostosti. Tako je spomladi tega leta postala Konvencija proti mučenju in drugim krutim, nečloveškim ali poniževalnim kaznim ali ravnanju, ki jo je sprejela generalna skupščina OZN proti koncu leta 1984, sestavina našega pravnega reda (Ur. list RS – MP, št. 7/93, 14. maj 1993), na začetku naslednjega leta pa se ji je pridružila Evropska konvencija o preprečevanju mučenja in nečloveškega ali ponižujočega ravnanja ali kaznovanja, ki jo je sprejel Svet Evrope jeseni 1987 (Ur. list RS – MP, št. 1/94, 14. januar 1994). Ta listina ima še dva protokola, ki ju je naš parlament ratificiral jeseni 1994 (Ur. list RS – MP, št. 21/94, 30. november 1994). S tem je Slovenija popravila nerazumljivo omahovanje prejšnjih jugoslovanskih oblasti pri podpisu svetovne konvencije in se hitreje odzvala na izziv podobnega evropskega dokumenta.

Svetovna konvencija določa, da je mučenje vsako dejanje, ki drugi osebi namenoma prizadane hudo bolečino ali trpljenje, telesno ali duševno. Storilci so lahko policisti, vojaške osebe, pazniki v zaporih, osebje v bolnišnicah za duševne bolezni, uradniki v begunskih taboriščih in zavetiščih ter vsi drugi, ki se kakorkoli uradno srečujejo z osebami, ki se ne morejo prosto gibati. Namen mučenja je različen, od izsiljevanja priznanja preko kaznovanja do ustrahovanja.

Poseben odbor proti mučenju skrbi za spoštovanje te listine. Vsaka podpisnica mora v svoji državi zagotoviti, da postane vsebina konvencije sestavni del izobraževanja kadrov, ki imajo opravka z osebami take vrste. Evropski dokument je usmerjen zlasti v nadzor spoštovanja določb konvencije v državah podpisnicah. Tako je povsem predvidljivo, da bodo k nam prišle tudi nadzorne osebe bodisi iz New Yorka, Strasbourga ali Ženeve.

Naš parlament je določil, da skrbi za uresničevanje obeh dokumentov ministrstvo za pravosodje. To je seveda mišljeno širše in na splošno, saj so za to področje poklicana tudi druga ministrstva, vsako na svojem področju: ministrstvo za notranje zadeve, za zdravstvo, za obrambo, vladni urad za priseljevanje in begunce. Nas zanima, kaj je bilo v zvezi s tem doslej storjeno v notranjem resorju. Pozanimal sem se v tacenski srednji šoli in povedali so mi, da za obe konvenciji ne vedo, poskrbeli pa bodo za vključitev te vsebine v učni program. Ta zaostanek ni nastal le po šolski krivdi. Menim, da je za to odgovorno ministrstvo na Štefanovi 2, ki ima posebno službo za pravne zadeve, ki je dobro plačana in uživa vse privilegije operativnih delavcev tega resorja.

Tega ne pišem le kot očitek. Ne, menim, da je to vprašanje vredno razmisleka že danes, še bolj pa bo v prihodnje. Domnevati je namreč, da bodo pritiski, da se pri upoštevanju obeh konvencij zamiži, včasih močnejši kot skrb za njuno spoštovanje. Kaj bi pri nas utegnilo govoriti proti spoštovanju teh listin? Predvsem obremenitev policistov z novimi nalogami, kot so skrb za varovanje državnih meja in novosti v organiziranosti službe, kar bo zmanjševalo učinkovitost na drugih področjih; večanje novih oblik kriminala, ki jim organi za notranje zadeve (še) niso kos in bodo spodbujale tudi ogroženost samih kriminalistov in policistov; pogoste kadrovske menjave v vrhu ministrstva oziroma strokovnih službah, kar slabi trdnost in zanesljivost osebja, in podobno.

Manjša učinkovitost pri zatiranju kaznivih dejanj bi utegnila pospešiti iskanje bližnjic za spremembo razmer. Nosilci: kriminalisti in policisti. Javnost bo zahtevala svoje, saj plačuje davke in hoče za to čim boljšo varnost. Politične stranke bodo v svoje delovanje vključevale ocene stanja v notranjem resorju in pri tem zapostavljale resnične koristi službe; v ospredju bo oblastniška opcija. Oboje bo lahko sinergično vplivalo na težnjo delavcev javne varnosti, da bi po bližnjici dosegli uspeh pri zatiranju kriminala. Med take bližnjice sodi tudi uporaba nedovoljenih postopkov, to je mučenja, ustrahovanja itd. Za zdaj je na področju javne varnosti mogoče opaziti le zahteve po sproščeni uporabi tako imenovanih posebnih metod in sredstev, ko pa se bodo te pokazale kot lažno vseodrešujoče upanje, se bodo verjetno spomnili na metode ustrahovanja in pritiskov na osumljence.

Da bi preprečili razvoj po takšni poti, ki nam ne obeta nič lepega, je treba takoj zakolčiti drugo, ki je dosegljiva brez večjega truda in sredstev. To je vzgoja policistov in kriminalistov (ter paznikov, vojaških varnostnih oseb, psihiatrov, uradnikov vladnega urada za priseljevanje in begunce itd.) v doslednem spoštovanju mednarodnih listin proti mučenju. Na ta način bi vzpostavljali nekakšno ravnotežje med skomini po odmiku od konvencij in moralno zavezanostjo stroki. Vsaj to, saj bi bilo neživljenjsko izključevati vsak odmik od določb obeh listin. Če tega moralnega in

vzgojnega prizadevanja ne bo, bo v Sloveniji prej ali slej prišlo do preverjanja mednarodnih teles, ustanovljenih za prav določene države, kjer mučenje ni zgolj posamičen eksces.

Nekaj podobnega se je namreč že zgodilo, zato moje predvidevanje ni bilo prazno. Do mednarodnega nadzora te vrste pri nas, seveda prvega v naši zgodovini, je prišlo med 19. in 20. februarjem 1995, ko je Slovenijo obiskala komisija Sveta Evrope za preprečevanje mučenja in nečloveškega, ponižujočega ravnanja ali kaznovanja (CPT). Obiskala je tudi nekaj policijskih prostorov in o svojih ugotovitvah sestavila poročilo. To je prišlo v javnost leta 1996, in to v precej popačeni, spolitizirani oziroma strankarski obliki. Izkazalo pa se je, da pritožbe na račun naše policije niso tako resne. Dne 10. in 11. septembra 1996 je bil na naši Visoki policijsko-varnostni šoli seminar o policijskem pridržanju oseb. Organizirali sta ga notranje ministrstvo ter Svet Evrope. Boljše kot avstrijska aroganca, sem si mislil.

Ista komisija je namreč obiskala Avstrijo leta 1990 in 1994. Poročilo o njenem drugem obisku pri naši sosedu je prišlo v javnost jeseni 1996 in je bilo res kritično do njihove policije in orožnikov. Notranje ministrstvo je očitke zelo grobo zavrnilo, je 9. novembra 1996 poročal Delov dopisnik z Dunaja Vojko Flegar.

Strankarske milice?

Januarja 1995 je naša javnost postala pozorna na nove poskuse, da bi politične stranke oblikovale skupine za vzdrževanje reda na javnih krajih. Nacional socialna zveza Slovenije je prva napovedala trojke, ki naj bi patroljirale na Jesenicah, v Fužinah, Velenju in Mariboru. V soboto, 11. februarja 1995, so časnikarji opazili prvo tako trojko na avtobusni postaji v Mariboru. Fantje v civilni obleki so imeli priponko z znakom stranke NSZS. Istega dne je notranje ministrstvo objavilo uradno sporočilo, ki je bilo še medlo: dokler bodo le opazovali dogajanje in sporočali policiji o kršitvah javnega reda, bo vse v redu, če pa bodo ukrepali sami, jim to ne bo dopuščeno.

V nedeljo, 12. februarja 1995, je bila v Ljubljani prva seja sveta Slovenske nacionalne desnice po registraciji te stranke. Na njej so govorili tudi o povečanju števila svojih članov. Ena od možnosti bi bil Slovenski sokol, registrirano športno-rekreacijsko društvo. Ukvarjalo naj bi se tudi z varovanjem strankarskih shodov in obveščevalno dejavnostjo. Njegovi pripadniki naj bi nosili uniforme in se zgledovali po predvojnem Sokolu.

Vrh notranjega ministrstva je v torek, 14. februarja, sklical časnikarsko konferenco, na kateri je posredoval svoj pogled na pobude obeh političnih organizacij. Minister je pri tem uporabljal kratico "SS" in nekaj govoril o Orjuni iz časov kraljevine Jugoslavije. Slišati je bilo prav zanimivo.

Naslednji dan je Delo objavilo pismo Matjaža Gerlanca, ki ga je sklenil s predlogom, da naj bi zakon o javni varnosti uzakonil tudi samoorganiziranje občanov v obliki omenjenih trojk. Dan pozneje je Sašo Lap časnikařem pojasnil, da bo njegov Slovenski sokol gojil tudi strelstvo in odkrival vrinjenje v vrstah Slovenske nacionalne desnice.

Zadeva je dobila pomembno mesto v časnikih. Delov kritični sodelavec in komentator Vinko Vasle je 14. februarja 1995 med drugim zapisal, da je to odsev "stanja duha" pri nas, kar se mi je zdelo zelo posrečena ugotovitev. Poseben prispevek o tem je izšel tudi v Dnevniku, 18. februarja 1995, in naslednji dan v Republiki. Na prošnjo uredništva sem napisal članek za mariborski Večer, ki je tudi izšel 18. februarja. Sklenil sem ga z oceno, da bi se dalo na te pobude gledati tudi širše: policija bi to pripravljenost ljudi lahko uporabila za bolj usmerjeno (samo)zaščitno delovanje krajanov. Podobno misel je teden dni pozneje zapisal v Delu tudi prof. dr. Janez Pečar.

Završalo je tudi v politiki. Predsednik republike je povabil na pogovor ministra Štera, vladni urad za informiranje je posredoval stališče vlade in svoje so povedali mladi člani Liberlne demokracije Slovenije. Imel sem občutek, da je politika zadevo izrabila v svoje namene. Možno je bilo pomisliti tudi na to, da so pobude za strankarske milice nekomu prav dobrodošle, saj je na ta način lahko odvrnil pozornost javnosti od sebe k drugim.

Kaj meni javnost?

Pri vsem tem se mi je zdela zelo pomembna, če ne celo ključna okoliščina, da se državna policija, ki je edina upravičena izvajati prisilo nad državljani, pri nas, kakor je kazalo, spreminja v organizacijo v pristojnosti stranke vsakokratnega notranjega ministra. Če je bila to kakorkoli utemeljena domneva, potem je bilo upravičeno pričakovati, da druge stranke ne bodo držale križem rok, ampak se bodo zgledovale po vladajoči. Začele so obrobne stranke, ki so svoje želje razglašale v javnosti. Bolj nevarno se mi je zdelo podobno skrivno delovanje močnejših strank. Na to sem opozoril v krajšem telefonskem pogovoru s sodelavko dnevnika Republika, ki je povprašala za mnenje o tem tudi druge in na to objavila obširen članek o trojkah 19. februarja 1995.

Ena od značilnosti časnikarskega delovanja v novih družbenih razmerah so številne ankete med bralci. Naj namenim nekaj besed raziskavi, ki jo je opravil ljubljanski Dnevnik 22. februarja 1995. V anketi je odgovarjalo 345 oseb na troje vprašanj. Na vprašanje, ali se počutijo varne, je pritrdilno odgovorilo skoraj 76 odstotkov vprašanih. Malce drugačen je bil odgovor na vprašanje, ali policija in druge ustanove zagotavljajo dovolj varno življenje: z "ne" je odgovorilo skoraj 49 odstotkov vprašanih. Tretje vprašanje se je nanašalo na poskus uvajanja

trojk in sokolskih straž. Dobrih 70 odstotkov vprašanih je menilo, da te oblike niso dopustne, skoraj 12 odstotkov jih je štelo za primerne, drugi pa se niso opredelili. Rezultati ankete so bili objavljeni v navedenem dnevnem listu 24. februarja.

Minister Šter se je odločil, da se bo sam pogovoril z velenjskim pobudnikom trojk. Povabil ga je v Ljubljano in tako je Matjaž Gerlanc postal medijska zvezda, vsaj za tisti dan. Z ministrovo potezo se nisem strinjal. Preveč je dišalo po političnih točkah v korist Slovenskih krščanskih demokratov.

V nedeljo, 26. marca 1995, se je na stadionu na Ptuju javnosti prvič predstavilo 13 članov športno-rekreacijskega društva Slovenski sokol. Tako je poslanec Sašo Lap le nekako izpolnil velike napovedi in obljube. Vsi so bili v uniformah, ki so precej spominjale na vojaške. Razvili so tudi svoj prapor.

Po pogovoru med ministrom in predsednikom velenjske stranke 17. februarja 1995 je slednji ubral drugačno taktiko. Predzadnji dan marca istega leta je objavil sporočilo, da je stranka registrirala lastno varnostno agencijo. Opravljala naj bi naloge za podjetja, skupnosti stanovalcev in druge naročnike oziroma plačnike. Delovati naj bi začeli 8. aprila 1995 na Jesenicah, v Ljubljani, Mariboru in Velenju. A od vsega ni bilo kaj prida.

Istega dne je bilo objavljeno tudi sporočilo tiskovnega predstavnika notranjega ministrstva. V njem je bilo rečeno, da trojke ne bodo smele patrolirati na javnih krajih, saj je za to pooblaščen edino policija.

Velenjska stranka ni skoparila z napovedmi raznih dejavnosti. Tako je vnaprej napovedala shod pred poslopjem italijanskega konzulata v Kopru in pohod v ljubljansko sosesko Fužine. Nič od tega se ni zgodilo.

Delo je 30. septembra 1995 s kratko novico sporočilo zanimiv dogodek iz Krškega. V bife na tamkajšnji avtobusni postaji je 27. septembra zvečer prišel znani krajan, oblečen v uniformo Slovenskega sokola, kakršna je bila predstavljena na Ptuju. Natakariči je naročil, naj si preskrbi dovoljenje za bivanje pri nas. Čez poldrugo uro se je vrnil v spremstvu enako oblečenega mladeniča; iskala sta lastnika lokala, a ker ga ni bilo, sta odšla.

Ni vredno polemike

V četrtek zvečer, 23. marca 1995, sem bil gost na javni tribuni v Mariboru. Potekala je v prostorih tamkajšnje Univerzitetne knjižnice, pripravil pa jo je Muzej narodne osvoboditve. Ta srečanja so bila tako rekoč že tradicija. Naslov pogovora je bil "Policija na braniku slovenske pomladi". Potem ko sem predstavil svoje poglede na vlogo milice pri osamosvajanju Slovenije, so mi poslušalci postavljali vprašanja. Eno od njih se je nanašalo na tako imenovane trojke, ki so takrat precej vzne-

mirile javnost. Med drugim sem menil, da je pogovor predsednika Nacionalne socialne zveze Slovenije pri notranjem ministru prvemu le dvignil pomembnost oziroma mu dal občutek, da je pomemben. Dovolj bi bilo, da bi Matjaža Gerlanca povabil na pogovor starešina ali vodja policijskega okoliša velenjske enote policije. Če to ne bi pomagalo, bi zadevo morali preprečiti na druge načine, ki jih pozna pravna stroka.

Del pogovora z javne tribune je povzel časnikar mariborskega Večera Bojan Bauman, 29. marca 1995. To je bil verjetno povod, da je že naslednji dan v Delu med pismi bralcev izšel sestavek z naslovom "Pavle Čelik in njegov show" izpod peresa vodje velenjske stranke. Začel je z očitkom, ki smo ga nekateri že vajeni, da sem svoje znanje podaril Združeni listi socialnih demokratov, in končal z domnevo, da sem prav jaz avtor izraza trojka. Na pisanje se seveda nisem odzval.

K sodelovanju me je spet povabila Mladina, in sicer na temo o mladoletniškem prestopništvu. Po predhodnem telefonskem pogovoru sem se s sodelavcem tega tednika sestal v ponedeljek, 3. aprila 1995, v kavarni Union, kakor je moja navada ob takih priložnostih. Boštjan Videmšek je bil mlad študent, ki se je želel uveljaviti na časnikarskem področju. Pogovor si je zapisoval po lastni presoji. Nisem imel slabega vtisa, ko sva se po dobri uri razšla.

Na to sem že skoraj pozabil, ko sem v ponedeljek, 15. maja, prejel pismo. Naslovljeno je bilo name osebno, a poslano na sedež ZLSD, Ljubljana, Levstikova ulica 15. V njem me je Matjaž Gerlanc uvodoma vabil na okroglo mizo o javni varnosti v Velenju, ki jo je pripravljajal za 22. junij. Že v naslednjem stavku pa mi je sporočal, da bo njihov odvetnik zoper mene vložil tožbo zaradi intervjuja v Mladini. Odšel sem v Narodno in univerzitetno knjižnico in prebral Videmškov članek, ki ga je objavil 9. maja 1995 pod naslovom "Napad je najboljša obramba". Vsebina našinega pogovora je bila zelo skrajšana in objavljena kot intervju. Med drugim je bilo zapisano, da je nekdanja republiška skupščina sprejela dekret o zatiranju kriminala pri nas in da so trojke ter Slovenski sokoli fašistoidni.

Pozneje sem od doma po telefonu poklical odgovornega urednika Roberta Botterija, ki mi je obljubil, da bodo zadevo preučili, in če bo treba, objavili popravek. Naslednji dan zjutraj me je poklical Boštjan Videmšek in povedal sem mu svoje pomisleke v zvezi s točnim navajanjem mojih besed. Strinjal se je in obljubil pojasnilo. To je bilo res objavljeno 25. maja 1995 na drugi strani Mladine. Kljub temu sem naslednji dan v Delu prebral o nameravani tiskovni tožbi NSZS zoper mene.

Na Gerlančevo pismo nisem odgovoril. Kako naj bi pisal človeku, ki me je v enem stavku vabil na okroglo mizo, v drugem pa mi je grozil s tožbo! Poleg tega je bil vodja neparlamentarne stranke, povsem nepomembne v slovenskem merilu.

Ne morem si kaj, da ne bi omenil članka "Spodletelo pravno sporočilo", ki ga je v sobotni prilogi Dnevnika 20. maja 1995 objavil dr. Rastko Močnik. V razmišljanju o proslavi na Trgu Republike v Ljubljani, 14. maja, je med drugim zapisal, da so Janševi in Pučnikovi strankarski kolegi "dejavniki novih fašistoidnih prvin v sodobni politiki". Vprašal sem se, kako se bo na to odzvala Socialdemokratska stranka Slovenije. Nisem zasledil grožnje s tožbo zaradi te ocene.

Nisem avtor

Med pismi bralcev sta Matjaž Gerlanc in Boris Mastnak v Delu, 29. maja 1995, sporočila, da sta dotedanje trojke preimenovala v "Nočne straže". Na razpolago naj bi bile vsem prebivalcem Velenja, Maribora, Ljubljane in Jesenic. Skupaj štejejo 18 prostovoljcev. Hkrati sta zapisala, da sem prav jaz avtor besede trojka. To mi je predsednik NSZS očitil že 30. marca 1995 v prispevku za Delo.

Povedati moram, da sem res povsem po nedolžnem razglašen za ustvarjalca te besede. Besedo trojka sem prvič zasledil v Delu, 11. februarja 1995, ko je tiskovni predstavnik notranjega ministrstva sporočil uradno stališče do te oblike samoorganiziranja državljanov. Ta izraz sem le prepisal in ga prvič uporabil v dnevniku Večer 18. februarja 1995. Potemtakem mi je Gerlanc po nepotrebnem pripisal avtorstvo tega izraza. Sprva sem mu hotel odgovoriti v istem časniku, a sem si premislil: za nekatere lastnosti pač ni zdravila... Izraz pozna slovenščina že dolga desetletja. Iz slovenske zgodovine je najbolj znan iz časa NOB, ko so bile skupine OF sestavljene iz trojk, za kar so bili predvsem varnostni razlogi.

Ministrstvo za notranje zadeve je zavrnilo vlogo Nacionalne socialne zveze Slovenije, da bi jo vpisalo v razvid političnih strank po Zakonu o političnih strankah, ki je bil objavljen v Ur. listu RS, št. 62/94, 7. oktober 1994. Na to odločitev se je navedena organizacija iz Velenja obrnila na Vrhovno sodišče Republike Slovenije, je 2. avgusta 1995 sporočilo Delo.

Takoj naslednji dan pa je Delo objavilo "Odprto pismo" Matjaža Gerlanca, v katerem je nasprotoval odklonitvi vpisa zveze v register političnih strank in hkrati sporočal, da je zveza "pripravljena zagotoviti ljudi za varovanje prireditev med 17. in 19. majem 1996, med obiskom papeža v Sloveniji". Ministrstvo za notranje zadeve je sporočilo, da NSZS ni vpisana v razvidu političnih strank, torej ni politična stranka, ampak "neformalno združenje državljanov", in se nezakonito predstavlja v javnosti kot stranka, je 8. septembra 1995 pisalo v Delu.

Zavrnitev registracije je doživela tudi Antikomunistična legija. Spomladi 1994, ko je bil odstavljen Janez Janša, jo je ustanovil Stane Vezjak iz Ljubljane. Notranje ministrstvo, ki je zavrnilo registracijo, je svojo odločitev utemeljilo s tem, da njen program ni v skladu z ustavo in

mednarodnimi pogodbami. Ustanovitelji legije so se pritožili na republiško vrhovno sodišče, je 3. avgusta 1995 poročal časnikar Dela.

Poleti 1995 je naše časopisje (spet) pisalo o varnostnih težavah občine Piran, posebej krajevne skupnosti Portorož. Tednik Mag je 9. avgusta 1995 reportažo iz tega obmorskega kraja naslovil preprosto "Klošarji iz Portoroža". Pobudo, da bi red in mir v Portorožu vzdrževala "Nočna straža", ki jo organizira NSZS, sestavljena iz 12 pripadnikov iz Velenja in Maribora, je občina gladko zavrnila, saj bi jo stala približno 400.000 tolarjev. Poleg tega za to ni niti pravne niti stvarne potrebe, smo 16. avgusta 1995 brali v Delu. Slovenske novice so naslednji dan na zadnji strani zapisale: "V Kopru so zavrnilo pomoč Gerlančevih trojk pri ustvarjanju reda na Obali. Klatežev imajo že tako dovolj, so pojasnili".

Ob tem se je oglasil tudi Ingo Paš, sekretar Zbornice Republike Slovenije za zasebno varovanje. Dne 18. avgusta 1995 je v Delu med drugim zapisal, da navedena politična organizacija nima in ne more imeti dovoljenja za opravljanje takšnih nalog. Že naslednji dan se je v istem časniku spet odzval Matjaž Gerlanc in med drugim pojasnil, da je pobuda prišla iz Portoroža in da se je Nacional socialna zveza Slovenije nanjo le odzvala s ponudbo "Nočne straže". Predvsem pa je v svojem pismu utemeljeval pravico do takšne samoorganiziranosti državljanov. V začetku aprila 1996 je Gerlanc obvestil javnost, da je tožil notranjega ministra in župana občine Piran, ker nista dovolila delovanja trojk.

Zasebno nadzorstvo

Sredi leta 1994 je Slovenija pravno uredila zasebno varnostno dejavnost. Veljati sta začela Zakon o detektivski dejavnosti in Zakon o zasebnem varovanju in obveznem organiziranju službe varovanja, objavljena v Uradnem listu RS, št. 32/94, 10. junij 1994. Naša država je s tem začela tam, kjer je kraljevina Jugoslavija nehala leta 1941. Detektivi so dobili pravico zbirati obvestila o pogrešanih osebah in predmetih tudi, kadar je pogrešitev povezana z nezakonitim delovanjem. Zasebni varnostniki smejo varovati lastnino in osebe in pri tem lahko uporabljajo tudi tehnične pripomočke. Pri tem se je pravnikom notranjega ministrstva zapisalo, da smejo detektivi zbirati obvestila tudi iz sredstev javnega obveščanja. Kakšna neumnost! In spregledali so jo tudi poslanci v državnem zboru. Ali naj bi za to potrebovali dovoljenje s Štefanove 2? S tema zakonoma je notranji resor na pleča zasebnikov prenesel del opravil, ki so bila za kriminaliste in policiste od nekdaj neprivačna, neugledna in po uspehu precej tvegana. Teh nalog so se torej spretno rešili.

Notranje ministrstvo pa si je zagotovilo trden nadzor nad tema dejavnostima zasebnikov. Daje soglasje k opravljanju teh storitev in programu znanja, ki ga morajo pokazati kandidati za tovrstno delo. Mi-

nistrstvo nadzira tudi spoštovanje obeh zakonov in odkriva morebitne kršitve, zlasti v povezavi z opravljanjem nalog za domače ali tuje državne varnostne službe ali z uporabo tako imenovanih posebnih metod in sredstev.

Ni rečeno, da ne bi moglo priti do zlorab v delovanju detektivov in varnostnikov. Najprej je tu lahko samo ministrstvo za notranje zadeve kot naročnik določenih storitev, potem politične stranke pa organiziran kriminal in zasebni varnostniki oziroma detektivi na lastno pobudo in odločitev. Zasebno varnost si lahko kupi vsakdo, ki ima denar. Kot v vsaki prodajalni se tudi tu ponuja možnost, da kdo dobi blago pod roko, pod pultom. O tem sem pisal v Večeru, 22. aprila 1995.

Da to ni govorjenje v prazno, mi potrjuje domneva o prisluškovanju poslancu Slovenske ljudske stranke, ki naj bi ga izvajala nepoklicana oseba. Ker sta dejanje zanikala tako VIS kot OVS, se je sum razširil na strankarsko tajno službo oziroma na zasebno agencijo po naročilu stranke. O tem je pisalo Delo 3. junija 1995.

Nekatera zasebna varnostna podjetja so prišla v ospredje časnikarskega zanimanja po brniškem dogodku. Prvi dan oktobra 1995 so namreč na letališču zamenjali podjetje, ki je varovalo nekaj letaliških stavb in skrbelo za rentgenski pregled prtljage. Prišlo je do javnih polemik in v tisku tudi do domneve o spopadu različnih zasebnikov ter ustanov, ki naj bi bil spominjal na mafijsko ozadje, sem 18. oktobra 1995 zasledil v Delovi rubriki Kronika. Spor je privedel celo do zasebne tožbe med direktorjem brniškega letališča in direktorjem zasebnega varnostnega podjetja Porok, ki je dotlej opravljalo varnostne storitve na letališču.

V zakonih, ki zadevata zasebno nadzorstvo, je določeno, da mora imeti vodja takšne agencije višjo šolsko izobrazbo. Pri opisu nove Visoke šole za notranje zadeve oziroma Visoke policijsko-varnostne šole sem omenil, da je namenjena tudi izobraževanju zasebnih varnostnikov. Verjetno je ta nenaključna povezanost pripeljala do nastanka prvega učbenika oziroma priročnika pri nas za to področje varnosti. Predstavljen je bil na časnikarski konferenci na začetku junija 1995. Priročnik "Zasebno varovanje in pooblastila varnostnikov" je napisal Tomaž Čas, tedanji dekan Visoke šole za notranje zadeve v Ljubljani. Na 117 straneh obdeluje nekatera vprašanja, ki zadevajo zasebno varovanje poslopij in oseb: zakonske določbe, pooblastila za delo in njih uporaba ter povsem praktične plati, kot so službena obleka, izkaznica, evidence in podobno. Torej gradivo, ki je nujno potrebno za delovanje zasebnega varstva premoženja in ljudi.

Na podlagi obeh zakonov, ki urejata tako imenovano zasebno nadzorstvo, je bila 22. junija 1994 ustanovljena Zbornica RS za zasebno varovanje, ki povezuje 256 članic (zasebnih varnostnih podjetij), 21. oktobra 1994 pa Detektivska zbornica RS, ki združuje 52 zasebnih detektivov z vsemi potrebnimi licencami.

Štirje krogi

Menim, da bi bilo moč in potrebno v novih družbenih razmerah oblikovati in med seboj povezati vsaj štiri med seboj prepletajoče se kroge varnosti. Prvi je državna policija, primerno organizirana za preprečevalno delovanje na krajevni ravni kot tudi za zahtevnejše posredovanje iz središč. Drugi bi bili redarji, organizirani v občinah, ki bi se lahko imenovali (občinski ali mestni) stražniki. Prav ti bi lahko prevzeli na sebe nemajhen del nalog, s katerimi se sedaj ukvarja državna policija. Za zdaj jih poznata skoraj edinole državna in štajerska prestolnica. Zanje naj bi odprl pot zlasti zakon o mestnih občinah. Tretji krog oblikujejo nastajajoča zasebna varnostna služba v podjetjih in zasebni detektivi. Zadnji krog pa predstavlja organizirana civilna družba. Nekaj izkušenj v zvezi s tem imajo društva, na primer za preprečevanje samomorov, uživanja mamil, drugih stisk itd. Možnosti je precej, do tako imenovanih sosedskih straž ali patrolj državljanov.

Pri povezanosti policije z državljani je treba omeniti vsaj dve novosti. Obe zadevata UNZ Ljubljana.

Dne 1. oktobra 1996 je pri OKC UNZ Ljubljana začel delovati poseben telefon. Na številko 080-1200 je vsakdo lahko poklical kadar koli in se mu ni bilo treba predstaviti, ko je sporočil o kakšnem dejanju, dogodku ali pojavu, povezanim z varnostjo. Menil sem, da gre za nekakšen preskušen ovaduški pripomoček, poznan iz naše in tuje preteklosti. Svoj pogled sem 19. oktobra 1996 pod naslovom "Ovaduški telefon ni spovednica" objavil v Dnevniku (str. 18). V istem časniku mi je čez teden dni odgovorila Marija Mikulan, soavtorica navedene novosti, kjer je zapisala, da tako pišem iz zavisti in škodoželjnosti. Omenjena telefonska številka je bila od sredine aprila 1997 priključena neposredno na OKC MNZ RS, iz česar se je dalo sklepati, da gre za tako pomembna in zaupna obvestila državljanov, da jih je treba preusmeriti na Štefanovo 2.

Dne 16. januarja 1997 je bil v Ljubljani ustanovljen Svet za varnost državljanov. Na pobudo načelnika UNZ Ljubljana Branka Slaka ga je vzpostavil župan dr. Dimitrij Rupel kot posvetovalno telo za področje preprečevanja in reševanja varnostnih težav v naši prestolnici. Predsednik sveta je postal direktor UKC dr. Primož Rode, med 14 člani je tudi načelnik ljubljanske policije. V javnosti je bilo to telo najbrž predstavljeno malce poenostavljeno in netočno. O njem je 7. februarja 1997 v Dnevniku pisal tudi prof. dr. Janez Pečar. To je prvi tak primer v samostojni Sloveniji in na podlagi prvih izkušenj so se sestavljalci novega zakona o policiji odločili, da bodo taki sveti uzakonjeni kot prihodnja oblika povezave med državno policijo in lokalnimi skupnostmi.

Pri tem bi se bilo deloma moč sklicevati tudi na izkušnje iz predvojne slovenske zgodovine. Tedaj so državno policijsko službo opravljali orož-

niki, v Ljubljani in Mariboru državni policijski stražniki in isti deloma tudi v Celju in na Ptuju. Občinske stražnike so vzdrževale posamezne občine, če so se odločile zanje. Poznali pa so tudi zasebne varnostne organizacije za varovanje lastnine in bilo je nekaj nastavkov civilnodružbenih organizacij, povezanih tudi s preprečevanjem družbi škodljivih pojavov, kamor je sodil zlasti alkoholizem. O tem sem več pisal v Dnevniku 14. decembra 1996.

Mednarodni stiki

Naša policija vzpostavlja vse več stikov s tujimi varnostnimi organi tako na uradni kot poluradni in zasebni ravni. Pred slovensko neodvisnostjo so takšne povezave potekale le po uradni poti. Niso bile redke. Predstavniki naše milice so se udeleževali srečanj v tujini v skupnih jugoslovanskih delegacijah. Sčasoma pa je naš RSNZ vzpostavil te vezi precej neodvisno od Beograda. V javnosti se o tem skoraj ni govorilo ali pisalo, zato so naši občani morda imeli občutek, da smo bili preveč zaprti do tujine.

Sekcija Mednarodnega policijskega združenja (IPA) za Slovenijo je bila ustanovljena 20. aprila 1991 in bila 6. novembra sprejeta v združenje na zasedanju Mednarodnega izvršilnega sveta v Riu de Janeiru. To nevladno in nepolitično združenje povezuje danes skoraj četrt milijona policistov iz več kot 60 držav. Prireja izobraževalne seminarje, potovanja, srečanja članov in njihovih družin, pomaga članom v stiski in podobno. Doslej je imela naša sekcija tri kongrese: prvi je bil 6. marca 1993 v Cankarjevem domu v Ljubljani, izredni je bil 23. oktobra 1994 v Luciji pri Portorožu, drugi redni pa 21. septembra 1996 v Zdravilišču Atomske Toplice. Od oktobra 1992 izdaja glasilo "IPA Novice". Leta 1994 pa so izdali "IPA vodič 1995–1996". Ima 3800 članov.

Mednarodno se povezuje tudi Policijski sindikat Slovenije, ki je dosegel najvišjo raven teh vezi konec januarja 1995, ko sta ga obiskala glavni in izvršni sekretar Evropskega sveta policijskih sindikatov, ki povezuje 17 policijskih sindikatov iz 15 evropskih držav s skupaj 250.000 članov. Ne bo odveč zapisati, da so v Zahodni Evropi razvite zelo pestre oblike sodelovanja policijskega sindikalnega gibanja. Podobno velja za policijski šport. V našem ministrstvu se nagibajo k ustanovitvi policijske športne zveze, ki naj bi delovala v okviru Športne zveze Slovenije, je 22. septembra 1994 pisalo v Delu.

Ker je Slovenija od 4. novembra 1992 polnopravna članica Interpola, se strokovnih srečanj udeležuje tudi naša delegacija oziroma posamezen predstavnik. Obravnavajo varnostna vprašanja in vlogo (kriminalistične) policije pri zatiranju kriminala.

Naša država se je pridružila članicam Srednjeevropske policijske akademije (MEPA), ki ima sedež na Dunaju, del pouka pa izvajajo tudi v državah članicah.¹²

Srečanje štirih sosed

Poleti 1991 je madžarska Stražna krajina priredila prve kulturne dneve. Program je obsegal tudi srečanje sosednjih policij. Udeležil sem se ga v delegaciji slovenske milice. Takrat sem predlagal, da bi takšne strokovne sestanke vsako leto selili v drugo državo sosedo in da smo pripravljeni naslednje leto gostiti tako srečanje v Murski Soboti. Predlog je bil sprejet. Bivanje na območju Madžarske, ki meji s Pomurjem, sem si zapomnil zlasti zato, ker sem tam prvič videl viseti slovensko državno zastavo zunaj Slovenije. To je bil čas, ko še nismo bili priznana država.

Spomladi naslednjega leta smo se začeli pripravljati na srečanje. Večina bremena je padla na UNZ Murska Sobota in uspešno ga je zdržala. V četrtek in petek, 20. in 21. avgusta 1992, je bil v Radencih strokovni posvet o vlogi obmejnih policij pri zaježitvi nedovoljenih migracij. Udeležili so se ga zastopniki vseh štirih sosednjih policij, saj smo povabili tudi Hrvate. Radi so se odzvali in pripravili referat. Obravnavali smo sodelovanje med varnostnimi organi, posebej pri varovanju državnih meja. Sklepna tiskovna konferenca je bila v hotelu Ajda v Moravskih Toplicah.

Vse delegacije so se udeležile tudi odprtja mejnih prehodov Pince in Martinje. To sta bila tretji in četrti mejni prehod na naši meji z Madžarsko, odprta 22. avgusta 1992.

Srečanje sem si zapomnil še po eni posebnosti. Na začetku je goste in udeležence pozdravil namestnik ministra Brvar, čeprav je bilo predvideno, da bo to storil minister Bavčar. Šteli smo namreč, da je to prvo takšno srečanje policij v Sloveniji, in to ne le po njeni osamosvojitvi, marveč po letu 1945. Zato pa je notranji minister našel čas, da je dva dni pozneje odprl mednarodni kmetijski sejem v Gornji Radgoni. Vprašal sem se, kakšno zvezo imata notranji resor in ta sejem. Naslednje leto srečanja ni bilo več.

Neuspeh v Budimpešti

Posledice preseljevanja prebivalstva, ki so ga nekateri označili kot "selitve narodov 20. stoletja", so bile nevarne. Policije zahodnoevropskih držav so se preplašile in iskale skupne rešitve s kolegi iz Vzhodne Evrope.

Predzadnji dan oktobra 1991 je bila v Berlinu konferenca notranjih ministrov evropskih dežel. Govorili so o sodelovanju "pri preprečevanju nenadzorovanih priseljevanj iz Vzhodne in Srednje Evrope". Oblikovali so delovno skupino, ki naj bi pripravila predlog o ukrepih te vrste. Potrdila naj bi jih naslednja konferenca. Na berlinskem srečanju je bila tudi delegacija SFRJ.

Delovna skupina je imela več srečanj, in sicer v Gradcu, Bernu in Strasbourgu. Nazadnje je bil njen posvet v Bonnu, sredi januarja 1993.

Tam so oblikovali sklepni dokument za ministre. Vseh teh srečanj se je udeleževala tudi delegacija slovenske policije, točneje inšpektorji za obmejne zadeve in tujce. Osnutek "Priporočil", kot se je uradno imenovala zamisel sklepnega dokumenta za ministrski sestanek, je obsegal polnih devet strani besedila. Vse delegacije so ga dobile v nemškem, francoskem in angleškem prevodu.

Sredi februarja 1993 je bila v Budimpešti druga konferenca notranjih ministrov evropskih držav. Doživela je neuspeh. Niti v dveh dneh se niso sporazumeli o dokumentu. Nekateri zahodne dežele so namreč podale nova stališča in predloge, ki niso bili sprejemljivi za druge.

Zlasti vzhodnoevropske dežele so spoznale, da bodo (spet) odvisne le od lastne moči. Nekaj ministrov je sklenilo glave in dogovorili so se o ožjem sestanku. Tako je bilo v Pragi sredi marca 1993 srečanje notranjih ministrov Avstrije, Češke, Madžarske, Poljske, Slovaške in Slovenije.

Pobuda iz Čila

Čilski orožniki so junija 1991 dali pobudo za organizirano povezovanje uniformiranih policij. Tako je prišlo v glavnem mestu Kolumbije do "prvega svetovnega kongresa policije". Navzoči so bili policijski funkcionarji iz 17 dežel, večji del iz Latinske Amerike. Podprli so ustanovitev "mednarodne organizacije uniformirane preventivne policije" in to tudi zapisali med sklepi. Izdali so celo posebno brošuro, v kateri so opisali svojo pobudo iz Bogote, in jo poslali tudi na sedež Interpola v Francijo.

Tam so jo preučili in decembra 1992 vsem članicam razposlali mnenje o njej. Kakor je bilo pričakovati, je bila zavrnjena. Temeljni razlog za zavrnitev je bil, da te naloge že opravlja Interpol. Gradivo iz Bogote smo dobili tudi na naše ministrstvo, saj smo tedaj že bili član te mednarodne zveze kriminalistične policije. Iz gradiva sem razbral, da je za nekatere Interpol malo preveč toga ustanova in da so jo vzeli v zakup kriminalisti.

Verjetno je bil to pglavitni razlog uniformiranih policistov, ki so povsod po svetu v veliki večini, za pobudo o samostojnem mednarodnem povezovanju. Menim, da je ta latinskoameriška pobuda opozorilo zlasti za Interpol sam. Temperametni policisti pa se niso dali kar tako odpraviti in so za jesen 1993 sklicali "drugi svetovni kongres policije". O tem nisem zasledil poznejših vesti, zato sklepam, da pobuda ni zaživela.

Slovensko-francoski seminar

Na začetku 1993 je bila v Ljubljani na obisku uradna delegacija ministrstva za notranje in zunanje zadeve iz Pariza. Gostiteljici sta bili podobni slovenski delegaciji. Na skupnem sestanku so se med drugim dogovorili o posebnem seminarju, ki naj bi ga vodili francoski strokovnjaki.

Do uresničitve dogovora je prišlo proti koncu pomladi. Tako je od 7. do 9. junija 1993 potekal v hotelu Kokra na Brdu pri Kranju seminar pod delovnim naslovom "Vizumska politika na mejah". Vodila sta ga strokovnjaka francoskega notranjega in zunanjega ministrstva. Na njem sta predstavila francosko politiko izdajanja vizumov za vstop v državo in nadzor na državni meji.

Med našimi udeleženci seminarja so bili vodje sektorjev za obmejne zadeve in tujce na inšpektoratih policije uprav za notranje zadeve, inšpektorji iz uprave policije, uprave za upravno pravne zadeve, Prehodnega doma RS za tujce in strokovnjaki iz zunanjega ministrstva. Ob koncu seminarja so predavatelja seznanili z delom naše policije na mednarodnem mejnem prehodu Karavanke. Sprejem za udeležence je pripravil francoski veleposlanik v Ljubljani Bernard Poncet.

Uniforma za posebne prilikožnosti

Mednarodni stiki naših policistov so odprli nekaj povsem novih vprašanj. Na srečanjih članov IPA, raznih družabnih prireditvah policijskih sindikatov, športnih organizacij in podobno so udeleženci večkrat oblečeni v slavnostne uniforme. To velja tudi za sestanke tujih policijskih upokojencev.

Zato sem 15. aprila 1993 napisal predlog ministru Ivu Bizjaku, da bi tudi upokojenim policistom omogočili nabavo in nošenje slovesne uniforme. Predlog sem utemeljil z njihovo udeležbo na domačih proslavah, zlasti tistih ob dnevu slovenske policije, ter podobnih srečanjih v tujini. Sam sem napisal tudi pet členov dopolnil k Uredbi o nazivih, označbah funkcij, uniformi, barvi in emblemu na službenih vozilih milice ter o oborožitvi in posebni opremi delavcev milice, ki je bila objavljena v Uradnem listu SRS, št. 9/87, 7. marec 1987. Od takrat je doživela štiri spremembe in dopolnitve, in sicer v letih 1988, 1990, 1991 in 1992. To je bila ena od uredb, o kateri sem govoril, da zna zelo malo miličnikov povedati pravilno in v celoti že njen naslov, saj je bil odločno predolg. Izhajal je namreč iz tako imenovanega načela, da naj naslov vsakega predpisa pove njegovo vsebino. Hvala za takšno načelo, ki še danes uživa domovinsko pravico v našem pravu.

Moj predlog je romal v ministrov kabinet, a je ostal brez odziva. Imel sem vtis, da nisem bil pravi predlagatelj ali pa je bila zamisel zgrešena.

Po padcu zidu, ki je od 13. avgusta 1961 do 10. novembra 1989 ločeval Berlin na dva dela, je Nemčija dala pobudo za organizacijo evropskega policijskega festivala, ki naj bi bil na vsaki dve leti. Sama je organizirala dva, in to v letih 1990 in 1992. Tretjega so priredili angleški bobiji. Konec avgusta in v začetku septembra 1994 so se v Londonu srečale uniformirane patrulje prometnih policij iz številnih držav. Festivala se je udeležila tudi naša, in to prvič. Tja in nazaj se je peljala v službenem vozilu in v uniformi.

Na četrtem festivalu, ki je bil junija 1996 v madžarskem mestu Szolnok, pa so že sodelovale naša prometna in konjeniška policija ter policijska godba. In tudi za to priložnost so naši predstavniki oblekli slavnostne uniforme in se na pot podali v službenih vozilih.

Evropski sestanek kriminalistov

Od 10. do 12. maja 1995 je bila v Ljubljani 24. regionalna konferenca Interpola. Udeležile so se je delegacije iz 41 držav stare celine. Navzoča sta bila tudi predsednik te organizacije Bjorn Erikson, državni policijski komisar iz Švedske, in njen generalni sekretar Raymond Kendall iz Velike Britanije. Potekala je v Cankarjevem domu. Sestanek je bil podobno kot dotedanja srečanja posvečen reševanju perečih varnostnih vprašanj, ki zadevajo vso Evropo. O tem je dovolj poročalo dnevno časopisje, zato le na kratko nekaj opazk.

Tej konferenci so naši časopisi posvetili neprimerno večjo pozornost kot junija 1936, ko je bil v Ljubljani sklepni del 12. kongresa Mednarodnega policijskega združenja, kakor se je imenovala predhodnica Interpola. Še največ prostora je dogodku namenilo Jutro, manj pa Slovenec in Slovenski narod.

In naj za primerjavo navedem še, kako je poročal osrednji slovenski dnevnik o konferenci Interpola. Delov kronist je pred njenim začetkom zapel hvalnico slovenskim organizatorjem, češ "to je največje tako srečanje doslej in je veliko priznanje Sloveniji". Lepo in prav! Vendar je treba povedati, da je bilo nekdanj v Evropi precej manj neodvisnih držav, zadnji tak sestanek pa je bil leto prej v Romuniji. Imel sem vtis, da je šla novinarska profesionalnost vsaj malo na račun prikupljivosti vrhu notranjega ministrstva.

Povezava policistk

V petek, 7. julija 1995, so ženske, ki delajo v operativnih službah organov za notranje zadeve v Sloveniji, ustanovile tako imenovano mrežo slovenskih policistk. Opredeljena je bila kot neodvisno združenje, ki se bo takoj vključilo v evropsko mrežo policistk. Imelo naj bi take naloge, kot jih imajo podobna društva v (Zahodni) Evropi. Skupaj bodo reševale poklicna vprašanja, se dodatno izobraževale, izmenjavale obvestila in izkušnje, se družile v prostem času in podobno.

V Delu, ki je naslednjega dne poročalo o ustanovnem občnem zboru mreže, je bil objavljen uradni podatek, da je pri nas zaposlenih 261 žensk na delovnih mestih pooblaščenih uradnih oseb, to je 3,9 odstotka zaposlenih na takih mestih. V to število ni bilo všteti 24 uniformiranih policistk, ki so 14. julija 1995 končale šolanje na Srednji policijski šoli v Tacnu. Vse so najprej končale popolno štiriletno srednjo šolo drugih usmeritev in se nato v Tacnu prekvalificirale. Prekvalifikacija je trajala

od 23. januarja do 14. julija 1995. Tako se je prvič po letu 1983 na novo izšolalo nekaj deklet za ta poklic, v kadetnici pa so še vedno bili le fantje.

Prva seja upravnega odbora mreže naših policistk je bila 19. oktobra 1995. Za predsednico so izvolili Katjo Bašič iz Uprave kriminalistične službe MNZ.

Konec avgusta in prve dni septembra 1996 je bila v Birminghamu v Angliji konferenca Evropske mreže policistk (ENP), ki sta se je udeležili tudi predstavnici slovenskih žensk v modrem.

IV. NEUPOGLJIVI SINDIKAT

Policijski sindikat Slovenije je imel v zadnjih letih pomembno vlogo pri zaščiti pravic zaposlenih v organih za notranje zadeve. Pri tem se je lahko oprl tudi na izročilo iz časov enostrankarskega sistema. Tedaj so bile sindikalne organizacije v vseh enotah in so s svojim mnenjem ali stališčem do vseh pomembnih aktov in odločitev, ki so zadevali pravice in odgovornosti zaposlenih, igrale izrazito zaščitno vlogo v razmerju do upravnega odločanja v republiškem sekretariatu za notranje zadeve.

Po ukinitvi nekdanjih družbenopolitičnih organizacij v notranjem resorju in odpravi samoupravnega odločanja delavcev, so neprimerno večje pristojnosti na tem področju dobili upravni funkcionarji, zato je postal sindikat edini organ, ki je zagovarjal koristi zaposlenih. Tako je postal sogovornik republiškega sekretarja oziroma ministra, pa če je slednji to hotel ali ne.

Sindikat je razvil nove oblike svoje dejavnosti, podobne tistim v sindikatih po podjetjih, ustanovah in javnih službah. Morda je to koga iz vodstva RSNZ oziroma MNZ presenetilo, najbolj najbrž zaradi možnosti stavke. Niso si mogli zamisliti, da bi to lahko organizirali zaposleni v notranjem resorju. Zato je nad to možnostjo stalno visela nevarnost omejitve ali prepovedi. In to se je res zgodilo.

Uspešne priprave

V Uradnem listu SRS, št. 42/89, 29. december 1989, je izšel Zakon o političnem združevanju in po njegovi uveljavitvi je bilo političnim organizacijam prepovedano, da bi imele svoje celice v državnih organih. To se je nanašalo tudi na Zvezo komunistov Slovenije in Zvezo socialistične mladine Slovenije, ki sta dotlej imeli svoje osnovne organizacije tudi v enotah in službah organov za notranje zadeve. Te celice so bile razpuščene, in kdor je želel, se je lahko pridružil novim političnim organizacijam na terenu. Ni znano, koliko uslužbencev našega resorja je izkoristilo dano možnost in so ostali člani stare stranke ali se včlanili v nove politične stranke. Ta podatek je postal osebna skrivnost in očitno je, da to ustreza vsem, tako strankam kot posameznikom.

Za sindikate pa, razumljivo, ni veljalo. Delovali so naprej. V notranjem resorju so razmišljali o ustanovitvi lastne zaščitne organizacije. Priprave so dobivale vse bolj določno vsebino in obliko. V soboto, 23. junija 1990, je bila ustanovna skupščina Policijskega sindikata Slovenije. Potekala je v nekdanji kino dvorani Doma Maksa Perca na Kotnikov 8 v Ljubljani. Udeležil se je tudi republiški sekretar Igor Bavčar, ki je v dobri meri podpiral prizadevanja za ustanovitev tega sindikata. Verjetno so ga zato tudi povabili na zbor.

Osebnost me je malce motilo ime. Tedaj še nismo govorili o policiji, marveč o milici, organih za notranje zadeve in podobno. Formalni zadržki bodo veljali deloma tudi v prihodnje, vendar je bolj pomembna vsebina, to je enotna sindikalna povezanost zaposlenih v notranjem resorju.

V nekaterih državah Zahodne Evrope so tudi upokojeni policisti lahko sindikalno organizirani. Kot primer navajam Francijo, kjer so upokojeni orožniki od 23. avgusta 1946 povezani v Državno zvezo upokojenega orožništva. Izdajajo svoje glasilo "Polet orožništva", mesečnik, ki izhaja v več deset tisoč izvodih. Štejejo za močno sindikalno organizacijo, ki jo upoštevajo tudi politiki in ji včasih pripisujejo tudi politične skomine. Tako rekoč vse orožniške enote na podeželju in v mestih do 10 tisoč prebivalcev so povezane z upokojensko mrežo, večje pa imajo celo prostor, kjer se lahko zadržujejo njihovi nekdanji člani. O tem sem več pisal v prispevku "Francoski orožniki", Varnost, št. 18, str. 6 do 7, letnik 1991.

Pri nas ima malce podobno vlogo Zveza klubov Maksa Perca Slovenije z 2912 člani. Ustanovljena je bila 14. decembra 1982 in povezuje 14 upokojenskih klubov v slovenskih pokrajinah. Sedež ima na Kotnikov 8 v Ljubljani, kjer so stanovanjski prostori za policiste. Povezava med to zvezo in policijskim sindikatom je (še) rahla, tesnejša je z vodstvom notranjega ministrstva. Verjetno je tudi to razlog, da še ni bilo resnejših prizadevanj o združitvi sindikata in zveze klubov oziroma njunem delovnem ali celo organizacijskem sodelovanju. Skupščina PSS je 11. marca 1995 sprejela nov statut, ki v tretjem členu dovoljuje tudi kolektivno članstvo v tej organizaciji.

Na ustanovni skupščini Policijskega sindikata Slovenije so sprejeli tudi svoj statut. Po njem je lahko član vsak zaposleni v notranjem resorju. Na ožjem kolegiju republiškega sekretarja smo že predhodno sklenili, da ta pravica ne bo veljala za voljene in imenovane funkcionarje, to je republiškega sekretarja, njegova namestnika, republiške svetovalce, republiške podsekretarje, pomočnike republiškega sekretarja, načelnike uprav za notranje zadeve in podobno.

Statut je določil tri ravni organiziranja sindikata. V enotah so sindikalne skupine, območne sindikalne organizacije so na ravni pokrajin (UNZ) ali v organizacijskih enotah RSNZ oziroma MNZ, na državni ravni pa je Policijski sindikat Slovenije.

Danes ima ta sindikat bogato gradivo, med katerim so tudi tako imenovani temeljni akti: statut, poslovnik sveta, pravilnik o finančnem in finančno-materialnem poslovanju, pravilnik o pravni pomoči in zasto-panju članov, solidarnostni sklad, navodilo o uporabi članske izkaznice, programska usmeritev, stavkovna pravila in pogodba o ureditvi med-sebojnih razmerij. Slednjima aktoma bom namenil nekaj prostora v nadaljnjem besedilu tega poglavja.

Na začetku leta 1995 je sindikat delavcev notranjega ministrstva povezoval 233 sindikalnih skupin in 21 območnih sindikalnih organizacij. Popis je zajel 5765 članov.¹³

Pravila o stavki

Stavkovna pravila so oblikovali že na ustanovni skupščini. Očitno so računali s tem, da bodo uporabljali tudi to obliko sindikalnega boja, če ne bodo mogli drugače doseči postavljenih ciljev.

O stavki odloča svet policijskega sindikata, ki je najvišji organ med skupščinama. Praviloma jo napove sedem dni pred začetkom, izjemoma v krajšem roku, ki pa ne more biti krajši od enega dneva. Za takšne izjeme so točno določeni pogoji oziroma razlogi, ki so naštet v stavkovnih pravilih. Brez vnaprejšnje napovedi se lahko izvede le opozorilna ali solidarnostna stavka, ki traja največ eno uro. Pravila sicer predvidevajo delno in popolno stavko.

Na to, da so se že pri oblikovanju stavkovnih pravil zavedali, kako odgovorno dejavnje je popolna stavka, kaže njihova vsebina, saj so vanja zapisali, da morajo tudi v takem primeru zagotoviti varnost ljudi, "ukrepati po veljavnih predpisih in navodilih v nujnih primerih prijave kaznivega dejanja umora, uboja ali posilstva, v primerih nesreč, kršitev javnega reda in miru, kjer je razvidno, da je ogroženo življenje in zdravje ljudi".

Izkušnja jih je naučila, da je treba za vsako stavko posebej izdelati podrobnejša pravila, prilagojena vrsti in značaju stavke. Ko so napisali prva, niso imeli še prav nobenih izkušenj s tem. Nabrali so si jih zgolj v dveh stavkah, nato pa niso imeli več možnosti.

Pogodba z ministrstvom

V Uradnem listu SFRJ, št. 23/91, 4. april 1991, je izšel Zakon o stavki, prvi predpis te vrste po letu 1945. Ker ga je zvezni skupščini predlagala vlada pod vodstvom Anteja Markovića, se ga je oprijelo ime "Markovičev stavkovni zakon". Urejal je načine izvedbe stavke in v posebnem členu tudi potek stavke v notranjem in obrambnem resorju. Ta, 12. člen, se je glasil: "Delavci v organih za ljudsko obrambo in notranje zadeve uveljavljajo pravico do stavke pod pogoji, ki so določeni z zakoni, ki urejajo pravice in obveznosti delavcev v teh organih."

Verjetno je ta določba spodbudila takšno spremembo tudi v resornem zakonu Slovenije. Naša skupščina je namreč sprejela Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o notranjih zadevah, ki je izšel v Uradnem listu RS, št. 19/91, 8. maj 1991. Zaposleni so dobili pravico do sindikalnega delovanja, pogoje za to pa ureja "Pogodba o ureditvi medsebojnih razmerij", ki sta jo pripravila ministrstvo in sindikat. Minister Igor Bavčar in predsednik sindikata Zdravko Melanšek sta jo podpisala 17. julija 1991. To je bil prvi akt, ki je dogovorno uredil nekaj razmerij med delodajalcem in delojemalcem, kakor je tedaj postajalo moderno govoriti in pisati. Pomembna so zlasti tri področja:

- sodelovanje sindikata pri sprejemanju odločitev, s katerimi se urejajo delovnopravne pravice delavcev

- pogoji delovanja pooblaščenih predstavnikov sindikata

- delovnopravna zaščita pooblaščenih sindikalnih predstavnikov.

Vsebina pogodbe je najbrž malo motila novega ministra Iva Bizjaka in njegovega naslednika Andreja Štera. Ni se je dalo enostavno spregledati ali zaobiti. Morda sta oba včasih kaj grdega pomislila o svojem predhodniku Bavčarju...?

O Ivu Bizjaku je predsednik policijskega sindikata 18. junija 1994 na 26. strani Dela zapisal, da je v pogovorih s sindikalnimi predstavniki "samo obljubljal in leporečil". Nekaj težav je bilo tudi z ministrom Andrejem Šterom, zlasti zaradi značaja in veljavnosti omenjene pogodbe, kakor je zapisala časnica 19. julija 1994 v Delu.

Minister Šter in predsednik sindikata Melanšek sta 26. julija 1995 podpisala novo "Pogodbo o ureditvi medsebojnih razmerij MNZ in PSS". Po obliki je bila podobna prejšnji, vsebinske spremembe pa so izhajale iz drugačne vloge sindikata pri zaščiti delavskih koristi. Objavili so jo v prilogi glasila Varnost in tako so se lahko z njo seznanili tudi številni bralci.

Sindikalni ugovori

Sindikat policijskih delavcev je kmalu po ustanovitvi začel izdajati svoj list z naslovom "Glasilo", s podnaslovom "Uradno glasilo PSS". Ne vem, zakaj je bila potrebna prva beseda podnaslova. Morda so računali z možnostjo, da bi katera od nižjih organizacijskih enot začela izdajati neuradno, nekakšno opozicijsko glasilo. No, šalo na stran, povem naj, da je bilo "Glasilo" pripravljeno na računalniku in nato natisnjeno v nekaj deset izvodih. V njem so bile objavljene vesti o delu sindikata in njegovih prizadevanjih za izboljšanje položaja članov.

Jeseni 1992 je sindikat močno pritisnil, da bi se uredile stvari, ki so prizadevale zaposlene v organih za notranje zadeve. O tem smo se v upravi policije pogovarjali s predstavniki sindikata 15. decembra tega leta. Ugotovili smo, da so njihove pripombe in predlogi večinoma upra-

vičeni. Tri dni pred koncem leta smo poslali dopis vsem enotam uniformirane policije v Sloveniji z napotki o doslednem tedenskem razporejanju na delo. Tedensko razporejanje je bilo uradno uvedeno na začetku leta 1990 in naj bi zamenjalo dotedanji dnevni raspored dela miličnikov. Novost se je ponekod uveljavila, drugod pa ne. Na to so vpilivali stvarni in osebni razlogi. Za policiste je bila novost zelo pomembna, saj jim je omogočala načrtovati prosti čas. Za druge ugovore sindikata so bile pristojne različne druge službe ministrstva.

Predsednik sindikata Zdravko Melanšek je menil, da se zadeve urejajo prepočasi. Sredi marca 1993 je poslal ministru Bizjaku pismo in v njem naštel težave oziroma nepravilnosti pri ravnanju s policisti. Predlagal je, da bi se pogovorili o teh vprašanjih. Po oceni sindikata se je položaj delavcev poslabšal, in to zaradi neustrezne urejenosti resorja, neurejenosti delovnih razmerij, neustreznega in pomanjkljivega obveščanja ter slabega pravnega varstva zaposlenih. Ker ni bilo odziva, so ministru 5. maja ponovno poslali pismo z obširnejšo utemeljitvijo stanja zaposlenih. Obe pismi so objavili v "Glasilu" 21. junija 1993.

Sindikat je bil tudi med pobudniki, da bi ustavno sodišče ocenilo zakonitost plač v državnih organih. Zakon o delavcih v državnih organih je namreč določal, da se temelj za obračun plač oblikuje tako, da doseže najmanj polovico povprečne plače delavca v gospodarstvu, izplačane za pretekli mesec. Vlada se tega ni v celoti držala in je ta delež zmanjševala vse od maja 1992 naprej.

Ustavno sodišče je konec oktobra 1992 odločilo, da vlada ni ravnala pravilno. Njegovo stališče je bilo objavljeno v Uradnem listu RS, št. 53/92, 6. november 1992. Vodstvo našega sindikata je še isti dan pisalo vladi, in ko je ta odgovorila, je pismo spet romalo v obratni smeri. Tokrat je bilo stališče sindikata zelo ostro: ravnanje oblasti so označili za "vladno diktaturo". Vlada je 17. decembra 1992 sklenila, da bo razliko v plačah izplačala naslednje leto, in to v štirih mesečnih obrokih.

Vodstvo policijskega sindikata se je sestalo štiri dni po sklepu vlade. Ugotovilo je, da rešitev ni zadovoljiva, in napovedalo stavko. Vodil naj bi jo stavkovni odbor, ki naj bi prej izdelal pravila. Zamislili so si, da bi bili med stavko policisti na sedežih enot, trajala pa bi 8. januarja 1993 med 10. in 16. uro, se nadaljevala 13. januarja med 7. in 19. uro, 19. januarja pa bi se začela ob 7. uri in nadaljevala do preklica. Vsaka sindikalna organizacija v pokrajini bi imela stavkovni pododbor. Obetala se je torej tretja policijska stavka v slovenski zgodovini. Prva, opozorilna, je bila 21. septembra 1990. Drugo so pripravljali spomladi naslednjega leta zaradi plač, vendar do nje ni prišlo, ker nas je vse skupaj prehitel poseg JLA v Slovenijo.

Dan pred božičem 1993 je vodstvo sindikata izdelalo stavkovna pravila. Navodila so imela pet poglavij, in sicer: priprave na stavko,

njena izvedba, splošne naloge in postopki stavkajočih, posebne naloge in ravnanja v posameznih službah ter ravnanje z materialnimi sredstvi policije med stavko. Razposlali so jih na teren s pripisom, da bo dokončna odločitev o stavki sprejeta po novem letu.

Preplah na vrhu

Bolj ko se je bližal dan, ko naj bi se začela stavka, večje vznemirjenje je vladalo v najožjem vrhu našega ministrstva. Minister Bavčar je takrat že zapuščal vodenje resorja in se ni posebej zanimal za stavko. Namestnik ministra za področje operativnega dela je bil že pol leta na bolniškem dopustu in vse njegove naloge je opravljal drugi namestnik Brvar.

Stavkovna navodila so predvidevala tudi stavko policistov, ki varujejo osebe in poslopja, posredujejo ob alarmih v javnih zgradbah in obmejhni policistov na jugu države. To stališče sindikata je bilo treba natančneje opredeliti, zato sta se 29. decembra 1992 sestali obe strani, najožje vodstvo sindikata in ministrstva. Prvi se niso omajali in so se sklicevali na to, da pravila lahko dopolni ali spremeni le širše vodstvo sindikata.

Stališče uniformirane policije do teh treh postavk v stavkovnih navodilih smo pisno oblikovali zadnji dan leta in ga poslali na pravno službo. Sindikalno vodstvo je šesti dan po novem letu 1993 dopolnilo stavkovna navodila. Upoštevali so umestne predloge in pripombe z ministrske plati. Določili so, da bodo na meji s Hrvaško delovali trije cestni mejni prehodi, in to Obrežje, Dragonja in Gruškovje. Podobno je bilo na drugih mejah.

Stavkokazi?

V četrtek, 7. januarja 1993, dan pred napovedano stavko, je bil sestanek pri namestniku ministra Brvarju. Udeležili so se ga vsi višji upravni delavci v organih za notranje zadeve. Nobeden od nas ni smel biti član policijskega sindikata, kot sem že omenil. Edina točka dnevnega reda je bila bližnja stavka. Vodja sestanka je orisal priprave na stavko in določil, da moramo vsi nečlani sindikata delati. Predlagal je, da poleg tistih mejnih prehodov, ki jih je določil sindikat, ostanejo odprti tudi drugi. Če bi se pokazala potreba, naj bi nečlani sindikata opravljali nadzor gibanja potnikov čez državno mejo. Postali naj bi torej nekakšni stavkokazi. Tega "Markovifev stavkovni zakon" ni niti predvidel niti dopuščal. Nekateri načelniki uprav za notranje zadeve pa so se zelo potrudili, da bi se omilil učinek stavke. Zdelo se mi je, da kar tekmujejo, kdo bo odprl več mejnih prehodov. Poznal sem jih še iz prejšnjega sistema in mislil sem si, da bi bili podobno storili tudi v času republiškega sekretariata za notranje zadeve. Proti stavkokaštvu se, razumljivo, niso opredelili.

Iz besed sodelujočih na sestanku je vel oportunizem. Kako naj bi opravljali policijske naloge, o katerih nismo vedeli veliko ali še manj? Zato nisem mogel ostati tiho. Sestanek sem na kratko ocenil kot razvrednotenje stavke in poudaril, da bi bilo najbolj pošteno, da bi jo prepovedali. Po slabi uri smo se razšli na svoja delovna mesta, da bi pripravili vse potrebno za delo naslednjega dne.

Sklical sem sestanek ožjega vodstva slovenske policije, na katerem smo podrobneje določili ukrepe med stavko. Odločili smo se, da ne bomo stavkokazi, marveč bomo šli na teren in štiri skupine inšpektorjev bodo pomagale policistom, da bi stavka potekala čimbolj skladno s pravili.

Medtem so tekla pogajanja na vladi s predstavniki sindikata. Končni sklep je bil, da stavke ne bo. Sindikalisti so o tem nemudoma obvestili svoje članstvo in videti je bilo, da smo si vsi oddahnili. Pokazalo pa se je, da bo treba to področje sindikalnega gibanja pri nas podrobneje urediti. V tujini imajo s stavkami več izkušenj.

Sindikat je bil v svojih prizadevanjih seveda uspešen. Spomladi smo ob vsaki plači dobili poračun za prejšnje leto. Tudi tisti, ki smo bili predvideni za stavkokaze. V celoti sem tako prejel približno tri tisoč nemških mark dodatnega prihodka. Skoraj toliko, kolikor sem dobil honorarja za knjigo Policaji, ki sem jo pripravljaj tako rekoč 25 let. Če ne bi bilo našega sindikata, bi se za te denarce iz poračuna po vsej verjetnosti obrisal pod nosom.

Stavkovne grožnje pa niso prihajale le iz vrst policistov. Nezadovoljstvo so izražali tudi v pravosodju. To vrenje je predsednik vlade dr. Drnovšek ocenil v intervjuju za Mladino 23. marca 1993. Med drugim je dejal: "Skratka, lahko bi se reklo, stebri pravne države – policija in sodstvo – tožijo vlado in štrajkajo".

Iz vsebine tega intervjuja in odzivov v vrhu našega ministrstva se je dalo sklepati, da pravici policistov do stavke bijejo zadnje ure. To bi ustrezalo ne le vladi, marveč tudi vodstvu notranjega resorja, saj bi se zne bilo velike skrbi. Vsakdo si pač želi, da bi se ukvarjal s čim manj skrbmi. To je logika oblasti ne glede na značaj ureditve v posamezni državi. Treba je le poiskati primeren razlog ali povod.

Dan po sestanku pri namestniku Brvarju sem se na kratko srečal s članom vodstva sindikata. Pogovor je nanesel na moj "izpad" na sestanku glede stavke. Pol za šalo, pol za res mi je namignil, da sem si verjetno prislužil izpisnico iz vodstva slovenske policije. Kmalu se je pokazalo, da je imel prav! Kazalo je torej, da ni bil slabo ali napačno obveščen, vsekakor pa bolje kot jaz v šestem nadstropju palače, na poti do kamor so se novice iz drugega nadstropja včasih enostavno izgubile...

Policijski sindikat je odigral pomembno vlogo tudi pri sklepu, ki ga je vlada sprejela 27. julija 1995, da izplača zamudne obresti za premalo

izplačane osebne dohodke v razdobju med 1. junijem 1992 in 31. januarjem 1993. Tedaj zaposleni v notranjem resorju so jih dobili izplačane v dveh delih, jeseni in pozimi 1995. Kot z neba mi je padlo v žep dobrih dva tisoč nemških mark.

Praktična prepoved stavke

Policijski sindikat Slovenije je jeseni 1993 spet napovedal stavko in jo tokrat tudi uresničil. Trajala je skupaj 108 ur in sicer v presledkih. Začela se je v sredo, 6. oktobra 1993, med 9. in 21. uro, čez dva dneva je trajala 48 ur in po enodnevnem premoru spet 48 ur. Ves čas stavke so policisti na mejnih prehodih delali z najmanjšim možnim številom osebja, v notranjosti države pa so opravljali samo najnujnejša dela.

Na mejah je prihajalo do zastojev. Prevozniki in potniki so negodovali, najglasnejši pa so bili poslovneži iz Nove Gorice. Pritoževali so se, da jim to ravnanje policije povzroča gospodarsko škodo. Ob tem sem pomislil na dolgo čakalno dobo za vstop na Madžarsko – na mejnem prehodu Dolga vas se zavleče tudi čez pol dneva, in to ne po krivdi naših mejnih organov. Podobno je na mejnih prehodih z Italijo, kadar italijanski obmejni organi izvajajo tako imenovano belo stavko. Kdo se tedaj kaj pritožuje?

Vlada in sindikat sta med stavko obdržala stike. V četrtek, 7. oktobra, je bila redna vladna seja in na njej so obravnavali tudi policijsko stavko. Po seji so javnosti sporočili dvoje stališč: proračun ne dopušča povečanja plač v notranjem ministrstvu; splošna kolektivna pogodba za negospodarstvo ne predvideva nadomestila za plačo med stavko, torej tudi policisti ne bodo dobili plače za neopravljeno delo. Zlasti slednje je bila prikrita grožnja stavkajočim.

V ponedeljek, 11. oktobra, je predsednik vlade odgovoril na pismo, ki mu ga je poslal policijski sindikat. Pozval je vodstvo stavkajočih, da nehajo s to obliko protesta, "da bi se s tem izognili ustvarjanju kriznih situacij, ki bi utegnile destabilizirati razmere v Sloveniji." Povabil jih je, da pomagajo oblikovati zakon o razmerjih plač v javnih zavodih in državnih organih. Ker to ni pomagalo, se je v torek, 12. oktobra, vlada ponovno sestala, tokrat na izredni seji, ki je bila namenjena samo policijski stavki. Ministri so ugotovili, da stavkajoči ne spoštujejo v celoti 47. člena zakona o notranjih zadevah, zato mora notranje ministrstvo poskrbeti za njegovo dosledno izvajanje, če je treba, tudi z uporabo 58. člena istega zakona. Člen 47 je nalagal pooblaščenim uradnim osebam, da morajo tako rekoč ves čas opravljati večino nalog javne varnosti, 58. člen pa je dovoljeval ministru, da lahko odvzame zaposlenim status pooblaščene uradne osebe in jih razporedi na druge naloge. Vlada je tudi sklenila, da bo predlagala izredno zasedanje državnega zbora, na katerem bi spremenili zakon in onemogočili stavko.

V vodstvu ministrstva za notranje zadeve so nato začeli mrzlično pripravljati besedilo predpisa, ki je po kratki obravnavi v vladi takoj romalo v parlament. Ta se je sestel na izredni seji v sredo zvečer, 13. oktobra, in sprejel dopolnilo zakona o notranjih zadevah, ki je pomenilo praktično prepoved stavke policistov. Zakon je bil objavljen v Uradnem listu RS, št. 58/93, 17. oktober 1993. Dan objave je bila nedelja in to samo po sebi govori, da se je oblasti zelo mudilo. Veljati je namreč začel takoj naslednjega dne. Stavka policistov je bila zlomljena. To pravico so zaposleni v notranjih zadevah tako uživali le dobra tri leta. Podobna usoda je isti dan doletela tudi carinike, paznike in nadzornike zračne plovbe.

V četrtek, 14. oktobra 1993, se je predsednik vlade sestel s predstavniki policijskega sindikata. Naslednji dan je Delo poročalo, da so slednji kritizirali notranjega ministra in premieru predlagali, da ga zamenja, prav tako pa tudi tiskovnega predstavnika Boža Trudna. In dan pozneje, da je vodstvo sindikata napovedalo možnost tako imenovane hle stavke, kar bi pomenilo togo ravnanje policistov v službi. Posledice bi občutili državljani, ne pa delodajalec, se pravi vlada. Vendar te možnosti niso podprli vsi deli sindikata in prišlo je do notranje neenotnosti. Sindikat vodstva slovenske uniformirane policije se je opredelil proti stavki, ker bi škodovala občanom, do katerih bi se morali policisti bolj odpreti in pritisk pravzaprav izvajati na vlado. Tako je njihovo stališče 26. oktobra povzelo Delo.

Kaj pa javno mnenje?

Stavka je zbudila precejšnjo pozornost v javnosti. Nekateri so gledali nanjo kot na najpomembnejši dogodek tistega oktobra, drugi so čakali na odziv vlade, ki se ji je lastna policija "spuntala", tretji so videli le kolone vozil na mejah in podobne neprijetnosti. Tako je zapisal Dejan Pušenjak v Delu, 16. oktobra, v članku z naslovom "Ko varuhi reda delajo nered".

Pritegnila pa je tudi pozornost raziskovalcev javnega mnenja. Delo Stik je 18. oktobra izvedel anketo med 706 izbranimi telefonskimi naročniki iz vseh krajev Slovenije in rezultate objavil tri dni pozneje. Ker je šlo za prvo tovrstno preučevanje pri nas, mu kaže nameniti nekaj stavkov.

Na vprašanje, ali je bila stavka policistov upravičena, je pritrdilno odgovorilo samo 13,7 odstotka vprašanih, odklonilno 65,3 odstotka, preostali se niso odločili za nobenega od navedenih odgovorov. Iz tega bi lahko sklepali, da javnost ni bila naklonjena policiji. Na vprašanje, ali ste na lastni koži občutili posledice stavke, pa je z ne odgovorilo celo 84,7 odstotka vprašanih. To pomeni, da je bil krog prizadetih razmeroma skromen. Vladno prepoved stavke v prihodnje je pozdravilo 50,2 odstotka vprašanih, nikalno je odgovorilo 28,3 odstotka, drugi pa so bili neopredeljeni.

Verjetno je tudi ta anketa nekoliko vplivala na prvotno zamisel policijskega sindikata, da bi svoja prizadevanja uveljavljal v obliki bele stavke. Med predsednikom sindikata in strokovnjakoma tedanje (Boris Žnidarič) in nekdanje policije (Janez Pečar) se je vnela javna polemika v časopisu Delo.

Še večjo težo ima raziskava, ki je preučevala stališča Slovencev do različnih vprašanj splošnega pomena. Ker je zadevala tudi razmerja med javnostjo in policijo, jo bom na kratko povzel. Center za raziskavo javnega mnenja in množičnih občil, ki že tri desetletja deluje v okviru sedanje Fakultete za družbene vede v Ljubljani, je leta 1993 izvedel raziskavo o slovenskem javnem mnenju. Vzorec je zajel 2100 polnoletnih državljanov, ki so jih anketirali od srede oktobra do srede novembra. Prve rezultate so nosilci raziskave predstavili javnosti že na začetku decembra. Med drugim so opozorili, da zaupanje javnosti v našo policijo upada. Znamenja te vrste so se začela kazati že leta 1991. Podobno veija tudi za druge državne ustanove, je zapisala Slava Partljič v Delu, 4. decembra 1993.

Pri tem je imelo zelo verjetno določen ali celo bistven vpliv dogajanje v organih za notranje zadeve, ki je postajalo vse bolj razkrito javnosti in je bilo tako rekoč na očeh državljanov. To je vsekakor prav in pridobitev večstrankarskega reda. Zanimivo pa bi bilo vedeti, kaj so si anketiranci predstavljali pod besedo policija: ali može v uniformi ali vodstvo ministrstva ali kaj tretjega.

Prav nasprotno stališče

Povsem drugačno mnenje pa so slabi dve leti pozneje lahko brali Prekmurci. Časnikar S.Š. je 22. junija 1995, ob dnevu slovenske policije, v Vestniku objavil članek z naslovom "Slovenska policija praznuje". V njem je med drugim zapisal: "Današnja policija ni več nekdanja milica, ki so se je ljudje, četudi nič krivi, bali, ampak gre za strokovno službo, ki skuša biti kar najbolj odprta do ljudi." Najbrž je zapisal to, kar je slišal od kakega vodilnega delavca UNZ Murska Sobota. Dne 6. julija mu je v istem časniku odgovoril Jože Kos, upokojeni miličnik iz Gornje Radgone, ki se ni skril za začetnicama. Zapisal je: "Osebnostno protestiram proti takim žalitvam, saj smo tedaj morali, kot morajo danes, ščititi pravni red ter javni red in mir, skratka zagotoviti varnost ljudi in premoženja."

Ob tem me je spomin ponesel v leto 1968, ko je Nedeljski dnevnik objavljaj podlistek o znanem nepridipravu Tonetu Hacetu. Napisan je bil tako, da sem dobil občutek, kakor da ni bilo posebno škoda nekdanjih orožnikov, ki so postali žrtve spopadov s tem oborožencem. Zato sem Nedeljcu poslal nekakšno protestno pismo in v njem med drugim zapisal, da so tedanji orožniki opravljali podobne naloge kot miličniki. Pismo je bilo objavljeno 11. avgusta 1968. Po objavi sem prejel več pisem in

dopisnic s čestitkami meni neznanih, a podpisanih občanov za podporo orožnikom. Sklepal sem, da je šlo za starejše ljudi, ki so poznali policijske sile v nekdanji kraljevini. Zanimivo se mi zdi tudi, da nisem doživel nikakršnega slabega odziva iz tedanjega vodstva milice. Še več, moj predstojnik, šef ljubljanske milice Andrej Šturm mi je dejal, da sem storil prav, ker sem se oglasil v podporo nekdanjim orožnikom. Bil je "ljubljska srajca" in se je še spominjal orožnikov, ki so obiskovali pripraviški ali patrolni tečaj v bližnji Pokopališki ulici. Praviloma so bili Slovenci in urejeni fantje, ki jih je bilo lepo pogledati in so imeli ugled med državljani.

Stališče mojega šefa je zame pomenilo veliko moralno vzpodbudo, da sem se začel publicistično udeleževati pri obravnavi strokovnih vprašanj. Do tedaj sem sicer že objavil nekaj deset člankov v različnih časnikih in knjižnih ocen v radijski oddaji "S knjižnega trga", v dnevnem tisku pa še nobenega. Če bi bil takrat dobil odklonilno stališče od zgoraj, bi verjetno ušahnil. O orožnikih in policistih iz časov kraljevine Jugoslavije mi je marsikaj dobrega povedal tudi inšpektor milice Alojz Ivanič. Bil je moj prvi predstojnik, saj je tedaj opravljal naloge vodje sektorja za javni red in mir pri UJV v Ljubljani. In ni skrival, da so ga prva leta po prihodu iz partizanov "napravili" za dobrega miličnika in starešino prav izkušeni policaji oziroma orožniki iz predvojnega časa.

Vzroki za nezadovoljstvo ostanejo

Predsednik sindikata je 13. novembra 1993 v Delu navedel med vzroki za stavko tudi neurejena strokovna vprašanja, ki so vplivala na nezadovoljstvo delavcev z razmerami v resorju. Ponovil jih je tudi pozneje, 18. junija 1994, spet v Delu, ko je bil notranji minister Bizjak že zamenjan. Ker se pod novim ministrom Šterom še niso lotili reševanja perečih vprašanj, sindikat ni miroval. Tegobe članov sindikata je obširno predstavil javnosti Melanšek spet 9. novembra 1994. Če je bilo verjeti sindikatu, se je število nerešenih vprašanj celo povečalo. Sindikat je navedel sedemnajst najbolj perečih točk, je tistega dne poročala Delova sodelavka Jelena Gafaša.

O razmerah v našem resorju je Delo pripravilo več okroglih miz. Njihovi naslovi, čeprav zaviti v vprašaj, dajo misliti, da je bilo za marsikoga stanje precej nejasno. Naj naštejemo le tri iz novejšega obdobja: "Policija pere umazano perilo družbe", 4. septembra 1993, "Razstreljena in ob dobro ime?", 30. oktobra 1993 in "Najprej smo razsuli obveščevalno službo, zdaj končujemo pri policiji", 4. junija 1994. Na vseh okroglih mizah je sodeloval tudi prof. dr. Janez Pečar in njegova stališča so se mi zdela najboljša.

Ob prvi obletnici do tedaj največje stavke naših policistov je sindikat v dneh od 6. do 13. oktobra 1994 organiziral svoj teden. V tem času so

pripravili več razprav o perečih težavah delavcev, ki so potekale na sedežih območnih sindikalnih organizacij na različnih koncih Slovenije. Na njih so posamezniki razmišljali tudi o tem, ali so sploh dane kakšne možnosti za stavko. Teh praktično res ni bilo in jih ni, možno pa bi bilo, da bi sidnikat pripravil protestni shod na javnem kraju, ki bi se ga lahko udeležili policisti v svojem prostem času, v uniformi ali v civilni obleki. Kaže, da je edino takšna oblika javnega izražanja nezadovoljstva še ostala na razpolago možem v uniformi.

Zelo podobno določilo o policijski stavki, ki jo je prinesel zakon o dopolnitvi zakona o notranjih zadevah jeseni 1993, je vseboval tudi 69. člen zakona o javni varnosti.¹⁴

Menim, da je javno in zakonito demonstriranje nezadovoljstva sprejemljivejše tako za policiste kot tudi za davkoplačevalce od raznih pol-prikritih ali prikritih oblik sproščanja notranje napetosti, katerih žrtev je navadno državljan, posredno ali neposredno.

Drugi teden v oktobru naslednjega leta je Policijski sindikat Slovenije spet pripravil svoj teden. V razpravah po različnih krajih Slovenije je bil dan močan poudarek delovnim pogojem policistov, zlasti tistim na južni meji. Prav sredi teh razprav, 10. oktobra 1995, so ptujski policisti na zahtevo pravosodja pomagali pri nasilni odstranitvi stavkajočih delavcev v podjetju Čevljarstvo v Kidričevem. Poseg je zbudil javno kritiko, zato je izvršni sekretar sindikata javnosti pojasnil, da so se policisti le odzvali na zahtevo pravosodja. Taki tedni policijskega sindikata so bili tudi pozneje in sindikat je razglasil 23. junij za svoj dan.

Dolga pot do stavkovne kulture

Za razumevanje domačih stavkovnih razmer ne bo odveč, če na kratko opišem stanje v tujini. To se razlikuje ne le od države do države, marveč so razlike celo v isti državi, odvisno zlasti od zvrsti uniformiranega dela službe javne varnosti.

Vprašanje o upravičenosti policijske stavke se je postavilo razmeroma pozno v primerjavi s stavkami delavcev, zlasti tovarniških, ki so se prekalili v stoletni stavkovni izkušnji. Morale so nastati primerne okoliščine, da so se uniformirani možje dvignili k protestu. Med najpogostejšimi razlogi za to so bili prenizka plača za težko delo, težavne delovne razmere, stalna in povečana ogroženost zaradi napadov storilcev in podobno. Še danes je to področje v strokovni literaturi slabo obdelano. Med redkimi poznavalci je nemški kriminolog prof. dr. Wolf Middendorf, ki se je več ukvarjal z vedenjem ljudi v izrednih okoliščinah. V 9. številki nemškega osrednjega strokovnega mesečnika "Kriminalistik" je leta 1977 objavil daljši sestavek z naslovom "Kadar zmanjka luči ali kadar stavka policija", iz katerega povzemam nekaj poudarkov.

Na prve policijske stavke so oblasti odgovorile zelo različno, odvisno od časa in prostora. Zelo znan je primer iz Velike Britanije. Policisti v velikem pristaniškem mestu Liverpool so se odločili za stavko, ker so menili, da morajo na poseben način izraziti svoje nezadovoljstvo z delovnimi razmerami in prenizkimi plačami. Izvedli so jo avgusta 1919. Odsočnost policistov na ulicah je privedla do neredov, ropanja in divjanja. Nastala je precejšnja gmotna škoda. Oblast se je odzvala zelo odločno: stavekajoči so bili po hitrem postopku odpuščeni iz službe. Vendar je njihova žrtev obrodila uspeh. Začeli so jih bolje plačevati. Dogodek omenja tudi neznani pisec članka o policiji v Angliji v 10. številki polmesečnika "Kriminalna biblioteka", ki je izšla 16. maja 1930 v Beogradu. Med drugim piše o slabih razmerah policistov na Otoku, ki so se začele izboljševati prav po letu 1919.

Oktober točno pol stoletja pozneje so se za podobno obliko protesta odločili policisti v kanadskem Montrealu. Pa ne pripadniki znamenite državne policije, ki še danes nosi staro ime jezdna, marveč mestna policijska straža, ki je v pristojnosti občine. V mestu sta nastala divjanje in nasilje, usmerjena predvsem proti zasebni lastnini. Škodo so ocenili na milijon dolarjev. Pa vendar so oblasti tega pokrajinskega središča ravnale razumevajoče in preudarno do stavekajočih, čeprav so bile varnostne posledice stavke katastrofalne.

Kraljeva kanadska jezdna policija (RCMP), kot se imenuje od svoje ustanovitve leta 1873, je poleti 1995 prišla na prve strani svetovnega tiska, ker je podpisala pogodbo Disneyjevo korporacijo iz ZDA o trženju svoje podobe na majicah in drugih spominkih. To je sprožilo val protestov v kanadski javnosti, ki je želela podobo policista na konju, oblečenega v rdeč suknjič in s širokokrajnim klobukom, ohraniti kot svojo tradicionalno maskoto. O tem so pisala tudi naša sredstva množičnega obveščanja. Tako je Delo 4. avgusta 1995 poročalo o tej kupčiji, vendar je uporabilo namesto izraza jezdna policija izraz gorska policija. Prevajalsko napako je čez dva dneva v istem dnevniku popravil bralec Edo Razberger, nekdanji časnikar RTV Ljubljana. Odkar je Kanada samostojna država, so namreč imenu te policije odvzeli prvi prilastek, saj ni več britanska kolonija ali dominjon; ostala je le okrajšava CMP.

Pogled k sosedom

Možnosti za policijsko stavko so tudi danes različne, ponekod so dovoljene, drugje prepovedane ali dovoljene le deloma. Navadno je to urejeno z zakoni o državnih uradnikih oziroma o policiji. Rešitev je odvisna tudi od vrste varnostnih sil. Orožnikom, ki so najbolj znani v nekaterih deželah Zahodne Evrope, je v načelu prepovedano stavkati, državna policija to lahko stori v določenih okoliščinah, še največ stav-

kovnih pravic pa ima mestna policija, ki je v pristojnosti občin oziroma županov. Oglejmo si, kako je s tem pri naših sosedah.

Avstrijska zvezna policija sicer ima formalno pravico do stavke, vendar do nje še ni prišlo. Doslej so uporabili dve obliki za izražanje svojega nezadovoljstva: belo stavko z doslednim opravljanjem uradnih nalog in protestni shod v prostem času. Do slednjega je prišlo zadnjič junija 1991 na Dunaju. Zahtevali so višjo odškodnino za družino ob smrti policista med opravljanjem službe (milijon šilingov), višje plače in dodatek za nevarno delo. Oblast je njihovim zahtevam ugodila.

Na Madžarskem je policiji prepovedano stavkati. Smejo pa sestavljati in pošiljati prošnje, zbirati podpise v podporo protestnim peticijam in oblikovati odposlanstvo, ki izrazi želje in zahteve notranjemu ministrstvu v Budimpešti.

Italijanski organi javne varnosti načeloma ne smejo stavkati. Poznajo pa tako imenovano belo stavko, pri kateri so časovne norme za posamezna policijska uradna opravila točno določena in jih ne smejo prekoračiti. Kot zanimivost naj povem, da je njihov samostojni sindikat (SAP) poleti 1993 izjavil, da ni potrebe po skupnem policijsko-vojaškem patroljiranju italijanskih sil vzdolž meje s Slovenijo.

Na Hrvaškem policisti ne smejo stavkati. To je pogojeno z več okoliščinami, tudi s premočjo vladajoče stranke HDZ in z varnostnimi razmerami zaradi ne tako oddaljenih vojaških spopadov.

Na zahtevo kabineta ministra smo v vodstvu slovenske policije sestavili kratek prikaz tovrstnega stanja v nekaj evropskih državah. Avtorji so bili inšpektorji iz oddelka za obmejne zadeve in tujce, ki smo ga odposlali 2. marca 1993.

Kodeksi o tem molčijo

Zanimivo je, da nacionalni policijski moralni kodeksi o stavkovnih pravicah nimajo nobenih jasnih opredelitev. To velja tudi za tri najpomembnejše listine z mednarodno veljavo:

- “Kodeks obnašanja uslužbencev, odgovornih za uporabo zakonov”, ki ga je leta 1979 sprejela organizacija združenih narodov

- “Izjavo o policiji”, ki jo je istega leta sprejela parlamentarna skupščina Sveta Evrope

- “Kodeks etike”, ki ga je leta 1989 sprejelo Mednarodno združenje policijskih šefov.

Vse tri dokumente je moč prebrati v slovenskem jeziku. Prvega sem objavil v knjigi Policaji, stran 165-167, drugega v delu Izza barikad, stran 116-118 in 198-199, tretjega pa so na mojo pobudo objavili v glasilu delavcev MNZ “Varnost”, 10. aprila 1992. Tedaj smo resno razmišljali o tem, da bi se slovenski policijski šefi včlanili v Mednarodno združenje policijskih šefov, ki so ga pred sto leti ustanovili v ZDA. Kolikor mi je znano, ta zamisel še ni uresničena. Škoda. Združenje že 65 let izdaja zelo

znano revijo "Policijski šef", katere izvodi so na voljo tudi v knjižnici našega notranjega ministrstva.

Verjetno so sestavljalci teh dokumentov namenoma izpustili opredeljevanje do stavke. Morda tudi zato, ker je tedaj že veljalo nekaj mednarodnih aktov o človekovih pravicah. Naj navedem le dva, ki veljata tudi v Sloveniji. Evropska konvencija o človekovih pravicah iz leta 1950 v 11. členu določa, da velja pravica do zborovanja in sindikalnega organiziranja za vse, razen za izjeme, ki jih določa zakon:

"1. Vsakdo ima pravico, da mirno zboruje in se svobodno združuje, s pravico vred, da oblikuje in vstopa v sindikate, da bi zavaroval svoje interese.

2. Nobene omejitve teh pravic ne bodo uvedene razen tistih, ki jih določi zakon in so nujne v demokratični družbi zaradi nacionalne in javne javnosti, za preprečitev neredov ali zločinov, za zaščito zdravja ali morale ali za zavarovanje pravic in svoboščin drugih. Ta člen ne preprečuje, da bi pripadniki oboroženih sil, policije ali državne uprave uveljavili zakonite omejitve izvrševanja teh pravic".

Ta konvencija je bila pri nas prvič objavljena leta 1988 v knjigi Varstvo človekovih pravic, naš parlament pa jo je ratificiral spomladi 1994 (Uradni list RS-MP, štev. 7/94, 13. junij 1994).

Generalna skupščina OZN je 19. decembra 1966 sprejela Mednarodni pakt o državljskih in političnih pravicah. Vsebina 21. in 22. člena je precej podobna 11. členu Evropske konvencije o človekovih pravicah. Tudi ta dokument je objavljen v knjigi Varstvo človekovih pravic in je postal sestavina jugoslovanskega pravnega reda leta 1971 (Uradni list SFRJ, št. 7/71, 4. februar 1971), slovenskega pa z Aktom o notifikaciji nasledstva glede konvencij OZN in konvencij, sprejetih v mednarodni agenciji za atomsko energijo, ki ga je 1. junija 1992 sprejela slovenska skupščina (Uradni list RS-MP, št. 9/92, 17. julij 1992).

Podobno so pravice policistov opredeljene tudi v državnih kodeksih in ne le mednarodnih. V slovenščini je policistom dosegljiv "Kodeks nalog državne policije" francoskih varnostnih sil iz leta 1986. Objavljen je bil v 12. številki revije "Varnost", letnik 1991.

Francija: odkrito stališče sindikalnega vodje

V zvezi s policijskim sindikalnim gibanjem se postavlja tudi politično vprašanje. Problem je zapleten in poznavalci imajo nanj različne poglede. Navedel bom primera iz Francije.

Med bojem Alžircev za neodvisnost se je tudi v francoski prestolnici vse glasneje slišala zahteva po pogajanjih in koncu kolonialne odvisnosti. Vojska je zavzela trdno stališče, generali so sklenili: Alžirija naj ostane francoska. Raoul Salan je konec aprila 1961 ustanovil zloglasno skrivno organizacijo OAS, ki je začela teror doma in v Alžiriji. Izvedla je tudi več

neuspešnih atentatov na predsednika francoske republike Charlesa de Gaulla. Proti OAS so nastopili policija, orožniki, vojska in tudi civilna družba. Pripravljale so se velike demonstracije, ki oblastem niso bile po volji. Sindikati so napovedali stavko in javni pohod za 19. december 1961. Vlada se je odzvala s sprejetjem odloka o prepovedi vsakega zbiranja na javnih krajih. Med tistimi, ki so nasprotovali prepovedi stavke in javnega zbiranja, je bil tudi policijski sindikat (Metod Mikuž: Svet po vojni (1958-1963), stran 228).

Ko je leta 1981 prišla v Franciji na oblast socialistična stranka, je postal notranji minister dotedanji marsejski župan Gaston Defferre. Menjava oblasti je bila povod za obširen pogovor z glavnim tajnikom zveze policijskih sindikatov Francije Bernhardom Deleplaceom v znamenitem pariškem tedniku "L'Express". Pogovor je izšel v dveh nadaljevanjih, 17. in 31. julija 1981. Na vprašanje, kaj policisti pričakujejo od nove oblasti, je Deleplace odgovoril obširno in zelo odkrito. Med pričakovanji je omenil tudi izboljšanje odnosa med policijo in državljani, ki se je po njegovem mnenju v zadnjih letih poslabšal zato, ker je oblast iz policije naredila orodje politične moči, zlasti ob sporih med delodajalci in delojemalci.

Pogovor je imel velik odmev ne samo v Franciji, marveč tudi v tujini, saj je Deleplace kot sindikalni vodja iz vrst policije politično ovrednotil dogajanje v državi, seveda s stališča svoje organizacije. Nanj je opozorila tudi že omenjena nemška strokovna revija "Kriminalistik" v 11. številki letnika 1981, ki v Heidelbergu izhaja že 52 let.

Zanima me, kako bi naša sedanja oblast gledala na takšno vrednotenje predsednika Policijskega sindikata Slovenije. Verjetno bi bila njena ocena, da gre za popolno odsotnost sindikalnega pogleda in nabitost s političnim.

Francoski policijski sindikati so se znašli v nehvaležnem (političnem) položaju (spet) leta 1986, ko se je začelo dveletno obdobje tako imenovanega sobivanja: predsednik republike je ostal socialistični prvak Francois Mitterrand, vlada pa je bila desničarska. Situacija se je ponovila leta 1993, ko je bil za notranjega ministra spet imenovan Charles Pasqua, znan že iz obdobja 1986-1988 po trdem obračunu s teroristi in podzemljem. O tem je 18. avgusta 1994 poročal tudi Delov dopisnik iz Pariza. Sobivanje je bilo končano poleti 1995, ko je vse vzvode oblasti prevzela desnica.

Vrnimo se bliže k Sloveniji. V bližini železniške postaje v Novi Gorici so pred davnimi leti postavili mrežo na državni meji med tedanjo Jugoslavijo in Italijo. Mreža, ki je preprečevala prestop meje, je po letu 1991 naenkrat postala sporna. Vodja italijanskih neofašistov Gianfranco Fini je izjavil, da gre za ostanek berlinskega zidu, in za njeno odstranitev pridobil več zagovornikov. Tudi na naši strani meje. Temu se je najodločneje uprl svobodni sindikat policistov SAP v Gorici, češ da bi njena odstranitev zelo otežila njihovo delo. Delov dopisnik iz Trsta Lojze Kante

je 16. februarja 1995 poročal, da so goriški policisti za to pripravljeni tudi protestirati pred poslopjem goriške prefekture.

Šestnajskega decembra 1995 se je na obeh straneh mreže zbrala skupina ljudi, da bi spet opozorili na preživelost take ločnice. Ograjo so uporabili za mrežo v odbojkarški igri. V četrtek, 21. decembra, pa so člani italijanske stranke zelenih odstranili dva metra mreže in jo odnesli na goriško kvesturo.

Avstrija: policisti ocenjujejo ministra

Zadnji dan marca 1995 je odstopil avstrijski notranji minister Franz Lvschnak, skupaj s tremi kolegi ministri iz socialdemokratske stranke. Prav tedaj se je začela parlamentarna razprava o proračunu za tisto leto. Ta je bil naravnan precej varčevalno in po mnenju nekaterih poznavalcev je bil prav to eden od razlogov za ministrovo slovo. Sporna so postala tudi potrebna sredstva za oblikovanje nove obmejne orožniške službe, ki naj bi varovala zlasti južni in vzhodni del avstrijske meje. Vsekakor je bilo pričakovati, da bo vstop Avstrije v Evropsko unijo s podpisom shengenskega sporazuma vplival na podaljšanje čakalne dobe na mejnih prehodih z njenimi sosedomi na jugu in vzhodu. Iz teh razlogov se je minister verjetno odločil, da se ne bo šel več prvega policaja.

Na njegovo mesto je prišel Caspar Einem, dotedanji državni sekretar za upravo v notranjem ministrstvu, ki se po študiju prava ni odločil za bankirsko kariero, ki mu je bila ponudena, marveč za delo s pogojno odpuščenimi obsojenci in mladimi, ki so prišli navzkriž z zakonom. Delal je v delavski zbornici, kjer je bil odgovoren za komunalno politiko. V tej vlogi je preprečil nasilno izpraznitev poslopja, ki so ga zasedli anarhisti in je bilo namenjeno rušenju. Tako si je pridobil njihovo zaupanje. Pred kratkim je dal denarni prispevek v višini šest tisoč šilingov za njihovo neuradno glasilo "Tatblatt", ko so nabavljali nov tiskarski stroj, in za pokritje stroškov sodnega postopka, v katerem se je znašel časnik zaradi Jvrga Haiderja. Njegova "greha" sta prišla v javnost takoj po prevzemu ministrske funkcije, ko so skrajni levičarji poskušali razstreliti daljnovod pri Ebergassingu na Spodnjem Avstrijskem.

Prišlo je do javnih polemik in zahtev po odstopu komaj imenovanega notranjega ministra. "Čelo nekatere sindikalne organizacije policistov so začele politično ocenjevati žsvojega' ministra in zahtevati njegov odstop", je zapisal Delov sodelavec z Dunaja Vojko Flegar 13. maja 1995 v članku s pomenljivim naslovom "Če ima prvi policaj rad ljudi". Stvar se je umirila, ko je javnost izvedela, da je tudi vlada podpirala "Tatblatt", in to iz sredstev za financiranje javnih občil. Parlament ni sprejel predloga svobodnjaške stranke o odstitvitvi ministra Einema.

Mednarodna zveza policijskih sindikatov je sredi marca 1997 v Luksemburgu razpravljala o vprašanju ali več varnosti ali več varnostnih

služb. Spodbudilo ga je dejstvo, da se varnost dobro prodaja prestrašenim državljanom, ki to premorejo, kar je povzročilo nastajanje številnih novih varnostnih organizacij, ne pa tudi večje varnosti državljanov. Vprašanje je zanimivo tudi za našo državo, saj gre po podobni poti v razvoju varnostnega sistema.

Takoj po luksemburškem posvetu, ki se ga je udeležil tudi izvršni sekretar Policijskega sindikata Slovenije, je novi notranji minister Mirko Bandelj 14. marca sprejel predstavnike našega sindikata, da so ga seznanili s svojim delom in načrti v prihodnje.

Stran od strank!

Spomladi in poleti 1993 je tako imenovana depolitizacija policije postala predmet javne obravnave in razprave. Povezana je bila s predlogom Resolucije o izhodiščih zasnove nacionalne varnosti Republike Slovenije, ki ga je slovenska vlada sredi marca istega leta poslala v parlamentarno obravnavo. Svoje pripombe k besedilu dokumenta z malce dolgoveznim naslovom, je dal tudi policijski sindikat, saj je po njegovem zadeval tudi status zaposlenih delavcev v organih za notranje zadeve. Temeljni očitke je letel na račun militarizacije teh organov. Nanj se je odzval obrambni minister Janez Janša in začela se je časopisna polemika med njim in predsednikom sindikata policistov. Slednji je bil izčrpnejši in temeljitejši v zagovoru svojih stališč. V polemiko se je vmešal tudi kriminolog dr. Janez Pečar s širšim orisom številnih plati, povezanih s pojmom depolitizacije policije. Svoj prispevek je objavil v Delu, 8. junija 1993.

Čez dober mesec, 21. julija 1993, je v Delu izšla vest, na pogled malce nenavadna, da je Borut Pahor, poslanec državnega zbora in član parlamentarnega odbora za obrambo, predlagal, da bi to telo sprejelo posebno izjavo o nevmešavanju poklicnih pripadnikov vojske in policije v politično življenje. S pobudo ni bilo nič. Sindikalni predsednik pa se je že precej pred njim vprašal, ali bodo policisti ob socialnih nemirih in stavkah "ukrepali po zakonih ali pa na osnovi politične odločitve". Objavo vprašanja sem zasledil le v Večeru, in to 7. aprila 1993.

S tem je sindikalni vodja nekako opozoril na možnost, da bi vsakokratni notranji minister, izbran zlasti po strankarskih in ne po strokovnih merilih, res odločal v interesu politike. Po moji sodbi pa bi bilo to vprašanje moč razumeti tudi drugače: kaj pa, če policisti ne bodo hoteli delovati kot stroji, marveč kot razmišljajoča bitja, in ne bodo dvignili gumijevke nad socialno ogroženo množico?

Na takšno možnost sem mislil, ko sva z višjim inšpektorjem Stanetom Ciglaričem na začetku marca 1993 začela pisati gradivo o morebitnem posredovanju policije v množici. Naročilo sem dobil od državnega sekretarja za javno varnost Boga Brvarja. Po petih dnevih sva oddala besedilo, ki je obsegalo osem strani. V četrtem poglavju, ki je zajemalo oceno

policijskih sil, sva nakazala notranje razmere v tej službi. Moč je bilo računati tudi na svojevrstno obliko bele stavke ob socialnih nemirih. Drugi dan aprila istega leta je državni sekretar k besedilu z roko pripisal kratko sporočilo za poveljnika policije Petra Solarja: "Črtal sem stavek o vplivih policijskega sindikata. Ne moremo dopustiti, da bi ta sindikat poleg svojih oblik protesta uporabljal še žtihe' oblike pasivnih (belih) štrajkov". Stališče predsednika vlade in pripis drugega človeka našega ministrstva sta mi dala misliti, da bodo sindikat kmalu "spametovali". Najino opozorilo je bilo res izpuščeno iz končnega besedila, ki je romalo na slovensko vlado šele poleti 1993 in je dobilo malce čuden naslov "Ukrepanje policije v primerih postavljanja zaprek na prometnih površinah in ob možnih kršitvah javnega reda in miru". Menim pa, da je državni sekretar pač ravnal, kakor se od človeka na njegovem položaju pričakuje v vsakem sistemu. Le izjemoma bi bil lahko na takem položaju človek, ki bi si upal poslati vladi besedilo, ki bi vsebovalo izpuščeno opozorilo.

Dokler vodstvo ministrstva za notranje zadeve ne bo zmoglo hrabrosti in resnicoljubnosti, bo vse po starem. Policijski sindikat je namreč neovrgljiva moč, novost, s katero je treba računati tudi pri vodenju resorja. To mora vedeti tudi vlada. In to je obenem tudi temeljni pogoj oziroma okoliščina, da bo lahko notranje ministrstvo v svojih ocenah stanja v policiji upoštevalo sindikat in njegova stremljenja, ali z drugimi besedami, pravice policistov, ki jim gredo po konvencijah o človekovih pravicah.

Do podobnemga spoznanja so v nekaterih najdemokratičnejših državah Zahoda že prišli. Za primer naj navedem zvezno deželo Hessen v Nemčiji, kjer je policijski sindikat, ki povezuje večino uniformirane policije, dosegel splošno glasovanje o tem, ali naj policisti na uniformi nosijo oznako položaja oziroma naziva ali ne. Večina je glasovala za odpravo oznak, in to se je tudi zgodilo. Sprva je to zbudilo precej začudenja, sčasoma pa so se s tem sprijaznili vsi. Od tedaj se na videz razpozna položaj posameznega policista le po barvi traku na kapi, ki služi za njeno pritrditev v vetru.

V Nemčiji, na to bi rad posebej opozoril, povezujejo policiste trije sindikati in vsak se sam odloči, v katerega se bo včlanil, oziroma sploh ni nujno, da je član sindikata. Vsi trije sindikati si seveda prizadevajo za skupna stališča in naloge, da so močnejši pri zastopanju skupnih koristi. O tem sem pisal v reviji "Varnost", št. 3, 1991.

Naj se vrnem spet v domovino. Kaže, da so naši sindikati, ki povezujejo zaposlene v negospodarstvu, končno spoznali pomen povezovanja in skupnega nastopanja. Sredi januarja 1995 so namreč podpisali protokol o medsebojnem sodelovanju. To bo zadevalo zlasti – čeprav ne edino – pogajanja o splošni kolektivni pogodbi za zaposlene na tem področju. Med podpisniki protokola sta bila tudi policijski sindikat in

sindikata carinikov. S tem se je sindikalno sodelovanje, ki je prej potekalo bolj spontano, formalno uredilo in utirilo.

Administrativno upokojevanje

S politiko in strankarstvom je povezano tudi tako imenovano administrativno upokojevanje delavcev v organih za notranje zadeve. Ta možnost je bila uvedena spomladi 1991 s spremembo zakona o notranjih zadevah. Kakor hitro je bila dana ta možnost, so jo začeli uresničevati. Najprej pri delavcih Službe državne varnosti RSNZ RS in nato Varnostno-informativne službe MNZ RS. Nato so jo razširili tudi na kriminaliste in policiste v uniformi. Tako so 8. septembra 1993 uradno sporočili s Štefanove 2 v Ljubljani, da je bilo predčasno upokojenih 354 uslužbencev notranjega resorja. Takšno upokojevanje se je nadaljevalo tudi pozneje in je postala pot za na videz galantno razvezo s kadri, ki niso bili po (politični ali ideološki) volji vsakokratnemu ministru ali državnemu sekretarju. Nekateri so bili s predčasno upokojitvijo seveda zadovoljni, saj so prišli do lepe pokojnine še mladi in zdravi in so si lahko našli še dodaten zaslužek v številnih zasebnih podjetjih.

Pričakoval sem, da se bo policijski sindikat odzval na takšno upokojevanje, a sem se zmotil. Ko je 11. in 12. januarja 1995 odbor za notranjo politiko in pravosodje pri državnem zboru začel obravnavo zakona o javni varnosti, so na sejo povabili tudi predstavnika policijskega sindikata. O tem so časopisi sicer poročali zelo skopo, a nikjer nisem zasledil nasprotovanja možnosti predčasnega upokojevanja, čeprav bi mu sindikat lahko ugovarjal s pripombami, zbranimi med članstvom.

Po poročilu v Dnevniku, 25. novembra 1996, je sredi tega leta administrativno pokojnino uživalo 370 nekdanjih delavcev organov za notranje zadeve.

Pobudo v zvezi s tem je (spet) prevzela politična stranka. V sredo, 19. aprila 1995, je poslanec Liberalne demokracije Slovenije Dragan Černetič na tiskovni konferenci sporočil, da bo stranka predlagala spremembo zakona o notranjih zadevah, ki zadeva odpravo administrativnega upokojevanja, češ da to ni več potrebno. Če sem pravilno razumel časnikarska poročila, je bil ta ukrep po mnenju tega nekdanjega kanadskega uniformiranca potreben ob prehodu v novi sistem za tiste, pri katerih je šlo za "konceptualno nestrinjanje z novim sistemom". Černetič je tako torej razkril ozadje administrativnega upokojevanja, ki je po "očiščenju" resorja postalo odvečno.

Tednik Mag je v drugi številki, 26. aprila 1995, objavil rezultate ankete, ki je vsebovala tudi vprašanje, ali je treba odpraviti administrativno upokojevanje. Pritrdilno je odgovorilo skoraj dve tretjini vprašanih.

Zaposleno ustavno sodišče

Policijski sindikat se je zapisal med tiste organizacije, ki so dodobra zaposlovale ustavne sodnike. Sam ali v povezavi z drugimi sindikati je dajal pobude za ocenitev ustavnosti in zakonitosti raznih predpisov, ki so urejali delovni položaj zaposlenih v notranjem resorju.

Začelo se je s pobudo za ocenitev Sklepa o določitvi osnov za obračun osebnih dohodkov, ki ga je Izvršni svet Skupščine Republike Slovenije 18. januarja 1991 objavil v Uradnem listu RS, št. 2/91. Razsodba ustavnega sodišča je bila v korist pobudnikov, objavili pa so jo v Uradnem listu RS, št. 10/92, 28. februar 1992. Isti sindikat se je obregnil tudi ob prepoved stavke v policiji, toda ustavni sodniki so ocenili, da to ni "v neskladju z ustavo in z ratificiranimi mednarodnimi pogodbami", smo brali v Uradnem listu RS, št. 35/94, 17. junij 1994.

Spomladi 1994 so v vladi pripravljali predpis o tem, kako naj bi v prihodnje napredovali zaposleni v javni upravi. Temelj je bil Zakon o razmerjih plač v javnih zavodih, državnih organih in v organih lokalnih skupnosti, objavljen v Uradnem listu RS, št. 18/94, 8. april 1994. Z vsebino osnutka pravilnika je bil seznanjen tudi policijski sindikat, ki se je na predsednika vlade v pismu obrnil z vprašanjem, ali je pripravljalec pravilnika res pristojen za to. Tako je 27. julija 1994 poročalo Delo. Zaman. Minister za prvosodje je v soglasju z ministrico za delo, družino in socialne zadeve ter ministrom za finance izdal Pravilnik o napredovanju zaposlenih v državni upravi, ki je bil objavljen 12. julija 1994 v Uradnem listu RS, št. 41/94. Pravilnik se je nanašal tudi na zaposlene v notranjem ministrstvu, zato se je njihov sindikat takoj po njegovi objavi postavil na stališče, ki ga je zagovarjal že prej: ni ga pripravil za to pristojen minister. Poleg tega naj bi vsebina pravilnika premalo upoštevala posebnosti v notranjem resorju, kjer je zaposlena večina javnih uslužbencev. Sindikat se je pripravljal, da bo Ustavnemu sodišču Republike Slovenije predlagal, da zadrži njegovo uveljavitev oziroma izvajanje. Tako je 20. julija 1994 poročal Dnevnik.

Pravosodnega ministra, ki je kmalu zatem odstopil iz drugih razlogov, je zamenjala ministrica. Ta je 23. septembra 1994 v Uradnem listu RS, št. 56/94, izdala dopolnitve pravilnika, ki pa niso v ničemer upoštevale predlogov in pomislov policijskega sindikata, zato je slednji spet dal pobudo ustavnemu sodišču, da oceni pravilnik z ustavne in zakonske plati. To je ocenilo, da je akt pravno korekten in veljaven, smo 20. oktobra 1995 prebrali v Uradnem listu RS, št. 60/95.

Pravilnik je za napredovanje okvirno določil petero pogojev: dodatna funkcionalna znanja, interdisciplinarno usposobljenost za opravljanje različnih del v okviru poklica, samostojnost in zanesljivost pri delu, ustvarjalnost in nadpovprečno delovno uspešnost v daljšem obdobju. Vsak od teh pogojev je bil razdelan še podrobneje. Dopuščal pa je tudi izredno napredovanje iz enega plačilnega razreda v drugi v devetih tarifnih skupinah.

Ministričin popravek pravilnika je v določenem pogledu vse postavil na glavo, namreč z določilom o izjemnem napredovanju v višji plačilni razred, če je delo zaposlenega "zaradi znanja in izkušenj nenadomestljivo za opravljanje dejavnosti organa ali službe". S tem so bila po mojem mnenju še naprej odprta vrata za "nenadomestljive kadre", navadno prav tiste brez ustrezne izobrazbe za zasedbo delovnega mesta. Pojav je znan še iz enostrankarske ureditve in očitno tudi novi režim ne more brez njega. Je pa priložnost za strankarske nesposobneže, da bodo ne samo ostali na nezasluženi položajih, marveč celo napredovali. Ali se motim?

Notranji minister je 1. avgusta 1994 podpisal Pravilnik o plačah in drugih prejemkih delavcev ministrstva za notranje zadeve. Objavili so ga v časopisu "Varnost". Obsegal je le sedem tarifnih skupin, saj sta bili najvišji izvzeti. Vsaka skupina je bila razdeljena na več plačilnih razredov glede na napredovanje po hierarhiji in na istem delovnem mestu. Po svoje je paradoksalno, da je bil direktor specialne enote razporejen v isti plačilni razred kot izredni profesor na Visoki šoli za notranje zadeve, za kar se praviloma zahteva doktorat znanosti.

Na tiho sem upal, da bom doživel izpolnitev več desetletij stare želje. Gojili smo jo vsi, ki smo delali v nekdanji milici. Njeno bistvo je: tako kot se plače starešin v vseh enotah razlikujejo glede na rang teh enot, naj bi se razlikovale tudi plače drugih, nižjih po položaju. Preprosto povedano, že davno je imel komandir miličniške enote v Mozirju nižjo plačo od kolega v Piranu, slednji pa spet nižjo od komandirja milice v občini Ljubljana Center, medtem ko so miličniki v vseh enotah imeli enake plače. Ko pa sem prebral ministrov pravilnik, sem ugotovil, da je vse ostalo po starem. Razlike v plačah so bile le pri starešinah policijskih enot. Če bi se izpolnila moja stara želja, bi bolj pošteno ovrednotili delo in trud policistov v različnih krajih Slovenije. To bi bila bržkone tudi dodatna spodbuda za njihovo boljše delo in prizadevnost. Tega pa, kot vsi vemo, nikoli ni dovolj. Zlasti še v službi, kjer ni povsem enostavno izmeriti prispevka posameznika k uspehu celega kolektiva.

Kaj pa vodilni?

Ne bo odveč, da na kratko orišem še delovne razmere vodilnih funkcionarjev v ministrstvu za notranje zadeve. Poglavitna ugotovitev vsekakor je, da ti niso trpeli pomanjkanja, kakršno je pestilo policiste. Vsi so dobili v uporabo lepe službene avtomobile, opremljene z radijskimi sprejemniki, UKV radijskimi postajami in mobiteli, si za pas zataknil najmodernejše pozivnike in si lepo uredili pisarne. Večkrat sem pomislil, da smo dobili "prvoborce" takoj po prihodu Demosa na oblast in ne šele poleti naslednjega leta.

Ko sem 1. junija 1990 prevzel naloge načelnika slovenske milice, sem po Leopoldu Jesenku "podedoval" pisarno v drugem nadstropju,

katere okna so gledala na Leninov park. V sobi je bila stara pisalna miza, klubska mizica okrogle oblike s tremi stoli in stenska omara iz časov, ko je tam še poslovala predvojna češka finančna družba "Slavija" (zato starejši Ljubljanci to palačo še danes imenujejo tako). Ko sem uvedel redne jutranje sestanke s sodelavci, smo se morali sestajati v prostorih oddelka za stalno dežurstvo v pritličju stavbe. To ni bila dobra rešitev. Zato sem pisno predlagal, da nabavijo za mojo pisarno konferenčno mizo s stoli. Res so 4. januarja 1991 prišli mizarji in povsem zamenjali pohištvo razen stenske omare. Na razpolago sem dobil službeni avto ford escort z registrsko številko LJ- 644-884. Jeseni 1991 so s posebno pogodbo uvedli za vodilne kadre zelo ugodne pogoje za uporabo službenih vozil. Z novostjo se nisem strinjal in povsem opremljen avto sem predal načelniku oddelka, sam pa sem 13. januarja 1992 dobil v uporabo starega dobrega golfa, z registrsko številko LJ -716-914. Imel je le avtoradio. Na začetku aprila istega leta so mu spremenili registrsko številko v LJ-D2-740. Uporabljal sem ga do 13. julija 1993, torej točno poldrugo leto. Prevozil sem 7769 kilometrov, to je povprečno po 431 kilometrov na mesec. Domnevam, da sem bil med skromnimi uporabniki vozila, saj sem hodil v službo praviloma peš.

V ponedeljek, 18. maja 1992, sem se preselil v šesto nadstropje, v pisarno, ki je mejila na vogal Štefanove ulice z Leninovim parkom. Pohištvo so mi preselili, namesto stenske omare pa sem dobil tri železne omare, kakor sem želel. Tako je bila celotna uprava policije po dolgih letih spet na enem mestu: dotlej je bil načelnik oziroma poveljnik v drugem nadstropju, vsi drugi pa v četrtem.

Kmalu po moji razrešitvi so novemu poveljniku policije zamenjali pohištvo. Dobil je novo konferenčno mizo s stoli, pisalno mizo in omare, vse iz masivnega lesa tovarne Stol iz Kamnika.

Novo sindikalno vodstvo

V Moravskih Toplicah je bila v soboto, 11. marca 1995, skupščina Policijskega sindikata Slovenije. Sprejeli so nov statut in izvolili novo vodstvo. Novi predsednik je postal Maks Rakuša iz območnega sindikata v Mariboru.

V ponedeljek so o tem dogodku poročali časniki, dan pozneje pa je v Delu Jelena Gafeša objavila obširnejši zapis o skupščini pod naslovom "Prava kongresna burka". Njen sklep je bil, da sta v sindikatu dve struji, ki sta se spopadli, in da je zmagala naveza med Mariborom, Celjem in Ljubljano, ki je nasprotovala dotedanjemu vodstvu.

V Dnevniku smo 26. aprila 1995 v članku pod naslovom "Policisti si spet želijo ugleda" prebrali, kako je novo vodstvo zastavilo svoje delo. Na zahtevo članov se je do beneficirane delovne dobe opredelil tudi sindikat. Odklonilno seveda, saj so se na ta način še vedno reševala

socialna vprašanja zaposlenih v notranjem ministrstvu. In nadalje, da si bodo policisti še naprej prizadevali za povrnitev pravice do stavke, za pravico do včlanjevanja v politične stranke in do opravljanja določenih dejavnosti v prostem času. Značilen se mi je zdel stavek: "Poličijski sindikat Slovenije ugotavlja, da so bile stvari za policiste pred osamosvojitvijo veliko bolj urejene kot danes".

Obstrelitev policista

V četrtek zvečer, 4. maja 1995, naj bi neznanca na Jarškem produ ob Savi obstrelila prometnega policista Bojana Dolanca. Tja sta se zatekla z neregistriranim vozilom in v zasedi presenetila moža postave, ki se je podal v lov za njima, kot je sam povedal. Odvzela sta mu pištolo in ga z njo težko ranila.

To je bil povod, da je Policijski sindikat Slovenije poslal ministru Šteru protestno pismo zaradi preslabe zaščite policistov med opravljanjem službe oziroma "ignorantskega in malomarnega odnosa države do policije", kakor je zapisala Delova poročevalka 23. maja 1995. V zvezi s tem je bilo bržčas tudi javno sporočilo ministrstva za notranje zadeve, objavljeno 20. maja, da bo zagotovilo sredstva za izplačilo nadur operativnim delavcem.

Policiji ni uspelo izslediti osumljencev tega poskusa umora. Ministrstvo se je odločilo za do tedaj zelo redek korak: razpisalo je nagrado v tolarski protivrednosti pet tisoč nemških mark za tistega, ki bi pripomogel k odkritju neznancev. Obvestilo so 26. maja 1995 objavili vsi dnevniki.

Zagata pri težavnem odkrivanju storilcev zločina je bila verjetno povod za različne govorice. Tudi na škodo policije. Na primer namigovanje, da je šlo za obračun kriminalcev s svojim sodelavcem znotraj policije.¹⁵ Še bolj tvegana se mi je zdela domneva, da so policisti sami storili to dejanje nad svojim kolegom, da bi v javnosti spremenili mnenje v svoj prid in tako podprli svoje zahteve po večjih pooblastilih. S tem se vsekakor ni moč strinjati, čeprav bi lahko podlago za takšne govorice našli v večkrat javno postavljenem vprašanju, ali ima naša policija dovolj pooblastil za svoje delovanje. Odklonilen odgovor je bilo slišati zlasti s strani kriminalistov. To stališče so zvesto posnemali nekateri časnikarji, ki jim pravim kar dvorni poročevalci.

Ob prebiranju člankov o tem sem se večkrat vprašal, kdo je sposoben izdelati primerjalno študijo o pooblastilih, ki jih imajo naši organi za notranje zadeve in podobne službe v nekaterih drugih državah (Zahodne) Evrope. Menim, da potem ne bi s tako lahkoto besedili o pooblastilni nemoči varnostnih organov pri nas. Znano je, da tem bolj ko ima policija omejena pooblastila, toliko bolj razvija njihovo strokovno razdelavo, torej taktiko, metodiko in tehniko delovanja. Policiji, ki se utaplja v

pravicah te vrste, tega ni treba in njena strokovna prizadevanja so zapostavljena. Zato sem že na dan varnostnih organov SFRJ, 13. maja 1989, v Delu zapisal: Čim manj pooblastil ima policija, tem bolj učinkovita je. Tudi danes zagovarjam to na videz protislovno stališče.

Hujše kot stavka?

Minister Šter se je 12. julija 1995 sestal z vodstvom policijskega sindikata. Srečanje je bilo v Mariboru, kjer je doma tudi novi predsednik sindikata. Pogovarjali so se predvsem o delovnih pogojih policistov, ki so posebej slabi na južni meji. Minister je omenil možnost, da bi nova obmejna poslopja zgradili s pomočjo finančnih sredstev iz programa Phare.

Sindikalisti so ministra seznanili tudi s pripravami na splošno stavko sindikatov negospodarstva, predvideno v septembru, in s svojo namero, da jo podprejo. Čeprav ne smejo stavkati, bodo pripravili ukrepe, ki bodo morda še učinkovitejši od stavke, je zapisalo Delo 14. julija 1995.

Ne želim ocenjevati tega opozorila, res pa je, da ima policijski sindikat možnost, da javno izrazi nezadovoljstvo. Ali v obliki protestnega zborovanja na javnem kraju v prostem času, v civilu ali uniformi, na primer pred poslopjem ministrstva za notranje zadeve, ali pa se odloči za prefinjeno pripravljeno stavko, ki bi spretno upoštevala zakonsko določbo, katera dela morajo biti opravljena, čeprav bi zaposleni stavkali.

Minister Šter je 6. junija 1995 izdal Odredbo o delih, ki niso združljiva z naravo dejavnosti organov za notranje zadeve, ki je izšla v Uradnem listu RS, št. 35/95, 23. junij 1995, in začela veljati čez štirinajst dni. Za vse zaposlene v notranjem resorju je določila prepovedane dejavnosti: vse v povezavi z vozniki izpiti, varovanje denarnih in podobnih pošilk, varovanje izrednih prevozov po cestah, usposabljanje v ravnanju z orožjem, projektiranje objektov in PTT naprav, promet z nepremičninami in zavarovalništvo, izvedenska mnenja s področja organov za notranje zadeve, zasebno varovanje in detektivska dejavnost, rediteljska služba, delo v tujini in za tujino. Vsa druga dela pa so po tej odredbi dovoljena, če zaposleni dobi pisno dovoljenje ministra.

Odredba je razveljavila IV. poglavje zaupnega "Navodila o notranji vrnosti in zaščiti", ki ga je 8. decembra 1988 predpisal republiški sekretar za notranje zadeve SR Slovenije Tomaž Ertl. Isti minister je 21. julija 1995 izdal "Navodilo o notranji zaščiti", ki je bilo objavljeno v prilogi "Varnosti", št. 17-18, 1995. Že 4. oktobra istega leta pa je izdal novo "Začasno navodilo o notranji zaščiti", ki je prav tako izšlo v istem glasilu.

Policijski sindikat je večkrat opozoril, da so policisti prikrajšani tudi v prostem času, saj nimajo dosti možnosti za dodaten zaslužek. S tem aktom so natančneje izvedeli, kaj je dovoljeno kot pridobitniška dejavnost in kaj ne.

Sredi julija 1995 sta policijski sindikat uradno obiskala najvišja funkcionarja Mednarodne zveze policijskih sindikatov, ki povezuje blizu 400.000 članov iz 18 evropskih držav, od začetka 1995 naprej tudi iz naše države.

Poročevalka Dela, ki je poročala z novinarske konference po končanih pogovorih, je v prispevku, objavljenem 20. julija, povzela izjavo Hermannna Lutza, predsednika te mednarodne sindikalne organizacije, da so v demokratičnih državah policisti bolj ogroženi pri opravljanju svoje službe, medtem ko imajo "v totalitarističnih lahko delo".

Ta Lutzeva izjava se mi je zdela malce čudna, saj je izzvenela nekako v tem smislu: s tem ko ste se odločili za demokracijo, ste prevzeli nase breme nenehnih nevarnosti, prej pa ste živeli v raju. Zanimivi bi bili podatki, koliko pripadnikov slovenskih organov za notranje zadeve je izgubilo življenje med opravljanjem službe v obdobju 1945-1990 in koliko po uvedbi večstrankarske ureditve. Oboroženci, ki so ogrožali naše varnostne delavce, so prihajali zlasti iz Zahodne Evrope in tudi iz vzhodnoevropskih držav. Morda pa bi moral kdo iz notranjega resorja to na ustrezen način povedati omenjenemu funkcionarju ali pa bi ga na to opozorili navzoči časniki.

Prvi protestni shod policistov

Zdravko Melanšek je v novem vodstvu Policijskega sindikata Slovenije (p)ostal izvršni sekretar. Stališča sindikata je v javnosti večinoma tolmačil prav on. Obširneje je o tem spregovoril 11. avgusta 1995 za Delo. V pogovoru me je posebej zbodel podatek o razmerju plač v policiji in upravnih enotah. Za primerjavo je navedel najvišji možni količnik komandirja policijske postaje in načelnika upravne enote. Prvi lahko doseže količnik 3,60, drugi pa celo 5,60, čeprav prvi dela v pisarni in na terenu, drugi pa le za pisalno mizo. Primerjava kaže, da se odnos do operativnega dela ni spremenil. Že v prejšnjem sistemu smo pogosto govorili, da so pisarniški delavci na boljšem v primerjavi z miličniki ali kriminalisti. Ali bo tudi v novih razmerah obveljala stara primerjava: na začetku so delavci uradov v bližini ministrovega kabineta, nato po enem kilometru kriminalisti in po več kilometrih uniformirani policisti?

Ob sprejetju osnutka proračuna za leto 1996 so sklicali tiskovno konferenco Slovenski krščanski demokrati. Na njej je notranji minister govoril tudi o deležu "svojega" resorja. Če sem prav razumel poročilo v Delu, 14. oktobra 1995, je minister rahlo zažugal s sindikalnim nezadovoljstvom v vrstah svojega resorja. Mu je policijski sindikat prišel prav v težnji po večjem deležu v državni blagajni?

Marca 1996 se je policijski sindikat ponovno ostreje zavzel za delovne in socialne pravice zaposlenih v notranjem resorju, natančneje, njihovega kršenja oziroma prepočasnega reševanja. Prišlo je namreč do zapletov

pri izplačevanju dnevnic, obračunavanju nadur in terenskega dodatka itd. V javnosti je najbolj završalo, ko je izrazil nezadovoljstvo tudi del pripadnikov Posebne policijske enote MNZ RS; predstavnik sindikata je celo omenil možnost, da bi s težavami naših policistov seznanili mednarodno javnost, saj bi utegnile vplivati celo na varovanje papeža med obiskom v Sloveniji sredi maja 1996. Prišlo je do sestankov med predstavniki ministrstva in sindikata ter do medsebojnega javnega dopisovanja. Zadeva se je nekoliko umirila in sindikat je dosegel nekaj zahtev. Poveljnik PPE MNZ RS Bojan Lunežnik pa je moral oditi, kam drugam kot v obrambno ministrstvo.

V zvezi s tem je tudi dogodek, ki ga Slovenija doslej še ni zabeležila v svoji zgodovini. V sredo, 24. aprila 1996, ob 11. uri se je na Štefanovi ulici pred poslopjem notranjega ministrstva v Ljubljani zbrala stotnja uslužbencev, ki so bili prosti službe, med njimi pa so prevladovali uniformiranci. Molče so kakšno uro hodili okrog poslopja in mimoidočim delili letake z zahtevami policijskega sindikata za izboljšanje delovnih in socialnih razmer. Za nekaj časa sta se jim pridružila tudi Dušan Semolič, predsednik Zveze svobodnih sindikatov Slovenije, in Vinko Kastelic, vodja koordinacije sindikatov negospodarstva. Po protestu so se mirno razšli, vodstvo policijskega sindikata pa je sklicalo časnikarsko konferenco. Ocenil sem, da je šlo to pot za tisto, o čemer so govorili, da bo hujše od stavke.

V tedniku Panorama je bil 27. februarja 1997 objavljen obširen pogovor z Zdravkom Melanškom. Med drugim je v oceni beneficirane delovne dobe povedal, da se stanje stalno poslabšuje, ne pa izboljšuje. Vse več je namreč pisarniških delovnih mest, ki dobijo to predpravo, za terenskega policista pa je to "obljuba nebes v nekem drugem življenju; zato boli, ko nekateri povsem nezaslužena nebesa uživajo že v tem", se je slikovito izrazil.¹⁶

Nova vlada

Od 10. oktobra do všteti 8. novembra 1996 je potekala predvolilna kampanja. Bližale so se redne parlamentarne volitve. Nekateri kandidati so vanjo vključili tudi svoje poglede na policijo. Ne le s kritiko ali hvalo njenega delovanja, marveč tudi z obljubami o boljši organiziranosti varnosti.

Tako je na primer že konec poletja 1996 Liberalna demokracija Slovenije sprožila pobudo za graditev novega poslopja policijske postaje na Fužinah v Ljubljani, kamor naj bi se preselila enota iz Most, ki deluje v neprimernih prostorih stanovanjskega bloka, last nekdanje občine Moste. Poslanec te stranke Janez Jančar je v državnem zboru o tem postavil vprašanje in odgovor notranjega ministrstva je bil objavljen v Poročevalcu

DZ RS, št. 33/96, 13. september 1996. Bil je nekoliko meglen: postajno poslopje bo zgrajeno, če in ko bo denar za to.

Pobudo so med predvolilno kampanjo uporabili Demokrati. V navedenem ljubljanskem naselju, sicer poznanem po velikem številu prebivalcev neslovenskega rodu, so začeli zbirati podpise stanovalcev za gradnjo policijske postaje.

Desetega novembra 1996 so bile v Sloveniji redne volitve poslancev v državni zbor, tretje po uvedbi večstrankarske ureditve. Kot obakrat dotlej sem tudi to pot sestavil napoved volilnih izidov za tiste stranke, ki naj bi se uvrstile v parlament. Ko so bili 19. novembra objavljeni uradni izidi glasovanja, sem svojo napoved primerjal z dejanskim stanjem. Takole sem napovedal: Liberalna demokracija Slovenije 25 odstotkov, dejansko pa je dobila 27,01 odstotka glasov; Slovenska ljudska stranka 15, dejansko 19,38; Socialdemokratska stranka Slovenije 13, dejansko 16,13; Slovenski krščanski demokrati 14, dejansko 9,62; Združena lista socialnih demokratov 11, dejansko 9,03; Slovenska nacionalna stranka 6, dejansko 3,22; Demokratska stranka Slovenije 5, dejansko pa 2,68 odstotka glasov. Zgrešil sem v tem, da sem med morebitne parlamentarne stranke uvrstil Demokratsko stranko Slovenije, ki se ni uvrstila med nje, namesto Demokratične stranke upokojencev Slovenije, ki je dobila 4,32 odstotka glasov.

Devetega januarja 1997 je državni zbor za predsednika vlade ponovno izvolil dr. Janeza Drnovška. Ta je parlamentu ponudil sestavo vlade, ki pa je 6. februarja 1997 ni potrdil. Med nesojenimi ministri je bila tudi Polonca Dobrajc, poslanka Slovenske nacionalne stranke, ki naj bi prevzela notranji resor. Mandatar je ponovno podal svoj predlog, tokrat spremenjen, 27. februarja, in parlament je končno izvolil vlado. Za notranjega ministra je bil izvoljen Mirko Bandelj, ki je dotlej opravljal naloge generalnega sekretarja vlade.

Previdnost pri obljubah

Novi minister je v javnosti nekoliko manj obljubljal kot nekateri njegovi predhodniki. Tako si je na primer naša javnost zapomnila nastopno izjavo ministra Štera, da bo storil vse, da se bodo falotje bali policije. Ta napoved mu je pozneje bržčas več škodovala kot koristila, saj nismo imeli občutka, da bi se nepridipravi kaj posebej bali mož postave. Če je bil minister Bandelj po tej plati bolj previden, pa zanj ni mogoče reči, da ni začel vleči nekaterih dobrih potez.

Takoj po prevzemu svoje ministrske vloge je razglasil, da bo ukinil tako imenovano administrativno upokojevanje zaposlenih v resorju.

Nato sem postal pozoren na njegovo prizadevanje, da bi napravil več reda in poštenja pri beneficiranem delovnem stažu. Status pooblaščenih uradne osebe, ki je pomenil službeno izkaznico s pravico do izvajanja

pooblastil in vsako leto dodatne štiri mesece delovne dobe, je po ministrovih oceni neupravičeno imelo okoli 600 delavk in delavcev notranjega resorja. Za tak razmah števila oseb s tem statusom tako v prejšnjem kot v sedanjem režimu so bili odločilni socialni razlogi (izboljšanje prejemkov), to pa je hkrati ublaževalo morebitne napetosti med zaposlenimi, ki bi nastale zaradi prenizkih plač. Nova metla v MNZ je torej dregnila v zelo občutljivo področje "podedovanih pravic", ki jih je delil republiški sekretar oziroma notranji minister. Strinjal sem se z novim ministrom, menil pa sem, da ne bi bilo na mestu poseči po takojšnjem zniževanju plač, ki so pri pooblaščenih precej višje kot pri drugih "notranjcih", kot smo sami rekli delavcem v našem ministrstvu.¹⁷

Še bolj sem bil zadovoljen, ko se je minister javno zavzel za večjo zaščito policistov in kriminalistov med opravljanjem službe. Štel sem, da le policist, ki pričakuje, da bo deležen pravne in moralne podpore starešine, čeprav bo morda storil napako, svoje naloge opravlja z veseljem in z zaupanjem vase. "Presekal" je tudi nekaj tožb, ki so jih proti ministrstvu vložili policisti in takoj so dobili izplačane odškodninske zahteve.

Bolj mešane občutke v javnosti je doživel, ko je minister omenil možnost, da bi Slovenija – nekako hkrati s preostalo Evropo – dovolila nekatere vrste mamil pa tudi prostitucijo.

Sam se je vključil v pripravo zakona o policiji, ki so ga od prve obravnave v državnem zboru izdelovali v notranjem ministrstvu. Pričakoval sem, da ne bo privolil v zakonsko preimenovanje celotnega področja javne varnosti v policijo, marveč bo ohranil prvotna naziva temeljnih stebrov: policija (uniformirana) in kriminalistična služba. Poenoteno ime utegne povzročati zmešnjavo pri uporabi pojma policija, pa tudi pri vodenju in v odnosih med ministrom in prvim človekom javne varnosti. Zakon, ki govori o tem, naj bi uredil organiziranost, vlogo, delovanje in pooblastila posameznih delov javne varnosti. Vodja tega področja bi lahko ostal državni sekretar (za javno varnost), ki bi se lahko zamenjal ob menjavi ministra. Vsak novi minister bi ga namreč lahko izbral iz vrst poznavalcev javne varnosti, podobno kot dotlej. Zakonski predpis bi moral konkretnije določiti tudi povezave med lokalnimi skupnostmi in enotami policije, omejiti pravico uporabe posebnih operativnih metod in sredstev le na posebej preizkušene delavce kriminalistične službe, zagotoviti javno veljavnost tako srednje kot višje in visoke šole v resorju itd.¹⁸

Pričakoval sem, da bo ukazal izdelavo nekakšne bele knjige, ki bi javnosti prikazala zamisel doktrine notranje varnosti: organiziranost policijskih sil pri nas, njihove naloge itd., vse ob upoštevanju tesnejšega policijskega sodelovanja na stari celini.

Naslednje moje pričakovanje se je nanašalo na oživitev in redno izhajanje strokovne revije "Policija" (ne "Revije Policija"). Tako publikacijo

potrebujemo in ni misliti, da bi jo utegnili nadomestiti "Zborniki strokovno-znanstvenih razprav". Glasilo delavcev MNZ RS "Varnost" ima precej drugačno poslanstvo, saj naj bi zapisovalo življenje v enotah in službah notranjega resorja v celoti in ne le policije, danes pa objavlja tudi nekatere prispevke, ki bi brez sramu lahko izšli v strokovnem glasilu notranjega ministrstva.

Za konec

Naj za konec navedem še malce prirejeni misli dveh slovenskih pisateljev. Začnem naj z avtorico romana "Vojna iz ljubezni": Vloga, organiziranost, povezanost, trdnost in ugled milice so morali pasti, da so posamezniki lahko zadostili svojim oblastiteljskim ciljem, ki so koristi službe podrejali koristim kariere... Resnici na ljubo pa naj povem, da so tudi v preteklosti posamezniki poskušali močno milico izkoristiti za lastno kariero in si v njej prigrabiti veliko moč; to se je kazalo zlasti v vodenju več kot deset različnih strokovnih teles oziroma komisij tedanjega RSNZ SRS. Ni izključeno, da bodo nosilci opisanih dogajanj v ministrstvu na koncu spoznali, da so (bili) ukanjeni, podobno kot junaki romana "Ukana" Toneta Svetine. Vsi bodo namreč tako ali drugače izločeni "iz igre".¹⁹

Bržkone se bo sčasoma pokazalo, da se hudič skriva v podrobnostih, torej v uresničevanju novega zakona, kakorkoli se bo že imenoval. S tem končujem svoje pisanje, ki je, če drugega ne, samosvoj dokument časa in razmer. In tako je tudi prav.

OPOMBE

Opombe se nanašajo na čas, ko sem tipkopis že oddal založniku, to je poleti 1997.

- ¹ O tej zadevi je poslanec Marjan Poljšak iz Skupine samostojnih poslancev v državnem zboru zastavil dvoje vprašanj, prvo 12. aprila in drugo 14. septembra 1995. Odgovora je dobil v Poročevalcu DZ RS, št. 20/95, 1. junij 1995, stran 28, oziroma št. 55/95, 21. december 1995, stran 88. Iz odgovorov je bilo razvidno, da je UNZ Ljubljana zoper specialca in njegova kolega podala kazensko ovadbo. Višje sodišče v Ljubljani je septembra 1997 pravnomočno odločilo, da je lastnik hiše na Bezenškovi 14 Janez Žlajpah. Janez Končar, tedaj že upokojeni specialec, se bo moral iz hiše izseliti, je 25. septembra 1997 poročalo Delo.
- ² Pri tem sem izhajal iz dogajanja v tujini, pa tudi pri nas v času Kraljevine Jugoslavije. V mislih sem imel tudi dogodek pred ljubljanskim Magistratom 10. julija 1992, ko je prišlo do obračunavanja med privrženci dveh političnih strank, ki sem ga opisal na 252. strani knjige Policija, demonstracije, obast.
- ³ Imenovan je bil 15. julija 1997.
- ⁴ Jeseni 1997 so se v Ljubljani začele priprave na predčasne volitve župana. Župan dr. Dimitrij Rupel je namreč zaradi nesporazumov z mestnim svetom odstopil in odšel za veleposlanika v ZDA. Med sedmimi kandidati je bil tudi dr. Anton Jeglič, ki je na predstavitveni konferenci za časnikarje, 27. novembra 1997, med drugim dejal, da bo zagovarjal ustanovitev mestne policije. Med svojo volilno kampanjo je namenil varnosti meščanov zelo pomembno mesto, bržčas najizraziteje med vsemi kandidati. To je v Delu sprožilo polemiko o varnosti v naši prestolnici. Omenim naj le dvoje stališč. Vincenc Kdrbus, nekdanji uslužbenec Zveznega sekretariata za notranje zadeve v Beogradu, je načelno nasprotoval takšni novi policiji (Delo, 5. december 1997, str. 5). Vite Samalak pa je zapisala napotek državni policiji: "Policija bi morala biti organizirana tako, da bi policisti varovali mesto po posameznih četrtih, ki bi jih kot domač okoliš dobro poznali". Mesto bi bilo upravičeno do lastne policije šele, če se varnostne razmere ne bi izboljšale.
- ⁵ Na stališče tega, tretjega pojmovanja policijske države se je – vsaj posredno – postavil tudi Momčilo Perišif, načelnik Vojske Jugoslavije, ki je konec leta 1997 v Beogradu izdal knjigo "Tudi molk je zločin". Upošteval je pač razmere v ZRJ, kjer je režim izrazito krepil policijske moči in zapostavljal vojsko. V knjigi je med drugim zapisal, da nobena, še tako močna policija ali milica ne more nadomestiti vojske.
- ⁶ Navedeni funkcionar je v MNZ RS pristojen tudi za stike z Zvezo klubov Maksa Perca Slovenije. Ta podatek nam je posredoval na seji izvršilnega odbora zveze, ki je bila 10. decembra 1997 v Tacnu.

⁷ Časnikar Rok Praprotnik je v Nedelu 18. januarja 1998 na strani 11-12 med drugim poročal, da je bilo tedaj v notranjem ministrstvu zaposlenih 25 športnic in športnikov, v obrambnem 35 in finančnem 16. Ob koncu članka je zapisal: "V javnosti se je pojavilo vprašanje, zakaj na račun davkoplačevalcev zaposlovati športnike, ko pa mnogi od njih dobijo veliko denarja – nekateri tudi avtomobile – od sponzorjev". Športniki, ki se štejejo za vrhunske, bi bili morda najboljši zgled mladim s svojo skromnostjo, poštenostjo in prizadevanji za čim boljše športne dosežke.

⁸ Omeniti kaže vsaj še knjigo, ki jo je napisal Štefan Žugec, policist in znan policijski pomorščak. Naslov ji je dal "Od zaščitnikov do pomorskih policistov", izšla pa je oktobra 1997. Založnik je notranje ministrstvo. Avtor na 167 straneh prikazuje razvoj službe, ki je od leta 1947 skrbela za varnost na našem morju (zaščitniki, miličniki in policisti).

MNZ RS je oktobra 1997 izdalo brošuro z naslovom "Praktični postopek", ki na 73 straneh v besedi in sliki prikazuje uporabo nekaterih policijskih pooblastil, od ugotavljanja istovetnosti oseb do postopkov na letalu in morju. V obliki zloženke so ji dodali še žepni priročnik za uporabo prisilnih sredstev.

⁹ V študijskem letu 1997/98 se je v prvi letnik vpisalo 64 slušateljev, od teh 31 iz vrst delavcev MNZ RS in 33 z drugih usmeritev.

¹⁰ O tem uradu je časnikarica Mija Repovž med drugim zapisala: "Njegova edina korist je bila, da se je ob nenavadno ogorčenih protestih direktorice Vere Kozmik glede spornih Krkinih ritk in Razgorškove žZofke' nekaj dni muzalo pol Slovenije" (Delo, 17. januar 1998, str. 3).

Sedemindvajsetega januarja 1998 sem v Delu med dnevnimi novicami bral tudi pogovor časnikarja z direktorjem Izobraževalnega centra v Tacnu. Govoril je tudi o potrebi prilagajanja izobraževanja policistov praksi v Zahodni Evropi. S tem v zvezi je omenil tudi možnost ukinitve kadetnice. Malo sem se začudil. Kakšna samostojna država smo, če nam Bruselj narekuje način šolske poti do poklica policista, sem se spraševal. Menim, da za Zahod ni toliko pomembno, kako može v modrem šolamo, marveč kako opravljajo službo (skladno z mednarodnimi načeli ali v opreki z njimi); podobno velja najbrž tudi za domačo javnost.

V istem časniku sem 7. februarja 1998 bral kratko sporočilo, da je center v Tacnu obiskala delegacija Urada za žensko politiko Vlade RS, ki je ugodno ocenila odločitev, da bodo v šolskem letu 1998/99 dekleta postale dijakinje v kadetnici. Vse naj bi šlo pod zastavo podobne prakse v Zahodni Evropi. Pri tem skoraj dosledno pozabljamo, kaj je te države pripeljalo k temu, da množično sprejemajo ženske v policijo. Zlasti za zadnje desetletje lahko kot temeljni razlog navedemo veliko pomanjkanje moških policistov, ki se ne odločajo za ta poklic, ali pa ga zapustijo, ko dobijo boljše možnosti. Pri nas – vsaj zaenkrat – fantje radi oblečejo modro uniformo. Torej? Ali ne gre le za modno muho, nastalo v lepem kabinetu naših žensk?

Ob tem se spomnim na 15. oktober 1992, ko je prišel v Slovenijo na obisk tedanji predsednik Interpola Ivan Barbot s sodelavcem Michelom Banetom. Po ogledu Izobraževalnega centra ONZ v Tacnu in predstavitvi naše policije je prvi mož mednarodne policijske organizacije dejal približno takole: Vi nam lahko marsikaj pokažete

prav na področju izobraževanja policistov in povezanosti policista s krajevnim okoljem...

¹¹ Dne 22. septembra 1997 je državni sekretar za javno varnost izdal okrožnico z naslovom "Videz in urejenost policistov in policistk v uniformi – usmeritve", ki so jo prejele vse policijske enote v Sloveniji.

¹² Dne 10. oktobra 1997 je minister Bandelj sprejel policista, ki sta bila predvidena za odhod v Albanijo, kjer naj bi sodelovala v mednarodnem programu strokovne pomoči pri izobraževanju tamkajšnje policije. To sta bila Zvonko Zinrajh, pomočnik komandirja postaje obmejne policije Gruškovje, in Boris Železnik, pomočnik komandirja policijske postaje Maribor. Prvi je v deželo orolov odpotoval 16. novembra 1997 in prevzel mesto vodje skupine predavateljev za mednarodno pravo s področja policije na Policijski akademiji v Tirani. Drugi še čaka na odhod.

Zaradi te popolne novosti v naši policiji je slovenska vlada sprejela Uredbo o plačah delavcev MNZ RS v tujini pri opravljanju obveznosti, sprejetih v mednarodnih organizacijah (Uradni list RS, št. 67/97, 30. oktober 1997).

¹³ Sredi januarja 1998 je Policijski sindikat Slovenije povezoval 191 sindikalnih skupin, 22 območnih policijskih sindikatov in 6741 članov.

¹⁴ To velja tudi za obe poznejši različici zakona o policiji (člen 79 oziroma 71).

¹⁵ Dne 5. januarja 1998 so ljubljanski policisti med divjo vožnjo po prestolnici končno le prijeli voznika – Bojana Dolanca, bivšega policista. Policijsko službo je zapustil sam. Spet so oživila številna namigovanja o njegovi obstrelitvi 4. maja 1995. Nekaj jih je omenil tudi kronist Žarko Hojnik (Delo, 8. januar 1998, str. 35). Odgovorila mu je tiskovna predstavica UNZ Ljubljana in seveda ovrгла vsa namigovanja (Delo, 10. januar 1998, str. 6).

¹⁶ Dne 10. decembra 1997 je Zveza svobodnih sindikatov Slovenije spet pripravila množično protestno zborovanje svojih aktivistov. Uperjeno je bilo zlasti proti predvidenim varčevalnim ukrepom, ki jih je pripravljala vlada. Območni policijski sindikat v Celju je na ljubljanski protest poslal skupino približno 40 policistov v uniformi, ki so se pridružili sindikalistom pred vladno palačo na Gregorčičevi 20.

¹⁷ Kaže, da je tudi na tem področju prišlo do povsem novega položaja konec leta 1997, ko je vlada začela pripravljati obširne ukrepe za varčevanje. Spočetka je hotela z eno potezo odpraviti beneficirano delovno dobo v celotni državni upravi (notranje ministrstvo, pazniki v zaporih in kontrolorji poletov), a se je temu med drugimi zoperstavil tudi Policijski sindikat Slovenije in to ne brez uspeha. Vlada se je zato odločila, da se bo vprašanja lotila selektivno.

Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o notranjih zadevah (Uradni list RS, št. 87/97, 29. december 1997) je napovedal manj oster rez v to področje. Določa, da mora vlada do konca januarja 1998 pripraviti seznam delovnih mest pooblaščenih uradnih oseb, na katerih se šteje delovna doba s povečanjem (za eno leto dejanske delovne dobe 16 mesecev pokojninske), MNZ RS pa mora nato do začetka marca 1998 uskladiti akte o notranji organizaciji in sistemizaciji. Pripomniti kaže, da je doslej delovna mesta, za katera je veljala beneficirana delovna doba, določal notranji minister sam.

¹⁸ Ko je predlog potrdila vlada, ga je poslala v parlament, da bi se poslanci drugič spoprijeli s ponujenim besedilom. Javnost se jez njim seznanila v Poročevalcu DZ RS, št. 35/97, 23. julij 1997.

Kmalu je gradivo doživelo javne ocene. Predlagana pooblastila glede uporabe tako imenovanih posebnih operativnih metod in sredstev je vzel pod lupo Bogo Brvar v članku "Močnejša kot v prejšnjem režimu?" (Delo, 23. avgust 1997, str. 29). Ker je sam dolgo časa usmerjal prenovo ministrstva, sedaj pa kot upokojenec kritiziral (tudi svoj) izdelek, nisem mogel biti tiho. Napisal sem polemičen prispevek, ki je bil objavljen v Delu, 30. avgusta 1997, na str. 26.

Oglasil se je tudi prof. dr. Janez Pečar s člankom "Taka, kakršno si zaslužimo?" (Delo, 30. avgust 1997, str. 32-33). Med drugim je zapisal, da je naša policija "v novih razmerah povsem pozabila, do kod je že prišla v svoji preteklosti".

Kmalu potem, ko je bil mag. Anton Dvoršek razrešen dolžnosti direktorja Uprave kriminalistične službe MNZ, se je oglasil tudi v javnosti. Njegov članek je izšel pod zanimivim naslovom "Napuh uniforme" in je izšel v Delu, 27. septembra 1997, na str. 32-33. Tudi k temu prispevku sem povedal javnosti svoje mnenje (Delo, 4. oktober 1997, str. 43).

Preden so gradivo zakona o policiji predstavniki ljudstva vzeli v drugo obravnavo, so se zvrstile tri javne tribune, na katerih so udeleženci z različnih platí ovrednotili ponudeno besedilo, posebej še določbe o uporabi posebnih metod in sredstev. Razpravo je organiziralo najprej Slovensko sodniško društvo, in sicer 8. oktobra 1997, nato Visoka policijsko-varnostna šola (19. novembra 1997) in nato še Odbor Državnega zbora Republike Slovenije za notranjo politiko (2. decembra 1997). Vse tribune so potekale v Ljubljani in so bile namenjene tudi javnosti.

Na podlagi vseh teh in drugih pripomb je ministristvo za notranje zadeve ponovno pripravilo (prečiščeno) besedilo zakona o policiji, ki ga je vlada potrdila in nato poslala v državni zbor v drugo obravnavo; prejšnje besedilo je umaknila iz obravnave, je zapisala v spremni besedi k temu zakonu, ki je bil objavljen v Poročevalcu DZ RS, št. 6/98, 21. januar 1998.

¹⁹ Naš tisk je 27. januarja 1998 sporočil, da je odstopil načelnik UNZ Kranj. O vzrokih za to je krožilo več govoric. Zanimive so se mi zdele zlasti tiste, ki sem jih slišal od poznavalcev dogajanja v notranjem ministristvu: Gorenjska je začela z novotarijami in tam je najprej počilo...

POMEMBNEJŠA LITERATURA

a) Tuja

George T. Kurian: "World Encyclopedia of Police Forces and Penal Systems", Facts On File, New York-Oxford 1989

"Polizei gegen fremdenfeindliche Gewalt", Innenministerium des Landes Nordrhein-Westfalen, Düsseldorf 1995

Arved F. Semerak, Günter Kratz: "Die Polizeien in Westeuropa", Richard Booberg Verlag, Stuttgart-München-Hannover 1989

b) Domača

Metod Mikuž: "Svet po vojni (1958-1963)", Cankarjeva založba, Ljubljana 1984

Ciril Ribičič: "Centralizem zoper Slovenijo", ČZP Enotnost, Ljubljana 1994

"Statistični letopis ONZ 1994", MNZ RS, Ljubljana 1995

"Varstvo človekovih pravic", Mladinska knjiga, Ljubljana 1988

IMENSKO KAZALO

Bandelj Mirko	Finì Gianfranco
Bašič Katja	Flegar Vojko
Batis Roman	
Bauman Bojan	Gačėša Jelena
Bavčar Igor	Gerlanc Matjaž
Bernstein Leonard	Golob Matija
Beznik Vinko	Gorenak Vinko
Bizjak Ivo	Grams Wolfgang
Blažič Viktor	Grom Bojan
Botteri Robert	
Bratuš Davorin	Hace Tone
Brejc Miha	Haider Jörg
Brvar Bogo	Hmelak Milan
Bučar France	Hogefeld Birgit
Bukovec Brigita	Högler Adolf
	Högler Elfrida
Ciglarič Stane	Hojnik Žarko
Čad Marjan	Horvat Boštjan
Čas Tomaž	Horvat Marjan
Černetič Dragan	Hribar Mitja
Debelak Slavko	Ivačič Ivo
Deferre Gaston	Ivanič Alojz
De Gaulle Charles	
Deleplace Bernhard	Jančar Janez
Dobrajc Polonca	Janša Janez
Dolanc Bojan	Jelinčič Zmago
Dolničar Ivan	Jereb Janez
Domadenik Milan	Jesenek Leopold
Drnovšek Janez	Jež Boris
	Jurišič Niko
	Južnič Stane
Einem Caspar	
Erikson Bjorn	Kante Lojze
Ertl Tomaž	Kastelic Vinko
	Kendall Raymond
Ficko Stanislav	Kerec Matjaž

Klavora Mitja
Kocmut Slavko
Kolenc Jože
Komar Silvo
Koprivc Jak
Kos Jože
Kovač Janez
Kovač Tone
Krajnc Renato
Krajnik Dušan
Kramberger Ivan
Kreft Lev
Kremavc Bruno
Križman Alojz
Kupnik Drago
Kuralt Alojz
Kuzmanić Tonči

Lap Sašo
Likar Borut
Lisjak Srečko
Logar Milan
Lokar Sonja
Lokovšek Ivan-Jan
Löschnek Franz
Lunežnik Bojan
Lutz Hermann

Madon Zoran
Marković Ante
Mastnak Boris
Maver Darko
Melanšek Zdravko
Meršol Mitja
Middendorf Wolf
Miklavc Andrej
Mikulan Marija
Mikuž Metod
Mitterrand Francois
Močnik Rastko
Mozetič Davorin
Narat Stanislav
Nežmah Bernard

Pagon Milan

Pahor Borut
Partlič Slava
Pasqua Charles
Paš Ingo
Pečar Janez
Perić Toni
Peterle Lojze
Plohl Stane
Podobnik Janez
Podobnik Marjan
Polšak Zdenko
Poncet Bernard
Potrč Miran
Pozvek Anton
Pretnar Špela
Pučnik Jože
Pušenjak Dejan
Pušina Jusuf

Rakuša Maks
Rasberger Edo
Ravter Nada
Ribičič Ciril
Rigelnik Herman
Rode Primož
Rom Ciril
Rose Michael
Rupel Dimitrij

Salan Raoul
Seibert Günther
Seiters Rudolf
Selič Polona
Semolič Dušan
Skuk Nada
Slak Branko
Slivnik Danilo
Smrekar Helena
Solar Peter
Sotlar Andrej
Stepić Mate
Stijačić Radovan
Svetina Tone

Šešerko Leo

B	O	R	E	C
Šetinc Mile		Videmšek Boštjan		
Šinkovec Matjaž		Vivod Domen		
Špehar Tomislav		Vodušek Vladimir		
Šter Andrej		Vogrič Marija		
Štriker Marjan		Vršec Milan		
Šturm Andrej				
Šturm-Kocjan Jadranka		Winkler Ivan		
Šuštar Alojzij				
Švajncar J. Janez		Zabolj Janez		
		Zajc Melita		
Truden Božo		Zidanski Darko		
Umek Peter		Žaberl Miroslav		
		Žabjek Anton		
Vasiljević Aleksandar		Žagar Primož		
Vasle Vinko		Žerdin Ali		
Veniger Stanislav		Žerjav Ciril		
Vezjak Stane		Žnidarič Boris		

KRAJEVNO KAZALO

Bad Kleinen	Ilirska Bistrica
Beograd	Izola
Berlin	
Bern	Jesenice
Birmingham	
Bistrica ob Sotli	Kamnik
Bled	Kidričevo
Bogota	Koper
Bohinjska Bistrica	Kranj
Bonn	Kranjska Gora
Bordeaux	Kristan vrh
Borovnica	Krško
Budimpešta	
	Laško
Celje	Latkova vas
Celovec	Liverpool
Cerklje na Gorenjskem	London
	Lucija pri Portorožu
Črnomelj	Luksemburg
Depala vas	Maribor
Dobova	Marseille
Dolga vas	Martinje
Dragonja	Montreal
Dunaj	Moravske Toplice
	Mozirje
Ebergassing	Murska Sobota
Fužine, Ljubljana	New York
	Nova Gorica
Gorenja vas	Novo mesto
Gorica	
Gornja Radgona	Obrežje
Gotenica	Osilnica
Gradec	
Gruškovje	Pariz

B	O	R	E	C
Pince		Strasbourg		
Piran		Škofja Loka		
Polje pri Ljubljani		Šmarje pri Jelšah		
Portorož				
Praga		Tacen		
Preddvor				
Ptuj		Velenje		
		Vinica		
Radenci				
Radovljica		Zagreb		
Rateče		Zgornje Jarše pri Domžalah		
Razkrižje		Zidani most		
Rim				
Rogaška Slatina		Železniki		
		Ženeva		
Slovenj Gradec		Žiri		

STVARNO KAZALO

Akcije policije s skrivnim imenom:

- “Akreditiv”
- “Mreža”
- “Sever”
- “Sito”
- “Skala”

Brionski plenum CK ZKJ

CIA

Direkcija za nadzor ozemlja v Franciji

Državna zveza upokojenega orožništva v Franciji

Evropska mreža policistk

Evropski policijski festivali

Evropski svet policijskih sindikatov

FBI

Gradiva MNZ RS o reorganizaciji policije:

- “Idejni projekt javne varnosti”
- “Javna varnost”
- “Poskusno delovanje UNZ Kranj v skladu z izhodišči idejnega projekta javne varnosti”
- “Predlog makroorganizacije ONZ”

Interna gradiva RSNZ oziroma MNZ Slovenije:

- “Navodilo o notranji zaščiti”
- “Pravilnik o organizaciji in delu RSNZ SRS”
- “Pravilnik o plačah in drugih prejemkih delavcev ONZ”
- “Ukrepanje policije v primerih postavljanja zaprek na prometnih površinah in ob možnih kršitvah javnega reda in miru”
- “Zakaj in koliko denarja potrebuje slovenska policija v letu 1992”

Javno mnenje o:

- Administrativnem upokojevanju

- Gradnji novega poslopja MNZ RS
- Občutku varnosti
- Policijski stavki
- Uvajanju trojk in sokolskih straž
- Zaupanju v policijo

Kodeksi policijske etike:

- Francoski
- Mednarodni
- Slovenski

Konvencija proti mučenju:

- Evropska
- Svetovna

(Kraljeva) kanadska jezdna policija

Lokalna kriminalistična enota

Manevrska struktura narodne zaščite

Mednarodni posvet policije v Ljubljani

Mednarodno združenje policijskih šefov

Mednarodna zveza policijskih sindikatov

Mobilne kriminalistične skupine

Napovedan "miting resnice" v Ljubljani

Nasilje:

- Do tujcev v Nemčiji
- Obritoglavcev v Ljubljani

Objavljena pravna akta RSNZ oziroma MNZ RS:

- "Navodilo o uporabi prisilnih sredstev"
- "Odredba o delih, ki niso združljiva z naravo dejavnosti ONZ"

Okrogla miza "Pot v varno Slovenijo"

Okrogle mize Dela o policiji

Podjetja:

- Čevljarstvo, Kidričevo
- IPOZ, Trbovlje
- Kroj, Ljubljana
- Letališče Brnik
- Letališče Maribor
- Luka Koper
- Movens, Ljubljana
- Novoteks, Novo mesto

- Porok, Kranj
- Ratitovec, Železniki
- Stol, Kamnik
- Zaščita, Zagorje

Pojmovanja policijske države

Policijski okoliš

Policijski sindikat v:

- Deželi Hessen
- Franciji

Policijska:

- Patrulja
- Pisarna

Predlog zakona o javni varnosti

Predstavitev nove policijske uniforme

Prijavne skupine nemške policije

Protestni shod slovenskih policistov pred:

- Poslopjem MNZ RS
- Poslopjem Vlade RS

Protiteroristična enota:

- BG S9 v Nemčiji
- GIGN v Franciji
- SAS v Veliki Britaniji

Publikacije RSNZ oziroma MNZ Slovenije:

- “Praktični postopek”
- “Pregled razvoja ONZ v Republiki Sloveniji”
- “Priročnik za delovanje organov javne varnosti na področju prevencije”
- “Revija Policija”
- “Statistični letopis ONZ 1994”

Raziskave v organih za notranje zadeve o:

- Miličniških opravilih
- Psihosocialnem statusu zaposlenih
- Stražarski službi

Resolucija o izhodiščih zasnove nacionalne varnosti Republike Slovenije

Seminar o pridržanju oseb v Ljubljani

Skupine za nadzor prostora

Služba državne varnosti

Specializacija policistov v Švici

Stavka policistov v:

- Liverpoolu
- Montrealu
- Sloveniji

Stopnje ogroženosti državne meje

Stroški za policijo na prebivalca v:

- Grčiji
- Sloveniji
- Švici

Stroški za uniformiranega policista v Sloveniji

Svet za varnost državljanov v Ljubljani

Število:

- Delavcev MNZ RS z beneficiranim stažem
- Diplomantov kadetnice v Tacnu
- Državljanov na enega policista v:

Sloveniji

Zahodni Evropi

- Policistk v Sloveniji
- Zaposlenih v državni upravi v Sloveniji

Študijski program Visoke policijsko-varnostne šole

Tečaj za komandirje postaj v Gotenici

Teden Policijskega sindikata Slovenije

Telefon:

- Anonimen v Ljubljani
- Odprti za ministra Štera

TIGR

Upravne enote v Sloveniji

Ustava o prepovedi članstva policistov v političnih strankah

Ustanovitve:

- Detektivske zbornice RS
- Policijskega sindikata Slovenije
- Slovenske sekcije Evropske mreže policistk
- Slovenske sekcije IPA
- Združenja Sever
- Združenja veteranov vojne za Slovenijo
- Zbornice RS za zasebno varovanje
- Zveze klubov Maksa Perca Slovenije

Varnostna akcija v lokalu Cestar

Varnostno-informativna služba

Varnostni okoliš

Zasedanje Amnesty International v Ljubljani